

Φ Α Ι Σ Τ Ι Α Κ Α *

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1900 ἡ Ἰταλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ ἔχει ὡς κύριον κέντρον τῆς ἀνασκαφικῆς τῆς δραστηριότητος ἐν Κρήτῃ τὴν Φαιστόν. Δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν δύο μεγάλας περιόδους εἰς τὴν ἱστορίαν ἐρεῦνης τοῦ σημαντικοῦ τούτου μινωικοῦ κέντρου: Ἡ πρώτη ἀρχίζει τὸ 1900. Αἱ σπουδαιότεραι ἐργασίαι, ἐγκαινισθεῖσαι ὑπὸ τοῦ FEDERICO HALBHERR καὶ συνεχισθεῖσαι ἀκολούθως ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ LUIGI PERNIER, συνετελέσθησαν κατὰ τὸ μέγιστον μέρος τὰ πρῶτα ἔτη μετὰ τὸ 1900. Ἡ δημοσίευσίς τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἀνασκαφῶν ὑπῆρξεν ἔργον τοῦ PERNIER.

* Ἡ παρούσα μελέτη ἀποτελεῖ τμήμα κύκλου ἐρευνῶν περὶ τῆς μινωικῆς κεραμικῆς, ΠΜ καὶ ΜΜ, αἱ ὁποῖαι ὠλοκληρώθησαν ἤδη εἰς ἔργον συστηματικόν, ἐκδοθησόμενον συντόμως εἰς γλῶσσαν γερμανικὴν. Μία πρώτη διατύπωσις τῶν συμπερασμάτων μας ἐνεκρίθη ὡς διδακτορικὴ διατριβὴ καὶ ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Tübingen (Ἰούλιος 1964). Πλεῖστα θέματα, εἰς τὰ ὅποια γίνεται ἀπλὴ ἀναφορὰ ἐνταῦθα, ἐξετάζονται ἀναλυτικῶς εἰς τὸ βιβλίον μας (Der Kamares-Stil. Werden und Wesen), εἰς τὰ κεφάλαια τοῦ ὁποῦ ἐνίοτε κατ' ἀνάγκην παραπέμπομεν. Δι' ἄρκετά θέματα οὐσίας, ὁρολογίας κλπ. πρέπει ὁ ἀναγνώστης ν' ἀναμείνῃ τὴν ἐκδοσιν τοῦ βιβλίου. Ἡ παρούσα δημοσίευσίς ἐκρίθη ἀπαραίτητος, διότι τὰ φαιστιακά προβλήματα κατέστησαν ἐκρηκτικὰ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν τελευταίων ἐτῶν καὶ εἶναι ἀνάγκη, ἐν ᾧ μάλιστα τοῦ Β' κρητολογικοῦ συνεδρίου, νὰ γίνουν γνωστὰ ὅλα τὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια θὰ βοηθήσουν εἰς ἀδιαβλήτους λύσεις. Αἱ ἐπαναστατικαὶ θεωρίαι LEVI ἀντιμετωπίζονται ἐνταῦθα διὰ συστηματικῆς προσπαθείας πρὸς διασάφησιν τῶν χρονολογικῶν προβλημάτων τῆς Φαιστοῦ. Ἐκτὸς τοῦ ἐλέγχου τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων ἐπιχειρεῖται ἀνάλυσις καὶ ταξινομήσις τῆς κεραμικῆς. Μᾶς ἀπασχόλησε περισσότερο ὁ πρῶτος κλασσικὸς ρυθμὸς, διότι δὲν ἔχει ἐξετασθῇ εἰς ἄλλον τόπον. Διὰ τὴν εὐχερεστέραν κατανόησιν τῆς μελέτης μας παραθέτομεν ἐνταῦθα πίνακα τῆς σχετικῆς χρονολογίας τῆς μινωικῆς κεραμικῆς:

1) Νεολιθικὴ κεραμικὴ.

Διάφοροι ρυθμοί, κυρίως μονόχρωμα στιλβωτὰ καὶ ἐγγάρακτα. Ἐν Φαιστῷ, κατὰ τὰς τελευταίας ἐρεῦνας, καὶ γραπτά.

Κύρια κέντρα: Κνωσός, Φαιστός.

2) Βαθμὶς Πύργου.

Ρυθμὸς Πύργου, ρυθμὸς Ἀγίου Ὀνουφρίου. Κύρια κέντρα: Πύργος (ὅπου καὶ κεραμικὴ τῆς ἐπομένης

βαθμίδος), Κυπαρίσσι (καθαρὸν σύνολον), Λεβήνα (καθαρὰ στρώματα) κλπ.

3) Βαθμὶς Κουμάσας.

Ρυθμὸς Κουμάσας. Κύρια κέντρα: Κουμάσα, Κνωσός (καθαρὸν σύνολον), Μόχλος κλπ.

4) Βαθμὶς Βασιλικῆς.

Ρυθμὸς Βασιλικῆς. Κύριον σύνολον (καθαρόν): Βασιλική. Λοιπὰ κέντρα: ἄλλοι τόποι ἀνατολικῆς Κρήτης, Τραπεζα, Μάλια κλπ.

5) Βαθμὶς λευκῆς κεραμικῆς.

Λευκὸς ρυθμὸς. Καθαρὰ σύνολα: Βορεία Τάφρος Γουρνιῶν, Βασιλική. Λοιπὰ κέντρα: Παλαίκαстро, Μόχλος, Μάλια, Μεσαρά.

6) Βαθμὶς τῆς πρῶτου πολυχρωμίας.

Πρῶτος πολυχρωμὸς ρυθμὸς. Κύρια κέντρα: Κνωσός (καθαρὰ σύνολα), Βασιλική, Παλαίκαстро, ὁμάδες Μεσαράς, Μάλια κλπ.

7) Φάσις τοῦ πρῶτου κλασσικοῦ ρυθμοῦ.

Κύρια κέντρα: Κνωσός, Φαιστός, με καθαρὰ σύνολα, κυρίως εἰς Φαιστόν.

8) Ὡριμος κλασσικὸς ρυθμὸς.

Κύρια κέντρα: Κνωσός, Φαιστός, με καθαρὰ σύνολα κυρίως εἰς Φαιστόν.

9) Ὑστερος κλασσικὸς ρυθμὸς.

Κύρια σύνολα: ΝΑ. οἰκία Φαιστοῦ, Καμηλάρι, Κνωσός κλπ.

Αἱ βαθμίδες 2-5 ἀποτελοῦν τὴν ΠΜ ἐποχὴν. Ὁ καμαραϊκὸς ρυθμὸς (ὑποδιαίρεσις 6-9) καλύπτει τὴν ΜΜ ἐποχὴν, προετοιμάζεται ὁμως ἀπὸ ὅλην τὴν ΠΜ ἐποχὴν καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν κεραμικὴν τοῦ λευκοῦ ρυθμοῦ. Ὁ ἀνεπτυγμένος καμαραϊκὸς ρυθμὸς ὠνομάσθη κλασσικὸς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ B. SCHWEITZER. Ὁ ὁρος ἀνταποκρίνεται ἀπολύτως πρὸς τὸ σχῆμα ἀναπτύξεως τῆς μινωικῆς κεραμικῆς καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ.

Μετὰ τὰς δύο ἐκτεταμένους προσωρινὰς ἐκθέσεις (1902 καὶ 1903)¹ ἀνέλαβε τὴν τελικὴν δημοσίευσιν, τῆς ὁποίας ὁ πρῶτος τόμος ἐδημοσιεύθη τὸ 1935². Τὸ χειρόγραφον τοῦ δευτέρου τόμου παρέμεινεν ἡμιτελές, συνεπληρώθη δὲ καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τῆς LUISA BANTI (1951)³.

Ἡ δευτέρα περίοδος εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνασκαφῶν ἀρχίζει τὸ 1950, αἱ δὲ ἐργασίαι γίνονται ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ DORO LEVI. Εἰς τὸν ἐρευνητὴν αὐτὸν ὀφείλεται τιμὴ διὰ τὴν ἄμεσον δημοσίευσιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐρευνῶν του εἰς λεπτομερεῖς ἐτησίαις ἐκθέσεις, αἱ ὁποῖαι ὑπερτεροῦν εἰς πληρότητα καὶ ἀκριβείαν ἀκόμη καὶ ὀριστικῶν δημοσιεύσεων τῶν παλαιότερων ἐρευνητῶν τῆς Κρήτης⁴. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐρευνῶν του κατέληξεν ὁ LEVI εἰς νέας ἀπόψεις περὶ τῆς μινωικῆς χρονολογίας, αἱ ὁποῖαι, ἀκολουθοῦσαι τὰ ἴχνη τῶν θεωριῶν τοῦ ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ, ἀπειλοῦν νὰ συνταράξουν τὸ ὅλον οἰκοδόμημα τῆς Μινωικῆς Ἀρχαιολογίας.

Ἡ ἰσχὺς τῶν γνωμῶν τοῦ LEVI δύναται νὰ ἐλεγχθῇ μόνον κατόπιν συστηματικῆς μελέτης τῶν φαιστιακῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων καί, ἰδίως, τῆς κεραμεικῆς. Δι' ἡμᾶς ὑπῆρξεν ἡ ἐρευνα αὕτη ἀπολύτως ἀπαραίτητος, καθόσον ἀσχολούμενοι εἰδικῶς μὲ τὰ προβλήματα τῆς καμαραϊκῆς κεραμεικῆς ἔπρεπε νὰ γνωρίσωμεν ἐπακριβῶς τὸν κυριώτατον τόπον παραγωγῆς καὶ εὐρέσεως τῆς κεραμεικῆς ταύτης. Νομίζομεν σκόπιμον ν' ἀσχοληθῶμεν κατὰ πρῶτον μὲ τὰ ἀποτελέσματα τῆς πρώτης περιόδου καὶ ἀκολουθῶς, βοηθούμενοι ἀπὸ τὴν κερδηθησομένην γνῶσιν, νὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἴδωμεν καθαρώτερον τὰ δεδομένα τῆς δευτέρας περιόδου τῶν ἀνασκαφῶν. Συστηματικὴ ἀνάλυσις τῆς φαιστιακῆς κεραμεικῆς δύναται ν' ἀκολουθήσῃ μόνον μετὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων διὰ τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐρεῦνης.

Ἡ χρονικὴ κατανομή τῆς φαιστιακῆς κεραμεικῆς.

Τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα τοῦ ἀνακτορικοῦ λόφου τῆς Φαιστοῦ ἐπιτρέπουν νὰ διακρίνωμεν τὴν χρονικὴν σχέσιν τῶν διαφόρων ομάδων εὐρημάτων. Ἡ ἐκθεσις τοῦ PERNIER, Festos I, εἶναι ἀριστοτεχνικὴ ἐν τῇ βραχύτητι καὶ διαιυγείᾳ τῆς προσεπά-

1 L. PERNIER, Scavi della missione italiana a Phaestos, 1900-1901. Rapporto preliminare... MA 12, 1902, στ. 5-142. Τοῦ αὐτοῦ, Scavi... 1902-1903, MA, 14, 1904, στ. 309-500. Τῶν πολλῶν μικροτέρων ἐργασιῶν βιβλιογραφίαν βλ. ἐν Festos I, σ. 50 κέξ.

2 L. PERNIER, Il palazzo minoico di Festos. Scavi e studi della missione archeologica italiana a Creta dal 1900 al 1934. Vol. I. Gli strati più antichi e il primo palazzo, Roma 1935 (=Festos I).

3 L. PERNIER - L. BANTI, Il palazzo... 1900-1950. Vol. II. Il secondo palazzo, Roma 1951 (=Festos II).

4 Ὁ δεῦτερος τόμος τῆς δημοσίευσως τῆς Φαιστοῦ (Festos II) σημειώνει τὸ τέλος τῆς πρώτης περιόδου ἐρεῦνης τοῦ ἀνακτορίου. Ἡ νέα περίοδος ἀνασκαφῶν ἀρχίζει τὸ 1950. Ἡδη ἐνωρίτερον ὁμως (1939) εἶχε κά-

μεῖ ἡ BANTI μίαν σημαντικωτάτην δοκιμὴν. Τὰ ἀποτελέσματα δημοσιεύονται ὑπὸ M. GUARDUCCI ἐν Annuario 1939-40, σ. 231 κέξ. Πρόκειται περὶ τῆς σκαφῆς τοῦ δωματίου 11, ἡ ὁποία συνεπληρώθη κατὰ τὴν ἐναρξιν τῶν νέων ἀνασκαφῶν LEVI τὸ 1950 (βλ. κατωτέρω : δωματίον 11). Ὁ LEVI ἐδημοσίευσεν τακτικὰς ἐτησίαις ἐκθέσεις περὶ τῶν ἐργασιῶν του ἐν Φαιστῷ ἐν Bollettino καὶ Annuario ὡς ἀκολουθῶς :

Ἔργασίαι τοῦ ἔτους 1950 : Bollettino 1951, σ. 335 κέξ.
 » » » 1951 : Bollettino 1952, σ. 320 κέξ.
 » » » 1952 : Bollettino 1953, σ. 252 κέξ.
 » » » 1953 : Annuario 1952-54, σ. 389 κέξ.
 » » » 1954 : Bollettino 1955, σ. 141 κέξ.
 » » » 1955 : Bollettino 1956, σ. 238 κέξ.
 » » » 1956 : Annuario 1955-56, σ. 292 κέξ.
 » τῶν ἐτῶν 1956-57 : Annuario 1957-58, σ. 193 κέξ.

θησε νὰ παραμείνῃ ἐντὸς τῶν πραγμάτων ἄνευ τῆς διατυπώσεως τολμηρῶν θεωριῶν, συχνὰ ἐν τούτοις μᾶς λυπεῖ τὸ γεγονός, ὅτι αἱ πληροφορίες εἶναι ἀνεπαρκεῖς ¹.

Συμφώνως πρὸς τὰ δεδομένα τῆς πρώτης περιόδου δυνάμεθα νὰ κατανεύωμεν τὴν φαιστιακὴν κεραμεικὴν εἰς τὰς ἑξῆς χρονικὰς ομάδας:

α) Νεολιθικὴ κεραμεική.

Αἱ παλαιότεραι ἔρευναι ἐβεβαίωσαν τὴν ὑπαρξίν ἐκτεταμένου νεολιθικοῦ συννοικομοῦ. Τὰ κεραμικὰ εὐρήματα δεικνύουν ἀρκετὴν συγγένειαν πρὸς τὰ κνωσιακά, ἔχουν ἐν τούτοις βασικῶς διάφορον χαρακτήρα ².

β) Πρωτομινωικὴ κεραμεική.

Τὸ ὕλικόν εἶναι λίαν περιορισμένον, δύναται ὅμως νὰ ταξινομηθῇ ἄνευ δυσχερείας εἰς τὰς διαφόρους ΠΜ βαθμίδας ³.

γ) Πρώιμος μεσομινωικὴ κεραμεική.

Κεραμικὴ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς (περίπου ΜΜΙ κατὰ τὸ σύστημα EVANS) ἐβεβαίωθη εἰς διάφορα σημεῖα ὑπὸ τὰ δάπεδα τοῦ πρώτου ἀνακτόρου, ἐνίοτε ἐπὶ ἰδίων δαπέδων ⁴.

δ) Κεραμικὴ δαπέδων πρώτου ἀνακτόρου.

Εὐρέθη κατὰ κύριον λόγον *in situ* χάρις εἰς τὴν αἰφνιδίαν καταστροφὴν τοῦ ἀνακτόρου καὶ τὴν ἐπακολουθήσαν ἀλύψιν τῶν ἐρειπίων διὰ τεχνητοῦ στρώματος κοινιάματος (ἀστράκι), τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευσεν εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ δευτέρου ἀνακτόρου. Ἡ κεραμικὴ αὐτὴ ἀνήκει εἰς τὴν κλασσικὴν καμαραϊκὴν βαθμίδα ⁵.

ε) Κεραμικὴ τῆς ΝΔ. οἰκίας.

Ἡ κεραμικὴ τῆς οἰκίας εἰς τὴν ΝΔ. κλιτὸν πλησίον τοῦ ἀνακτόρου («*casa sulla china di sud-ovest*») θεωρεῖται γενικῶς σύγχρονος τῆς κεραμικῆς τῶν δαπέδων. Ἡ πα-

Εἰς τὸν αὐτὸν τόμον καὶ ἡ μεγάλη δημοσίευσίς βασικῆς σημασίας: L'archivio di cretule a Festos, σ. 7 κέξ.

(Αἱ παραπομπαὶ εἰς τὸν τόμον τοῦτον διακρίνουν τὴν ἔκθεσιν—Gli scavi—ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἀρχείου—L'archivio—).

¹ Ἐργασίαι τῶν ἔτων 1959-60: Annuario 1959-60, σ. 431 κέξ.

² Ἐργασίαι τῶν ἔτων 1958-60: Annuario 1961-62, σ. 377 κέξ.

³ Ἡ δημοσίευσίς (Festos I) εἶναι μᾶλλον περιληπτικὴ παρὰ πλήρης ἔκθεσις τῶν ἀνασκαφικῶν ἀποτελεσμάτων. Ἀπὸ τὴν κεραμικὴν τοῦ στρώματος ὑπὲρ τὴν δυτικὴν αὐλὴν π. χ. δημοσιεύονται μόνον τρία ὄστρακα (Festos I, εἰκ. 93). Ἀπὸ τὴν πλουσίαν κεραμικὴν τοῦ δωματίου X (αὐτ. σ. 241-42) ἢ τῆς ΜΜ οἰκίας τῆς ΝΔ. κλιτῆος (αὐτ. σ. 161-66) ἐλάχιστα δημοσιεύονται. Ἡ σπουδαιότης τῆς οἰκίας διὰ τὴν σχετικὴν χρονολογίαν δὲν ἀνεγνωρίσθη. Δυσχέρεται προκαλοῦνται ἐπίσης, διότι εὐρήματα χαρακτηρίζονται μὲ ἀριθμὸν ἀνασκαφῆς (προφανῶς, π. χ. XIX, 2 e ἐν σ. 273), χωρὶς

ν' ἀναφέρεται ἡ τυχὸν ὑπάρχουσα εἰκὼν (διὰ τὸ ἀνωτ. παράδειγμα προφανῶς πίν. XXXI). Ἡ δὲ δημοσίευσίς (περιγραφή ἢ ἀπεικόνισις) τῶν κομματιῶν γίνεται μὲ κριτήρια μὴ δηλούμενα εἰς τὸν ἀναγνώστην. Τὰ ἀπλῶς περιγραφόμενα καὶ μὴ ἀπεικονιζόμενα (ἔστω καὶ εἰς ἄλλας δημοσιεύσεις) εἶναι πολλὰ. Αἱ παρεχόμεναι εἰδήσεις ἔχουν ἐπομένως περιορισμένην ἀξίαν.

² Διὰ τὴν εἰκόνα τῆς νεολιθικῆς Φαιστοῦ, ὅπως ἐμφανίζεται ἀπὸ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς πρώτης περιόδου, βλ. Festos I, σ. 67 κέξ. καὶ Museo Pigorini, σ. 11 κέξ., ἰδίᾳ σ. 15.

³ Festos I, σ. 115 κέξ.

⁴ Τὰ χαρακτηριστικὰ διὰ τὴν βαθμίδα τῆς πρωίμου πολυχρωμίας ἀγγεῖα, Festos I, πίν. XIV, εὐρέθησαν ἐπὶ παλαιότερου δαπέδου, αὐτ. σ. 139 κέξ. Ἡ ἔκθεσις ἐν BANTI, Cronologia, σ. 35 κέξ. προκαλεῖ σύγχυσιν: Ἡ περιμάχητος κεραμικὴ τοῦ δωματίου XXVII ἀνήκει σαφῶς εἰς τὴν κλασσικὴν βαθμίδα (πρβλ. κατωτέρω).

⁵ Festos I, σ. 177 κέξ.

λαιότερα έρευνα παρείδεν έδω άδικοιολογήτως σημαντικώτατον στοιχείον τής φαιστιακής χρονολογίας, καθ' όσον ή κεραμεική αυτή άνήκει προφανώς εις μεταγενεστέραν φάσιν ¹.

ς) Κεραμεική των ΒΑ. οικημάτων.

Τό τμήμα τουτο του άνακτόρου επέζησε τής μεγάλης (τελικής) ΜΜ καταστροφής και έχρησιμοποιήθη περαιτέρω, ως έδίδαξεν ό PERNIER, ή δέ υπόθεσις αυτή φαίνεται ισχυρά. Έδω εύρέθη κυρίως ΜΜ ΙΙΙ κεραμεική ².

Ἡ άνωτέρω χρονική διαίρεσις (περί των ΥΜ φάσεων δέν πρόκειται νά διαλάβωμεν εις τήν παρούσαν έργασίαν) έξάγεται άβιάστως έκ τής έκθέσεως του PERNIER, έν Festos I, αισθανόμεθα δέ ζωηράν έκπληξιν, όταν εις τό κεφάλαιον των συμπερασμάτων του ³ βλέπομεν τάς έποχάς αυτές συμπεριζομένας εις τέσσαρας μόνον (νεολιθικήν, ΠΜ, ΜΜ, τέλος ΜΜ - άρχήν ΥΜ) ⁴. Ότι έξ άλλου λέγεται εκεί περί τής καταστροφής του πρώτου άνακτόρου, είναι πράγματι παράδοξον ⁵: τοποθετείται εις τήν φάσιν ΜΜ ΙΙΙβ. Περί των in situ σφραγισθέντων ΜΜ ΙΙ τμημάτων δέν αναφέρεται εκεί ούδέν λέξις ⁶. Παραμένει δέ άκαθόριστον, εάν ό PERNIER θεωρεί τήν ΜΜ ΙΙ φάσιν ταυτόσημον μέ τήν ΜΜ ΙΙΙβ.

Ἡ μελέτη τής LUISA BANTI.

Άκριβή έρευναν τής φαιστιακής κεραμεικής έπεχείρησε τό 1939 ή L. BANTI ⁷ μέ σκοπόν τήν διασάφησιν των χρονολογικών προβλημάτων του άνακτόρου. Ἡ έρευνήτρια φαίνεται επιθυμοῦσα νά στηρίξη τήν έργασίαν της επί σταθερᾶς βάσεως, πράγμα τό όποιον τελικώς δέν επιτυγχάνει. Καθίσταται φανερόν, ότι δέν έχει τήν ικανότητα νά ίδη τάς τεχνοτροπικάς σχέσεις των τεμαχίων ή των ομάδων μεταξύ των ⁸: έννεκα τούτου υπέπεσεν εις πλήρως άπαράδεκτα συμπεράσματα. Ό Ν. ΠΛΑΤΩΝ έδειξεν ήδη σαφώς

¹ Festos I, σ. 161-166.

² Αὐτ. σ. 353 κέξ.

³ Αὐτ. σ. 447 κέξ.

⁴ Πρακτικώς άπομένουν όμως τρεῖς περίοδοι μέχρι τέλους του Α' άνακτόρου: Ἡ περίοδος «fine del 'Middle Minoan' e prima parte del 'Late Minoan'» άποδίδονται (Festos I, σ. 447) εις τό Β' άνάκτορον. Ἄλλ' έν σ. 452 τοποθετείται ή καταστροφή του Α' άνακτόρου εις τήν περίοδον ΜΜ ΙΙΙβ του EVANS! Τά συμπεράσματα του PERNIER είναι, όπως βλέπομεν, έντελώς άνακόλουθα.

⁵ Festos I, σ. 452-53.

⁶ Ἡ παραπομπή, τήν όποιαν κάμνει ό PERNIER (Festos I, σ. 453) εις τόν έσφαλμένον χρονολογικόν πίνακα του ABERG είναι άνεξήγητος: ό άνασκαφεύς τής Φαιστου ᾧφειλε ν' άναζητήσει διδασκαλίαν εις τό ίδιον αυτού έργον!

⁷ L. BANTI, Cronologia e ceramica del palazzo minoico di Festòs, Annuario 1939-40, σ. 9-39.

⁸ Δέν ήμπορεί π.χ. νά ίδη τήν στυλιστικήν συγγένειαν των δύο κυπέλλων Festos I, πίν. XX, τά όποία είναι προφανώς προϊόντα του αυτού εργαστηρίου, άν μή τής αὐτῆς χειρός (πρβλ. BANTI, Cronologia, σ. 28): έξ άλλου φαίνεται, ότι δέν έχει καλήν έποπτείαν τής φαιστιακής κεραμεικής: Μᾶς βεβαιώνει π.χ., ότι επί των δαπέδων του Α' άνακτόρου εύρέθησαν μόνον τρεῖς γεφυρόστομοι σκύφοι (boccali a finestrella), πρβλ. αὐτ. σ. 14, ένῳ ή δημοσίευσις άναφέρει πολύ περισσότερα παραδείγματα, οὔτω π.χ. εις τό δωμάτιον X εύρέθησαν πέντε παραδείγματα in situ (Festos I, σ. 242), άλλο εις τό γέμισμα του αυτού δωματίου X (Festos I, σ. 246, άρ. 12). Τά άγγεία του τύπου τούτου από τήν έπίχωσιν των λοιπών δωματίων έπρεπε νά συνεξετασθουν, π.χ. του δωματίου XIII (Festos I, σ. 256: «grandi vasi a larga bocca con beccuccio a finestra e due anse...»). Τά άφθονα παραδείγματα τής ΝΔ. οικίας, τά όποία και ή ίδια άναφέρει (Cronologia, σ. 26-27), δέν έθεώρησε σκόπιμον νά τά έξετάσῃ.

τὰς ἀδυναμίας τῆς ἐργασίας αὐτῆς, ὥστε εἶναι περιττὸν νὰ ἐπαναλάβωμεν καὶ ἡμεῖς τὰ αὐτά ¹. Πρέπει μόνον νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι καὶ ἡ BANTI, ὅπως καὶ ὁ PERNIER, οὐδένα κόπον κατέβαλον, ὥστε νὰ διακρίνουν σαφῶς τὴν MM III περιόδον τοῦ EVANS. Ἐκαμον σύγχυσιν τῶν περιόδων MM III καὶ MM II καὶ ἐξ αὐτοῦ ἠκολούθησεν ἡ πλήρως ἀπαράδεκτος χρονολόγησις τῆς καταστροφῆς τοῦ πρώτου ἀνακτόρου εἰς τὸ τέλος τῆς MM III, ἂν καὶ ἡ in situ σφραγισθεῖσα κεραμεικὴ τοῦ ἀνακτόρου τούτου εἶναι MM II.

Ἡ σχετικὴ χρονολόγησις.

Εἰς τὸν συγκριτικὸν πίνακα Α' ἡ σχετικὴ χρονολόγησις τῆς φαιστιτικῆς κεραμεικῆς τῆς προερχομένης ἀπὸ τὴν πρώτην περίοδον τῶν ἀνασκαφῶν παρατίθεται κατὰ BANTI, ΠΛΑΤΩΝΑ καὶ κατὰ τὴν ἰδικήν μας ἀντίληψιν. Φαίνεται σαφῶς, ὅτι ἡ χρονολόγησις τῆς BANTI δὲν εἶναι καθαρὰ ἀντιθέτως ἡ χρονολόγησις τοῦ ΠΛΑΤΩΝΟΣ εἶναι αὐστηρῶς λογικὴ καὶ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα. Ἀπὸ ἡμετέρας πλευρᾶς ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον νὰ τεθοῦν εἰς τὸ σχῆμα αὐτὸ μερικὰ ἐρωτηματικὰ καὶ νὰ ἐπιστηθῇ ἡ προσοχὴ εἰς ὠρισμένα σημεῖα:

α) Αἱ ΠΜ καὶ αἱ MM Ια-β φάσεις γίνονται τώρα, τῇ βοηθείᾳ τοῦ πλουσιωτέρου ὕλικου τῶν νέων ἀνασκαφῶν, καλύτερον ἀντιληπταί.

β) Ἡ ἀκριβὴς χρονικὴ τοποθέτησις τῆς κεραμεικῆς τῶν δαπέδων εἰς τὰ πλαίσια τῆς κλασσικῆς καμαραϊκῆς ἐποχῆς παρέμενεν ἀσαφής. Τὰ νέα εὐρήματα βοηθοῦν εἰς ἀσφαλῆ χρονολόγησιν.

γ) Ἡ κεραμεικὴ τοῦ δωματίου XXVII (ὑπὸ τὸ δάπεδον) προεκάλεσεν ἀδικαιολογήτους περιπλοκάς ². Ἀνήκει ἀναντιρρήτως εἰς τὴν κλασσικὴν βαθμίδα. Διὰ τὴν ὀριστικὴν τακτοποίησίν της ἔπρεπε νὰ εἶχε χρησιμοποιηθῇ ἡ τεχνοτροπικὴ ἀνάλυσις. Τῶν μεθόδων ἐρεύνης πρέπει νὰ γίνεται χρῆσις καὶ ὅχι ὑπερφαλάγγισις. Ἀφοῦ τὰ οἰκοδομικὰ δεδομένα τοῦ δωματίου XXVII ἦσαν παραπλανητικά, δὲν ἔπρεπε νὰ στηριχθῇ ἡ ἔρευνα εἰς ταῦτα: ἡ κεραμεικὴ ὁμιλεῖ μόνη μίαν καθαρὰν κατανοητὴν γλῶσσαν.

δ) Ἡ κεραμεικὴ τοῦ «γεμίσματος» δύναται, ὥς ἔδειξε καὶ ὁ ΠΛΑΤΩΝ ³, ν' ἀνήκῃ εἰς διαφόρους περιόδους. Δὲν ἐπιτρέπεται κατ' οὐδένα τρόπον νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁμοιογενὴς ὁμάς.

¹ Ν. ΠΛΑΤΩΝ, Ἡ χρονολογία τῶν μινωικῶν ἀνακτόρων τῆς Φαιστοῦ, Κρητικὰ Χρονικά 3, 1949, σ. 150-166. Ἡ ἐργασία ἐγράφη ὑπὸ τύπον κρίσεως τῆς μελέτης τῆς BANTI. Ἦδη τὸ 1944 εἶχεν ὁ SCHACHERMEYER, Klio 36 (N.F. 16), σ. 120, λάβει θέσιν ἐπὶ τῆς ἐργασίας τῆς BANTI. Ἐτόνισεν ὀρθῶς ὅτι ἡ κεραμεικὴ τοῦ κατωτέρου δωματίου XXVII ἔχει ἀνακτορικὸν χαρακτήρα. Ἡ BANTI προσεπάθησε, Festos II, σ. 566 κέξ., ν' ἀμυνθῇ εἰς τὴν κριτικὴν SCHACHERMEYER καὶ ΠΛΑΤΩΝΟΣ: Χωρὶς νὰ προσθέσῃ τι τὸ οὐσιώδες εἰς τὴν διάσφην τῶν προβλημάτων, ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ λυθοῦν ταῦτα διὰ τῶν τότε μόλις ἀρξαμένων (1950) νέων ἀνασκαφῶν. Ὁ LΕΝΙ δὲν ἔχει δίκαιον, Bollettino 1951, σ. 358, σημ. 32, χαρακτηρίζων ὡς ἀκαρπον

τὸν διάλογον BANTI - ΠΛΑΤΩΝΟΣ ἢ κατὰ βάσιν ὀρθῇ διατύπωσις τῆς σχετικῆς χρονολογίας τῆς Φαιστοῦ ὑπὸ τοῦ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ὑπῆρξε κέρδος τῆς μινωικῆς Ἀρχαιολογίας. Εἶναι μόνον λυπηρόν, ὅτι τὰ θετικὰ στοιχεῖα τοῦ διαλόγου δὲν ἠξιοποιήθησαν καὶ ἡ σύγχυσις παρέμεινεν ἰσχυρά.

² Περὶ τοῦ δωματίου XXVII: PERNIER, ἔκθεσις ἀνασκαφῆς ἐν Festos I, σ. 139 κέξ., BANTI, Cronologia, σ. 35 κέξ., SCHACHERMEYER, Klio 1944, σ. 120, ΠΛΑΤΩΝ, Κρητικὰ Χρονικά 3, 1949, σ. 154 κέξ., LΕΝΙ, Bollettino 1951, σ. 345. Περὶ τῆς νέας ἀνασκαφῆς πρβλ. κατωτέρω: δωματίον XXVII-XXVIII.

³ ΠΛΑΤΩΝ, Κρητικὰ Χρονικά 3, 1949, σ. 162-63.

ε) Ἡ κεραμεικὴ τῆς ΝΔ. οἰκίας εἶναι μία σαφέστατα ὑστερωτέρα δμάς, ἡ ὁποία ὁμως εὐρίσκεται ἀκόμη ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς. Ἐχομεν ἤδη συγκεντρώσει τὰς σχετικὰς ἀποδείξεις καὶ θὰ τὰς παραθέσωμεν εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην.

ς) Προβληματικὴ φαίνεται ἐπίσης ἡ χρονολόγησις τῆς κεραμεικῆς τοῦ δωματίου XXI¹. Δὲν δύναται αὕτη ἄνευ ἑτέρου νὰ συγκαταριθμηθῇ μὲ τὴν κεραμεικὴν τῶν δαπέδων οὔτε οἱ μεγάλοι πίθοι μὲ ἀναγλύφους κοσμήσεις οὔτε τὰ μικρότερα ἄγγεα ἀνταποκρίνονται σαφῶς εἰς τὴν κεραμεικὴν τῶν δαπέδων, ἀντιθέτως εἶναι δυνατὴ ἡ ἀνεύρεσις σχέσεων τῆς κεραμεικῆς ταύτης πρὸς ὑστερωτέρας δμάδας².

Αἱ νέαι ἀνασκαφαὶ τῆς Φαιστοῦ.

Ἀπὸ τοῦ 1950 διενεργοῦνται εἰς τὴν Φαιστὸν ὑπὸ τῆς Ἰταλικῆς Σχολῆς νέαι συστηματικαὶ ἀνασκαφαί, τῶν ὁποίων τὰ ἀποτελέσματα ἀπεδείχθησαν ἐξαιρετικῆς σημασίας διὰ τὴν καλυτέραν κατανόησιν τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ ἐν γένει. Ἀπεκαλύφθη μία ὁλόκληρος πτέρυξ τοῦ ΜΜ ἀνακτόρου (εἰκ. 2) καθὼς καὶ σημαντικὰ τμήματα τῆς πόλεως. Εἰς τὰ ἐξῆς θὰ γίνῃ λόγος κυρίως περὶ τοῦ νέου ἀνακτορικοῦ τμήματος καὶ τῶν ἀφθονωτάτων κεραμεικῶν εὐρημάτων, τὰ ὁποία τοῦτο ἀπέδωκε. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν δημοσιεύονται, ὥς ἀνεφέρθη, ὑπὸ τοῦ ἀνασκαφέως DORO LEVI εἰς λίαν ἀναλυτικὰς ἐκθέσεις καὶ εἰς πληθὺς μικροτέρων ἐργασιῶν³. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιχειρηθῇ ἐνταῦθα μία συστηματικὴ ἐκθεσις τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῶν θεωριῶν τοῦ LEVI· ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ ἴδῃ σχετικῶς τὰς ἐργασίας τοῦ ἀνασκαφέως. Ἐπὶ δύο σημαντικῶν ζητημάτων, τὰ ὁποία ἀναφέρονται εἰς τὴν σχετικὴν χρονολογίαν τῆς κεραμεικῆς, ὀφείλομεν ὁμως νὰ λάβωμεν θέσιν.

Ἀφ' ἐνὸς πρέπει νὰ προσπαθῶμεν νὰ διακρίνωμεν καθαρώτερα τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα τῆς ἀνακτορικῆς πτέρυγος: Ἡ πτέρυξ αὕτη ἀπέδωκε τὰ πλουσιώτερα σύνολα καμαραϊκῆς κεραμεικῆς ἐξ ὅλων τῶν μέχρι σήμερον εὐρεθέντων ἐν Κρήτῃ. Ἡ διασά-

¹ Festos I, σ. 277 κ. ἐξ.

² Ὁ ἀμφορεὺς Festos I, εἰκ. 164 μέσον, ἀνταποκρίνεται χρονικῶς πρὸς τὴν ΜΜ III δμάδα, πρβλ. αὐτ. εἰκ. 219, καὶ ἔχει ἀντίστοιχον, ὅπως παρατηρεῖ ἡ BANTI, Cronologia, εἰκ. 13 a-b (σ. 17), εἰς Ἀγίαν Τριάδα. Καὶ ἡ σύγκρισις αὐτ. εἰκ. 38 a-b (σ. 29), εἶναι σαφής. Αἱ μεγάλοι σπεῖραι (καὶ τὸ σφαιρικὸν σχῆμα;) τοῦ ἄγγείου Festos I, εἰκ. 165 (ἐπίσης 166 δεξιὰ, τὸ αὐτὸ) ὑποδεικνύουν φάσιν κειμένην πλησίον τῆς ΜΜ III περιόδου. Ὁ ἀμφορεὺς Festos I, εἰκ. 166 ἀριστερά, ὑπόκειται ἀκόμη πλήρως κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν κόσμησιν εἰς τὸ κλασσικὸν πνεῦμα· μία σύγκρισις ὁμως μὲ τὸ ἀμελέστερον κνωσιακὸν ἄγγειον Palace II 1, εἰκ. 176 A, —ὑπὸ τοῦ EVANS χρονολογούμενον ΜΜ IIIβ—, δεικνύει σαφῶς, ὅτι τὸ φαιστιανὸν ἄγγειον εἶναι χρονικῶς προχωρημένον. Ἐξ ἄλλου αἱ ἀσκοειδεῖς πρόχοι τοῦ δωματίου XXI, Festos I, εἰκ. 163 μέσον καὶ 164 δεξιὰ, ἔχουν παράλληλον τὸ ὡραῖον ἄγγειον ἐκ τοῦ προμαχώ- νος II, Annuario 1957-58, Gli scavi, σ. 314, εἰκ. 157d, τὸ ὁποῖον ἀνήκει ἀναμφισβητήτως εἰς τὴν πρῶμιν

κλασσικὴν φάσιν. Εἶναι ἐπομένως πιθανώτατον νὰ ἔγινε σύγχυσις εἰς τὰ δεδομένα τοῦ δωματίου XXI. Τοῦτο καθίσταται βέβαιον, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν πληροφορίαν, ὅτι τὸ δωμάτιον ἐσκάφη ὑπὸ τοῦ HALBHERR, τοῦ ὁποίου τὰς συντόμους εἰδήσεις εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ PERNIER (πρβλ. Festos I, σ. 278-9).

³ Ἐκθέσεις περὶ τῶν ἀνασκαφῶν κατ' ἔτος ἀπὸ τοῦ 1951 ἐν Bollettino καὶ Annuario, βλ. ἀνωτ. σ. 28 σημ. 4. Τὴν ἐρμηνείαν τῶν δεδομένων καὶ τὰς ἀπόψεις τοῦ LEVI περὶ τῆς χρονολογίας βλ. ἰδίως ἐν Annuario 1957-58, L'archivio, σ. 155-192 καὶ Per una nuova classificazione della civiltà minoica ἐν La parola del passato 71, 1960, σ. 81-124. Διάφοροι μικρότεροι ἐργασίαι τοῦ LEVI ἀπλῶς ἐπαναλαμβάνουν εἰς τὸν αὐτὸν τόνον τὰς αὐτὰς ἀπόψεις, χωρὶς νὰ προσφέρουν τι τὸ νέον. Ὡς μίαν καλὴν περιήληψιν ἀναφέρονται τὴν νεωτέραν ἀνακοίνωσιν: Gli scavi di Festos e la cronologia minoica ἐν Atti 7 congr. intern. archeol. class., Roma 1961 (A' τόμος).

φησις τῶν προβλημάτων, τὰ ὅποια παρουσιάζονται ἐνταῦθα εἶναι ἐπομένως ἀποφασιστικῆς σημασίας πρὸς καλυτέραν κατανόησιν τῆς κεραμικῆς ἐξελίξεως κατὰ τὴν ΜΜ ἐποχὴν. Ἀφ' ἑτέρου αἱ ἀπόψεις τοῦ LEVI περὶ τῆς ΠΜ ἐποχῆς, τὰς ὁποίας στηρίζει εἰς τὰς βαθεῖας τομὰς του (μέχρι τοῦ φυσικοῦ) εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἀνακτόρου εἶναι ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι πρὸς τὰς ἰδικὰς μας ἀντιλήψεις, ὥς αὗται ἐκτίθενται εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τοῦ ἔργου μας περὶ τῆς μινωικῆς κεραμικῆς (Kamarges-Stil, III-VI). Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ προσπαθῇσωμεν νὰ κερδίσωμεν καὶ τῆς ΠΜ ἐποχῆς ἐν Φαιστῷ, τῇ βοήθειᾳ τῶν νέων εὐρημάτων καλυτέραν εἰκόνα. Ἐκ τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν δύο τούτων προβλημάτων θὰ προκύψῃ μία καλυτέρα σχετικὴ χρονολόγησις τῆς φαιστιανῆς κεραμικῆς καὶ ἀντιστοίχως θὰ κατανοηθῇ πληρέστερον ἢ ἐν γένει ἱστορία τῆς μινωικῆς κεραμικῆς.

Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ LEVI

I. ΤΟ ΜΜ ΑΝΑΚΤΟΡΟΝ

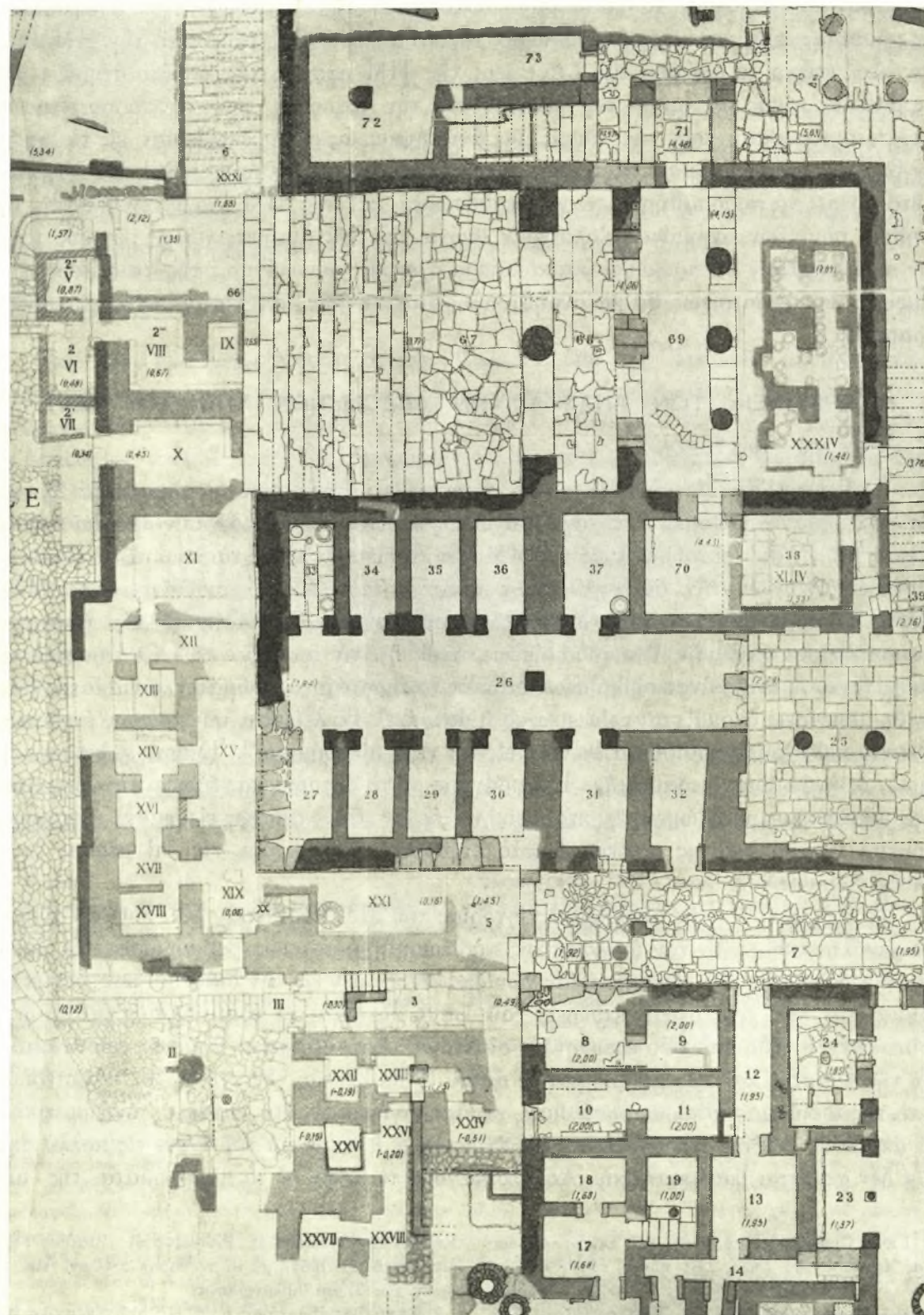
Ὁ LEVI εἶδεν εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἀνασκαφὴν ἀνακτορικὸν τμήμα (εἰκ. 2), τὸ ὁποῖον ἐφεξῆς ὀνομάζομεν «πτέρυγα ἢ ἀνάκτορον LEVI» πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ «ἀνακτόρου PERNIER» (εἰκ. 1), καὶ εἰς τὰ ΜΜ ἀνακτορικὰ λείψανα τὰ γνωστὰ ἐκ τῶν παλαιότερων ἐρευνῶν, τὴν διαδοχὴν τριῶν ὑπερκειμένων ἀνακτόρων, πάντων τῆς ΜΜ ἐποχῆς. Τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα διακρίνονται σαφέστατα ἀλλήλων, χάρις εἰς τὴν χρησιμοποίηθῃσαν τεχνικὴν ἀνοικοδομήσεως, καθ' ἣν τὰ παλαιότερα καταστρεφόμενα ἐκαλύπτοντο πρὸ τῆς ἀνοικοδομήσεως δι' ἑνὸς σκληροτάτου στρώματος κονιάματος (εἰς τὰς δημοσιεύσεις ὀνομάζεται calcestruzzo ἢ ἀστράκι). Τὰ λείψανα τῶν τοίχων ἐνεδυναμώνοντο καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο ἐκ νέου εἰς τὸ νέον οἰκοδόμημα¹. Ἐκάστη οἰκοδομικὴ φάσις δεικνύει ἰδίαν κεραμικὴν. Ἡ σφράγισις μὲ τὸ ἀστράκι μᾶς ἔδωκε τὴν δυνατότητα νὰ παρακολουθῇσωμεν τὴν κεραμικὴν ἐξέλιξιν ἀπὸ φάσεως εἰς φάσιν. Διάφοροι χρονικαὶ στιγμαὶ ἐκάστης φάσεως ἐπιστοποιήθησαν ἐπίσης, χάρις εἰς ἐπὶ μέρους ἐπισκευὰς δωματίων².

Τὸ σχῆμα τοῦτο τῆς οἰκοδομικῆς ἱστορίας τοῦ ΜΜ ἀνακτόρου ὁρᾷ δύναται, παρὰ τὴν μεγάλην αὐθεντίαν τοῦ ἀνασκαφέως, νὰ θεωρηθῇ ὀριστικῶς βεβαιωμένον. Τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα, διὰ τὴν ἐποπτεῖαν τῶν ὁποίων ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας τὰς ὑποδειγματικὰς, λίαν ἀναλυτικὰς ἐκθέσεις τοῦ LEVI, δύνανται νὰ ἐρμηνευθοῦν καὶ ἄλλως. Τοῦτο ἐγένετο ἤδη ὑπὸ δύο ἐρευνητῶν, οἱ ὅποιοι εἶναι ἐξαίρετοι γινώσται τοῦ ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ καὶ τῶν προβλημάτων αὐτοῦ (ΠΑΛΑΤΩΝ καὶ FIANDRA, βλ. κατωτέρω). Ἀπὸ τῆς ἰδικῆς μας πλευρᾶς ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι κατόπιν συστηματικῆς καὶ ἀκριβοῦς μελέτης τῶν ἐκθέσεων τῆς ἀνασκαφῆς ἢ ἐρμηνεία τοῦ LEVI εἰς πολλὰ σημεία δὲν φαίνεται ἱκανοποιητικὴ. Ἀσχολούμενοι ἀπὸ ἐτῶν μὲ τὰ προβλήματα τῆς μι-

¹ LEVI, *Classificazione*, σ. 81. Βλ. ἐπίσης τὰς νεωτάτας ἐργασίας τοῦ LEVI, *Gli nuovi scavi di Festos*, ἐν *Enciclopedia dell'arte antica* ("Ἀρχαὶν Μινωικο-μινωεα, *Arte*), τόμ. V, 1963, σ. 94 καὶ *The*

Recent Excavations at Phaistos ἐν *Studies Medit. Arch.* 11, 1964, μὲ τὸ νεώτερον σχέδιον, εἰκ. 2, (ἡμετ. εἰκ. 2) καὶ βιβλιογραφίαν.

² LEVI, *Classificazione*, σ. 82, *Gli nuovi scavi*, σ. 95.

Εἰκ. 1. Φαιστός. ΜΜ ἀνακτορική πτέρυξ PERNIER (λατ. ἀριθμοί).
(Ἀπόσπασμα τοῦ μεγάλου σχεδίου STEFANI, Festos I, πίν. 2).

Εικ. 2. Φαιστός. ΜΜ ανακτορική πτέρυξ ΛΕΝΙ (Medit. Studies 11, 1964, εικ. 2).

νωικῆς κεραμεικῆς ἐθεωρήσαμεν, ὅτι εἶναι καθήκον μας νὰ ἐκθέσωμεν τὰς παρατηρήσεις καὶ τὰ συμπεράσματά μας, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰ φαιστιὰ προβλήματα.

Ὁ σημερινὸς ἐπισκέπτης τῆς Φαιστοῦ ἀντιμετωπίζει κατὰ τὴν μελέτην τῶν ΜΜ ἀνακτορικῶν λειψάνων δύο κύρια οἰκοδομικὰ συγκροτήματα. Τὸ βόρειον (εἰκ. 1) εὐρίσκεται εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου ἀνδῆρου καὶ δεσπάζει διὰ τῆς ἀνατολικῆς του προσόψεως τῶν ὀρθοστατῶν τῆς μεγάλης δυτικῆς αὐλῆς, ἡ ὁποία ὀρίζεται κατὰ τὴν βορείαν αὐτῆς πλευρὰν ὑπὸ τῆς περιφήμου θεατρικῆς κλίμακος. Πρόκειται περὶ τῶν πλέον ἐντυπωσιακῶν ΜΜ ἐρειπίων ὁλοκλήρου τῆς Κρήτης. Τοῦ βορείου τούτου ἀνακτορικοῦ τμήματος εὐρέθη καὶ ἡρευνήθη ὑπὸ τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν σειρὰ ὅλη συνεχομένων δωματίων. Κεῖνται ταῦτα κυρίως μεταξὺ τῆς προσόψεως τῶν ὀρθοστατῶν καὶ τῆς τοῦ ΥΜ ἀνακτόρου, τὸ ὁποῖον μετετοπίσθη κατὰ τὴν οἰκοδόμησίν του μέτρα τινὰ πρὸς Δυσμὰς ἐν σχέσει μὲ τὴν ΜΜ πρόσοψιν. Οὕτω παρέμειναν τὰ ΜΜ δωμάτια ἄθικτα, δεδομένου ὅτι εἶχον καλυφθῇ καὶ ὑπὸ ἰσχυροῦ στρώματος κονιάματος (ἀστράκι), ἀποδώσαντα πλεῖστα εὐρήματα — κυρίως καμαραϊκὴν κεραμεικὴν — κείμενα ἀκόμη *in situ*. Ἄλλα σπουδαῖα εὐρήματα ἀπέδωκεν ἡ ἐπίχωσις (*riempimento*, γέμισμα) τῶν δωματίων. Τὸ σύνολον τοῦτο τῶν δωματίων ἀποτελεῖ τὸ ΜΜ ἀνάκτορον PERNIER, διακρινόμενον διὰ κυανοῦ χρώματος εἰς τὸ μέγα σχέδιον τῆς δημοσιεύσεως (σχέδιον STEFANI — βλ. εἰκ. 1) ¹.

Νοτίως τῆς πτέρυγος PERNIER καὶ εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον ἐκτείνεται τὸ συγκρότημα τοῦ νεωστὶ ἀνακαλυφθέντος ἀνακτόρου LEVI (εἰκ. 2). Μία πρόσοψις ὀρθοστατῶν καὶ μία δευτέρα πλακόστρωτος αὐλὴ ἀποτελοῦν τὴν δυτικὴν ἀπόληξιν τοῦ κτηρίου τούτου ². Ὁ κύριος ὄγκος τῆς καμαραϊκῆς κεραμεικῆς, ἣν ἀπέδωκεν ἡ πτέρυξ LEVI, εὐρέθη *in situ* ἐπὶ πλακοστρώτων πατωμάτων, θρανίων, ἐρμαρίων ἀφειμένων εἰς τοὺς τοίχους, καθὼς ἐπίσης ἐντὸς στρώματος πυρκαϊᾶς, τὸ ὁποῖον ἐγέμιζεν ὅλα τὰ δωμάτια.

Εἰς τὸ νότιον τοῦτο ἀνακτορικὸν τμήμα εἶδεν ὁ LEVI κυρίως τὰ λείψανα δύο ὑπερκειμένων ἀνακτόρων (πρώτη καὶ δευτέρα φάσις) καὶ ἴχνη ἑνὸς τρίτου, πάντων τῆς ΜΜ ἐποχῆς. Τὸ βόρειον τμήμα (ἀνάκτορον PERNIER) ἀνήκει κατ' αὐτὸν εἰς τὴν τρίτην φάσιν. Δυστυχῶς ὁ ἀνασκαφεὺς δὲν ἔχει μέχρι σήμερον δώσει σαφῆ, κατανοητὴν καὶ μὴ ἐπιδεχομένην ἀντιρρήσεις ἐκθεσιν τῆς ἐρμηνείας του περὶ τῶν τριῶν ἀρχιτεκτονικῶν φάσεων ἢ τῆς σχετικῆς χρονολογικῆς σχέσεως τῶν διαφόρων κεραμεικῶν ομάδων μεταξύ των. Αἱ περιληπτικαὶ ἐργασίαι του ἐξ ἄλλου (βλ. σ. 32 σημ. 3 καὶ σ. 33 σημ. 1) ἀμαυρώνουν τὴν εἰκόνα τὴν ὁποίαν προσπαθεῖ νὰ μᾶς προσφέρει, μὲ τὴν προσπάθειαν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν φαιστικῶν δεδομένων, ν' ἀνοίξῃ νέας ὁδοὺς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς μινωικῆς καὶ κατ' ἐπέκτασιν τῆς ὅλης χρονολογίας τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου.

Ποῖα εἶναι τὰ σπουδαιότερα προβλήματα ἐν ᾧ τῶν ἀνωτέρω συνθηκῶν; Κυ-

¹ Festos I, πίν. II. Κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρουν τὰ δυτικά δωμάτια.

² Γενικὸν σχέδιον τῆς πτέρυγος LEVI, *Annuario* 1957-58, *Gli scavi*, εἰκ. 1 (σ. 194), *The Recent Excavations*, εἰκ. 1-2. Διὰ τὴν σύνδεσιν πρὸς τὴν πτέρυ-

γα PERNIER χρήσιμον καὶ τὸ παλαιότερον σχέδιον ἐν *Nuova antologia*, Nr. 1866, Ἰούλιος 1956 (LEVI), πίν. 1a, ἢ τὸ σχέδιον ἐν FIANDRA, *Periodi*, πίν. ΚΓ', δεικνύον καὶ τὰς δύο πτέρυγας.

ρία φροντίς μας είναι ή διάκρισις και χρονολογική κατάταξις τῶν κεραμεικῶν ομάδων τοῦ φαιστιακοῦ ἀνακτόρου. Πρὸς τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἴδωμεν σαφῶς τὴν οἰκοδομικὴν ἱστορίαν τοῦ ΜΜ ἀνακτόρου (ἢ ἀνακτόρων). Κατὰ ταῦτα θ' ἀσχοληθῶμεν μὲ τὰ ἑξῆς προβλήματα:

α) Ποῖαι εἶναι πράγματι αἱ οἰκοδομικαὶ φάσεις τοῦ ἀνακτόρου LEVI καὶ ποῖαι κεραμεικαὶ ομάδες πρέπει ν' ἀποδοθοῦν εἰς ἐκάστην φάσιν;

β) Ποία εἶναι ή σχέσις τῆς πτέρυγος PERNIER μὲ τὴν πτέρυγα LEVI (καὶ ἀντιστοίχως τῆς κεραμεικῆς ἐκάστης πτέρυγος);

γ) Ποία εἶναι ή σχετικὴ χρονολογικὴ σχέσις τῶν κεραμεικῶν ομάδων τοῦ ὅλου ΜΜ ἀνακτόρου;

δ) Ποία εἶναι ή θέσις τῆς κεραμεικῆς τοῦ φαιστιακοῦ ΜΜ ἀνακτόρου εἰς τὸ γενικὸν σχῆμα ἐξελίξεως τῆς μινωικῆς κεραμεικῆς;

Ἡ ἐρμηνεία τοῦ ΠΛΑΤΩΝΟΣ.

Τὰς δύο πρώτας ἀρχιτεκτονικὰς φάσεις, ἡ ὑπερκείμενα ἀνάκτορα, τὰ ὅποια βλέπει ὁ LEVI εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀποκαλυφθέντα ἀνακτορικὰ λείψανα, ἐρμηνεύει ὁ Ν. ΠΛΑΤΩΝ ὡς δύο ὁρόφους τοῦ αὐτοῦ κτηρίου: «Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι αἱ φάσεις I καὶ II τοῦ LEVI πρέπει νὰ συμπτυχθοῦν εἰς μίαν καὶ μόνην, καθ' ὅσον τὰ δύο ὑπερκείμενα ἀρχιτεκτονικὰ στρώματα φαίνονται ἀντιστοιχοῦντα εἰς δύο ὁρόφους τοῦ αὐτοῦ κτηρίου...»¹. Δυστυχῶς τὴν γνώμην του ταύτην δὲν ἐθεμελίωσε καὶ μέχρι σήμερον δὲν ἐπανήλθεν ἐπὶ τοῦ θέματος². Ἡ ἐρμηνεία τοῦ ΠΛΑΤΩΝΟΣ φαίνεται, κατόπιν συστηματικῆς μελέτης τῶν ἀνασκαφικῶν ἐκθέσεων τοῦ LEVI, πλήρως δικαιολογημένη. Θὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα μίαν σειρὰν παρατηρήσεων, αἱ ὅποιαι στηρίζουν τὴν ἐρμηνείαν αὐτήν. Πρὸς τοῦτο θὰ χωρήσωμεν κατ' ἀρχὴν ἀναλυτικῶς καὶ ἀκολουθῶς θὰ δώσωμεν μίαν περιληπτικὴν θεώρησιν.

Δωμάτιον 11.

Τὸ δωμάτιον τοῦτο (βλ. εἰκ. 1) δὲν ἔχει ἄμεσον σχέσιν οὔτε μὲ τὴν πτέρυγα PERNIER οὔτε μὲ τὴν πτέρυγα LEVI. Εὐρίσκεται ὀλίγον δυτικώτερον ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Β' ἀνακτόρου (ὅθεν καὶ ἡ ἀραβικὴ ἀρίθμησης, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει εἰς τὴν δημοσίευσιν τῆς Φαιστοῦ τὰ δωμάτια τοῦ Β' ἀνακτόρου, ἐνῶ ἡ λατινικὴ χρησιμοποιεῖται διὰ τὸ Α' ἀνάκτορον). Διὰ διαφόρους λόγους πρέπει ν' ἀρχίσωμεν τὴν ἐρευναν μὲ τὸ δωμάτιον 11: Ἦδη τὸ ἔτος 1939 ἔκαμεν ἐδῶ ἡ L. BANTI μίαν λίαν ἀποδοτικὴν δοκιμὴν. Πλουσία καμαραϊκὴ κεραμεικὴ ἦλθεν εἰς φῶς, σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ δύο ἐξέχοντα δείγματα τοῦ καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ: ὁ δίωτος σκύφος μὲ μέγαν στροβιλιζόμενον ρόδακα (πίν. 32) καὶ ἡ

¹ N. PLATON, Chronologie de la Crète et des Cyclades à l'Age du Bronze ἐν Bericht V. intern. Kongress Vor- u. Frühgeschichte, Hamburg 1958, ἐκδοθέν ὑπὸ G. BERSU καὶ W. DEHN, Berlin 1961, σ. 671-76 (χωρὶον: σ. 674).

² Ἴδὲ π.χ. τὴν τελευταίαν ἐργασίαν του: Συγκριτικὴ χρονολογία τῶν τριῶν μινωικῶν ἀνακτόρων, Κρητικὰ Χρονικά 15-16 (=Πρακτικά Α' Κρητολ. Συνεδρίου), 1961-62, I, σ. 127 κέξ., ἰδίως σ. 133, ὅπου παραμένει εἰς γενικότητος.

«πρόχους τοῦ δωματίου 11». Κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἀνασκαφῆς¹ ἡ κεραμεικὴ εὐρέθη κατὰ μικρὸν μέρος εἰς τὴν ἐπίχωσιν (colmata) τοῦ ἀνακτόρου, κυρίως δὲ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου. Δίδεται βάθος 2.45 μ. διὰ τὸ δάπεδον τοῦτο, προφανῶς ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ δαπέδου τοῦ Β' ἀνακτόρου. Ἡ σκαφὴ διεκόπη διὰ τὸν κίνδυνον πτώσεως. Μόλις τὸ 1950 ἐπανελήφθη ὑπὸ τοῦ LEVI. Τὰ κεραμεικὰ εὐρήματα ἐπολλαπλασιάσθησαν εἰς ἀπιστεύτους ποσότητας, ὥστε ἀπετέλεσαν μίαν τῶν μεγίστων ὁμάδων καμαραϊκῆς κεραμεικῆς. Κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἀνασκαφῆς² ὁ κύριος ὄγκος τῶν ἀγγείων εὐρέθη εἰς ἓν γέμισμα μεταξὺ δύο τοίχων δωματίου σχηματιζόντων ὀρθὴν γωνίαν³. Δάπεδον δὲν ἀναφέρεται ἐδῶ. Βαθύτερον ἦσαν τὰ λείψανα ἑνὸς παλαιότερου τοίχου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπάτει ἓν μέρος εἰς τῶν προηγουμένων. Ἐδῶ διεπιστώθη πλακόστρωτον δάπεδον. Ἐν ξύλινον κιβώτιον ἔκειτο ἐπὶ τοῦ δαπέδου (δηλ. εἶχεν ἀφήσει τὰ ἔχνη του ἐντὸς τοῦ χώματος τῆς ἐπιχώσεως) καὶ ἦτο πλήρες ἀγγείων, κυρίως τραχωτῶν (barbotine)⁴. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἐσημειώθησαν σὺν τοῖς ἄλλοις τεμάχια γραπτῶν πίθων (πίναξ 31)⁵. Ἀπὸ τὸ μέγα πλῆθος τῆς κεραμεικῆς τοῦ δωματίου τούτου δημοσιεύονται ἀρκετὰ κομμάτια, κυρίως κύπελλα· ἐπίσης δίδεται κατάλογος τῶν εὐρεθέντων ἀγγείων καὶ ἀρκετὰ διακοσμητικὰ θέματα εἰς μέγαν πίνακα⁶.

Αἱ δύο ἐκθέσεις περὶ τοῦ δωματίου 11 περιέχουν εἰδήσεις, αἱ ὁποῖαι φαίνονται ἀσυμβίβαστοι μεταξὺ τῶν καὶ καθιστοῦν τὰ δεδομένα προβληματικά. Ἐκεῖτο ἡ καμαραϊκὴ κεραμεικὴ κυρίως εἰς τὸ γέμισμα (LEVI) ἢ ἐπὶ πατώματος (BANTI); Εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ LEVI ἀναφερόμενον πλακόστρωτον δάπεδον τὸ αὐτὸ μὲ τὸ ὑπὸ τῆς BANTI ἀναφερόμενον; Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν θὰ ἔπρεπε ἡ ὅλη κεραμεικὴ νὰ θεωρηθῇ ἐνιαία. Ἐὰν τὰ δάπεδα δὲν ταυτίζονται, πρέπει ἡ κεραμεικὴ τοῦ ξυλίνου κιβωτίου καὶ τὰ τεμάχια πίθων νὰ χρονολογηθοῦν εἰς παλαιότεραν φάσιν ἀπὸ τὸν κύριον ὄγκον τῆς κεραμεικῆς. Δυστυχῶς ὁ LEVI δὲν ἐξήτασε τὰς εἰδήσεις τῆς BANTI. Θὰ ἦτο κατ' ἀρχὴν δυνατόν νὰ σκεφθῶμεν δυνατότητα ὑπάρξεως δύο δαπέδων καὶ ἐπομένως δύο κεραμεικῶν φάσεων. Τὰ τραχωτὰ ἀγγεῖα καὶ τὰ τεμάχια τῶν γραπτῶν πίθων εἶναι δυνατόν καὶ ἀνεξαρκῆτως τούτων νὰ θεωρηθοῦν ὀλίγον ἀρχαιότερα τῶν κλασσικῶν κομματιῶν⁷.

Δωμάτιον 18.

Ἡ σκαφὴ τοῦ δωματίου τούτου⁸ ἀπεδείχθη σημαντικὴ διὰ τὰς τελευταίας φάσεις τῆς MM κεραμεικῆς. 1.20 μ. ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ Β' ἀνακτόρου εὐρέθη ἀρχαιότερον

1 Annuario 1939-40, σ. 230-31, εἰκ. 1 (σχέδιον), 3-5 (κεραμεικὴ). Τὰ δύο μνημονευθέντα ἀριστουργηματικά ἀγγεῖα: Εἰκ. 2 ἀριστερὰ καὶ εἰκ. 3 μέσον.

2 Bollettino 1951, σ. 351a-356a.

3 Αὐτ. σ. 351a.

4 Αὐτ. σ. 351a-352a: Ἐντὸς τοῦ κιβωτίου ἦσαν τὰ ἀγγεῖα, αὐτ. ἔγχρ. πίν. I ἀρ. 4, 7, 8, εἰκ. 39 ἀρ. 1, 5, εἰκ. 40, 2. Ὁ LEVI λέγει, αὐτ. σ. 351b, ὅτι τὸ κιβώτιον καὶ τὰ λοιπὰ εὐρήματα (τεμάχια πίθων) ἔκειντο εἰς τὸ αὐτὸ βάθος 1.75-1.80 μ. ὅπως καὶ ἐν MM δάπεδον τοῦ δωματίου 8, βλ. αὐτ. σ. 349, τὸ ὁποῖον χρονολογεῖ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς MM ἐποχῆς (πρᾶγμα ποὺ εἰς αὐτὴν τὴν

ἔκθεσιν, ἀλλὰ καὶ γενικῶς παρὰ LEVI, σημαίνει τὴν κλασσικὴν καμαραϊκὴν ἐποχὴν τοῦ ὀρίμου ρυθμοῦ).

Ἐπὶ τὸ ὕλικόν τοῦ δαπέδου τούτου ἀπεικονίζεται, αὐτ. εἰκ. 31, εἰς γεφυρόστομος σκύφος, ὁ ὁποῖος φαίνεται ἔξ ἴσου πρῶμος, ὅπως καὶ ἡ κεραμεικὴ τοῦ ξυλίνου κιβωτίου (πρβλ. κατωτέρω δωμάτιον LXV).

5 Bollettino 1951, σ. 352, εἰκ. 42-43, πρβλ. κατωτ. προμαχῶν II, ἀμφορεῖς.

6 Αὐτ. σ. 352 κέξ. (κατάλογος). Κοσμήματα: εἰκ. 41 (μερικὰ καὶ ἀπὸ ἄλλας ὁμάδας).

7 Πρβλ. παραπλεύρως σημ. 4.

8 Αὐτ. σ. 346-47.

δάπεδον. Ἡ μικρὰ κεραμεικὴ ὁμάς ¹, ἡ ὁποία ἔκειτο ἐν μέρει ἐπὶ τούτου, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁμοιογενής. Ὑψηλότερον εὐρέθη κεραμεικὴ μὲ λάμπον βερνίκιον, δυναμένη νὰ χρονολογηθῇ ὡς ΥΜΙ ². Ὁ LEVI πιστεύει, ὅτι τὸ ὑψηλότερον τοῦτο στρώμα ἀντιπροσωπεύει μίαν παλαιότεραν φάσιν τοῦ Β' ἀνακτόρου ³, ὁρθότερον θὰ ἦτο ἐν τούτοις νὰ ἴδωμεν εἰς τὰ δεδομένα αὐτὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ Β' ἀνακτόρου. Τὸ δάπεδον εἰς βάθος 1.20 μ. ὑπὸ τὸ Β' ἀνάκτορον ἐρμηνεύει ὡς ἀνήκον εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν τοῦ Α' ἀνακτόρου ⁴.

Ἡ σκέψις αὕτη — ὅτι τὸ δάπεδον ἀνήκει εἰς τὴν ὑστάτην φάσιν τοῦ Α' ἀνακτόρου — εἶναι κατὰ βάσιν ὁρθή, πρέπει ὁμως νὰ διορθωθῇ εἰς τὰ ἑξῆς σημεία:

α) Μερικαὶ συγκρίσεις τοῦ LEVI ⁵ εἶναι ἐσφαλμέναι: ἡ πρόχους τοῦ δωματίου XXII ⁶ καὶ ὁ γεφυρόστομος σκύφος τοῦ δωματίου XXIII ⁷, — ἐσφαλμένως ὑπὸ τοῦ EVANS εἰς μίαν ἀτυχῇ σειρὰν σκέψεων περὶ ὀστρακοειδῶν κοσμημάτων χαρακτηριζόμενος ὡς MMIII ⁸ —, ἀνήκουν ἄνευ ἐτέρου εἰς τὴν κεραμεικὴν δαπέδων τῆς πτέρυγος PERNIER. Ἡ πρόχους τοῦ δωματίου XXII ἔχει ἓν παράλληλον, τὸν ἀμφορέα τοῦ δωματίου IL τῆς πτέρυγος LEVI (πίν. 36), τὸν ὅποιον ὁ LEVI χρονολογεῖ εἰς τὴν πρώτην φάσιν του ⁹. Ὁρθὴ εἶναι ἀντιθέτως ἡ ἀναφορὰ εἰς τὴν κεραμεικὴν τῆς ΝΔ. οἰκίας ¹⁰. Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ κεραμεικῆς τῆς αὐτῆς φάσεως, ἂν μὴ καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου.

β) Ἡ *facies* αὕτη (ἃς τὴν ὀνομάσωμεν «φάσιν τῆς ΝΔ. οἰκίας») δὲν εἶναι πιθανῶς ἡ τελευταία τοῦ Α' ἀνακτόρου καὶ ἀσφαλέστατα δὲν ἀνήκει εἰς τὸ τέλος τοῦ MM ρυθμοῦ. Τὸ τέλος τοῦ Α' ἀνακτόρου χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν σφράγισιν μὲ τὸ ἀστράκι, ἐπάνω εἰς τὸ ὅποιον ὠκοδομήθη τὸ Β' ἀνάκτορον. Θὰ πρέπει νὰ σκεφθῶμεν τί ἐμεσολάβησε μέχρι τῆς οἰκοδομήσεως τοῦ Β' ἀνακτόρου. Τὰ ΒΑ. κτήρια σημαίνουν (κατὰ PERNIER) μίαν ἐπιβίωσιν ἐπὶ μέρους τμημάτων τοῦ ἀνακτόρου μετὰ τὴν μεγάλην καταστροφὴν τῆς καμαραϊκῆς ἐποχῆς ¹¹. Ἡ ΝΔ. οἰκία καὶ τὸ δάπεδον εἰς βάθος 1.20 μ. τοῦ δωματίου 18 εἶναι σύγχρονα, νεώτερα τῶν δαπέδων τοῦ Α' ἀνακτόρου (ἀδιακρίτως πτερύγων PERNIER ἢ LEVI) καὶ ἀρχαιότερα τῶν ΒΑ. κτηρίων. Εὐρίσκονται ἐπομένως χρονικῶς ἐντὸς τῆς ἀορίστου ταύτης μεταβατικῆς περιόδου ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Α' μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ Β' ἀνακτόρου. Καὶ ἀπὸ τὰς δύο χρονικὰς στιγμὰς εἶναι ἐν τούτοις σαφῶς μακράν.

1 Ἡ ὁμάς: Bollettino 1951, ἔγχρ. πίν. I ἀρ. 3 καὶ εἰκ. 18 (σ. 341). Ἐπίσης ἀπὸ θέσιν ὀλίγον ὑψηλότεραν ἀλλὰ χαμηλότερον τοῦ ΥΜ Ia στρώματος, αὐτ. εἰκ. 17,4 καὶ 18,6 (καὶ 17,3; πρβλ. σ. 347b).

2 Αὐτ. εἰκ. 17, 5-6 (σ. 341).

3 Αὐτ. σ. 346b-347a.

4 Αὐτ. σ. 347a.

5 Αὐτ. σημ. 40-41 (σ. 358).

6 Festos I, εἰκ. 172 (σ. 295-96).

7 Αὐτ. πίν. XXXV (κεείμενον: σ. 299, 301).

8 Palace IV 1, σ. 111, καὶ εἰκ. 78.

9 Bollettino 1952, σ. 333, εἰκ. 21b (πρβλ. κείμ., σ. 328b-329a). Ἡ σύγκρισις αὕτη, πρόχους δωμ. XXII — ἀμφορεὺς δωμ. IL, σημαίνει κατ' ἀρχὴν ἐξίσωσιν

χρονικὴν τῶν πτερύγων PERNIER καὶ LEVI βεβαίως διὰ μίαν ὀριστικὴν ἐκτίμησιν πρέπει αἱ ἐνδείξεις νὰ πληθυνθοῦν. Πρβλ. κατωτ. ἐξέτασιν κεραμεικῆς.

10 Ἀλλὰ διατὶ μόνον εἰς τὸ ἄγγειον Festos I, πίν. XIXb; Τὸ ἄγγειον, αὐτ. XIXa, πρέπει ἐπίσης νὰ χρησιμοποιηθῇ. Αἱ συγκρίσεις πρέπει νὰ γίνων: Bollettino 1951, εἰκ. 18 ἄνω δεξιὰ μὲ Festos I, πίν. XIX.a, καὶ Bollettino 1951, ἔγχρ. πίν. I, 3 μὲ Festos I, πίν. XIX.b.

11 Πρβλ. Festos I, σ. 353-375, ἰδίᾳ σ. 375: Ἐν τούτοις αἱ ἀντιλήψεις τοῦ PERNIER περὶ τῶν MM II-III φάσεων καὶ τῶν ἀντιστοίχων καταστροφῶν τοῦ ἀνακτόρου εἶναι, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, συγκεχυμέναι.

Δωμάτιον XXVII - XXVIII ¹.

Ἡ ὀριστική διασάφησης τῶν συνδεομένων μὲ τὰ δωμάτια XXVII - XXVIII προβλημάτων θὰ ἐσήμεναι μίαν οὐσιαστικὴν συμβολὴν εἰς τὴν διασάφησην τῆς οἰκοδομικῆς ἱστορίας τοῦ ΜΜ ἀνακτόρου. Ἀποτελοῦν τμήμα τῆς πτέρυγος PERNIER καί, διὰ τῶν ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς πτέρυγος ταύτης ὑπαρχόντων χώρων, ἀποτελοῦν συγχρόνως τμήμα τῆς πτέρυγος LEVI (εἰκ. 1-2). Ἐὰν ἐρμηνευθοῦν ἐνταῦθα ὀρθῶς τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα θὰ διασαφηθῇ καὶ τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῶν πτερύγων PERNIER καὶ LEVI. Τὰ σπουδαιότερα σημεῖα τῶν πραγματικῶν δεδομένων εἶναι:

Εἰς τὴν πτέρυγα PERNIER ἀποτελοῦν τὰ δύο συνεχόμενα δωμάτια τὸ νοτιώτατον διατηρηθὲν τμήμα τοῦ ἀνακτόρου. Τὸ στρώμα ἀπὸ ἀστράκι τοῦ Β' ἀνακτόρου ἐκάλυψε καὶ τὰ δωμάτια ταῦτα ². Ὑπὸ τὸ δάπεδον, ἀποτελούμενον ἀπὸ κτυπημένην ἄργιλλον ³, κεῖται, ὡς ἔδειξεν ἡ σκαφή LEVI, ἐν ἰσχυρὸν στρώμα ἀπὸ ἀστράκι ⁴. Θὰ ἡδυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἐπὶ τοῦ στρώματος τούτου, τοῦ καλύπτοντος τὴν πτέρυγα LEVI, ἀνηγέθη ἡ πτέρυξ PERNIER. Τὸ κατ' ἀρχὴν ὀρθὸν τοῦτο συμπέρασμα θὰ ἡθέλομεν ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ μὴ τὸ θεωρήσωμεν ὀριστικόν, προτοῦ ἡ τελικὴ δημοσίευσις δείξῃ ἄνευ δυνατότητος ἀμφισβήτησεως, ὅτι εἰς τὰς προσωρινὰς ἐκθέσεις λείπει: ὅτι δηλ. τὰ δάπεδα PERNIER πράγματι εἶναι κατεσκευασμένα ἐπάνω εἰς τὸ ἀστράκι.

Τὰ δύο δωμάτια ἀπετέλουν εἰς τὸ ἀνάκτορον LEVI, δηλ. ὑπὸ τὰ δάπεδα PERNIER, συνεχόμενον χώρον ⁵. Ὁ LEVI διακρίνει δύο (ἀρχαιότερας τῆς πτέρυγος PERNIER) οἰκοδομικὰς φάσεις, ὧν ἡ κατωτέρα καὶ ἀρχαιότερα ἀπέδωσε μίαν πλουσιωτάτην ὁμάδα κεραμεικῆς, κειμένην κυρίως *in situ* ἐπὶ ἐνὸς ἐν μέρει διατηρηθέντος πλακοστρώτου δαπέδου. Ἡ δευτέρα φάσις ἀπέδωσεν ἐπίσης μερικά κεραμεικὰ εὑρήματα.

Κατόπιν λίαν προσεκτικῆς μελέτης τῆς ἐκθέσεως ἀνασκαφῆς δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ δεχθῶμεν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ LEVI περὶ δύο οἰκοδομικῶν φάσεων. Ἀντιθέτως κλίνομεν νὰ θεωρήσωμεν ὀρθοτέραν τὴν ἐρμηνείαν περὶ μιᾶς φάσεως καὶ δύο ὀρόφων τοῦ αὐτοῦ κτηρίου. Οἱ λόγοι πρὸς τοῦτο εἶναι:

α) Ἄν ἡ «δευτέρα φάσις» ὑπῆρχε πράγματι, ἔπρεπε νὰ διατηρηθοῦν σαφέστερα ἴχνη τοῦ δαπέδου ⁶. Ἀντιθέτως τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα δεικνύουν δάπεδον ἄνω ὀρόφου στηριζόμενον ἐπὶ ξυλίνων δοκῶν ⁷.

β) Ὁ ἀριστουργηματικὸς πίθος τοῦ δωματίου XXVIII (πίν. 38) εὑρέθη εἰς ἄψογον διατήρησιν, ἀκόμη ὀρθὸς ἰστάμενος εἰς μίαν γωνίαν τῆς «δευτέρας φάσεως», ἀναμφισβητήτως *in situ* ⁸. Τὸ ἀγγεῖον εὑρέθη 40 ὅλα ἑκατοστὰ ὑπὲρ τὴν γραμμὴν τοῦ

¹ Πρβλ. παλαιότεραν βιβλιογραφίαν ἄνωτ. σ. 31 σημ. 2.

² Festos I, σ. 143.

³ Αὐτ. σ. 142, πρβλ. σ. 310 (=305, Vano XXVI).

⁴ Καλύτερον φαίνεται εἰς Annuario 1952-54, εἰκ. 50-51 (σ. 425-26), 70 (σ. 439), 74 (σ. 443).

⁵ Ἡ νέα σκαφή ἔγινε κατ' ἀρχὴν εἰς τὸ τμήμα XXVII (βλ. Bollettino 1952, σ. 330) καὶ ἀκολούθως εἰς ὅλον τὸν χώρον XXVII - XXVIII, ἐκθεσις ἐν

Annuario 1952-54, σ. 420 κέξ.

⁶ Περὶ τοῦ δαπέδου τῆς «δευτέρας φάσεως» πρβλ. Annuario 1952-54, σ. 421, 438b.

⁷ Αὐτ. σ. 438b. Μία νέα οἰκοδομικὴ φάσις θὰ ἔδεικνυν ἀσφαλῶς πλακόστρωτα δάπεδα, ὡς τοῦτο συμβαίνει εἰς τὴν «πρώτην» καὶ τὴν «τρίτην» φάσεις LEVI (ἡ τοῦλάχιστον ἀπὸ «κτυπητὴν ἄργιλλον», ὅπως εἰς μερικὰ δωμάτια τῆς πτέρυγος PERNIER).

⁸ Αὐτ. σ. 433 κέξ., εἰκ. 70 (σ. 439), 71 (σ. 440).

δαπέδου, προφανώς, ως δέχεται ο LEVI, ἐπὶ εἶδους βάσεως ξυλίνης ἢ ἐξ ἄλλου ὕλικου, ἢ ὅποια δὲν ἄφησεν ἵχνη¹. Ἀφοῦ ὁ πίθος διεφυλάχθη τόσον θαυμασίως, διατὶ δὲν διεφυλάχθη καὶ τὸ δάπεδον εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην; Μανθάνομεν ὑπὸ τοῦ ἀνασκαφέως, ὅτι καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ παρατηρήθησαν ἵχνη πυρκαϊᾶς². Δυνάμεθα ἐπομένως νὰ σκεφθῶμεν, ὅτι πυρκαϊὰ κατέστρεψε τὸ ξύλινον δάπεδον τοῦ ὁρόφου τούτου. Ὁ πίθος διεφυλάχθη προφανώς, διότι ἡ βάσις του ἐκάη ἀτελῶς ἢ διότι κατὰ τὴν καταστροφὴν τὸν περιέβαλον τὰ ἐρείπια καὶ βραδύτερον τὸ ἀστράκι.

γ) Ἀλλὰ καὶ διὰ μίαν ἄλλην αἰτίαν: Ἡ βάσις, ἐφ' ἧς ἴστατο, ἐστηρίζετο ἐπὶ μιᾷ παραστάδος τοῦ κατωτέρου ὁρόφου («πρώτη φάσις» τοῦ LEVI)³. Ὅτι τοιαῦτα οἰκοδομικὰ στοιχεῖα ὁμιλοῦν ὑπὲρ τῆς ἐρμηνείας ἐνὸς μόνου κτηρίου, θὰ ἴδωμεν καὶ ἀκολούθως.

δ) Ὁ ὑπέροχος «κρατὴρ ἄνευ ποδὸς τοῦ δωματίου XXVII-XXVIII» εὑρέθη ἐν τεμαχίοις καὶ εἰς τὰς δύο «φάσεις», πρῶτα, τὸ ὅποῖον, διὰ τὴν ἐξήγησίν του⁴, ἐπροξένησε δυσχερείας εἰς τὸν LEVI. Ἡ παραδοχὴ δύο ὁρόφων ἀντὶ φάσεων ἀποτελεῖ πολὺ ἰσχυροτέραν ἐρμηνείαν.

ε) Φαίνεται ἀμφίβολον, ὅτι ἡ «πρώτη φάσις» ἐκαλύπτετο μὲ στρῶμα ἀπὸ ἀστράκι ὅπως ἡ «δευτέρα». Τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα ἐμφανίζουν μίαν ἄλλην ἐρμηνείαν ὡς πιθανωτέραν: Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἐπρόκειτο περὶ δύο ὁρόφων, τὸ ἀστράκι εἰσεχώρησε μόνον εἰς σημεῖα τοῦ κάτω ὁρόφου (καὶ δὴ πάντοτε εἰς ὑψηλὰς θέσεις), ὅπου ὁ χῶρος δὲν εἶχε πληρωθῇ ἐντελῶς ἀπὸ τὰ ἐμπεσόντα ἐρείπια.

Ἐξ ἄλλου ἐν στρῶμα ἀπὸ ἀστράκι ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς «πρώτης φάσεως» θὰ ἐξησφάλιζεν ἀσφαλῶς τὴν διατήρησιν τῶν δαπέδων τῆς «δευτέρας φάσεως», ἐφ' ὅσον ἡ φάσις αὐτὴ θὰ ἐκτίζετο ἀκριβῶς ἐπάνω εἰς τὸ σκληρὸν τοῦτο στρῶμα. Ἐπειδὴ ὅμως ἐπρόκειτο περὶ ἐνὸς μόνου κτηρίου, ἔπρεσαν τὰ πατώματα τοῦ ἄνω ὁρόφου εἰς τὸν κάτω καὶ βραδύτερον, ὅταν ἐχύθη τὸ ἀστράκι ἐπὶ τῶν ἐρειπίων, εἰσέδυσε τοῦτο μόνον εἰς ὠρισμένα σημεῖα ὑπὸ τὴν γραμμὴν τοῦ ἄνω ὁρόφου⁵.

Δωμάτιον IL⁶.

Τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα τοῦ μεγάλου δωματίου IL (εἰκ. 2) δύνανται νὰ ἐνισχύσουν σημαντικῶς τὴν ἐρμηνείαν μας. Εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ δωματίου XXVII καὶ ἀπέδωσε μίαν πλουσίαν ὁμάδα ἀρίστης καμαραϊκῆς κεραμεικῆς δυναμένην νὰ συγκριθῇ μὲ τὴν ὁμάδα τοῦ δωματίου 11. Ἡ σχέσις ἀνακτόρων PERNIER καὶ LEVI φαίνεται, ὅτι διαφωτίζεται κατ' ἀρχὴν ἐδῶ: Τὸ δωμάτιον τοῦ ἀνακτόρου LEVI ἐκαλύπτετο μὲ ἰσχυροτάτην στρώσιν ἀπὸ ἀστράκι, ἐπάνω εἰς τὸ ὅποῖον—κατὰ τὸν

¹ Πρβλ. LEVI, Annuario 1952-54, σ. 434.

² Αὐτ. σ. 438.

³ Πρβλ. αὐτ. σ. 434b· προφανῶς πρόκειται περὶ τῆς αὐτ. ἐν εἰκ. 75 (σ. 444) ὁρατῆς παραστάδος εἰς τὴν γωνίαν τοῦ κάτω ὁρόφου. Θὰ ἐκτίσθῃ βεβαίως διὰ στατικούς λόγους, πρβλ. κατωτ. δωμάτιον LI (κείμενον: δ).

⁴ Πρβλ. Annuario 1952-54, σ. 437-38, εἰκ. 73 (σ. 442), ἐπίσης σ. 425a.

⁵ Πρβλ. αὐτ. σ. 440a.

⁶ Bollettino 1952, σ. 322b κέξ., καὶ 1953, σ. 253a κέξ., σχέδιον, αὐτ. σ. 253, εἰκ. 3.

LEVI — είχε κτισθῇ τὸ δωμάτιον τοῦ ἀνακτόρου PERNIER¹. Δυστυχῶς τοῦτο δὲν δύναται νὰ δειχθῇ ἄνευ ἀμφισβητήσεως² καὶ οὕτω παραμένει καὶ μὲ αὐτὰ τὰ δεδομένα ἡ σχέσις τῶν περυγῶν PERNIER καὶ LEVI ἀσαφής. Εἶναι πράγματι λυπηρόν, ὅτι ἡ σκαφή τῶν δωματίων XXVII-XXVIII καὶ IL, κειμένων εἰς μίαν γραμμὴν καὶ ἀνηκόντων ἀναμφισβητήτως καὶ εἰς τὰς δύο πτέρυγας τοῦ MM ἀνακτόρου (πτέρυγες PERNIER καὶ LEVI), δὲν ἔδωσεν ἀναντίλεκτα δεδομένα διὰ τὴν σχέσιν τῶν δύο περυγῶν μεταξὺ τῶν. Ὅπως ἔχουν τὰ πράγματα δύο ὑποθέσεις εἶναι δυναταί:

α) Τὸ ἀνάκτορον PERNIER εἶναι νεώτερον τοῦ ἀνακτόρου LEVI, οἰκοδομηθὲν μετὰ τὴν καταστροφὴν τούτου, ἐν μέρει ἐπὶ τῶν ἐρείπων του, τὰ ὅποια εἶχον καλυφθῇ μὲ ἰσχυρὰν στρώσιν ἀπὸ ἀστράκι.

β) Τὰ ἀνάκτορα PERNIER καὶ LEVI ἀνήκουν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ οἰκοδόμημα. Εἰς τὸ νότιον τμήμα του, καὶ δὴ εἰς τὴν γραμμὴν τῶν δωματίων IL-XXVII-XXVIII, διετήρησε τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο λείψανα τριῶν ὁρόφων, τ.ἔ. τὰ λείψανα τοῦ ἀνακτόρου PERNIER εἰς τὰ ἀναφερθέντα δωμάτια πρέπει νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς λείψανα τοῦ ἀνωτάτου διατηρηθέντος ὁρόφου.

Ἡ πρώτη ὑπόθεσις φαίνεται κατ' ἀρχὴν πιθανωτέρα, πρέπει ὅμως ν' ἀποδειχθῇ ἀσφαλῶς.

Ποία εἶναι ἡ σημασία τοῦ προβλήματος τούτου; Δὲν θὰ μᾶς ἀπασχόλουν τόσο πολὺ τὰ ζητήματα ταῦτα, ἐὰν ἡ λύσις τοῦ προβλήματος δὲν ᾔτο θεμελιώδους σημασίας διὰ τὴν σχετικὴν χρονολόγησιν τῆς MM κεραμεικῆς. Ἀμφότεραι αἱ ἀνακτορικαὶ πτέρυγες ἀπέδωσαν καμαραϊκὴν κεραμεικὴν, ἥτις κατὰ τὴν εὐρεσίαν της ἔκειτο ἀκόμη *in situ* εἰς τὰ δάπεδα τῶν διαφόρων δωματίων. Εἶναι ἐπομένως σπουδαῖον νὰ γνωρίζωμεν, ἐὰν πρὸ ἡμῶν ἔχωμεν μίαν, δύο ἢ τρεῖς οἰκοδομικὰς καὶ ἀντιστοιχῶς κεραμεικὰς φάσεις. Ὅφειλομεν εὐθύς νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ ἀνάκτορον LEVI πρέπει νὰ χρονολογηθῇ εἰς μίαν καὶ μόνην φάσιν, καὶ τοῦτο προσπαθοῦμεν νὰ δείξωμεν ἐνταῦθα. Περὶ τῆς σχέσεως πρὸς τὸ ἀνάκτορον PERNIER δὲν ἠδυνήθημεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐκτεθέντων δεδομένων νὰ σχηματίσωμεν σαφῇ ἀντίληψιν. Ἀλλὰ δεδομένα, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν εἰς τὰ ἑξῆς, θὰ βοηθήσουν ἴσως εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος.

Ὅτι αἱ δύο φάσεις τοῦ LEVI εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα δύο ὄροφοι, δεικνύεται σαφῶς καὶ ἀπὸ τὰ δεδομένα τοῦ δωματίου IL. Τὸ δάπεδον τοῦ ἄνω ὁρόφου («δευτέρα φάσις») δὲν διετηρήθη ὀλίγα ἔχνη του, διατηρούμενα ἀκόμη εἰς τὴν ἀρχικὴν των

¹ Bollettino 1952, σ. 323-24a καὶ 1953, σ. 255a. Ἡ εἰκ. 8, Boll. 1952, σ. 325, ἐμφανίζει τὴν ἐρμηνείαν αὐτὴν πιθανήν: Βλέπομεν τοὺς ὀρθοστάτας καὶ τὴν πλακόστρωσιν τοῦ Προπύλου II τοῦ ἀνακτόρου PERNIER, κτισθέντος ἐνδεχομένως ἐπάνω εἰς τὸ ἀστράκι τὸ καλύψαν τὸ προγενέστερον ἀνάκτορον LEVI. Τοῦτο δὲν εἶναι ὅμως κατὰ κανένα τρόπον βέβαιον. Τὸ σχέδιον τῆς Φαιστοῦ (STEFANI, ἐνταῦθα εἰκ. 1) δὲν δεικνύει πλακόστρωσιν εἰς τὸ δωμάτιον IL, εἰς τὸ ὕψος τῆς πλακοστρώσεως τοῦ Προπύλου II, οὔτε ὑπάρχουν εἰδήσεις περὶ οἰασδήποτε μορφῆς δαπέδου τοῦ δωματίου τούτου, δυναμένου ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸ

ἀνάκτορον PERNIER. Εἶναι ὁπωσδήποτε δυνατόν ἐξ ἄλλου, ὅτι τὸ ἀστράκι τοῦ δωματίου IL, ὑπῆρξε τμήμα τῆς αὐτῆς μεγάλης στρώσεως, ἡ ὁποία ἐχύθη ἐπὶ τοῦ ἀνακτόρου PERNIER. Ἐπειδὴ τὸ δωμάτιον IL (ὅπως καὶ τὸ δωμάτιον XXVII-XXVIII) ἀνήκεν εἰς τὴν (νοτιαν) πτέρυγα LEVI, ἡ ὁποία ἔκειτο εἰς χαμηλότερον ἀπὸ τὴν πτέρυγα PERNIER ἐπίπεδον, διὰ τοῦτο ἀπαντᾷται τὸ ἀστράκι βαθύτερον καὶ τοῦ ἐπιπέδου τῶν δαπέδων ἐν τούτοις οὐδέποτε ἀναντιρρήτως ὑπὸ τὰ δάπεδα ταῦτα (τ.ἔ. οὐδέποτε ὑπὸ διατηρηθέντα δάπεδα τοῦ ἀνακτόρου PERNIER).

² Πρβλ. προηγούμεν. σημ.

θέσιν εἰς τὴν ρίζαν τῶν τοίχων, κατέπεσαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς σκαφῆς ¹, σημεῖον ὅτι διετηρήθησαν ἀκριβῶς ἐπὶ ἡμικαύστων ξύλων, ὅπως ὁ πίθος τοῦ δωματίου XXVIII. Ὑπὸ τὴν γραμμὴν τοῦ πατώματος εὐρέθησαν πράγματι ἄφθονα λείψανα κεκαυμένων, δοκῶν ². Ὁ LEVI ὀρθότατα δίδει τὴν ἐρμηνείαν, ὅτι κατέπεσαν «ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα μέρη». Ποῦ πρέπει ὅμως ν' ἀναζητηθοῦν αὐτὰ τὰ «ὑψηλότερα μέρη»;

Ὁ κάτω ὄροφος παρουσιάζει καὶ εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο πλακόστρωτον δάπεδον ³. Τὸ ἀστράκι εἰσέδυσσε μόνον εἰς ἓν σημεῖον (νότιον τμήμα) τοῦ δωματίου ⁴, πρᾶγμα δεικνύον, ὅτι ἡ «πρώτη φάσις» δὲν ἐκαλύφθη συστηματικῶς με στρώσιν ἀπὸ ἀστράκι.

Τὸ στῶμα πυρκαϊᾶς τοῦ κάτω ὀρόφου, τὸ περιέχον τὴν καμαραϊκὴν κεραμεικὴν, εἶχε μέγα πάχος ⁵. Τὰ κεραμεικὰ εὐρίσκοντο καθ' ὅλον τὸ βάθος του. Μέγας ἀριθμὸς ἔκειτο ἀκόμη *in situ* ἐπὶ τοῦ δαπέδου. Ὁ LEVI ὀρθότατα δέχεται, ὅτι ἡ ὑψηλότερον κειμένη κεραμεικὴ ἐκρημνίσθη ἀπὸ ξύλινα ἐρμάρια ἢ ἀπὸ τὸν ἄνω ὄροφον ⁶.

Τὸ δωμάτιον τοῦτο ἐδείκνυεν ἐπὶ πλέον μίαν ἰδιοτυπίαν: Ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ κάτω ὀρόφου, εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν ὑπῆρχεν εἰς ἀκόμη βαθύτερον κείμενος χώρος, μικρὰ ἀποθήκη, εὐρεθεῖσα πλήρης κεραμεικῆς ⁷. Μία μικρὰ κτιστὴ κλίμαξ ὠδήγει εἰς τὸν χώρον τοῦτον. Σημαντικὸν εἶναι, ὅτι εἰς τὸ γέμισμα τῆς κλίμακος εὐρέθη κεραμεικὴ παλαιότερων ἐποχῶν. Ἐν ὥραϊον κύπελλον δημοσιεύεται εἰς ἑγχρωμον πίνακα ⁸: εἶναι τοῦ τύπου τῶν *tumblers* καὶ ἴσταιτο χρονικῶς ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τοῦ ὀρίμου κλασικοῦ ρυθμοῦ (περίπου MM Ib).

Εἶναι αὐτονόητον, ὅτι θεωροῦμεν τὸ σύνολον τῆς κεραμεικῆς τῶν δύο ὀρόφων καὶ τῆς ὑπογείου ἀποθήκης ὡς κλειστὸν εὔρημα. Πρόκειται πάλιν περὶ μιᾶς ἐξαιρετικῶς πλουσίας δμάδος ἀρίστης καμαραϊκῆς κεραμεικῆς, τῆς ὁποίας ἐξέχον δεῖγμα εἶναι ὁ «ἀμφορεὺς τῶν ναυτίλων» ⁹.

Δωμάτιον LI.

Διὰ τῆς σκαφῆς τοῦ δωματίου LI «ἡ ὑπαρξίς δύο ὑπερκειμένων ἀρχιτεκτονικῶν οἰκοδομῶν, ἀνηκουσῶν εἰς δύο διαδοχικὰ ἀνάκτορα, ἐβεβαιώθη, ἄνευ δυνατότητος ἀμφισβήτησεως...» ¹⁰. Ἡ διαβεβαίωσις αὕτη τοῦ LEVI δὲν δύναται νὰ στηριχθῇ ἀπὸ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἀνασκαφῆς, ἢ ὁποία παρέχει δυνατότητας ἀντιρρήσεων. Ἡ ἰδιοτυπία τοῦ δωματίου τούτου (χρησιμοποιοῦμεν τὴν λέξιν «δωμάτιον» εἰς εὐρύτεραν ἔννοιαν, καθ' ὅσον συχνὰ δηλοῦται ὁ ἄνω καὶ ὁ κάτω ὄροφος συγχρόνως) ἦτο, ὅτι πλουσία κερα-

1 Bollettino 1952, σ. 324b καὶ 1953, σ. 255b καὶ εἰκ. 8-10 (σ. 257). Δυστυχῶς δὲν ὑπάρχουν ἀκριβεῖς εἰδήσεις περὶ τῶν λειψάνων τῶν δαπέδων τούτων. Τὰ *in situ* εὐρεθέντα ἀγγεῖα δὲν ἐδημοσιεύθησαν οὔτε τὰ λοιπὰ εὑρήματα τῆς «δευτέρας φάσεως», πρβλ. Bollettino 1953, σ. 254.

2 Bollettino 1952, σ. 325, καὶ 1953, σ. 256b.

3 Bollettino 1952, σ. 225-26, καὶ 1953, 258b, πρβλ. αὐτ. εἰκ. 7 καὶ 15.

4 Bollettino 1952, σ. 325a, πρβλ. καὶ 1953, σ. 257a, 258b.

5 Βλ. Bollettino 1952, σ. 325b.

6 Bollettino 1952, σ. 325, πρβλ. ἐπίσης τὰς ὁμοίας συνθήκας τοῦ δωματίου XXVIII, *Annuario* 1952-54, σ. 425.

7 Bollettino 1952, σ. 326b κἑξ., πρβλ. εἰκ. 17 (σ. 330).

8 Αὐτ. ἐγχρ. πίν. IIb.

9 Bollettino 1953, ἐγχρ. πίν. III. Ἄλλα ἐγχρώμως ἀπεικονιζόμενα ἀγγεῖα αὐτ. πίν. II καὶ Bollettino 1952, πίν. II-III.

10 *Annuario* 1952-54, σ. 393.

μεική ὁμὰς τῆς κλασσικῆς βαθμίδος εὐρέθῃ μόνον εἰς τὸν ἄνω ὄροφον καὶ δὴ κυρίως *in situ* ἐπὶ κτιστοῦ θρανίου, τὸ ὁποῖον συνεχίζετο ὡς ἐρμάριον ἐντὸς τοῦ τοίχου ¹. Εἰς τὸν κάτω ὄροφον τὰ κεραμεικὰ εὐρήματα ἦσαν ἀσήμαντα ².

Ὁ κυριώτερος λόγος, ὅστις συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἐρμηνείας δύο φάσεων εἶναι, ὅτι ὑπὸ τὰ λείψανα τοῦ κατεστραμμένου δαπέδου τῆς «δευτέρας φάσεως» εὐρέθῃ στρώσις ἀστρακίου. Ὑπάρχουν ἐν τούτοις ἐνδείξεις ἐναντίον αὐτῆς τῆς ἐρμηνείας, καὶ δὴ:

α) Ἐὰν τὸ ἀστράκι τοῦ κατωτέρου δωματίου ἐχύθῃ πράγματι ἐπὶ μιᾷ «πρώτης φάσεως», ὥφειλε τὸ δάπεδον, τὸ ὁποῖον θὰ ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ στρώματος τούτου, νὰ διατηρηθῇ καλύτερον.

β) Τὸ δάπεδον ἀπετελεῖτο καὶ ἐδῶ ἐκ ξυλίνων δοκῶν (ἡ ἐστηρίζετο ἐπ' αὐτῶν), τῶν ὁποίων εὐρέθησαν τὰ κεκαυμένα λείψανα ³. Θὰ ἦτο ἀνάγκη ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι οἱ μινωικοὶ Κρητὲς εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ κατασκευάζουν δάπεδα ξύλινα ἢ ἐπὶ ξύλου στηριζόμενα καὶ διὰ τὰ ἰσόγεια δωμάτια (ἄνευ ὑπογείων) τῶν οἰκοδομημάτων των. Ἄλλως ἡ ἐρμηνεία τοῦ LEVI εἶναι ἀβάσιμος.

γ) Τὸ ἀστράκι εἰσέδυσσε μόνον ἐξ ἑνὸς σημείου (νοτία πλευρὰ τοῦ δωματίου) εἰς τὴν «πρώτην φάσιν» ⁴. Ἐὰν σκεφθῶμεν, ὅτι κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐπιχύσεως τὸ ἀστράκι ἦτο μία ἡμίρρευστος μᾶζα, ὅτι ἐξ ἄλλου τὸ δάπεδον τοῦ ἄνω πατώματος (ὄροφῆ τῆς «πρώτης φάσεως») ἦτο μόνον ἐν μέρει κατεστραμμένον, εἶναι φυσικὸν νὰ σκεφθῶμεν, ὅτι τὸ ἀστράκι ἔρρευσσε διὰ τῆς πλήρως κεκαυμένης, ἀκόμῃ χαινούσης νοτίας πλευρᾶς τοῦ δαπέδου εἰς τὸν κάτω ὄροφον καὶ ἐπλήρωσε τὸν κενὸν χῶρον τούτου ἀκόμῃ καὶ ὑπὸ τὰ μέχρι τότε διατηρούμενα τμήματα τοῦ δαπέδου. Αἱ ἀκριβεῖς συνηθῆκαι θὰ διασαφηθοῦν πάντως μόνον ὅταν ἐτοιμασθοῦν ἀκριβέσταται ἀναπαραστάσεις τῆς πραγματικῆς καταστάσεως τῶν ἀρχαίων, ἀποδίδουσαι τὴν μορφήν τῶν ἐρειπίων καὶ τὴν ἀκριβῆ θέσιν τοῦ ἀστρακίου.

Πρέπει ἀκόμῃ νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ἡ κεραμεική τοῦ ἄνω ὀρόφου ἀνήκει εἰς τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς χρονικὴν βαθμίδα, εἰς ἣν καὶ ἡ ἐκ τοῦ κάτω ὀρόφου τῶν ἀνωτέρω ἐξετασθέντων δωματίων. Εἰς συγκρίσεις καὶ ἀναλύσεις τῆς κεραμεικῆς θὰ εἰσέλθωμεν βραδύτερον. Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα εἰς τὰ οἰκοδομικὰ δεδομένα. Ἀναφέρομεν μόνον, ὅτι μία τῶν ἐξοχωτέρων δημιουργιῶν τοῦ καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ, ἡ ὑπέροχος «καρποδόχη τοῦ δωματίου LI» ⁵, εὐρέθῃ μεταξὺ τῶν ἀγγείων τοῦ θρανίου.

Δωμάτιον L.

Καὶ ἡ ἔκθεσις περὶ τῆς σκαφῆς τοῦ δωματίου τούτου ⁶ ἔρχεται, ὡς νομίζομεν, νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἐρμηνείαν μας. Περιοριζόμεθα εἰς τὰ σπουδαιότερα δεδομένα:

α) Καὶ ἐδῶ τὸ δάπεδον τῆς «δευτέρας φάσεως» ἐστηρίζετο ἐπὶ ξυλίνων δοκῶν ⁷.

β) Τὸ δάπεδον τοῦτο ἐδείκνυνε εἰς τὸ ὕψος τοῦ μόνον ἐλάχιστα λείψανα ἀλαβα-

1 Annuario 1952-54, σ. 395b κέξ. καὶ εἰκ. 17-22.

2 Αὐτ. σ. 409 κέξ., ἰδίᾳ σ. 412.

3 Αὐτ. σ. 408-409.

4 Αὐτ. σ. 409a.

5 Αὐτ. εἰκ. 25 μέσον (σ. 409) καὶ ἔγχρ. πίν. II-IIIa.

6 Αὐτ. σ. 442 κέξ.

7 Αὐτ. σ. 445a.

στρίνων πλακῶν (τῆς συνήθους ἐπιστρώσεως τῶν μινωικῶν δαπέδων), ἐνῶ πολυάριθμα τοιαῦτα λείψανα ἔκλειντο ὑπὲρ τὸ δάπεδον τῆς «πρώτης φάσεως» ἐντὸς τοῦ γεμίσματος. Τὸ δεδομένον τοῦτο ἐπροξένησεν εἰς τὸν LEVI δυσχερείας διὰ μίαν ἐρμηνείαν. Μάλιστα ὁμιλεῖ περὶ τῆς δυνατότητος (εἰς τὴν ὁποίαν τελικῶς δὲν πιστεύει), νὰ ἔφθασε τὸ ἀστράκι τῆς «δευτέρας φάσεως» σχεδὸν μέχρι τοῦ πατώματος τῆς «πρώτης» μόνον διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ πίεσεως¹. Τὸ ἀστράκι πράγματι ἐγέμισεν ὁλόκληρον τὸν χώρον (ὁ ὁποῖος ἐδῶ εἶναι διάδρομος).

γ) Κατὰ τὸν LEVI τὸ ἀστράκι τοῦτο δὲν εἶναι τὸ αὐτὸ μὲ τὸ τοῦ ἄνω δωματίου διότι εἶναι ποιοτικῶς διάφορον². Ἡ σύστασις τοῦ ἀστρακίου πρέπει ἀσφαλῶς νὰ ἐρευνηθῇ συστηματικῶς, ὥστε νὰ κερδηθοῦν πιθαναὶ δυνατότητες χρονολογήσεως. Δὲν δυνάμεθα πάντως νὰ ἰσχυρίζωμεθα, ὅτι διαφορετικὴ σύστασις σημαίνει ὅπωςδήποτε καὶ διαφορετικὴν ἐποχὴν. Ἐὰν ἀναλογισθῶμεν τὸ πραγματικὸν γεγονὸς, ὅτι ἡ ἰσχυρὰ στρώσις ἀπὸ ἀστράκι ἐκάλυπεν ἕνα ἐκτεταμένον ἐρειπιῶνα, θὰ γίνῃ φανερόν, ὅτι ἀπητήθησαν εἰς σύντομον διάστημα τεράστιαι ποσότητες τοῦ ὑλικοῦ τούτου, τὸ ὁποῖον ἐπομένως θὰ ἐμειγνύετο συγχρόνως εἰς πλείονας θέσεις ὑπὸ πλείονων ὁμάδων ἐργατῶν, πιθανώτατα ὅχι κατὰ αὐστηρῶς ὁμοιόμορφον συνταγὴν. Ἐξ ἄλλου αὐτοὶ οἱ ἐρευνηταὶ τῆς Φαιστοῦ μᾶς λέγουν, ὅτι «τὸ ἀστράκι τῶν δύο τελευταίων περιόδων τοῦ Α' ἀνακτόρου» εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ πολὺ προγενεστέρως ἐν Βασιλικῇ χρησιμοποιηθέν³, δηλ. εἰς λίαν ἀπομεμακρυσμένους ἀλλήλων τόπους καὶ ἐποχάς. Δὲν δύναται ἐπομένως ἡ σύστασις τοῦ κονιάματος νὰ χρησιμοποιηθῇ ἀσφαλῶς ὡς χρονολογικὸν δεδομένον.

δ) Ἐν οἰκοδομικὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον σαφῶς ὁμιλεῖ ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς ἑνὸς μόνου οἰκοδομήματος, παρέχεται ὑπὸ τοῦ θρανίου τοῦ διατηρηθέντος εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ἄνω δωματίου⁴. Τὸ θρανίον διετηρήθη, διότι ἀποτελεῖ τὴν ἄνω ἀπόληξιν ἑνὸς τοίχου τοῦ κάτω ὀρόφου, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐκτισμένος πρὸ τοῦ καθ' αὐτὸ τοίχου τοῦ δωματίου. Φαίνεται προφανές, ὅτι ὁ πρόσθετος αὐτὸς τοῖχος ἀνήκει εἰς τὴν «πρώτην φάσιν». Ὁ κάτω ὀροφος δὲν εἶναι καθ' αὐτὸ δωμάτιον, ἀλλὰ διάδρομος. Ὁ πρόσθετος τοῖχος πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς στήριγμα (εἶδος ἀντηρίδος) τοῦ καθ' αὐτὸ βορείου τοίχου, τοῦ δεχομένου τὰ βάρη τοῦ ἄνω ὀρόφου (ἢ ὀρόφων). Συγχρόνως ἐχρησιμοποιήθη οὗτος εἰς τὸν ἄνω ὀροφον ὡς θρανίον, τὸ λίαν χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τῶν μινωικῶν ἀνακτόρων, καὶ οὕτω ὑπηρετήσε καὶ δεύτερον σκοπόν.

Ὁ τοῖχος αὐτὸς ὑπηρετήσεν ἐπομένως, κατὰ τὴν εὐδιάκριτον θέλησιν τοῦ ἀρχιτέκτονος, καὶ εἰς τὰς δύο «φάσεις». Εἰς τὴν μίαν εἰς στατικὴν χρῆσιν, εἰς τὴν ἄλλην ὡς στοιχεῖον διαμορφώσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου. Μία σαφὴς ἀπόδειξις τῆς ἐνότητος τοῦ οἰκοδομήματος! Ὅτι τὸ στοιχεῖον τοῦτο δὲν εἶναι μεμονωμένον, εἶδομεν κατὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ δωματίου XXVIII. Ἀνάλογα φαινόμενα παρατηροῦνται καὶ εἰς ἄλλα δωμάτια (πρβλ. κατωτέρω δωμάτιον LXIII).

¹ Annuario 1952 - 54, σ. 445a.

² Αὐτ. σ. 451.

³ FIANDRA, Periodi, σ. 126.

⁴ Annuario Αὐτ. σ. 444b κέξ., εἰκ. 85-87 (σ. 450-52).

Cubicolo LIV.

Καὶ ἐδῶ ἡ περιγραφή τῆς σκαφῆς ¹ ἐμφανίζει τὴν ἐρμηνείαν τῶν δύο ὁρόφων ἀντὶ δύο φάσεων πιθανωτέραν: Τὸ πάτωμα τοῦ ἄνω ὁρόφου ἐστηρίζετο ἐπὶ ξυλίνων δοκῶν ². Ἡ στρώσις ἀστρακίου τῆς «δευτέρας φάσεως», εἶχεν—ὡς συμπεραίνεται ἐκ τῆς περιγραφῆς—κατὰ μέγα μέρος πληρώσει καὶ τὸν κάτω ὁροφον ³. Τὰ λείψανα τῶν κεκαυμένων δοκῶν, τὰ ὅποια εὐρέθησαν μόνις 60 ἐκ. ὑπὸ τὴν γραμμὴν τοῦ δαπέδου τοῦ ἄνω ὁρόφου, ἐρμηνεύονται καὶ ὑπὸ τοῦ ἀνασκαφέως ὡς λείψανα ἄνω ὁρόφων ⁴, καθὼς ἐπίσης αἱ πλάκες καὶ ἡ κεραμεικὴ τοῦ ἰδίου στρώματος. Μεταξὺ τῶν κεραμεικῶν εὐρημάτων τοῦ δωματίου τούτου εἶναι καὶ δύο σπουδαῖα ἀγγεῖα τοῦ κλασσικοῦ ρυθμοῦ, ἡ «καρποδόχη τῶν χορευουσῶν γυναικῶν» καὶ ὁ «λεμβόσχημος σκύφος τοῦ δωματίου LIV» ⁵. (Περὶ τῆς χρονολογίας τοῦ δωματίου βλ. καὶ σχόλιον εἰς πίν. 7).

Δωμάτιον LV ⁶.

Εἰς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ ἄνω ὁρόφου ὑπῆρχεν ἓν ἐρμάριον («ripostiglio», κρύπτη) χρησιμοποιοῦμενον διὰ τὴν φύλαξιν κεραμεικῆς. Ἐκ τῶν ἀγγείων, τῶν εὐρεθέντων ἀφθόνως ἐντὸς αὐτοῦ, οὐδὲν ἔχει ἀκόμη δημοσιευθῆ ⁷. Εἶδομεν ὅτι εἰς τὸ δωμάτιον LI εὐρέθη πλουσία κεραμεικὴ ὁμᾶς τῆς κλασσικῆς βαθμίδος ἐπίσης εἰς τὸν ἄνω ὁροφον ἐπὶ τοῦ θρανίου τῆς βορείας πλευρᾶς καὶ τοῦ συνεχομένου ἐρμαρίου καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις (πρβλ. ἀκόμη τὰς συνθήκας εὐρέσεως τοῦ πίθου τοῦ δωματίου XXVIII) φαίνεται σαφῶς ὅτι ἡ *in situ* κεραμεικὴ τῆς «δευτέρας φάσεως» LEVI διετηρήθη μόνον διὰ τὸν λόγον, ὅτι εὐρίσκετο εἰς θέσεις, αἱ ὅποιαι ἦτο δυνατόν νὰ προφυλαχθοῦν ἀπὸ τὴν μεγάλην καταστροφὴν. Δὲν ἔχομεν ἐν τούτοις κεραμεικὴν *in situ* εἰς θέσεις περισσότερον εὐπαθεῖς τῆς «δευτέρας φάσεως», ὅπως ἐπὶ τῶν δαπέδων, κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν τοῦτο τόσον συχνὰ συμβαίνει εἰς τὴν «πρώτην φάσιν», ἀπλούστατα, διότι ἀκριβῶς τὰ κεκαυμένα ξύλινα δάπεδα ἐκρημνίσθησαν εἰς τὸν κάτω ὁροφον μεθ' ὅλων τῶν ἀντικειμένων τοῦ ἄνω ὁρόφου καὶ ἐσχημάτισαν τὸ τόσον πλούσιον εἰς κεραμεικὰ εὐρήματα γέμισμα (στρώμα πυρκαϊᾶς) τῆς «πρώτης φάσεως».

Μία περαιτέρω χρήσιμος ἔνδειξις παρέχεται ἀπὸ τὰς συνθήκας εὐρέσεως τοῦ τεραστίου γεφυροστόμου σκύφου τοῦ δωματίου τούτου ⁸. Μερικὰ τεμάχια τοῦ ἀγγείου εὐρέθησαν ἐπὶ τῆς πρώτης βαθμίδος τῆς μικρᾶς κλίμακος τοῦ διαδρόμου μεταξὺ τῶν δωματίων LIII καὶ LV—ἅπαντα τῆς «δευτέρας φάσεως»—, ἐνῶ ἄλλα τεμάχια ἔκειντο ἐντὸς τοῦ γεμίματος τῆς «πρώτης φάσεως» πλησίον τοῦ Ν. τοίχου. Καὶ ἔτερα λείψανα τῆς «δευτέρας φάσεως», ὡς τεμάχια τοῦ «ὑστερωτέρου» δαπέδου, παρατηρήθησαν ὑπὸ τὰ «παλαιότερα» λείψανα ⁹. Ὡς συμπεραίνεται ἐκ τῆς ἐκθέσεως,

¹ Bollettino 1955, σ. 142b κέξ.

² Αὐτ. σ. 144a.

³ Αὐτ. σ. 144b.

⁴ Αὐτ. σ. 144b.

⁵ Αὐτ. εἰκ. 7 (σ. 145) καὶ ἔγχρ. πίν. Ib. Περὶ τῆς καρποδόχης βλ. ἐπίσης Bollettino 1952, σ. 332a καὶ

εἰκ. 27 (σ. 336): συγκεκολλημένη ἐν LEVI, Gli scavi, Atti, πίν. VII, εἰκ. 14.

⁶ Bollettino 1956, σ. 247 κέξ.

⁷ Αὐτ. σ. 247a καὶ εἰκ. 10.

⁸ Αὐτ. εἰκ. 18 (σ. 246), κείμ. σ. 247b.

⁹ Αὐτ. σ. 247b.

ὁ γιγάντιος σκύφος χρονολογείται εἰς τὴν «δευτέραν φάσιν». Ἐν ὥραϊον «φλασκί», τὸ ὅποιον ὁ LEVI (πιθανώτατα δικαίως) ἀποδίδει εἰς τὸν τεχνίτην τοῦ γιγαντίου σκύφου, εὐρέθη εἰς τὸ γέμισμα τῆς «πρώτης φάσεως», τ.ξ. εἰς τὸν κάτω ὄροφον. Κατὰ τὸν LEVI ἀπερρίφθη τὸ ἀγγεῖον ἐκεῖ μετὰ τὴν καταστροφὴν, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν προετοιμασίας διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς «δευτέρας φάσεως».

Ἐνταῦθα πρόκειται προφανῶς περὶ ἐρμηνειῶν μὴ ἀνταποκρινομένων πρὸς τὰ δεδομένα τῆς ἀνασκαφῆς. Ἀρκούμεθα νὰ ὑπενθυμίσωμεν τὰς συνθήκας εὐρέσεως τοῦ «κρατήρος ἄνευ ποδὸς» τοῦ δωματίου XXVII-XXVIII (βλ. ἀν.), αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἀνάλογον ἀποδεικτικὴν ἰσχύιν. Καὶ ἐπὶ πλέον: Ἐὰν ὁ γιγάντιος σκύφος πρέπει ἀπαραιτήτως ν' ἀνήκῃ εἰς τὴν «δευτέραν φάσιν», μὲ μεγαλύτερον δίκαιον πρέπει τὸ «φλασκί» ν' ἀνήκῃ εἰς τὴν «πρώτην» (καθόσον τούτου οὐδὲν τεμάχιον εὐρέθη εἰς τὸ στρώμα τῆς «δευτέρας»). Ἐὰν δὲ ἀποδίδωμεν καὶ τὰ δύο ἀγγεῖα εἰς τὸν αὐτὸν τεχνίτην (τὸ ὅποιον θὰ ἦτο ἀπολύτως παραδεκτόν), θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἔργα τοῦ αὐτοῦ κεραμέως ἀνευρίσκονται εἰς δύο διαφόρους φάσεις, καὶ δὴ τὸ ἀρχαιότερον ἔργον εἰς τὴν νεωτέραν φάσιν καὶ ἀντιστρόφως.

Ἐκ τῶν πλουσιῶν εὐρημάτων τοῦ κάτω ὀρόφου πρέπει ν' ἀναφερθοῦν μερικὰ ἐξέχοντα δείγματα τοῦ κλασσικοῦ ρυθμοῦ: Ἡ μεγάλη δισκοειδὴς καρποδόχη ἐπὶ χαμηλοῦ ποδὸς μὲ σύστημα σπειρῶν ἐντὸς τοῦ δίσκου (μία τῶν ὠριμωτέρων σπειροειδῶν κοσμήσεων τοῦ κλασσικοῦ ρυθμοῦ), ὁ κρατὴρ μὲ τὰ πλαστικὰ ἄνθη, τὸ κάνιστρον μὲ κυματοειδῇ κόσμησιν κλπ.¹ Τὰ κεραμικὰ εὐρήματα ἔκκειντο ἐντὸς στρώματος πυρκαϊᾶς καὶ «... ἐν μέρει πρέπει νὰ ἔπесαν ἀπὸ ἔπιπλα τοῦ δωματίου ἢ ἀπὸ τοὺς ἄνω ὀρόφους...», ὅπως γράφει ὁ ἀνασκαφεύς.² Τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα δὲν ἔπρεπεν ἐπομένως ν' ἀφήσουν ἀμφιβολίας διὰ τὴν χρονικὴν ταύτισιν τῶν δύο ὀρόφων.

Ἀποθήκαι LVIII a-e³.

Τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα εἶναι καὶ ἐδῶ τὰ αὐτά. Μεγάλης σπουδαιότητος εἶναι ἡ εὕρεσις εἰς τὸν κάτω ὄροφον πολλῶν πίθων, ἀκεραίων in situ, μὲ γραπτὴν κόσμησιν (πίν. 39)⁴. Ἀντιστοιχοῦν πλήρως εἰς τοὺς γραπτὸς πίθους τῶν ἀποθηκῶν XXXIV τῆς σκαφῆς PERNIER⁵ καὶ ἔχουν διὰ τοῦτο ἰδιαίτερον βάρος διὰ τὴν σύνταξιν ἐνὸς ὁριστικοῦ σχήματος τῆς φαιστιανῆς σχετικῆς χρονολογίας. Δυστυχῶς αἱ ἀποθήκαι XXXIV δὲν ἀνήκουν σαφῶς εἰς τὴν πτέρυγα PERNIER, καθ' ὅσον ἀποτελοῦν (σήμερον) μίαν MM νησίδα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ YM ἀνακτόρου (βλ. εἰκ. 1), ἄλλως ἢ σχέσις τῶν ἀνακτόρων PERNIER καὶ LEVI θὰ διηκρινίζετο ὁριστικῶς.

1 Bollettino 1956, ἔγχρ. πίν. II καὶ εἰκ. 22: Ἀπεικονίζονται καὶ ἀρκετὰ ἄλλα σημαντικὰ ἀγγεῖα.

2 Αὐτ. σ. 248a.

3 Αὐτ. σ. 253 κέξ.

4 Αὐτ. σ. 254b-55a.

5 Δὲν δημοσιεύεται τίποτε ἐξ αὐτῶν. Ὁ LEVI, αὐτ.

σημ. 28, παραπέμπει εἰς Festos I, πίν. XXXVII. Ὅμοιοι πίθοι εὐρέθησαν καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς πτέρυγος LEVI, πρβλ. Annuario 1957-58, Gli scavi, εἰκ. 23 (σ. 209), ἀπὸ τὸ δωμάτιον LXIV. Χρήσιμοι εἰκόνες ἐν FIANDRA, Periodi, πίν. ΔΓ'-ΔΔ'. (Ἀναλυτικῶς περὶ τῶν κοσμήσεων ἐν Kamares-Stil, XIII.)

Δωμάτιον LXII

Εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο δὲν εὐρέθησαν σαφῆ δάπεδα οὔτε τῆς «τρίτης» οὔτε τῆς «δευτέρας φάσεως». Τὸ ἀστράκι δεικνύει «τρεῖς ὑπερκείμενας ἀλλήλων στρώσεις»: Ἡ ἀνωτέρα εἶναι σκληρά, ἡ μεσαία χαλαρωτέρα, ἡ κατωτάτη πάλιν σκληρά. Ὑπὸ τὰς στρώσεις αὐτὰς ἀπαντᾶται πάλιν τὸ σύννηθες στρώμα πυρκαϊᾶς τῆς «πρώτης φάσεως», ἡ ὁποία, ὡς πάντοτε, δεικνύει ἀσφαλὲς δάπεδον μὲ ἀγγεῖα *in situ*¹. Αἱ στρώσεις μὲ ἀστράκι θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἐπιβεβαιώσεις τῶν ἀνωτέρω σχετικῶν μὲ τὸ ἀστράκι τοῦ δωματίου LII λεχθέντων. Προφανῶς αἱ στρώσεις αὗται δὲν ἀνήκουν εἰς διαφόρους φάσεις, ἀλλ' ἔγιναν ταυτοχρόνως, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ προσεκτικωτέραν παρατήρησιν (πίν. 8-9 καὶ σχόλια).

Δωμάτιον LXIV²

Ἡ σκαφή τοῦ δωματίου τούτου εἶναι ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητος, διότι τὰ πλούσια κεραμικὰ εὐρήματα ἐπιτρέπουν λίαν χρησίμους συγκρίσεις πρὸς ἄλλας κεραμικὰς ομάδας. Ἡ ἔκθεσις τῆς ἀνασκαφῆς ἀφήνει νὰ διαφαίνεται ἡ δυσκολία πρὸς ἀνεύρεσιν ἱκανοποιητικῆς ἐρμηνείας³. Ἐδῶ δὲν ὑπάρχει «πρώτη φάσις». Τὰ πάντα χρονολογοῦνται εἰς τὴν «δευτέραν φάσιν». Πρόκειται ἐν τούτοις περὶ κάτω ὁρόφου (ἰσογείου): ὑπὸ τὸ δάπεδον διέρχεται μάλιστα εἰς ἀποχετευτικὸς ἀγωγός. Τὸ δωμάτιον ἔχει ἀσφαλῶς διατηρηθὲν δάπεδον καὶ τὰ συνήθη θρανία⁴, ὡς συμβαίνει πανταχοῦ εἰς τὸ ἰσόγειον τοῦ ἀνακτόρου LEVI.

Τὸ δωμάτιον ἀπέδωσεν ἀριθμὸν ἀπὸ «πιθαρᾶκια», τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀκριβῆ παρόλληλα εἰς τὴν «δευτέραν φάσιν» τοῦ δωματίου LI⁵. Αὐτὸς εἶναι ἴσως ὁ λόγος, ὅστις ὠδήγησε τὸν LEVI νὰ χρονολογήσῃ τὸ δωμάτιον LXIV εἰς τὴν «δευτέραν φάσιν». Μία ἄλλη ὁμως ὁμὰς ἀγγείων ἐπροξένησε σοβαρωτέρας δυσχερείας: Πρόκειται περὶ γραπτῶν πίθων τοῦ τύπου τῶν εὐρεθέντων εἰς μέγαν ἀριθμὸν εἰς τὰς ἀποθηκάς XXXIV (σκαφή PERNIER) καὶ εἰς τὴν «πρώτην φάσιν» τῶν ἀποθηκῶν LVIII (σκαφή LEVI, πρβλ. ἀμέσως ἀνωτέρω)⁶.

Ἀποδεικνύεται ἐπομένως σαφῶς καὶ ἀναντιλέκτως, ὅτι ἡ «πρώτη» καὶ «δευτέρα φάσις» κατὰ LEVI εἶναι μία καὶ μόνη. Ἡ παραδοχὴ ἑνὸς μόνου κτηρίου εἰς τὴν πτέρυγα LEVI ἐνδυναμώνεται οὕτω περισσότερον. Ἐξ ἄλλου δεικνύεται διὰ τῶν εὐρη-

¹ Annuario 1957-58, Gli scavi, σ. 195-96 καὶ εἰκ. 3-5.

² Αὐτ. σ. 205 κέξ.

³ Αὐτ. σ. 205-207.

⁴ Αὐτ. εἰκ 19 (σ. 206).

⁵ Σύγκρινε π.χ. Annuario 1952-54 (δωμ. LI, θρανίων), εἰκ. 23-24 (σ. 407-8) καὶ 29b (σ. 411), μὲ Annuario 1957-58, Gli scavi (δωμ. LXIV), εἰκ. 24b-c, (σ. 209) καὶ 28 (σ. 213). Τὰ τέσσαρα ἀγγεῖα Annuario 1952-54, (α) εἰκ. 25a (σ. 409), (β) εἰκ. 29b (σ. 411) τοῦ δωμ. LI καὶ (γ-δ) Annuario 1957-58, εἰκ. 28

(σ. 213) τοῦ δωμ. LXIV, δίδουν κατὰ πρώτην ἐξέτασιν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι εἶναι ἔργα τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου, ἢ ἀκριβέστερον: Τὰ δύο πρῶτα (α-β) ἐξωγραφήθησαν ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς, τὰ τρία δὲ μὲ τὰ πλαστικά σχοινία (β, γ, δ) ἐποιήθησαν ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς. Ἰσως τὰ γ-δ νὰ ἐξωγραφήθησαν ἀπὸ ἄλλον τεχνίτην καὶ ὅχι τὸν ζωγράφον τῶν α-β. Βλ. καὶ κατωτ. «δευτέρα φάσις» καὶ σημ.

⁶ Annuario 1957-58, Gli scavi, εἰκ. 23 (σ. 209). πρβλ. ἀνωτ. ἀποθήκαι LVIII σ. 47 καὶ σημ. 5 καὶ κατωτ. περὶ τῆς Β' φάσεως LEVI (ἐπίσης Kamares-Stil, XIII).

μάτων τούτων σαφέστερον, ὅτι αἱ ἀποθήκαι XXXIV τῆς σκαφῆς PERNIER ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν φάσιν, ἐνδεχομένως εἰς τὸ αὐτὸ κτήριο ὡς καὶ ἡ πτέρυξ LEVI. Μεγάλης σπουδαιότητος διὰ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς σχέσεως τῶν πτερύγων PERNIER καὶ LEVI εἶναι ἡ ἀνεύρεσις εἰς τὸ δωμάτιον LXIV ἑνὸς ἀμφορέως μὲ ὑψηλόν, κομψὸν σῶμα καὶ μέγα κυκλικὸν κόσμημα, διότι ἔχει ἀκριβέστατον παράλληλον εἰς τὸν ἀμφορέα τοῦ δωματίου XVI τῆς πτέρυγος PERNIER ¹, ὅστις εὗρέθη ἐκεῖ in situ ἐπὶ τοῦ δαπέδου. Ἐκ τοῦ δεδομένου τούτου δὲν ἐξάγονται συμπεράσματα ὑπὸ τοῦ ἀνασκαφέως ².

Ἐκ τῶν πλουσιῶν κεραμειῶν εὗρημάτων τοῦ δωματίου τούτου πρέπει ν' ἀναφερθοῦν τρεῖς πίθοι (πίν. 33-35) τοῦ καλλιτέρου πολυχρώμου ρυθμοῦ ³, οἱ ὅποιοι δύνανται νὰ συγκριθοῦν μὲ τὰ ἀριστουργηματικὰ ἀγγεῖα τῶν ἄλλων δωματίων, τὰ ὅποια ἤδη ἀνεφέραμεν (περὶ τῶν πίθων κατωτέρω : «Δευτέρα φάσις»). Περὶ τῆς χρονολογήσεως τοῦ δωματίου LXIV βλ. καὶ σχόλια εἰς πίν. 3β, 4, 5α.

Δωμάτιον LXI.

Καὶ ἐδῶ διετήρησεν ἡ «πρώτη φάσις» ἀσφαλὲς δάπεδον, θρανίον καὶ κεραμεικὴν in situ ⁴.

Δωμάτιον LXIII.

Ἐν μικρὸν τμῆμα τοῦ δαπέδου τῆς «δευτέρας φάσεως» διετηρήθη ⁵, διότι ἐστηρίζετο ἐπὶ τοίχου τῆς «πρώτης φάσεως». Πρόκειται προφανῶς περὶ οἰκοδομικοῦ δεδομένου ἀντιστοιχοῦ πρὸς τὰ ἀνάλογα τῶν δωματίων XXVII-XXVIII καὶ LI (πρβλ. ἀν.). Κεκαυμένα δοκοὶ ἐσημειώθησαν καὶ εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο καὶ δὴ 30 ἐκ. ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς «δευτέρας φάσεως» ⁶.

Εἰς τὸ ἰσόγειον ἀνευρέθη θρανίον, ἡ ἴσως λάρναξ κτιστὴ εἰς σχῆμα θρανίου πλήρης κεραμεικῆς ⁷. Σημαντικὴ εἶναι ἡ ἀνεύρεσις μεταξὺ τῶν ἀγγείων τῆς παρουσίας ὁμάδος, ἡ ὁποία πρέπει νὰ θεωρηθῇ κλειστὸν εὖρημα (ἢ στρωματογραφία τοῦ LEVI δὲν βοηθεῖ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο) μιᾶς πρόχου μὲ τράχωσιν ἐπιφανείας (Flächenbarbotine) ⁸, ἡ ὁποία ἀνήκει τεχνοτροπικῶς εἰς τὴν «φάσιν τραχωτῶν Ἀγίας Τριάδας» (περὶ τῆς χρονολογήσεως τῆς ὁμάδος βλ. κατωτέρω: Πρώτος κλασσικὴ φάσις, Φαιστός).

Δωμάτιον LXV⁹.

Κλείομεν τὴν θεώρησιν τῶν κυριωτέρων δεδομένων τῶν νέων ἀνασκαφῶν τοῦ φαιστιανοῦ ἀνακτόρου μὲ τὸ δωμάτιον LXV. Τοῦτο εἶναι ἰδιαίτερος σημαντικόν, διότι

¹ Annuario 1957-58, Gli scavi, εἰκ. 24.α (σ. 209), Festos I, πίν. XVI.ε (πρβλ. αὐτ. κείμενον σ. 264 κέξ. καὶ εἰκ. 148), πρβλ. FIANDRA, Periodi, πίν. ΛΕ' 3-4.

² Annuario 1957-58, Gli scavi, σ. 212.

³ Αὐτ. εἰκ. 27 (σ. 212) καὶ ἔγχρ. πίν. XXI.α-β. Τὸν πρῶτον βλ. ἐπίσης εἰς Annuario 1955-56, ἔγχρ. πίν. III.

⁴ Annuario 1957-58, Gli scavi, σ. 222 κέξ.

⁵ Αὐτ. σ. 228 καὶ εἰκ. 47.

⁶ Αὐτ. σ. 229 καὶ εἰκ. 47.

⁷ Αὐτ. σ. 229 κέξ.

⁸ Αὐτ. εἰκ. 56c (σ. 235).

⁹ Αὐτ. σ. 237 κέξ., βλ. ἐπίσης LEVI, Gli scavi Atti, σ. 216 καὶ Gli nuovi scavi, Enciclop., σ. 95b.,

ἔδειξεν εἰς τὸ ἰσόγειον δύο ἀσφαλῆ ὑπερκείμενα ἀλλήλων δάπεδα, ἀνήκοντα εἰς δύο διαφόρους φάσεις τοῦ κλασσικοῦ ρυθμοῦ. Τούτων ἡ νεωτέρα εἶναι ἡ αὐτή, ἡ ἀνευρισκομένη εἰς ὅλα τὰ δωμάτια· ἡ ἀρχαιότερα δύναται νὰ ὀνομασθῇ πρῶτος κλασσική. Τῆς ἔχει ἤδη δοθῇ τὸ ὄνομα φάσις Ἀγίας Φωτεινῆς (πρβλ. κατωτέρω), τὸ ὅποιον ἐπίσης διατηροῦμεν.

Τὰ δεδομένα εἶναι καὶ ἐδῶ τὰ συνήθη: Ἄνω ὄροφος μὲ δάπεδον ἐπὶ ξυλίνων δοκῶν¹, οὐδὲν εὔρημα *in situ*. Δύο μικροὶ πίθοι ἔχουν παράλληλα εἰς τὰ δωμάτια LI, LXIV κλπ.: διὰ τὸν LEVI σαφῶς «δευτέρα φάσις»².

Μία ἔνδειξις διὰ τὴν χρονικὴν ταύτισιν τῶν δύο φάσεων παρέχεται ἀπὸ τὴν ἀνεύρεσιν δύο ὁμοίων προχοϊσκῶν ἀντιστοίχως εἰς τὰς δύο «φάσεις»³.

Τὸ γέμισμα τοῦ κάτω ὀρόφου ἀπετελεῖτο πάλιν ἀπὸ στρώμα πυρκαϊᾶς μὲ καμαραικὴν κεραμεικὴν⁴. Τὸ νεώτερον δάπεδον ἦτο κεκολλημένον. Τὸ στρώμα πυρκαϊᾶς μὲ λείψανα ξυλίνων δοκῶν δεικνύει, ὅτι ἡ καταστροφή εἶναι ἐνταῦθα ἡ αὐτή, ὡς τῶν ἄλλων δωματίων. Τὸ δάπεδον ἐν τούτοις εἶναι νεώτερον τῶν πλακοστρώτων δαπέδων τῶν ἄλλων δωματίων.

Τὸ ἀρχικὸν δάπεδον μὲ πλακόστρωσιν (ὅπως καὶ εἰς τὰ λοιπὰ δωμάτια τοῦ ἰσογείου) εὐρέθη 30 ἐκ. βαθύτερον⁵. Τὸ γέμισμα μεταξὺ τῶν δύο δαπέδων συνίστατο κυρίως ἀπὸ κεραμεικῆν. Πρόκειται περὶ πλουσίας ὁμάδος, ἡ ὁποία ἀνήκει ἀναμφιβόλως εἰς ὀλίγον παλαιότεραν φάσιν, καθ' ἣν κυριαρχεῖ ἀκόμη ἡ ὥριμος *barbotine*. Ἡ ὁμὰς αὕτη πρέπει ν' ἀξιολογηθῇ ὡς σημαντικὸν κλειστὸν εὔρημα τῆς πρῶτου κλασσικῆς φάσεως Ἀγίας Φωτεινῆς, τὸ ὅποιον δύναται νὰ συμβάλῃ οὐσιωδῶς εἰς ἓν ὀριστικὸν σχῆμα τῆς σχετικῆς χρονολογίας τῆς φαιστιακῆς κεραμεικῆς⁶.

Ἡ ἐρμηνεία τῆς ἀρχιτέκτονος E. FIANDRA.

Ἡ ἀρχιτέκτων E. FIANDRA, ἡ ὁποία εἰργάσθη ἐν Φαιστῷ εἰς τὰς νέας ἀνασκαφάς, προσεπάθησε εἰς μίαν ἀνακοίνωσιν ἐνώπιον τοῦ Α' Κρητολογικοῦ Συνεδρίου⁷ νὰ διασαφήσῃ τὴν οἰκοδομικὴν ἱστορίαν τοῦ Α' ἀνακτόρου. Ἀλλ' ἡ ἐρμηνεία αὐτῆς δὲν δύναται, νομίζω, νὰ θεωρηθῇ ἱκανοποιητική.

Πρέπει νὰ σημειωθῇ κατ' ἀρχήν, ὅτι αἱ σπουδαῖαι στρώσεις ἀστρακίου καὶ τὸ μέγα στρώμα πυρκαϊᾶς δὲν παίζουσιν εἰς τὴν ἐργασίαν τῆς FIANDRA διὰ τὴν χρονολόγησιν οὐδένα ἀπολύτως ρόλον. Δὲν ἀναφέρονται μάλιστα καθόλου ὡς βαρύνοντα στοιχεῖα. Ἀναφέρεται μόνον, ὅτι «malte», «intonachi» καὶ «calcestruzzo» ὑπεβλήθησαν εἰς συστηματικὴν χημικὴν ἀνάλυσιν, ἡ ὁποία συνέβαλεν οὐσιωδῶς εἰς τὴν χρονολόγησιν⁸.

1 Annuario 1957-58, Gli scavi, σ. 238.

2 Αὐτ. σ. 238, εἰκ. 68 (σ. 244).

3 Αὐτ. εἰκ. 69b (σ. 244) καὶ 70d (σ. 245), κείμεν. σ. 238, 241: Ὁ LEVI καταφεύγει, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας ἀναλόγους περιπτώσεις, εἰς περιπλόκους ὑποθέσεις διὰ τὴν εὔρεσιν ἐρμηνείας τῶν δεδομένων.

4 Αὐτ. σ. 239 κέξ., κεραμεική: εἰκ. 70 (σ. 245).

5 Αὐτ. σ. 243, εἰκ. 67.

6 Ἡ κεραμεική: αὐτ. εἰκ. 72-84, σ. 246 κέξ. καὶ ἔγχο. πίν. XXII.a, XXIII.d, XXIV.d (ἀνάλυσις κατωτέρω).

7 E. FIANDRA, I periodi struttivi del primo palazzo di Festos, Πρακτικὰ Α' Κρητολ. Συνεδρίου, Κρητ. Χρον. 15-16 (1961-62) τεύχος Α', σ. 112 κέξ.

8 FIANDRA, Periodi, σ. 125-26, πρβλ. ἀνωτ. δωμ. L: γ.

Ἡ FIANDRA βλέπει εἰς τὰ δεδομένα τοῦ Α' ἀνακτόρου τέσσαρας οἰκοδομικὰς περιόδους: Εἰς τὴν πρώτην ἀνήκει ἡ πτέρυξ LEVI. Ἡ δευτέρα σημαίνει μίαν ἐπέκτασιν, μὲ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς πτέρυγος PERNIER. Οἱ ἀρχιτέκτονες ἔλαβον πρόνοιαν νὰ ἐμφανίσουν τὰς δύο πτέρυγας ὡς ἐνιαῖον οἰκοδόμημα. Πρόκειται πράγματι, περὶ ὠραίας ἐρμηνείας, ἡ ὁποία ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὴν οἰκοδομικὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνακτόρου διὰ τὰ ἐρωτήματά μας ἐν τούτοις ἔχει μικρὰν ἀξίαν. Ἡ περίοδος αὕτη κατεστράφη ὑπὸ σεισμοῦ. Ἡ τρίτη περίοδος σημαίνει μίαν ἀνοικοδόμησιν ἀμφοτέρων τῶν πτερύγων μὲ ριζικὰς ἀλλαγὰς. Τὰ σχέδια ἐν τούτοις, εἰς τὰ ὅποια ἡ ἀρχιτέκτων παραπέμπει, δεικνύουν μόνον μερικὰ νέα δωμάτια καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ εἶναι τὸ κτήριο ἀπολύτως ὁμοιον μὲ τὸ προηγούμενον. Τὸ κτήριο τοῦτο κατεστράφη ὑπὸ πυρκαϊᾶς. Παραδόξως ἐξισοῦται ἡ περίοδος αὕτη μὲ τὴν «δευτέραν φάσιν» τοῦ LEVI¹. Γνωρίζομεν ἐν τούτοις, ὅτι στρῶμα πυρκαϊᾶς παρουσιάζει μόνον ἡ «πρώτη φάσις» τοῦ LEVI: Πρόκειται ἄρα περὶ πλήρους συγχύσεως ἀνασκαφικῶν δεδομένων καὶ ἐρμηνειῶν.

Πιστεύομεν ὅτι τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἐρευνῇ ταύτῃ θὰ ἔπρεπε νὰ ἦτο μία εὐθεῖα ἀντιμετώπισις τῆς ἐρμηνείας LEVI, ἡ ὁποία ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν ἐργασίαν τῆς. Ἐξ ἄλλου διὰ τὰ πολυάριθμα σημαντικὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια συνεκεντρώσαμεν εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐπισκόπησιν τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων (καὶ εἰς τὰ ὅποια ὁ LEVI δικαίως ἀποδίδει τόσον μεγάλην σπουδαιότητα) οὐδὲν λέγεται εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην τῆς FIANDRA. Εἶναι ἐπομένως προφανές, ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη ἀφήνει ἀναπάντητα τὰ ἐρωτήματά μας.

Σχέσις ἀνακτόρων PERNIER καὶ LEVI.

Εἶδομεν, ὅτι τὸ ἀνάκτορον LEVI κατεστράφη ὑπὸ πυρκαϊᾶς. Θὰ ἦτο σημαντικὸν διὰ τὴν χρονολογικὴν ταύτισιν τῶν ἀνακτόρων PERNIER καὶ LEVI νὰ ἐγνωρίζομεν, ἐὰν ἀμφότερα κατεστράφησαν ὑπὸ τῆς αὐτῆς πυρκαϊᾶς. Μία τοιαύτη ὑπόθεσις δὲν δύναται ἐν τούτοις νὰ στηριχθῇ ὑπὸ τῆς ἐκθέσεως τῆς ἀνασκαφῆς. Ὁ PERNIER ἐδέχθη μὲν, ὅτι τὸ ὑπ' αὐτοῦ σκαφὲν MM ἀνάκτορον κατεστράφη «πιθανῶς ὑπὸ σεισμοῦ καὶ πυρκαϊᾶς»², χωρὶς ὅμως νὰ δώσῃ στοιχεῖα στηρίζοντα τὴν ἐκδοχὴν ταύτην. Εἰς τὰς περιγραφὰς τῶν δεδομένων τῆς ἀνασκαφῆς οὐδαμοῦ ἀναφέρεται στρῶμα πυρκαϊᾶς³. Φαίνεται ἐπομένως ἀσφαλές, ὅτι ἡ καταστροφὴ τῆς πτέρυγος PERNIER δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν τρομερὰν πυρκαϊὰν τῆς πτέρυγος LEVI. Συνηντήσαμεν ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἔρευναν ἄλλας ἐνδείξεις συνηγορούσας ὑπὲρ τῆς χρονολογικῆς ταυτίσεως τῶν δύο πτερύγων: Ὁμοιότης ἀγγείων, ὡς τῆς πρόχου τοῦ δωματίου XXII τῆς πτέρυγος PERNIER μὲ τὸν ἀμφορέα τοῦ δωματίου IL τῆς «πρώτης φάσεως» LEVI (πρβλ. κατωτ.

¹ Βλ. τὸν χρονολογικὸν πίνακα FIANDRA, *Periodi*, σ. 125.

² *Festos I*, σ. 446.

³ Ἀκόμη καὶ εἰς τὰ σημεία, ὅπου ἔπρεπε νὰ ἀναμνῶνται ἵχνη πυρκαϊᾶς ὅπως δὴποτε, ὅπως εἰς τὰς ὁπὰς-βάσεις τῶν κιόνων τῆς ἄνω αὐλῆς XXXII, *Festos I*, σ. 194, πρβλ. ἀκόμη σ. 216-17 καὶ ἐπίσης τὴν

γενικὴν περιγραφὴν τῶν στρωμάτων, σ. 209 κέξ. Ἐπίσης εἰς τὴν ἐκθεσιν περὶ τῶν ξυλίνων θλικῶν, αὐτ. σ. 444-45, δὲν ἀναφέρονται κεκαυμένοι δοκοί. Ἀναφέρονται μόνον μερικαὶ ἡμίοπτοι πλίνθοι γῆς (αὐτ. σ. 196, πρβλ. σ. 444), αἱ ὁποῖαι «ἴσως» νὰ ἐψήθησαν ὑπὸ τῆς πυρκαϊᾶς.

δωμ. 18.α) καὶ τῶν ἀμφορέων τῶν δωματίων LXIV τῆς «δευτέρας φάσεως» LEVI καὶ XVI τῆς πτέρυγος PERNIER (πρβλ. ἀνωτ. δωμ. LXIV). Τὰ σημαντικὰ ταῦτα δεδομένα δὲν πρέπει πάντως νὰ θεωρηθοῦν μεμονωμένως, ἀλλ' εἰς τὰ εὐρύτερα πλαίσια μιᾶς γενικῆς ἀναλύσεως τῆς κεραμεικῆς. Μία τοιαύτη ἀνάλυσις ἀκολουθεῖ κατωτέρω.

Συγκεφαλαίωσις.

Πιστεύομεν, ὅτι κατόπιν τῆς ἀνωτέρω ἀναλυτικῆς ἐρεῦνης εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ ταυτίσωμεν χρονολογικῶς τὴν «πρώτην» καὶ τὴν «δευτέραν φάσιν» LEVI, τ.ἔ. νὰ θεωρήσωμεν τὴν ὅλην πτέρυγα LEVI ὡς ἐνιαῖον οἰκοδόμημα καὶ τὴν ἐντὸς αὐτοῦ εἰς τοὺς δύο ὁρόφους εὐρεθεῖσαν κεραμεικὴν ὡς μίαν μεγάλην ἐνιαίαν ὁμάδα. Ἡ ὁμὰς αὕτη δύναται νὰ ἀξιολογηθῇ ὡς ἐν τῶν μεγαλυτέρων καὶ ἀσφαλεστέρων «κλειστῶν» εὐρημάτων ὅλης τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαιολογίας. Οἱ κυριώτεροι λόγοι, οἱ ὅποιοι μᾶς ὁδηγοῦν ἀναγκαστικῶς εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο, εἶναι:

α) Δὲν εἶναι βέβαιον, ὅτι εἶχε χυθῇ στρῶσις ἀπὸ ἀστράκι ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς «πρώτης φάσεως». Ἀντιθέτως φαίνεται βέβαιον, ὅτι τὸ ἀστράκι τῆς «πρώτης φάσεως» (ὅπου ὑπάρχει) ἀνήκει εἰς τὴν αὐτὴν ἰσχυρὰν στρῶσιν, ὡς τὸ τῆς «δευτέρας φάσεως» (πρβλ. ἀνωτ. δωμ. XXVIII.ε, IL, LI.γ).

β) Ἡ ἰσχυρὰ ὁμὸς αὕτη στρῶσις ἐκάλυψε τὸ σύνολον τῶν ἐρειπίων τῆς «δευτέρας φάσεως».

γ) Ἡ «πρώτη φάσις» δεικνύει σχεδὸν εἰς ἅπαντα τὰ δωμάτια καλῶς διατηρούμενα δάπεδα (συνήθως πλακόστρωτα) καὶ πλῆθος κτιστῶν θρανίων. Ἡ κεραμεικὴ ἐμφανίζεται πλουσία *in situ* ἐπὶ δαπέδων, θρανίων, ἐρμαρίων.

δ) Ἡ «δευτέρα φάσις» δεικνύει ἀντιθέτως μίαν πλήρως διάφορον εἰκόνα: οὐδὲν καλῶς διατηρούμενον δάπεδον καὶ μόνον ὀλίγα ἔχνη διατηρηθέντα εἴτε δι' οἰκοδομικοὺς (δωμ. LXIII) εἴτε δι' ἄλλους λόγους (δωμ. XXVII - XXVIII).

ε) Ἐὰν εἶχε πράγματι μία στρῶσις ἀπὸ ἀστράκι καλύψει τὰ ἐρείπια τῆς «πρώτης φάσεως», θὰ ἔπρεπε τὰ πατώματα τῆς «δευτέρας», τὰ ὅποια θὰ εἶχον κτισθῇ ἐπὶ τῆς σταθερᾶς ταύτης στρώσεως, νὰ εἶχον διατηρηθῇ καλύτερον. Μέχρι τοῦδε δὲν ἐσημειώθησαν ἐν τούτοις λείψανα πατωμάτων τῆς «δευτέρας φάσεως» σαφῶς καὶ ἀσφαλῶς ἐπάνω εἰς τὸ ἀστράκι τῆς «πρώτης».

ς) Ἡ «δευτέρα φάσις» δὲν ἀπέδωκε κεραμεικὴν *in situ*, ἥτις νὰ ἔκειτο ἀκόμη ἐπὶ δαπέδων, εἰ μὴ μόνον εἰς θέσεις τῶν δωματίων, αἱ ὅποια ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀσφαλεῖς, ὡς ἐρμάρια τοίχων (δωμ. LI, LV), ἐν (ἐνεκα πτώσεως φορυτοῦ) διατηρηθὲν θρανίον (δωμ. LI), μία γωνία δωματίου (δωμ. XXVIII.β).

ζ) Διάφορα οἰκοδομικὰ στοιχεῖα (καὶ κυρίως ἡ ἀπόλυτος ταυτότης τῶν κατόψεων, περὶ τῆς ὁποίας ἀνωτέρω δὲν ἐγένετο λόγος) ὁμιλοῦν ὑπὲρ τῆς ταυτίσεως τῶν «δύο φάσεων» (πρβλ. ἀνωτ. δωμ. XXVIII.γ, L. δ, LXIII).

η) Ἐπανειλημμένως ἐσημειώθησαν ἐντὸς τοῦ μεγάλου στρώματος πυρκαϊᾶς τοῦ πληροῦντος τὰ δωμάτια τῆς «πρώτης φάσεως» σημαντικὰ λείψανα δαπέδων. Ταῦτα δύνανται νὰ ἐρμηνευθοῦν μόνον ὡς λείψανα τῶν καέντων δαπέδων τοῦ ἄνω ὁρόφου.

Ἡ ἀναζήτησις τοῦ ὀρόφου τούτου ἄλλοῦ πον καὶ ὅχι εἰς τὸν πράγματι διατηρηθέντα θὰ ἦτο μεθοδικὴ ἀνακολουθία.

θ) Τεμάχια τῶν αὐτῶν ἀγγείων ἀνευρέθησαν καὶ εἰς τὰς δύο «φάσεις» (ἀνωτ. δωμ. XXVIII. δ, LV).

ι) Ἡ κεραμεικὴ εἶναι καὶ εἰς τὰς δύο φάσεις τεχνοτροπικῶς ἡ αὐτή. Ἐπὶ τοῦ σημαντικοῦ τούτου σημείου εἰσερχόμεθα βραδύτερον.

Εἰς τὴν μεγάλην δμάδα τῆς πτέρυγος LEVI πρέπει κατὰ ταῦτα νὰ συγκαταριθμηθοῦν:

α) Τὰ in situ εἰς τὸν κάτω ὀροφον («πρώτη φάσις») εὑρεθέντα ἀγγεῖα.

β) Ἡ κεραμεικὴ τοῦ μεγάλου στρώματος πυρκαϊᾶς (γέμισμα τοῦ κάτω ὀρόφου).

γ) Ἡ εὑρεθεῖσα in situ κεραμεικὴ τοῦ ἄνω ὀρόφου («δευτέρα φάσις»).

Εἰς τὴν μεγάλην αὐτὴν δμάδα (τὴν ὁποῖαν θεωροῦμεν κλειστὸν εὖρημα) πρέπει ἀκόμη νὰ ἀποδοθοῦν καὶ τὰ κεραμεικὰ ἐκεῖνα εὐρήματα, — ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι τεχνοτροπικῶς δυνατόν —, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ ἀσαφεστέρας θέσεις, ὡς π.χ. ἀπὸ δωματίων μὴ ἀνήκοντα εἰς τὸ σύνολον LEVI (κατὰ τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῶν ἐρεπίων, καθ' ὅσον εἶναι δυνατόν νὰ ἀνήκον ταῦτα ἀρχικῶς εἰς τὸ σύνολον τοῦτο), ἀπὸ ἐπιχώσεις μὴ ἀνηκούσας εἰς τὸ μέγα στῶμα πυρκαϊᾶς ἢ ἀπὸ τὸ ἀστράκι, τὸ ὁποῖον δυνατόν νὰ περιέχῃ παλαιότεραν καὶ νεωτέραν κεραμεικὴν. Ἀπὸ τὰ εὐρήματα αὐτὰ πρέπει ν' ἀναφερθῇ ἰδιαιτέρως ἡ μεγάλη κεραμεικὴ δμάς τοῦ δωματίου 11 (ἐν τούτοις ὅχι ἡ κεραμεικὴ τοῦ ξυλίνου κιβωτίου καὶ τοῦ μετ' αὐτῆς συνδεομένου δαπέδου), ἀνήκουσα ἀσφαλῶς εἰς τὴν δμάδα τῆς πτέρυγος LEVI.

Τὸ ἀνάκτορον PERNIER ἐμφανίζεται καταστραφέν ὑπὸ ἄλλης αἰτίας, καὶ ὅχι ὑπὸ τῆς μεγάλης πυρκαϊᾶς, ἡ ὁποία ἠφάνισε τὸ ἀνάκτορον LEVI. Εἰς τὰ ἑξῆς θὰ χρησιμοποιήσωμεν τὴν διαπίστωσιν αὐτὴν ἁπλῶς ὡς ὑπόθεσιν ἐργασίας. Τῆς ὀριστικῆς χρονολογήσεως τῆς φαιστιτικῆς κεραμεικῆς θὰ προταχθῇ συστηματικὸς τεχνοτροπικὸς ἔλεγχος τῶν διαπιστώσεών μας. Προηγουμένως ὀφείλομεν ν' ἀντιμετωπίσωμεν τὰς θεωρίας τοῦ LEVI περὶ τῆς ΠΜ ἐποχῆς.

Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ LEVI

II. Η ΠΜ ΕΠΟΧΗ ΕΝ ΦΑΙΣΤΩ

Ἦδη κατὰ τὴν ἑναρξιν τῶν νέων ἀνασκαφῶν ὑπεδήλωσεν ὁ LEVI εἰς τόνον προγραμματικὸν τὰς ἀπόψεις του περὶ τῆς ΠΜ ἐποχῆς. Ἀρχίζει μὲ μίαν κριτικὴν θεώρησιν τῆς ΠΜ χρονολογίας τοῦ EVANS καὶ χρησιμοποιεῖ ὡς ἐγγυητὰς του τοὺς ΧΑΤΖΗΔΑΚΙΝ καὶ ÅBERG. Δὲν θὰ κάμωμεν ἐδῶ κριτικὴν τῆς μεθοδικῆς σκέψεώς του, ὡς αὕτη ἐμφανίζεται εἰς τὸ προγραμματικόν του κείμενον¹. Εἰς εἰδικὸν κεφάλαιον τοῦ ἔργου μας περὶ τῆς μινωικῆς κεραμεικῆς (Kamares-Stil, X) ἀποδεικνύεται τὸ πλήρως ἀβάσιμον τῶν θεωριῶν τοῦ ΧΑΤΖΗΔΑΚΙ, εἰς τὰς ὁποίας ὁ LEVI ἀκόμη σήμερον πιστεύει. Ὅτι αἱ θεω-

¹ Bollettino 1951, Gli scavi di Festos : i problemi, σ. 340b κέξ.

ρίαι τοῦ ÅBERG ἐξ ἄλλου εἶναι παντελῶς ἀπαράδεκτοι, ἀνεγνωρίσθη ἤδη ἀπὸ μακροῦ εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ δειχθῇ τοῦτο ἐκ νέου. Ὅτι πάλιν ὁ LEVI ζητεῖ νὰ λύσῃ τὰ προβλήματα τῆς ΠΜ ἐποχῆς διὰ τῆς σκαφῆς ἐνὸς μόνου τύπου, μᾶς ἐπιβάλλει ἔτι μᾶλλον τὴν ἀπασχόλησιν μὲ τὸ θέμα.

Ἡ βασικὴ ιδέα τοῦ LEVI, ὅπως τὴν ἐξέφρασε συχνὰ εἰς τὰς ἀνασκαφικὰς ἐκθέσεις καὶ τὰς λοιπὰς ἐργασίας του, εἶναι, ὅτι ἡ ΠΜ ἐποχὴ ἀποτελεῖ σύντομον μεταβατικὴν περίοδον μεταξὺ τῆς νεολιθικῆς καὶ τῆς ΜΜ. Ἀπαντες οἱ κεραμικοὶ ρυθμοί, τοὺς ὁποίους μέχρι σήμερον κατέτασεν ἡ ἔρευνα εἰς τὰς διαφόρους ΠΜ φάσεις, εἶναι σύγχρονοι ¹. Τὴν θεωρίαν αὐτὴν ἐζήτησεν ὁ LEVI νὰ στηρίξῃ διαφοροτρόπως. Ἀφ' ἐνὸς διὰ τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων τῆς Φαιστοῦ, ὅπου συχνὰ ὑπὸ τὰ ΜΜ στρώματα (ὑπὸ τὰ δάπεδα τῆς «πρώτης φάσεως» καὶ ἀλλαχοῦ) ἀνευρίσκονται ὁμοῦ οἱ διάφοροι ΠΜ κεραμικοὶ ρυθμοί, ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς ἀναφορᾶς εἰς τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα ἄλλων τόπων καὶ τὰς ἀντιτιθεμένας ἀπόψεις τῆς παλαιότερας βιβλιογραφίας.

Δὲν θὰ ἐπιχειρήσωμεν ἐνταῦθα συστηματικὴν ἀντίκρουσιν τῆς ἐπιχειρηματολογίας τοῦ LEVI. Νομίζομεν, ὅτι ἡ καλυτέρα ἀπάντησις δύναται νὰ εἶναι ἡ ἐξαντλητικὴ ἔρευνα τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου (ὄχι μόνον διὰ νέων ἀνασκαφῶν, ἀλλὰ καὶ δι' ἀκριβοῦς ἐλέγχου ὅλης τῆς παλαιότερας ἐρευνητικῆς ἐργασίας), «... μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοικτοὺς εἰς τὰ παρουσιαζόμενα σήμερον προβλήματα, ἐλεύθεροι ἀπὸ προκαταλήψεις, ἐγκαταλείποντες τὸ σύστημα νὰ ἐφαρμόζωμεν εἰς τὰς νέας ἀνακαλύψεις τὰς ἐτικέτας τῶν παλαιῶν κατατάξεων: εἶναι ἀνάγκη ν' ἀποφασίσωμεν νὰ κάμωμεν *tabula rasa*, ἀπὸ ὅλα ὅσα ἐδιδάσκοντο μέχρι τοῦδε, καὶ ν' ἀρχίσωμεν ἐκ νέου οὕτως εἰπεῖν ἐξ ἀρχῆς», ὅπως ὁ ἴδιος ὁ LEVI διδάσκει ². Τὴν δυσχερῆ ταύτην ὁδὸν τὴν ἔχομεν ἤδη διανύσει, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ΠΜ κεραμικὴν, εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον (κεφ. III-VI) τοῦ ἔργου μας περὶ τῆς μινωικῆς κεραμικῆς. Ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ ἡ ἀπάντησις εἰς τὰς θεωρίας τοῦ LEVI περὶ τῆς «συντόμου μεταβατικῆς περιόδου». Περιοριζόμεθα ἐπομένως ἐνταῦθα μόνον εἰς ὀλίγας παρατηρήσεις:

1) Ὅτι αἱ θεωρίαι τοῦ ΧΑΤΖΗΔΑΚΙ, εἰς τὰς ὁποίας ὁ LEVI ζητεῖ νὰ στηριχθῇ, εἶναι πλήρως ἀπαράδεκτοι, ἐλέγχθη ἤδη. Ἐδῶ σημειοῦμεν μόνον, ὅτι ὁ ἴδιος ὁ LEVI διαπραττεῖ ἐν παρόραμα ἀναφερόμενος εἰς τὸν ΧΑΤΖΗΔΑΚΙ: καθόσον τοποθετεῖ τὶς Γοῦρνες εἰς τὴν Μεσαράν, νομίζων ὅτι πρόκειται περὶ θολωτῶν τάφων, καὶ προχωρεῖ εἰς ταῦτις τῶν τάφων εἰς Γοῦρνες μὲ τοὺς κυκλικοὺς τάφους τῆς Μεσαρᾶς ³.

2) Ἡ σχετικὴ μὲ τὴν Βασιλικὴν ἐπιχειρηματολογία τοῦ LEVI ⁴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν λύσιν τῶν ΠΜ προβλημάτων. Ἄν ἡ μεγάλη ὁμὰς τῶν κηλιδωτῶν

¹ Βλ. Bollettino 1952, σ. 328b, πρβλ. ἐπίσης 1953, σ. 258b καί: 1952, σ. 338, 1953, σ. 267-68, Annuario 1952-54, σ. 389, Bollettino 1956, σ. 267, Annuario 1957-58, L'archivio, σ. 167. Ἀναλυτικώτερον ἐκθέτει ὁ LEVI τὴν θεωρίαν του ἐν Annuario 1957-58, L'archivio, σ. 155 κέξ., πρβλ. τὴν σύντομον ἔκθεσιν ἐν Gli nuovi scavi, Enciclop., σ. 98 κέξ. καὶ The Recent Excavations, Med. St., σ. 5. Εἰς τὴν «Clas-

sificazione» ὁμιλεῖ μόνον ἐν παρόδῳ περὶ τῆς ΠΜ ἐποχῆς (σ. 118-19), ἀλλ' εἰς τὸν χρονολογικόν του πίνακα (αὐτ. σ. 121) ἐμφανίζεται μία «προανακτορικὴ ἐποχή», εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδίδεται διάρκεια μόνον 150 ἐτῶν.

² LEVI, Classificazione, σ. 120.

³ Annuario 1957-58, L'archivio, σ. 156.

⁴ Αὐτ. σ. 157-58.

ἀγγείων ἀποτελεῖ τὴν παραγωγὴν ἑνὸς ἐργαστηρίου ἢ ὄχι, ἔχει δευτερεύουσας σημασίαν. Πρωτεύουσας σημασίαν ἔχει τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ὁμάς αὕτη εἶναι ἀναντιρρήτως χρονικῶς ὁμοιογενὴς καὶ δεικνύει σαφεῖς σχέσεις πρὸς τὴν παλαιότεραν καὶ τὴν νεωτέραν κεραμεικὴν καὶ ἐπομένως δύναται νὰ διεκδικήσῃ δικαίως ἰδίαν χρονικὴν βαθμίδα. Ἡ ὑπαρξίς τοῦ κηλιδωτοῦ ρυθμοῦ καὶ παλαιότερον οὐδεμίαν ἔχει ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου. Γνωρίζομεν τώρα, ὅτι ἡ ζωγράφισις μὲ λευκὸν ἐπὶ σκοτεινοῦ ἐμφανίζεται ἤδη εἰς τὴν πρώτην ΠΜ βαθμίδα ὡς λευκὸς ρυθμὸς Ἀγίου Ὀνουφρίου εἰς Λεβήνα. Τοῦτο δεικνύει, ὅτι τὸ λευκὸν ἐπὶ σκοτεινοῦ πρέπει ν' ἀναμένεται καὶ εἰς τὰς μεσαίας φάσεις τῆς ΠΜ ἐξελίξεως, ἡ ὁποία ὠδήγησε τελικῶς εἰς τὴν μεγάλην ἄνθησιν τῆς ΠΜ ΙΙΙ λευκῆς κεραμεικῆς. Λογίζομεθα εὐτυχεῖς, ὅταν κατέχωμεν ὥραϊα εὐρήματα, ὡς τὴν ὁμάδα κηλιδωτῶν τῆς Βασιλικῆς καὶ τὰ λευκὰ ρυθμοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου τοῦ Λεβήνου. Τοιαῦτα εὐρήματα μᾶς δίδουν ἐξαιρετοὺς ἀπόψεις τῆς ἐποχῆς των, τοῦτο ἐν τούτοις δὲν δύναται κατὰ κανένα τρόπον νὰ σημαίνει, ὅτι πρέπει νὰ θεωρῶνται ἐκπροσωποῦντα κατ' ἀποκλειστικότητα τὴν ἐποχὴν των. Ἀκριβῶς τοιαῦτα ὥραϊα ἐνιαῖα εὐρήματα δεικνύουν, πόσον ἐλλιπῶς καὶ ἀποσπασματικῶς ἔφθασε μέχρις ἡμῶν τὸ ἀρχαιολογικὸν ὕλικόν.

3) Οἱ κυκλικοὶ τάφοι τῆς Μεσαρᾶς, εἰς τοὺς ὁποίους ἀναφέρεται ὁ LEVI¹, πρέπει νὰ ἐξετασθῶν ἐκ νέου, πρὸς διασάφησιν τῆς χρονολογίας των. Περιοριζόμεθα ἐνταῦθα ν' ἀναφέρωμεν τὸ γεγονός, ὅτι οὐδεὶς τῶν ὑπὸ τοῦ ΞΑΝΘΟΥΔΙΟΥ δημοσιευθέντων τάφων ἀνήκει εἰς τὴν πρώτην ΠΜ βαθμίδα. Μόνον ὀλίγοι (Κουμάσα, Μαραθοκέφαλο, Ἀγία Εἰρήνη) δεικνύουν ἀσφαλῶς, ὅτι ἐχρησιμοποιοῦντο ἤδη εἰς τὴν βαθμίδα Κουμάσας. Οἱ λοιποὶ ἀνήκουν εἰς τὸ τέλος τῆς ΠΜ καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ΜΜ ἐποχῆς (Πλάτανος, Πορτί, Δρακόνες, Καλαθιανά). Δὲν εἶναι ἐπομένως κατὰ κανένα τρόπον βέβαιον, ὅτι οἱ τάφοι (ἢ ταφικὰ σύνολα) τῆς Μεσαρᾶς ἔζησαν καθ' ὅλην τὴν ΠΜ ἐποχὴν. Οἱ νεωστὶ ἀνακαλυφθέντες τάφοι τοῦ Λεβήνου δεικνύουν ἐν γένει ἕνα διαφορετικὸν χρονικὸν ὁρίζοντα (κυρίως ΠΜ Ι) ἀπὸ τοὺς τάφους τῆς Μεσαρᾶς, ἐνῶ τὸ ὑπὸ τοῦ LEVI ἐσχάτως ἐρευνηθὲν σύνολον εἰς Καμηλάρι ἐχρησιμοποιήθη κυρίως εἰς τὸ τέλος τῆς ΜΜ ἐποχῆς. Ἐπὶ πόσον χρόνον ἦτο ἐν χρήσει ἕκαστος τάφος ἢ ταφικὸν σύνολον δύναται νὰ δειχθῇ μόνον διὰ μιᾶς νέας ἐρεύνης. Ὅτι μεγάλα ταφικὰ σύνολα, ὅπως τοῦ Λεβήνου - Γεροκάμπου, Κουμάσας, Πλατάνου, Καμηλαρίου, ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιῶνται ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, θὰ ἦτο κατὰ τὴν γνώμην μας ἐν ἐντελῶς δυνατὸν καὶ φυσικὸν φαινόμενον. Διατί νὰ ζητῶμεν δυσχερείας, ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου δὲν ὑπάρχουν τοιαῦτα;

4) Ἡ πολύχρωμος κεραμεικὴ τοῦ Πλατάνου εἶναι προχωρημένη καὶ δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς πρῶτος κλασσικὴ (περίπου ΜΜ Ι β). Τὰ δύο ποτήρια ἀρ. 6863 καὶ 6862² ἀνήκουν ἀκριβῶς εἰς τὴν αὐτὴν φάσιν, ὡς καὶ τὸ ὅμοιον ποτήριον τοῦ δωματίου ΙΙ, τὸ εὐρεθὲν εἰς τὸ γέμισμα τῆς μικρᾶς κλίμακος τοῦ ὑπογείου³, τὸ ὁποῖον ἀνήκει ἀσφαλῶς εἰς μίαν φάσιν προηγηθεῖσαν ἀλλ' ἐλάχιστα ἀπέχουσαν τῆς ἐποχῆς εἰς

¹ Annuario 1957-58, L'archivio σ. 159 κἑξ.

² VTM, ἔγχρ. πίν. ΙΧ.

³ Bollettino 1952, ἔγχρ. πίν. ΙΙΙ 2· πρβλ. ἀνωτ. δωμ. ΙΙ.

ἣν ἀνήκει ἡ μεγάλη κλασσικὴ ὁμάς τοῦ δωματίου τούτου. Τὰ ποτήρια τοῦ τύπου τούτου («tumblers») εἶναι καὶ ἄλλως χαρακτηριστικὰ τῆς πρωίμου κλασσικῆς (ΜΜ Ιβ) καὶ δὲν ἐμφανίζονται πλέον εἰς τὴν ὄριμον κλασσικὴν φάσιν (ΜΜ ΙΙα). Ἐὰν ὁ περιμάχητος βαβυλωνιακὸς κύλινδρος τοῦ Πλατάνου¹ ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Χαμμουραμπί, ὁφείλομεν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ πρωίμος κλασσικὴ φάσις τῆς καμαραϊκῆς κεραμεικῆς ἀνταποκρίνεται πρὸς τοὺς χρόνους τοῦ Χαμμουραμπί. Δὲν δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ ἐννοήσωμεν, κατὰ ποίαν ἀνάγκην μία καταβίβασις τῆς ΜΜ χρονολογίας πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ φέρῃ μεθ' ἑαυτῆς καὶ μίαν σύντμησιν τῆς ΠΜ χρονολογίας. Πιστεύομεν ὅτι τὸ φλέγον πρόβλημα τῆς μινωικῆς ἀρχαιολογίας δὲν εἶναι τόσον ἡ ἀπόλυτος, ὅσον ἡ σχετικὴ χρονολογία καὶ ἐπ' αὐτοῦ πρέπει νὰ κάμωμεν κάτι περισσότερον ἀπὸ ὅ,τι ὁ EVANS εἰς τὸν καιρὸν του.

5) Τὰ πρωίμα στρώματα τῆς Φαιστοῦ, τὰ ὅποια ἠρεύνησεν ὁ LEVI, δὲν ἐπιτρέπεται κατὰ κανένα τρόπον νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς ἀπόλυτα κριτήρια διὰ τὴν λύσιν χρονολογικῶν προβλημάτων. Ὁ PERNIER ἀπέδειξε διὰ συστηματικῶν δοκιμῶν τὴν ἀνάμειξιν τῶν πρωίμων στρωμάτων (Festos I, 71). Αἱ βαθεῖαι σκαφαὶ τοῦ LEVI ἐπεβεβαίωσαν, ὡς νομίζομεν, τὴν ἀνάμειξιν αὐτήν. Δὲν ὑπάρχει, ὅπως φαίνεται, οὐδὲ ἐν παράδειγμα πρωίμου καθαροῦ στρώματος ἐν Φαιστῷ περιέχοντος ἀσφαλῶς τοὺς διαφόρους ρυθμοὺς τῆς «μεταβατικῆς περιόδου» τοῦ LEVI. Αἱ πληροφορίες πάντως περὶ τῶν στρωμάτων τούτων εἰς τὰς προσωρινὰς ἐκθέσεις εἶναι λίαν φειδωλαὶ καὶ δὲν ἐπιτρέπουν μίαν ὀριστικὴν κριτικὴν θεώρησιν. Πρὸς τοῦτο πρέπει ν' ἀναμείνωμεν τὴν τελικὴν δημοσίευσιν. Νομίζομεν ἐν τούτοις, ὅτι τὰ προβλήματα τῆς ΠΜ ἐποχῆς δὲν πρόκειται νὰ μεταβληθοῦν οὐσιωδῶς διὰ τῶν φαιστιακῶν εὗρημάτων, ἐφ' ὅσον ταῦτα δὲν ἀντιπροσωπεύουν καθαρὰ στρώματα. Ἀπλῶς θὰ καταταγῇ τὸ ὑλικὸν εἰς τὸ ἤδη διὰ τῆς ἐρεῦνης ἄλλων τόπων ἀναπτυχθὲν σχῆμα ἐξελιξέως καὶ θὰ παρὰσχη εἰς τὴν ρυθμολογικὴν ἀνάλυσιν περαιτέρω βοήθειαν.

6) Ἡ σκαφή ὑπὸ τὴν δυτικὴν αὐλὴν εἶναι μεγάλης σπουδαιότητος, εἶναι δὲ ἡ μόνη σκαφή βάθους τοῦ LEVI, περὶ τῆς ὁποίας ὑπάρχουν λεπτομερεῖς εἰδήσεις². Εἶναι ἀνάγκη ἐπομένως ν' ἀναφερθῶμεν ἐνταῦθα συντόμως εἰς τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα:

Ἡ βαθεῖα σκαφή τῆς κάτω δυτικῆς αὐλῆς.

Ἡ σκαφή διεξήχθη ὑπὸ τὴν πλακόστρωσιν τῆς δυτικῆς αὐλῆς τοῦ ἀνακτόρου LEVI. Εἰς μικρὸν βάθος εὐρέθησαν τὰ λείψανα δύο πρωίμων οἰκιῶν, τῶν ὁποίων τὰ δάπεδα κεῖνται περίπου 90 ἐκ. μ. ὑπὸ τὴν πλακόστρωσιν τῆς αὐλῆς. Διεκρίθησαν δύο κύρια στρώματα, τὰ ὅποια περιεῖχον πλεῖστα σημαντικὰ ὄστρακα καὶ ὀλίγα μερικῶς διατηρηθέντα ἀγγεῖα. Τὸ κατώτερον χαρακτηρίζεται ὡς στρῶμα δαπέδων, τὸ ἀνώτερον προφανῶς ἐσχηματίσθη μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν οἰκιῶν, καθ' ὅσον ἐνδιαμέσως ὑπάρχουν λείψανα τῆς καταστροφῆς ταύτης.

¹ VTM, σ. 116-17, πρβλ. LEVI, Annuario 1957-58, L'archivio, σ. 159 κέξ.

² LEVI, αὐτ. σ. 167 κέξ.

Ἀναφέρεται πλῆθος ἐπὶ μέρους στρωμάτων¹, τῶν ὁποίων ἡ σχέσις πρὸς ἄλληλα δὲν γίνεται σαφὴς εἰς τὸν ἀναγνώστην, καθ' ὅσον δὲν δίδεται τομή. Ὁ ἀνασκαφεὺς ὁ ἴδιος συνέπτυξε πρὸς εὐκολίαν ἡμῶν τὸ πλῆθος τῶν ἐπὶ μέρους στρωμάτων εἰς τὰ δύο ἀναφερόμενα: ἐν ἀνώτερον, φθάνον μετρίως 50 ἐκ. μ., καὶ ἐν κατώτερον (στρώμα δαπέδων) μετρίως 90 ἐκ. μ.². Ἡ διαίρεσις αὕτη εἰς δύο στρώματα εὐρημάτων ἐπιβεβαιοῦται (ἐὰν ἐπιτρέπεται νὰ λεχθῇ τοῦτο ἐκ τῶν προτέρων) καὶ ὑπὸ τῶν κεραμικῶν εὐρημάτων, καθ' ὅσον τὸ κατώτερον περιέχει πρωίμους τὸ δὲ ἀνώτερον, ὑστερωτέρους ρυθμούς. Εἰς τὰ ἐπὶ μέρους παρουσιάζεται ἡ ἐξῆς εἰκὼν:

Ἀνώτερον στρώμα.

Τὸ ἀνώτερον στρώμα ἀπέδωκε τοὺς κάτωθι ρυθμούς:

α) Σημαντικὸς ἀριθμὸς ὀστράκων δεικνύει λευκὴν ζωγράφισιν ἐπὶ ἐρυθροῦ ἐδάφους. Διατηρηθέντα ἀγγεῖα τοῦ ρυθμοῦ τούτου εἶναι κατὰ τὸν LEVI ἢ πυξίς (Aufhängeschale, κρεμαστὴ πυξίς) τοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου καὶ τὸ «πανταλόνι» τῆς Κουμάσας³

β) Ἐν ὀστράκῳ (μὴ ἀπεικονιζόμενον) δεικνύει ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τὴν αὐτὴν κόσμησιν λευκοῦ ἐπὶ ἐρυθροῦ καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης ἐρυθρὰς καθέτους ταινίας πλακισμένης διὰ λευκοῦ (ἴσως ἐπὶ σκοτεινοῦ ἐδάφους;). Τοιαύτην κόσμησιν ἔχει τὸ γνωστὸν μικρογραφικὸν πιθάριον τοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου καὶ ἀγγεῖα τῆς Φαιστοῦ⁴.

γ) Πολλὰ εἶναι τὰ ὀστράκα μετ' λευκὴν κόσμησιν ἐπὶ σκοτεινοῦ ἐδάφους⁵.

δ) Ἐπίσης ὑπάρχουν ὀστράκα τοῦ ρυθμοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου (ὧν οὐδὲν ἀπεικονίζεται). Πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ἐδῶ, ὅτι ὁ LEVI ὑπὸ τὸν ὄρον «ρυθμὸς Ἀγίου Ὀνουφρίου» περιλαμβάνει καὶ τὴν κεραμικὴν, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς κατατάσσομεν εἰς τὸν συγγενῆ ἀλλὰ νεώτερον «ρυθμὸν Κουμάσας».

ε) Ὑπάρχουν ἀκόμη ὀστράκα μετ' τράχωσιν ἐπιφανείας (Flächenbarbotine)⁶ καθὼς καὶ τεμάχια πίθων μετ' κόσμησιν πλαστικῶν σχοινίων⁷.

ς) Ἐν τέλει ἀναφέρονται τεμάχια μεγαλυτέρων ἀγγείων μετ' κόσμησιν σκοτεινὴν ἐπὶ ἀνοικτοῦ⁸.

1 Annuario 1957-58, L'archivio, σ. 169-70.

2 Αὐτ. σ. 170-71.

3 Αὐτ. σ. 171. Νεώτεροι εἰκόνες: Πυξίς, ZERVOS, Crète, 132 ἀρ., «πανταλόνι», αὐτ. 268.

4 Annuario 1957-58, L'archivio, σ. 172. Βλ. νέαν εἰκόνα τοῦ μικροσκοπικοῦ πίθου τοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου εἰς ZERVOS, Crète, 129. Ἡ κατηγορία αὕτη ἐξετάζεται συστηματικώτερον ὑπὸ τοῦ LEVI ἐν Annuario 1957-58, σ. 26-27. Ἡ κόσμησις μετ' καθέτους ἢ συστρεφόμενας ταινίας σκοτεινοῦ χρώματος πλακισμένης ὑπὸ λευκῶν χρονολογεῖται κυρίως, ὅπως δεικνύουν τὰ εὐρήματα τοῦ προμαχῶνος II, εἰς τὴν πρώτον κλασσικὴν φάσιν (MMIβ). Ὅμοιαι κοσμήσεις ἀπαντῶνται πάντως καὶ παλαιότερον καὶ εἰς νεωτέραν ἐποχὴν. Ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν αὐτὴν ἐξελικτικὴν φάσιν (ἐν τούτοις ὅχι ἀπαραιτήτως εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον ἐν στενῇ ἐννοίᾳ) πρέπει νὰ ὑπολογισθῶν τὰ ἐξῆς παραδείγματα: α) Ὁ μικροσκοπικὸς πίθος τοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου, β) τὰ δύο

ἀγγεῖα τοῦ δωμ. 25, Annuario αὐτ. εἰκ. 26 (σ. 27), γ) τὰ ἀγγεῖα καὶ ὀστράκα τοῦ προμαχῶνος II, αὐτ. Gli scavi, εἰκ. 153, 54, 55 (σ. 310 κέξ.), δ) ἡ τεῖοδόχη τῶν Πατερικίων, αὐτ. εἰκ. 209. B.k(σ. 351), ε) τὸ ὅμοιον ἀγγεῖον τῆς Κνωσοῦ, Palace I, εἰκ. 78 (τὸ ὅποιον πρέπει προφανῶς ν' ἀποδοθῇ εἰς ἐργαστήριον τῆς Μεσαρᾶς, ἴσως τῶν Πατερικίων). Εἰς τὴν αὐτὴν τεχντροπικὴν φάσιν ἀνήκουν ἀγγεῖα ὅπως τὸ πινάκιον ἀπὸ τὸ Πορτί, VTM ἔγχρ. πίν. VI ἀρ. 5054, τὸ κύπελλον τῆς Ψύρας, Pseira, πίν. VI.B κλπ. Μερικὰ ὀστράκα τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν στρώματος, μετ' τὰ ὁποῖα ὁ LEVI σχηματίζει ἰδίαν κατηγορίαν, Annuario αὐτ. σ. 172, εἰκ. 351g, 354B κάτω σειρὰ, πρέπει νὰ συνυπολογισθῶν ἐνταῦθα.

5 Annuario 1957-58, αὐτ. σ. 172.

6 Αὐτ. εἰκ. 355 (σ. 175).

7 Αὐτ. εἰκ. 356 (σ. 175).

8 Αὐτ. εἰκ. 357 (σ. 176).

Κατώτερον στρώμα.

Εἰς τὴν εἰκόνα αὐτὴν ἀντιτίθενται ἰσχυρῶς τὰ κεραμικὰ εὐρήματα τοῦ κατωτέρου στρώματος:

α) Ἐδῶ εὐρέθησαν κυρίως ὄστρακα μὲ κόσμησιν σκοτεινὴν ἐπὶ ἀνοικτοῦ, τὰ ὅποια ὁ ἀνασκαφεὺς κατατάσσει εἰς τὸν ρυθμὸν Ἀγίου Ὀνουφρίου¹. Ἐμφανίζονται ποικίλας ἀποχρώσεις τοῦ χρώματος ζωγραφίσεως καὶ τοῦ ἐδάφους. Σημαντικὴ εἶναι ἡ ἀνεύρεσις μιᾶς πρόχου, μὲ ἐλλεῖπον μόνον τὸ κατώτατον τμήμα καὶ μικρὸν μέρος τοῦ ῥάμφους (πρβλ. κατωτ.).

β) Ἐπίσης πολυάριθμα ἀνευρέθησαν τὰ ὄστρακα τοῦ ρυθμοῦ Πύργου μὲ ἔντριπτα κοσμήματα (Politurmuster)². Αἱ κοσμήσεις τῶν ὀστράκων τούτων ὁμοιάζουν πολὺ (θεματικῶς) μὲ τῶν τῆς προηγουμένης κατηγορίας.

γ) Παρὰ τὰς δύο ταύτας κυρίας κατηγορίας ὑπάρχουν μόνον ὀλίγα ὄστρακα μὲ λευκὴν κόσμησιν ἐπὶ μαύρου βερνικίου καὶ

δ) μόνον ἓν ἢ δύο τοῦ κηλιδωτοῦ ρυθμοῦ³.

ε) Ἀλλὰ ὄστρακα χονδροειδοῦς πηλοῦ ἐμφανίζουν τὴν νεολιθικὴν στίλβωσιν. Πολυάριθμα ἐν τούτοις εἶναι τὰ νεολιθικὰ εἰς θέσεις ὑπὸ τὰ δάπεδα τῶν οἰκιῶν. Ἡ «πλησίον τῶν χαμηλῶν θεμελίων τῶν τοίχων ἐφ' ὧν ἀκκουμβοῦν τὰ δάπεδα»⁴.

ς) Ἀρκετὰ ὄστρακα μὲ σκοτεινὴν κόσμησιν πλατειῶν ταινιῶν ἀποτελοῦν κατὰ βάσιν τὴν αὐτὴν κατηγορίαν μὲ τὰ ὅμοια τοῦ ἀνωτέρου στρώματος (ἀνωτ. ζ')⁵.

ζ) Ὑπάρχουν τέλος καὶ μερικά ὄστρακα μὲ ἐγγάρακτον κόσμησιν⁶.

Ἡ θεωρία τοῦ LEVI.

Μὲ αὐτὰ τὰ δεδομένα ὡς σημεῖον ἐκκινήσεως ζητεῖ ὁ LEVI νὰ οἰκοδομήσῃ τὴν θεωρίαν του περὶ τῆς πρωτομινωικῆς ἐποχῆς. Ἀρχίζει μὲ μίαν μὴ δικαιολογουμένην ἐξίσωσιν τῶν δύο τόσον διαφορετικῶν στρωμάτων καὶ ἀναφέρεται εἰς τὰς πρωίμους δμάδας Πύργου, Κυπαρισίου, Σπηλαίου Εἰλειθυίας, Παρτίρων, Κράσι (χωρὶς νὰ τὰς ὑποβάλλῃ εἰς συστηματικὴν ἐξέτασιν), διὰ νὰ καταλήξῃ, — μετὰ καὶ ἀπὸ μικρὰν ἀνάπτυξιν περὶ τῆς νεολιθικῆς κεραμεικῆς τῆς Φαιστοῦ, ὅπως ἐμφανίζεται αὕτη μετὰ τὰς βαθείας τομᾶς του —, εἰς τὰ ἐξῆς συμπεράσματα: «...τῆς δημιουργίας τῶν μεγάλων κρητικῶν ἀνακτόρων... προηγεῖται, χωριζόμενος ἀπὸ μίαν ταχεῖαν μεταβατικὴν περίοδον, ὃ μέχρι τοῦδε ἀποκαλούμενος νεολιθικὸς πολιτισμός, ὃ ὅποῦς εὐθετώτερον εἶναι ν' ἀποκαλεῖται μᾶλλον προανακτορικὸς καὶ τοῦ ὁποῦ ἡ διάρκεια δὲν εἶναι δυνατὸν ἀκόμη νὰ προσδιορισθῇ ἀκριβῶς, ἀλλὰ δὲν φαίνεται ἐκτεινόμενος πολὺ, διότι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς φαίνεται φέρων ἐν ἑαυτῷ τὰ σπέρματα καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀρχικοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ»⁷. («Ἀρχικὸν μινωικὸν πολιτισμὸν» ἐννοεῖ ὁ LEVI, ὡς ἐμφαίνεται ἀπὸ διάφορα

¹ Annuario 1957 - 58, L'archivio, σ. 173 κέξ., εἰκ. 360-62 καὶ ἔγχρ. πίν. XVIII..

² Αὐτ. σ. 178, εἰκ. 364 (σ. 183).

³ Αὐτ. σ. 173, 177. Περὶ τῶν διὰ λευκοῦ (;) ἐξωγραφημένων ὀστράκων, αὐτ. εἰκ. 365 (σ. 184) κάτω σειρά, δὲν ἀνευρίσκονται εἰς τὸ κείμενον τοῦ LEVI

πληροφορίαι.

⁴ Αὐτ. σ. 173, 178.

⁵ Αὐτ. σ. 178, εἰκ. 358, πρβλ. εἰκ. 357: ἀνώτερον στρώμα.

⁶ Αὐτ. σ. 178, εἰκ. 365 (σ. 184).

⁷ Αὐτ. σ. 178 κέξ., χωρίον: σ. 187-88,

χωρία τῶν ἐκθέσεων του, τὴν «πρώτην φάσιν» του, τ.ἔ. τὴν ὥριμον καμαραϊκὴν ἐποχὴν).

Πρόκειται ἐνταῦθα, νομίζομεν, περὶ κάπως βεβιασμένης θεωρίας, τῆς ὁποίας δὲν διαφαίνεται ἡ μεθοδικὴ βάσις. Περιοριζόμεθα (καθ' ὅσον εἰς τὰ ἐξῆς ἀναλαμβάνεται ἀνάλυσις τῆς φαιστιακῆς κεραμεικῆς) νὰ σημειώσωμεν μόνον, ὅτι ἡ ἐξίσωσις τῶν δύο στρωμάτων τῶν προανακτορικῶν οἰκιῶν εἶναι ἀπολύτως ἀβάσιμος. Τὰ στρώματα ταῦτα ἀπέδωκαν διαφορετικὰ κεραμικὰ εὐρήματα ἕκαστον, μία χρονολόγησις δὲ τούτων κατὰ τὸ σύστημα EVANS θ' ἀνταπεκρίνετο πολὺ περισσότερον πρὸς τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα. Ἐξ ἄλλου τὰ «ὕπονεολιθικὰ» κεραμικὰ εὐρήματα, — ὁ LEVI δημοσιεύει ἀριθμὸν τοιούτων καὶ ἐξ ἄλλων σημείων, ὅπου ἔκαμε βαθείας σκαφάς, διὰ νὰ στηρίξη τὰς ἀπόψεις του¹ —, δεικνύουν ὅψιν παντελῶς διάφορον. Θὰ εἴχομεν ἐπομένως, ἤδη διὰ μόνης τῆς σκαφῆς ὑπὸ τὴν δυτικὴν αὐλὴν, ἐν Φαιστῷ τρεῖς μεγάλας περιόδους βεβαιωμένας, αἱ ὁποῖαι προηγοῦνται τῆς καμαραϊκῆς ἐποχῆς.

Ἐπειδὴ ὅμως τὰ στρώματα ταῦτα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ περιέχουν καθαρὰ, ὁμοιογενῆ εὐρήματα, ὅπως φέρε' εἰπεῖν τὰ στρώματα τῆς «πρώτης φάσεως» τοῦ ἀνακτόρου, καθίσταται σαφές, ὅτι τὰ ἐκ τούτων προερχόμενα εὐρήματα δύνανται ν' ἀνήκουν εἰς πλείστας χρονικὰς βαθμίδας. Εἶναι τὸ ἀφ' αὐτοῦ ἐπιβαλλόμενον συμπέρασμα ἐκ τῆς τοιαύτης εἰκόνης τῶν εὐρημάτων. Ἐπὶ τῆς ἀναφορᾶς εἰς τὰς λοιπὰς πρῶτους ομάδας, τὴν ὁποίαν ἐπιχειρεῖ ὁ LEVI πρὸς στήριξιν τῆς θεωρίας του, δὲν θὰ εἰσέλθωμεν: Εἰς τὸ Α' βιβλίον τοῦ ἔργου μας περὶ τῆς μινωικῆς κεραμεικῆς, ἀπεσαφηνίσθη, ὅσον ἦτο δυνατόν, ἡ χρονολόγησις τῶν ομάδων αὐτῶν.

Η ΣΧΕΤΙΚΗ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΦΑΙΣΤΙΑΚΗΣ ΚΕΡΑΜΕΙΚΗΣ

Εἰς τὰ ἐξῆς θὰ γίνῃ προσπάθεια νὰ ἐνταχθοῦν εἰς ἓν χρονολογικὸν σχῆμα ἡ νεολιθική, πρωτομινωικὴ καὶ μεσομινωικὴ κεραμικὴ τῆς Φαιστοῦ. Πρὸς τοῦτο θὰ μᾶς βοηθήσουν κατὰ κύριον λόγον αἱ συνθηκαὶ εὐρέσεως εἰς αὐτὴν τὴν Φαιστὸν καὶ ἐκ δευτέρου τῶν ἄλλων τόπων. Ἐπίσης θὰ προσπαθήσωμεν νὰ διασαφήσωμεν τὰ ἀρχικὰ ἐρωτήματά μας, ὅσα ἔμειναν μέχρι τοῦ σημείου τούτου ἀναπάντητα, διὰ μιᾶς ρυθμολογικῆς ἐρεῦνης. Εἰς καθαρῶς τεχνοϊστορικὴν ἔρευναν δὲν θὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα, καθόσον αὕτη ἔχει ἤδη γίνῃ εἰς ἄλλον τόπον (Kamare - Stil, XIII - XVI).

Νεολιθικὴ κεραμική.

Ἡ φαιστιακὴ νεολιθικὴ κεραμικὴ μᾶς ἔχει ἀπασχολήσει ἀλλαχοῦ (Kamare - Stil, II). Περιοριζόμεθα ἐνταῦθα ν' ἀναφέρωμεν, ὅτι ἔχομεν ἐν Φαιστῷ ἓνα σημαντικὸν νεολιθικὸν ὄριζοντα, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται βασικῶς διάφορος τῆς κεραμεικῆς τῆς βαθμίδος Πύργου (ρhythmὸς Πύργου καὶ Ἀγίου Ὀνουφρίου). Οὕτω καὶ ρυθμολογικῶς ἐμφανίζεται ἡ χρονικὴ διαφορὰ τῶν δύο τούτων μεγάλων ἐποχῶν ἀσφαλῶς βεβαιωμένη. Ἐὰν ἡ φαιστιακὴ Νεολιθικὴ εἶναι «ὕπονεολιθικὴ» ἢ ὅχι, στερεῖται σημασίας διὰ τὴν κερα-

¹ Annuario 1957-58, L'archivio, εἰκ. 367-371.

μεικὴν ἐξέλιξιν. Ποία εἶναι ἡ ἐξελικτικὴ-ἱστορικὴ σχέσις τῶν δύο τούτων μεγάλων ἐποχῶν, δύναται νὰ δειχθῇ μόνον διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ πλουσίου νέου ὕλικου. Θὰ ἠθέλομεν νὰ δεχθῶμεν προσωρινῶς, ὅτι ἡ ἐξέλιξις ἐκινήθη μὲ ἀπόλυτον ὁμαλότητα. Εἰς τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν μᾶς ὁδηγεῖ κατὰ κύριον λόγον ἡ ἀναλογία τῆς μεταγενεστέρως ἐξελίξεως, τὸ γεγονὸς δηλονότι τῆς γενετικῆς πρὸς ἀλλήλας σχέσεως βασικῶς διαφορῶν τεχνοτροπιῶν, ὅπως π.χ. τῶν ρυθμῶν Κουμάσας καὶ Βασιλικῆς πρὸς τὸν λευκὸν ρυθμὸν ἢ τοῦ τελευταίου πρὸς τὸν πρῶτον πολύχρωμον ρυθμὸν.

Βαθμὶς Πύργου.

Ἡ διὰ σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ κοσμουμένη κεραμεικὴ τοῦ ρυθμοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου εὐρέθη κατὰ τὰς ἀνασκαφικὰς ἐκθέσεις εἰς ἀπάσας τὰς βαθεῖας τομάς. Ἐὰν ἐν τούτοις κρίνωμεν ἀπὸ τὸ ἐλάχιστον δημοσιευθὲν ὕλικόν, φαίνεται ὅτι τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς κεραμεικῆς ταύτης πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν βαθμίδα Κουμάσας. Ἐλπίζομεν, ὅτι ἡ δημοσίευσίς τοῦ ὕλικου θὰ δείξῃ τὴν βαθμιαίαν ἐξέλιξιν ἀπὸ τοῦ ρυθμοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου πρὸς τὸν ρυθμὸν Κουμάσας, ἂν μὴ τὴν πλήρη ἱστορίαν τοῦ σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ ἀπὸ τῶν πρώτων αὐτοῦ καταβολῶν μέχρι τοῦ καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ: Ἡ ἐλπίς αὕτη βασίζεται ἐπὶ τῶν ὀλίγων δημοσιευθέντων ὀστράκων, μεταξὺ τῶν ὁποίων μερικὰ φαίνεται ν' ἀνοίγουν νέας ἀπόψεις. Ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῆς κεραμεικῆς μὲ σκοτεινὴν ζωγράφησιν ὑπῆρξε συνεχὴς, δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, μᾶς διαφεύγει μόνον μέχρι σήμερον τὸ ὕλικόν, καθόσον αἱ δημοσιεύσεις τῶν μινωικῶν κέντρων εἶναι ἐξαιρετικῶς ἐλλιπεῖς.

Ἡ κατηγορία μὲ τὸ τυπικὸν δικτυωτὸν τοῦ ρυθμοῦ Κουμάσας κυριαρχεῖ μεταξὺ τῶν ὀστράκων μὲ σκοτεινὴν ζωγράφησιν τῆς Φαιστοῦ. Ὡρισμένα δύνανται πάντως ν' ἀποδοθῶν μὲ βεβαιότητα εἰς τὸν ρυθμὸν Ἀγίου Ὀνουφρίου.

Τεμάχιον ἀμφορίσκου (H u m p e n).

Προέρχεται ἀπὸ τὴν βαθεῖαν σκαφὴν εἰς τὴν κεντρικὴν αὐλὴν. Σώζεται τμήμα τοῦ ἄνω σώματος μὲ μίαν κυλινδρικήν (ἐλαφρῶς ταινωτὴν) λαβὴν καὶ τῶν χειλέων ¹. Ἡ κόσμησις τοῦ σώματος ἀποτελεῖται ἀπὸ πυκνὰς καθέτους γραμμάς (στεναὶ ταινίαι), αἱ ὁποῖαι κρατοῦνται ἄνω ὑπὸ μιᾶς ὀριζοντίου. Μέχρι τῆς βάσεως τοῦ λαιμοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀρκετὰ ὑψηλὸς μὲ ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔξω κλίνοντα τοιχώματα, ἐμφανίζεται ἐξηρημένη πλατεῖα ταινία. Ὁ λαιμὸς φέρει ζωφόρον μὲ σειρὰν χιαστῶν θεμάτων, ὧν τὰ σκέλη ἀποτελοῦνται ἀπὸ τρεῖς παραλλήλους, σχηματίζόντων εἶδος ὀρθογωνίου πλοχμοῦ. Κάτω πλαισιοῦται ἡ ζωφόρος διὰ μιᾶς ὀριζοντίου. Ἡ κόσμησις αὕτη εἶναι λίαν τυπικὴ διὰ τὸν ρυθμὸν Ἀγίου Ὀνουφρίου ὅμοια συστήματα (ἐν τούτοις ὅχι καὶ ὁ αὐτὸς τύπος) εὐρίσκονται πλουσίως εἰς Κυπαρίσσι καὶ Λεβῆνα ².

¹ Annuario 1957-58, L'archivio, σ. 179, εἰκ. 366.α (σ. 185).

² Πυκνὴ κάθετος γράμμοσις: Κυπαρίσσι, πίν. 13-14, BCH 84, 1960, εἰκ. 3 ἐν σ. 842, Arch. Rep. 1959-60, εἰκ. 19,—πολλὰ παραδείγματα. Διὰ τὰς δύο ὀριζοντίας τοῦ λαιμοῦ πρβλ. Κυπαρίσσι, πίν. 14.2 ἀρ. 2, BCH αὐτ.

εἰκ. 3 κάτω ἀρ., καὶ εἰκ. 4 ἄνω ἀρ., Arch. Rep. αὐτ. κάτω ἀρ. Διὰ τὴν ζωφόρον ξικ-ζάκ πρβλ. διάφορα παραδείγματα εἰς τοὺς σημειωθέντας τόπους, ἰδίᾳ τὸν μονόγραμμα πλοχμὸν ἐν BCH ἔ.ἀ. εἰκ. 4 ἄνω μέσον.

Ἐν δεύτερον τεμάχιον ¹ ἀπὸ τὴν αὐτὴν σκαφὴν δεικνύει πάλιν πυκνὰς καθέτους γραμμάς, αἱ ὁποῖαι ὁμῶς συνεχίζονται καὶ ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ. Μία ὀριζόντιος δεικνύει ἀπλῶς τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ ².

Π ρ ό χ ο υ ς.

Τὸ σπουδαιότερον τεμάχιον ρυθμοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου εἰς Φαιστὸν εἶναι ἕνεκα τῆς καλυτέρας διατηρήσεως μία πρόχους ³ ἐκ τοῦ κατωτέρου στρώματος τῶν προανακτορικῶν οἰκιῶν (βλ. ἄνωτ. σ. 58). Διατηρεῖ τὸ ἄνω σῶμα μὲ τὸν λαιμὸν καὶ τὴν λαβὴν, ἐλλείπουν τὸ κάτω σῶμα καὶ τὸ ράμφος. Τὰ διατηρούμενα μέρη ἀρκοῦν πάντως διὰ νὰ δώσουν μίαν παράστασιν τοῦ ἀρχικοῦ σχήματος. Τὸ σχῆμα δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ κλασσικὰ παραδείγματα ἐκ Πύργου, Κυπαρισίου, Λεβήνος κλπ. ⁴. Παρουσιάζει ὠρισμένα χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα σημαίνουν ἄνευ ἑτέρου νεωτέραν ἐποχὴν, καὶ δῆ: α) Τὸ σῶμα δὲν εἶναι πλέον σφαιρικὸν ἀλλ' ἀρχίζει σχεδὸν ἀνεπαισθήτως νὰ ἐμφανίζεται πεπιεσμένον. Ἴσως νὰ εἶχε τὸ ἀγγεῖον μίαν ἀρχομένην ἐπίπεδον βάσιν. β) Ὁ λαιμὸς εἶναι ὑψηλὸς καὶ κυλινδρικός, ἐνῶ παλαιότερον ἀνεπτύσσετο περισσότερον δίκην ἀνθους (μὲ ἔξω κλίνοντα τοιχώματα). γ) Ἡ λαβὴ δὲν πατεῖ ἐπὶ τοῦ χείλους ἀλλ' ὀλίγον χαμηλότερον. δ) Τὸ ράμφος δὲν ἦτο πιθανῶς ἐστραμμένον λοξῶς εἰς εὐθύ, ἀλλὰ πρὸς τὰ ἄνω μὲ ἐλαφρὰν τόξωσιν τῆς κορυφῆς ⁵.

Ἡ κόσμησις ἀποτελεῖται ἀπὸ ὄρθια γωνιώδη συστήματα (τρία, ὡς φαίνεται), τὰ ὁποῖα συνίστανται ἀπὸ ομάδας ἑξ παραλλήλων γωνιῶν μὲ φροντισμένην ἐκτέλεσιν καὶ μίαν ἐσωτερικὴν πλατεῖαν ταινίαν, ἐπίσης παράλληλον. Τὸ σύστημα τοῦτο ἐνθυμίζει ἰσχυρῶς τὴν κόσμησιν τῆς γνωστῆς μαστορικῆς πρόχου τοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου ⁶. Ἐδῶ ὁμῶς ἔγινεν ἡ κόσμησις πολὺ ἀπλουστερά καὶ συγχρόνως αὐστηροτέρα. Εἰς τὴν κορυφὴν τῶν γωνιῶν δὲν σχηματίζεται δικτύωσις καὶ δὲν ὑπάρχουν δευτερεύουσαι ομάδες γραμμῶν μεταξὺ τῶν τριγωνικῶν θεμάτων: Τὸ νέον σύστημα ἔχασε πολὺ εἰς ὁργανικὰς ἀξίας, χωρὶς, παρὰ τὴν αὐστηρότητα τῆς ἐκτελέσεως τῶν γραμμῶν, νὰ κερδίσῃ εἰς τεκτονικὴν ἔκφρασιν. Ἐχομεν ἐνταῦθα μίαν προσωρινὴν λύσιν, ἡ ὁποία δεικνύει τὸν μέγαν κλασσικὸν ρυθμὸν τῆς βαθμίδος Πύργου εἰς μίαν ὑστέρα μεταβατικὴν φάσιν.

Ἐν τεμάχιον ράμφους μὲ πλαστικὸν ὀφθαλμὸν ἀπὸ τὸ αὐτὸ στῶμα ⁷, δεικνύει ἀρχὴν τῆς λαβῆς κατὰ τὸν παλαιὸν τρόπον ὡς συνέχειαν τοῦ χείλους. Τὸ τεμάχιον

¹ Annuario 1957-58, L'archivio, εἰκ. 366.b (σ. 185)

² Πρβλ. τὸ ὅμοιον σύστημα ἐπὶ μιᾶς πρόχου τοῦ Λεβήνος, BCH ἔ.ἀ. εἰκ. 3.

³ Annuario αὐτ. εἰκ. 359 (σ. 178).

⁴ Πρβλ. π.χ. Κυπαρίσσι, πίν. 13 (καὶ MARINATOS - HIRMER, εἰκ. 5 ἄνω) καὶ BCH ἔ.ἀ. εἰκ. 3.

⁵ Τὸ ἀγγεῖόν μας ἴσταται κατὰ τὸ σχῆμα μεταξὺ τῆς πρόχου μὲ καθέτον γραμμῶσιν ἀπὸ τὸν Λεβήνα-Γεροκάμπον, BCH ἔ.ἀ. εἰκ. 3 κάτω ἀριστερά, καὶ τῆς πρόχου τοῦ ἰδιομόρφου διπλοῦ ἀγγείου ἀπὸ τὸν Λεβήνα-Παπούρα I, AA 1959 (ΑΛΕΧΙΟΥ), εἰκ. 3 μέσον. Ἡ τελευταία ἔχει κατὰ βάσιν τὸ ἴδιον σχῆμα, ὡς καὶ αἱ δύο πρόχοι μὲ πλαστικὸς ὀφθαλμὸς τοῦ αὐτοῦ τάφου (αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀμελέστερα κομμάτια) ἐν BCH 83, 1959,

σ. 743: εἰκ. 13 ἄνω ἀριστερά. Αἱ πρόχοι αὗται ἐκ Λεβήνος - Παπούρας I ἠμποροῦν, λόγῳ τῆς μεγάλης ὁμοιότητός των μὲ τὰς πρόχους τῆς Κουμάσας, VTM πίν. XXVI.b, νὰ χρονολογηθοῦν ἀσφαλῶς εἰς τὴν βαθμίδα Κουμάσας. Οὕτω θὰ ἐκερδίετο καὶ διὰ τὴν φαιστιακὴν πρόχον μία χρονολόγησις, τ.ἔ. μία προχωρημένη φάσις τοῦ ρυθμοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου, ἡ ὁποία δὲν θὰ ἴστατο μακρὰν τοῦ ρυθμοῦ Κουμάσας.

⁶ Νεωτέρα εἰκόν: MATZ, Kreta u. frühes Griechenland, σ. 52.

⁷ Annuario 1957-58, L'archivio, εἰκ. 360, ἀριστερά (σ. 179) καὶ ἔγχρ. πίν. XVIII.e' αὐτ. Gli scavi, εἰκ. 34 ἀριστερά (σ. 218).

εἶναι σημαντικόν, εἰς τὸ ὅτι δεικνύει α) ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἀντίληψις τοῦ σχήματος τῆς πρόχου ἐν Φαιστῷ καὶ β) ὅτι ὁ τύπος αὐτὸς ἀντιπροσωπεύει μίαν παλαιότεραν φάσιν τοῦ φαιστιακοῦ ρυθμοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου. Τὸ τεμάχιον δμοιάζει πολὺ εἰς σχῆμα καὶ κόσμησιν μὲ τὴν πρόχουν τῶν Γουρνιῶν ¹ (πρβλ. καὶ τὸ τεμάχιον σημ. 5 ἀρ. 1).

Ρυθμὸς Πύργου.

Ὅστρακα μὲ ἐντριπτον κόσμησιν τοῦ ρυθμοῦ τοῦ Πύργου εὐρέθησαν ἐπίσης εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας σκαφάς. Ἐχουν δημοσιευθῇ μόνον ὀλίγα ².

Βαθμὶς Κουμάσας.

Πλεῖστα ὅστρακα μὲ σκοτεινὴν κόσμησιν δεικνύουν τὴν χαρακτηριστικὴν δικτύωσιν τοῦ ρυθμοῦ Κουμάσας. Σχετικῶς καλῶς ἔχει διατηρηθῇ μία «πρωτοτεϊοδόχη» ³, ἐνθυμίζουσα τὰ ἀγγεῖα ἀρ. 4147, 4108 καὶ 4118 τῆς Κουμάσας (VTM, πίν. XXVI b). Τὸ σχῆμα εἶναι τὸ αὐτό, ἢ δμοία κόσμησις ὅμως παρουσιάζει μερικὰς θέσεις (ἐν εἶδει ταινιῶν), ὅπου μερικαὶ παράλληλοι ἐλλείπουν, ὥς ἐὰν παλαιότερα συστήματα, ὅπως τῆς πρόχου τοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου μὲ τὴν φειδωλὴν δικτύωσιν εἰς τὴν κορυφὴν τῶν τριγωνικῶν θεμάτων, εἶχον ἐμφανίσει μίαν τελευταίαν ἀντίστασιν, προτοῦ δικτυωθῇ ἐντελῶς τὸ ἐμβαδὸν τῶν τριγώνων κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἀγγείων τῆς Κουμάσας.

Τοιαῦτα παντελῶς δικτυωμένα τρίγωνα ἐμφανίζονται ἐπὶ ἄλλων φαιστιακῶν ὀστράκων ⁴, ὥστε δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν μὲ βεβαιότητα, ὅτι ἡ βαθμὶς Κουμάσας ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ἐν Φαιστῷ κεραμεικὰ προϊόντα, ἀνταποκρινόμενα πλήρως πρὸς τὰ τῆς Κουμάσας.

Ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα τεμάχια τοῦ ρυθμοῦ τούτου ἀναφέρομεν μόνον ἓν ⁵, τὸ ὁποῖον συνάπτεται πρὸς τὰς πρόχους τῆς βαθμίδος Κουμάσας, μὲ σειρὰς τριγώνων ἐν

¹ Gournia, ἔγχρ. πίν. Α 3, Mosso, MA 19 ἔγχρ. πίν. II 4.

² Annuario 1957-58, L'archivio, εἰκ. 364, σ. 183, Annuario 1961-62, εἰκ. 133.

³ Annuario 1961-62, εἰκ. 83.

⁴ Αὐτ. εἰκ. 82, 126, Annuario 1957-58, L'archivio, εἰκ. 361 (σ. 180) καὶ ἔγχρ. πίν. XVIII. Καὶ ἄλλα ὅστρακα ἔχουν τὴν χαρακτηριστικὴν πυκνὴν δικτύωσιν τῶν ἀγγείων τῆς Κουμάσας, ὡς π.χ. Annuario 1961-62, εἰκ. 82 ἄνω μέσον κλπ.

⁵ Annuario 1961-62, εἰκ. 82 κάτω ἀριστερά. Πρέπει νὰ ἐπιστηθῇ ἡ προσοχὴ εἰς μερικὰ ἀκόμη τεμάχια μὲ σκοτεινὴν κόσμησιν, τὰ ὁποῖα ὑποδεικνύουν περαιτέρω, ὅτι ἡ Φαιστὸς ὑπῆρξε κύριον κέντρον τῶν βαθμίδων Πύργου τῆς Κουμάσας:

1) Εἰς τὴν αὐτὴν εἰκόνα, ὑπεράνω τοῦ ἐξετασθέντος τεμαχίου, φαίνονται τὰ πτωχὰ λείψανα μιᾶς πρόχου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα) ἢ ὁποῖα ἐπαναλαμβάνει τὴν κόσμησιν τῆς πρόχου τῶν Γουρνιῶν (Gournia, πίν. Α 3), — τὸ τεμάχιον εἶναι ἀνεστραμμένον εἰς τὴν εἰκόνα! —.

Ἐδῶ εἶναι ὅμως ἡ φορὰ τῶν γραμμῶν ἐπιμελεστέρα, αἱ δικτυωταὶ ἐπιφάνειαι ἔχουν περισσότεραν οὐσίαν, ἐμφανιζόμεναι τώρα ὡς κανονικὰ ἀντιθετικὰ τρίγωνα. Τὸ σκοτεινὸς ἐξωγραφημένον τριγωνικὸν θέμα ὑποκάτω εἶναι ἐδῶ πολὺ μεγαλύτερον, αἱ δὲ ἄγραφοι ἐπιφάνειαι μετὰ τῶν τριγώνων ἐμφανίζονται ὡς κανονικαὶ ἐξηρημέναι ταινίαι. Ἐχομεν ἐδῶ ἐν ἔργον ἐντελῶς ἐξαιρετικῆς ποιότητος, τὸ ὁποῖον χρονικῶς (δηλ. τεχνολογικῶς) ἴσται ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς βαθμίδος Κουμάσας.

2) Ἡ αὐτὴ εἰκὼν, τρίτη σειρὰ, δεικνύει ἐν ὀστράκον μὲ ἀντιθετικὰ δικτυωμένα τρίγωνα. Ἰσως ἔχομεν ἐδῶ (βλ. τὴν κάτω δεξιὰν ἀπόληξιν τοῦ ὀστράκου) ἐν ἀνεξάρτητον κόσμημα πεταλούδας. Ἡ ἐξέλιξις ἀπὸ τὸ προηγούμενον σύστημα εἶναι φανερά.

3) Μεγάλου ἐνδιαφέροντος εἶναι καὶ τὸ ὅστρακον τῆς αὐτῆς εἰκόνας, κάτω μέσον, μὲ σειρὰν V—θεμάτων μετὰ ὁμάδων γραμμῶν. Πῶς ἀκριβῶς ἦτο τὸ σύστημα εἶναι δύσκολον νὰ γνωρίζωμεν. Πρέπει νὰ ὑπενθυμίσωμεν τὸ γεγονός, ὅτι τὸ V—θέμα εἶναι κοινὸν ἤδη εἰς

συνδυασμῶ πρὸς πλατείας ταινίας, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζονται εἰς διαφόρους τόπους (Βασιλικήν, Κνωσόν) ¹.

Τὰ ἀναφερθέντα παραδείγματα εἶναι, νομίζομεν, ἄρκετὰ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως τῆς βαθμίδος Κουμάσας ἐν Φαιστῷ. Τὸ ὅτι δὲν ἔχομεν ἐδῶ καθαρὰ σύνολα, δὲν σημαίνει κατὰ κανένα τρόπον, ὅτι πρέπει ν' ἀποκλεισθῇ ἡ βαθμὶς αὕτη. Τοῦτο θὰ ἦτο ἀπλῶς μεθοδικὸν σφάλμα. Τὰ αὐτὰ ἰσχύουν καὶ διὰ τὴν βαθμίδα Πύργου. Ἡ ὑπαρξὶς τῆς ἐν Φαιστῷ εἶναι ἀποδεδειγμένη. Ὅτι αὕτη ἔχει ἰδίαν χρονικὴν ὄντοτητα ἀποδεικνύεται ἀπὸ τοὺς ἄλλους τόπους ἀναντιρρήτως. Ἡ ἔξωσίς τῆς ἀπὸ προσώπου τῆς ἱστορίας εἶναι μεθοδικῶς ἀδύνατος.

Βαθμὶς Βασιλικῆς.

Καὶ ἡ κεραμικὴ τῆς βαθμίδος Βασιλικῆς μὲ τὴν τυπικὴν κατηγορίαν τῶν κηλιδωτῶν ἀγγείων ἀντιπροσωπεύεται ἄρκούντως ἐν Φαιστῷ. Μέχρι τοῦδε ἔχει δημοσιευθῇ ἐν μοναδικῷ ὄστρακον διὰ μίαν ὀριστικὴν ἐκτίμησιν πρέπει ἐπομένως ν' ἀναμείνωμεν τὴν δημοσίευσιν τοῦ ὕλικου ².

Βαθμὶς τῆς λευκῆς κεραμικῆς.

Ἡ κεραμικὴ μὲ λευκὴν κόσμησιν εἶναι σπανία εἰς τὴν Μεσαρὰν, ὑπάρχουν ἐν τούτοις ἄρκετὰ ἐνδείξεις, ὅτι ἔχει αὕτη χαρακτῆρα ἀνάλογον τῆς ἐν Ἀνατολικῇ Κρήτῃ ἀφθόνως εὐρεθείσης. Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἀξίζουσιν τὰ ἑξῆς σημεῖα:

α) Ἡ λευκὴ κεραμικὴ ρυθμοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου τοῦ Λεβήνος (ὅχι μακρὰν τῆς Φαιστοῦ) πρέπει ὡς τεχνικὴ νὰ ἐπέζησεν εἰς τὴν κεραμικὴν τῆς Μεσαρᾶς.

β) Ὁ καμαραϊκὸς ρυθμὸς, ὁ ὁποῖος ἠνθίσε κυρίως ἐν Φαιστῷ, κατάγεται ἀπὸ τὴν κεραμικὴν τοῦ λευκοῦ ρυθμοῦ ³. Ἐφ' ὅσον ἡ κεραμικὴ ἐξέλιξιν τῆς ΠΜ ἐποχῆς εἶναι εἰς τὴν Μεσαρὰν ὁμοία μὲ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Βορείου Κρήτης, πρέπει καὶ ἡ τελευταία ΠΜ βαθμὶς, ἡ τῆς λευκῆς ζωγραφίσεως, νὰ παρουσιάσῃ ἀνάλογον ἐξέλιξιν. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη θὰ ἦτο ἴσως ἀντίθετος μὲ τὴν εἰς ἄλλον τρόπον ἐκφρασθεῖσαν γνώμην μας (Kamares-Stil, VI), ὅτι ἡ λευκὴ κεραμικὴ σημαίνει μίαν κίνησιν ἱστορικὴν ἐξ Ἀνα-

τὴν νεολιθικὴν κοσμηματικὴν καὶ ἐπιζῇ βραδύτερον, ἐμφανιζόμενον συχνὰ εἰς τὴν λευκὴν κεραμικὴν καὶ τὴν πρῶτον πολυχρωμίαν.

4) Ἐν ἄλλο τεμάχιον, Annuario 1957-58, ἔγχρ. πίν. XVIII κάτω μέσον, παρουσιάζει μίαν πολὺ πλατεῖαν (ἀραιὰν) δικτύωσιν, ὁμοία τῆς ὁποίας δὲν ἀπαντᾷται ἄλλαχοῦ, παρὰ μόνον ἐπὶ ἐνὸς ἐπίσης φαιστιακοῦ ὄστρακου, Festos I, πίν. XII 2.

5) Ἰδιαιτέρας μνείας ἀξίον εἶναι καὶ ἐν τεμάχιον, Annuario ἔ.ἀ. κάτω μέσον, μὲ πλατείας παραλλήλους, τόσον πυκνάς, ὥστε νὰ ἐμφανίζονται ὡς καθ' αὐτὸ κόσμησις μᾶλλον αἱ ἐξηρημέναι ἀνοικταὶ παράλληλοι τοῦ ἐδάφους. Εἰς τὸ τεμάχιον τοῦτο διακρίνομεν τὴν αὐτὴν ὑψηλὴν ποιότητα, ἣν εἶδομεν εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 1.

Πρέπει τέλος νὰ μνημονευθῶν τὰ τεμάχια μεγάλων

ἀγγείων, κοσμουμένων διὰ σκοτεινοῦ: Καὶ ἀπὸ τὰ δύο στρώματα τῶν προανακτορικῶν οἰκιῶν τῆς κάτω δυτικῆς αὐλῆς ἔχουν δημοσιευθῇ τοιαῦτα, Annuario 1957-58, L'archivio, εἰκ. 357-58 (σ. 176-77). Τοιαῦτα εὐρήματα δύνανται νὰ χρονολογηθῶν μόνον μὲ τὴν βοήθειαν τῆς καλυτέρας κεραμικῆς. Φαίνεται ὅτι χρονικῶς διαμοιράζονται εἰς ὅλας τὰς πρῶτους βαθμίδας.

1 Palace I, εἰκ. 40 ἄνω μέσον, Gournia, πίν. XII 20 A-B, Malia, Nécropoles 1, πίν. II, μέσον.

2 Εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας σκαφῆς τοῦ LHVI ἀναφέρονται κηλιδωτὰ ὄστρακα. Τὸ δημοσιευθὲν ὄστρακον: Festos I, πίν. XI ἄνω (ἐκεῖ χαρακτηρίζεται νεολιθικὸν ἢ ὑπονεολιθικόν, μίαν τόσον καθαρὰ φλόγωσις ὑποδεικνύει ἐν τούτοις τὴν βαθμίδα Βασιλικῆς).

3 Ἀναλυτικῶς ἐν Kamares-Stil, VI.

τολῶν. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη δύναται ν' ἀπαλυνθῇ, ἐὰν δεχθῶμεν, ὅτι κατὰ τὰς πρωίμους καὶ μέσας ΠΜ φάσεις ἀπαντῶνται εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς οἱ αὐτοὶ ρυθμοί, αἱ ὠθήσεις ἐν τούτοις διὰ τὸν νέον (καθ' αὐτὸ) λευκὸν ρυθμὸν ἔρχονται ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Κρήτην, ὅπου ὑπάρχουν καὶ αἱ πρῶται καταβολαὶ τῆς νέας τεχνοτροπίας (πρβλ. κεραμεικὴν Βορείας Τάφρου Γουρνιῶν).

γ) Τὸ ἀνώτερον στρῶμα τῶν προανακτορικῶν οἰκιῶν (βλ. ἀνωτ. σ. 57) ἀπέδωκεν ἀριθμὸν ὀστράκων μὲ λευκὴν κόσμησιν, τὰ ὅποια χρονολογοῦνται ἀσφαλῶς εἰς τὴν βαθμίδα τῆς λευκῆς κεραμεικῆς. Τὸ στρῶμα τοῦτο παρουσιάζει, ὥς εἶδομεν, ἀνάμειξιν ὑστέρων ΠΜ καὶ πρωίμων ΜΜ ρυθμῶν. Ἡ στρωματογραφικὴ βοήθεια δὲν στερεῖται ἐπομένως σημασίας.

δ) Ἡ ὁμάς τῶν Πατερικιῶν ἀποτελεῖ τὸ κατώτερον ὄριον διὰ τὴν λευκὴν κεραμεικὴν τῆς Μεσαρᾶς. Τὰ τελευταῖα ἀπόηχα τῆς παραδόσεως τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης ἀκούονται εἰς αὐτὴν τὴν ὁμάδα εὐκρινῶς.

Ἀναφέρομεν κατ' ἀρχὴν τὰ σπουδαιότερα φαιστικά παραδείγματα:

1) Ἐν τούτων δεικνύει διπλὴν σειρὰν ρόμβων ἐπὶ ἐρυθροῦ ἐδάφους. Οἱ ρόμβοι εἶναι ἐπιμήκεις, ἔχουν δικτύωσιν καὶ πλαισιοῦνται ἀπὸ παραλλήλους. Τὸ ὅλον σύστημα ἦτο ἐξωγραφημένον εἰς τὸ ἄνω σῶμα ἑνὸς εὐρέος ἀγγείου. Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ πρωίμου δείγματος χρονολογουμένου μετὰ βεβαιότητος εἰς τὴν βαθμίδα τῆς λευκῆς κεραμεικῆς. Ἡ ρυθμολογικὴ συγγένεια μὲ ἀρκετὰ ὀστρακα τῆς Βορείας Τάφρου κλπ. εἶναι φανερά. Ζωφόροι ρόμβων ὁμοίου τύπου εἶναι γνωστοὶ ἐπίσης ἀπὸ τὰ Μάλια καὶ τὸ Παλαίκαстро· παρὰ τὴν σκοτεινὴν ἐπὶ ἀνοιχτοῦ ἐκτέλεσιν πρέπει ταῦτα νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τὴν βαθμίδα τῆς λευκῆς κεραμεικῆς. Ἐν συγγενὲς σύστημα μὲ ἀτρακτοειδῆ θέματα ἀντὶ ρόμβων παρέχει ἡ γεφυρόστομος πρόχους ἀρ. Α.436 τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου (BMC-FORS DYKE). Εἰς τὴν βαθμίδα τῆς πρωίμου πολυχρωμίας ἔχομεν ἓν ὠραῖον σύστημα μὲ ζωφόρον ρόμβων ἐπὶ κνωσιακοῦ ὀστράκου, τὸ ὅποιον δεικνύει τὸ τέρμα τῆς ἐξελέξεως ¹.

2) Ἐν ὀστρακὸν δεικνύει τρίγωνον πεπληρωμένον μὲ παραλλήλους, τὰ ὅποια κρέμονται ἀπὸ ὀριζόντιον λοξῶς κάτω δεξιὰ ². Ὑπεράνω τῆς ὀριζοντίου ὑπάρχουν σειραὶ βραχέων γραμμιδίων (σχεδὸν στιγμῶν). Τὸ ἀτελὲς διατηρηθὲν τοῦτο σύστημα ἦτο ἐξωγραφημένον εἰς τὸ κάτω σῶμα τοῦ ἀγγείου· ἐπὶ τῆς βάσεως ὑπῆρχε πλατεῖα ταινία. Τρίγωνον μὲ πλήρωσιν παραλλήλων εἶναι γνωστὰ εἰς ὅλας τὰς ὁμάδας λευκῆς κεραμεικῆς, ἐν τούτοις οὐδὲν τοῦ παρόντος τύπου. Ἴσως ἡ κόσμησις αὕτη νὰ ἔχῃ ἐξελικτικὴν συγγένειαν μὲ τὸ θέμα κλάδου ἐπὶ κυπέλλου ἐκ Παλαίκαστρου (BSA, Suppl. I, πίν. IVb).

3) Ἐν ὀστρακὸν ³ κοσμεῖται μὲ θέμα τροχοῦ, τὸ ὅποιον ἐμφανίζει ὠριμωτέραν ἐκτέλεσιν ἀπὸ τὸ ὅμοιον τῆς Βορείας Τάφρου (Kamare - Stil, Kreisornamente Nr. 2) Τὸ κόσμημα ἦτο συνδεόμενον, ὅπως δεικνύουν δύο ὁρατὰ ἀκόμη σκέλη.

¹ Festos I, πίν. XII.10 (ἐπίσης Museo Pigorini, V.4, κεῖμ. αὐτ. σ. 17 ἀριθ. 65, μὲ ὀρθὴν χρονολόγησιν) Malia, 4e Rapport, πίν. IV.c. BSA Suppl. I, πίν. III.t., μᾶλλον ρόμβοι καὶ ὄχι κοσμήματα πεταλούδας Malia, Maisons II, πίν. LIII.g. BMC (FORS-

DYKE), πίν. VI.b ἀριθ. Α. 436. PENDLEBURY, BSA 30, 1932, ἔγχρ. πίν. XIV.16.

² Festos I, πίν. XII.9.

³ Annuario 1957-58, L'archivio, εἰκ. 351 (σ. 171) ἄνω μέσον.

Νέα θέματα, μὴ ἀπαντῶμενα εἰς ἄλλας δμάδας, παρέχουν δύο τεμάχια, τὰ ὅποια, ὅπως καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 3, προέρχονται ἀπὸ τὸ ἀνώτερον στρώμα τῶν προανακτορικῶν οἰκιῶν :

4) Ἐπὶ τοῦ ἐνὸς βλέπομεν συνδυασμὸν ἰσταμένων γωνιῶν, τῶν ὁποίων ἑκάστη ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο παραλλήλους, μὲ κρεμάμενα ζεύγη τόξων καὶ δύο ἐνδιαμέσους ὀριζοντίας¹.

5) Ἐπὶ τοῦ ἑτέρου τεμαχίου βλέπομεν σειρὰς μονῶν τόξων, μίαν ἰσταμένων καὶ μίαν κρεμαμένων, μεταξὺ ζευγῶν παραλλήλων γραμμῶν².

Αἱ σειραὶ τριγῶνων καὶ τόξων μεταξὺ παραλλήλων, αἱ ὅποια ἀποτελοῦν συνήθη συστήματα τῆς λευκῆς κεραμικῆς, εἶναι αἱ συγγενέστεραι πρὸς τὰ φαιστιὰ ταῦτα συστήματα κοσμήσεως.

6) Ἀρκετὰ ὄστρακα τοῦ ἰδίου στρώματος δεικνύουν σειρὰς χιαστῶν θεμάτων, τῶν ὁποίων τὰ σκέλη ἀποτελοῦνται ἀπὸ τρεῖς παραλλήλους (ἅπαξ ἀπὸ μονὰς) γραμμὰς, ἐξωγραφημένων μεταξὺ ὀριζοντίων δίκην ζωφόρου³.

Εἰς τὴν Βορείαν Τάφρον ὑπάρχει «τὸ κόσμημα τοῦ φακέλλου» εἰς ὅμοιον τύπον ἀλλ' ὥς μετόπη (Kamares - Stil, North Trench - Fragg. Nr. 113, πρβλ. ἀκόμη 97, 105). Ὅμοια χιαστὰ θέματα ἀπαντοῦν καὶ εἰς τὴν MM Ia κεραμικὴν τῆς Κνωσοῦ⁴.

Ἡ λευκὴ κεραμικὴ τῆς Μεσαρᾶς.

Εἰς τὰ ἐξῆς ἀναφέρονται τὰ σπουδαιότερα ἀγγεῖα μὲ λευκὴν ζωγράφισιν τῆς Μεσαρᾶς, τὰ ὅποια ἐπιβεβαιώνουν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ κεραμικὴ ἐξέλιξις εἶναι εἰς αὐτὴν τὴν βαθμίδα ἀνάλογος τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης, ἀσχέτως τῆς πτωχείας τῶν εὐρημάτων.

1) Ἐν βαθύ πινάκιον ἀπὸ τὸ Πορτὶ⁵ φέρει ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τοιχωμάτων τὴν αὐτὴν κλαδωτὴν ζωφόρον ὡς τὸ τεμ. ἀρ. 35 τῆς Βορείας Τάφρου.

2) Εἰς γεφυρόστομος σκύφος πρωτογόνου σχήματος ἀπὸ τὴν ἰδίαν νεκρόπολιν⁶ φέρει τὰ αὐτὰ χιαστὰ θέματα ὅπως καὶ τὰ φαιστιὰ ὄστρακα (ἀνωτ. ἀρ. 6). Ἐδῶ ὅμως καταλαμβάνουν τὰ θέματα ταῦτα ὅλον τὸ ὕψος τοῦ ἀγγείου.

3) Ἀπὸ τὰ Καλαθιανὰ δημοσιεύονται δύο πρόχοι μὲ σχεδὸν σφαιρικὸν σῶμα, μεγάλην ἐπιφάνειαν βάσεως, εὐρὺ στόμιον μὲ αὐλακωτὸν ράμφος καὶ ἰσχυρὰν ταινιωτὴν λαβὴν⁷, αἱ ὅποια κοσμοῦνται μὲ μεγάλας λευκὰς σπεῖρας κυριαρχοῦσας (ἀνὰ μία) ὅλης τῆς ὀψεως τοῦ ἀγγείου. Τὸ σχῆμα δὲν ἔχει ἀκριβῆ παραλληλὰ, δὲν δύναται ὅμως νὰ χρονολογηθῇ ἀργά, δηλ. ὑπὲρ τὸν οὐδὸν πρὸς τὴν βαθμίδα τῆς πρωίμου πολυχρωμίας⁸. Ἐπειδὴ αἱ σπεῖραι ἐμφανίζονται ἐδῶ ὡς κυρίαρχα καὶ ὄχι πλέον ὡς

1 Annuario 1957 - 58, L'archivio, εἰκ. 352 (σ. 172) ἀριστερά.

2 Αὐτ. δεξιά.

3 Αὐτ. σ. 353 καὶ 354 ἀνω ἀριστερά.

4 PENDLEBURY, BSA 30, 1932, εἰκ. 5. 2.

5 VTM, πίν. XXXIV ἀριθ. 5051.

6 Αὐτ. πίν. XXXV ἀριθ. 5062.

7 Αὐτ. πίν. XLV ἀριθ. 5700-5701.

8 Ὁ τύπος αὐτὸς πρόχου μὲ ἀνοιχτόν, πλατὺ στόμιον κατὰγεται ἀπὸ τὴν παράδοσιν ὠρισμένων σχημάτων τοῦ ρυθμοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου, πρβλ. π.χ. τὰ ἀγγεῖα: τοῦ Λεβήνος - Γεροκάμπου, BCH 84, 1960, σ. 842. εἰκ. 3 κάτω, ἐπίσης Κυπαρίσσι, πίν. 13.2. Πρὸς σύγκρισιν ἀκόμη τὰ ἀγγεῖα ἀπὸ τῆς Γοῦρνες ἀρ. 21-22 (ΧΑΤΖΗΔΑΚΙΣ, Ἀρχ. Δελτίον 4, 1918, εἰκ. 13, σ. 53

δευτερεύοντα στοιχεία, δύνανται τὰ ἀγγεῖα νὰ χρονολογηθῶν μόνον εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς βαθμίδος τῆς λευκῆς κεραμεικῆς.

4) Ἐν κύπελλον τύπου Βαφειοῦ πάλιν ἀπὸ τὰ Καλαθιανὰ¹ φέρει πλατείας ὀριζοντίους ταινίας καὶ σειρὰς ἀπὸ τῶν χειλέων κρεμασμένων συγκεντρικῶν τόξων. Ὁμοίας σειρὰς τόξων εἰς συνεχῶς ἀλλάσσοντας τύπους ἔχομεν εἰς τὰς κεραμεικὰς ομάδας τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης (πίνακες ἐν Kamares-Stil).

Πατερικιές².

Ἡ κεραμεικὴ ὁμάς ἀπὸ τὶς Πατερικιές (πλησίον τῆς Φαιστοῦ) ἔχει ἰδιαίτεραν σπουδαιότητα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξελίξεως τῆς μινωικῆς κεραμεικῆς, διότι ἀντιπροσωπεύει κατὰ τρόπον ἰδανικὸν τὴν μετάβασιν ἀπὸ τὴν ὥριμον λευκὴν ζωγράφισιν πρὸς τὴν πρῶτον πολυχρωμίαν: Τὰ θέματα εἴτε κατάγονται ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῆς λευκῆς κεραμεικῆς (ἢ εἶναι ἐπαναλήψεις γνωστῶν θεμάτων) εἴτε ὑποδηλοῦν τὴν νέαν ἐποχὴν. Ἀς ἀρκεσθῶμεν εἰς ὀλίγας συγκρίσεις:

Κυκλικὰ κοσμήματα μὲ πλήρῳσιν τεσσάρων ζευγῶν τόξων συνάπτονται πρὸς τὰ ἀνάλογα τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης³.

Μία ζωφόρος ζίκ-ζάκ⁴ ἐνθυμίζει τὰ συνήθη ἀνάλογα θέματα τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης⁵.

Μία ζωφόρος φύλλων⁶ εἶναι ἀκριβῶς ὁμοία μὲ τὰς τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης (π.χ. Βορεία Τάφρος, ἀρ. 41 καὶ σκύφος Μόχλου, Palace I, εἰκ. 76).

Ἐν δίφυλλον στροβιλιζόμενον θέμα⁷ ἐνθυμίζει τὰ ὅμοια θέματα ἐκ Παλαικάστρου⁸.

Τὰ ὠραῖα θέματα συστροφῆς (Torsion)⁹ καὶ ἡ χρῆσις ἐρυθροῦ χρώματος εἰς μερικὰς κοσμήσεις εἶναι μάρτυρες τῆς ἀρχομένης νέας ἐποχῆς.

Ἡ ὁμάς Πατερικιῶν ἔχει ἐπίσης σαφεῖς σχέσεις πρὸς τὰ πρωιμώτερα ΜΜ ἀγγεῖα τοῦ σπηλαίου τῶν Καμαρῶν: Οὕτω π.χ. ἡ τεῖοδόχη μὲ τὰς λευκὰς κλαδοσπείρας τῶν Πατερικιῶν ἔχει ἀκριβῆς παράλληλον εἰς τὸ σπήλαιον¹⁰. Τὰ πρῶτα ἀγγεῖα τοῦ σπηλαίου ἐξ ἄλλου δεικνύουν καὶ αὐτὰ σαφεῖς σχέσεις πρὸς τὴν πρωιμωτέραν λευκὴν κεραμεικὴν¹¹.

κατὰ τὸ σχῆμα συγγενῇ τοῦ ἀγγείου ἀπὸ τὸ Κυπαρίσι, Κυπαρίσι, πίν. 13.2 ἀριθ. 5), τὰ ὅποια χρονολογοῦνται λίαν ἀσφαλῶς εἰς τὴν βαθμίδα τῆς πρῶτου πολυχρωμίας (ΜΜ Ια). Διὰ τὸν τύπον τῆς σπείρας (μὲ ἐπιστρέφουσαν δευτέραν γραμμὴν) βλ. π.χ. Mallia, 3e Rapport, πίν. IX.f.

1 VTM, πίν. XLVI ἀρ. 5713. Τὸ σύστημα μὲ πολλὰ τόξα τοῦ κυπέλλου αὐτοῦ πρβλ. μὲ τὴν κόσμησιν τοῦ πινακίου 5070 ἀπὸ τὸ Πορτί, VTM, πίν. VI.

2 Annuario, 1957-58, Gli scavi, σ. 348 κέξ.

3 Αὐτ. εἰκ. 209.A.c (πρβλ. Kamares-Stil, Kreisornamente ἀριθ. 36, 17).

4 Αὐτ. εἰκ. 209.A.d.

5 Βορεία Τάφρος ἀριθ. 36, 37, 74 (ἀρίθμησις Kamares-Stil) καὶ τεῖοδόχη Μόχλου M.74.

6 Annuario αὐτ. εἰκ. 209.B.i.

7 Αὐτ. εἰκ. 210.d.

8 Πρβλ. BSA Suppl. I, πίν. V.B.

9 Annuario αὐτ. εἰκ. 209.A.f. καὶ 209.B.k.

10 Πρβλ. αὐτ. εἰκ. 209.A.b. καὶ BSA 19, 1912-13, πίν. IV ἄνω. Σύγκρινε ἐπίσης Πατερικιές, Annuario αὐτ. 209. B.k. μὲ BSA αὐτ. πίν. V κάτω.

11 Σύγκρινε π.χ. τὸν γεφυρόστομον σκύφον, BSA ἔ.δ. πίν. V ἄνω, μὲ τὸ πινακίον τῆς Ψύρας, MARAGHIANIS II, πίν. XXII.3. Ὁ γεφυρόστομος σκύφος, BSA ἔ.δ. πίν. V.b, ἐνθυμίζει μὲ τὰ θέματα ἰχθύων καὶ ταινιῶν ζίκ-ζάκ πάλιν τὴν κοσμηματικὴν τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης, πρβλ. π.χ. BSA Suppl. I, πίν. IV.d-e διὰ τοὺς ἰχθύς καὶ Βορείαν Τάφρον ἀριθ. 74 ὡς καὶ τὴν τεῖοδόχην τοῦ Μόχλου ἀριθ. M.74 διὰ τὰς ταινίας ζίκ-ζάκ.

Αἱ διευθύνσεις αὐταὶ συγγενείας θὰ ἠδύναντο ἀπείρως ν' αὐξηθοῦν. Εἰς ἄλλους τόπους (βλ. καὶ ὀλίγον κατωτέρω) ἐκτίθενται τὰ σημαντικώτερα δεδομένα. Σημασίαν εἶχε δι' ἡμᾶς νὰ τονισθῇ ἐνταῦθα ἡ σπουδαία ἐνδιάμεσος χρονικὴ θέσις τῶν Πατερικίων.

Πρώιμος πολυχρωμία.

Ἡ βαθμὶς τῆς πρώιμου πολυχρωμίας δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλῶς ὡς μία μακρὰ περίοδος, ἐκπληροῦσα τὸν μέγαν σκοπὸν νὰ σχηματοποιήσῃ τὸν πλοῦτον τῶν μορφῶν τῆς λευκῆς κεραμεικῆς εἰς τὸν καμαραϊκὸν ρυθμόν. Καθ' ἑαυτὴν ἀνέπτυξεν ἡ ἐποχὴ αὕτη τὸν ἰδικόν της ὑπέροχον ρυθμόν, τὸν ὅποιον σπουδάζομεν ἀναλυτικώτατα εἰς ἄλλον τόπον (Kamares-Stil, κυρίως κεφ. VII-IX). Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ ἐπιχειρηθῇ ἐξαντλητικὴ μελέτη τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἰς τὴν Φαιστὸν ἢ τὴν Μεσαράν, καθόσον ἡ ἐξέλιξις τῆς κεραμεικῆς εἶναι ἀκριβῶς ὁμοία μὲ τὴν τῆς Κνωσοῦ καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης. Περιοριζόμεθα ἐπομένως μόνον εἰς ὀλίγα σημεία:

α) Τὸ κλειστὸν εὔρημα τῶν Πατερικίων θὰ ἔπρεπε εἰς μίαν προσπάθειαν συστηματικῆς μελέτης τῆς πρώιμου πολυχρώμου κεραμεικῆς τῆς Μεσαρᾶς νὰ χρησιμεύσῃ ὡς σημεῖον ἐκκινήσεως.

β) Ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Φαιστοῦ, ὡς ἀνεφέραμεν ἤδη, ἡ βαθμὶς τῆς πρώιμου πολυχρωμίας εἶναι βεβαία¹.

γ) Τὸ ἀνώτερον στρώμα εἰς Γεροκάμπον - Λεβῆνα καὶ ἡ σύγχρονος κεραμεικὴ τῶν λοιπῶν τάφων τοῦ Λεβῆνος παρέχουν περαιτέρω καλὰς δυνατότητας συγκρίσεως τῆς κεραμεικῆς τοῦ Νότου μὲ τὴν κνωσιακὴν MM Ia καὶ τὴν πρώιμον πολυχρόμον τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης.

δ) Σχεδὸν ὅλοι οἱ κυκλικοὶ τάφοι τῆς Μεσαρᾶς ἔχουν κεραμεικὴν χρονολογούμενην ἀσφαλῶς εἰς τὴν βαθμίδα τῆς πρώιμου πολυχρωμίας².

Ἡ πρώιμος κλασσικὴ φάσις: Γενικά.

Ἡ βαθμὶς τῆς πρώιμου πολυχρωμίας ἀποτελεῖ ἱστορικὸν μέγεθος μὲ ἰδίαν ὄντοτητα. Εἰς τὴν ἀξιολόγησιν αὐτὴν βοηθοῦμεθα ἀπὸ τὰ κνωσιακὰ ὁμοιογενῆ σύνολα τῆς MM Ia φάσεως τοῦ EVANS, τὰ ὁποῖα δεικνύουν, ὅτι ἡ βαθμὶς αὕτη ἐξελίξεως τῆς μινωικῆς κεραμεικῆς ἀνέπτυξεν ἴδιον ὑπέροχον ρυθμόν. Τὸν ρυθμὸν τοῦτον δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν καὶ εἰς τὰς λοιπὰς περιοχὰς τῆς Κρήτης. Μεταξὺ τῆς MM Ia

¹ Πρβλ. τὰ ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης ἐργασίας καὶ σημ. 4, σ. 29. Ἐπίσης σύγκρινε τὴν τεϊοδόχην Festos I, εἰκ. 59,1 (σ. 135) μὲ τὰ τῶν Πατερικίων, Annuario ἔ.δ. εἰκ. 209.A f. διὰ τὴν κόσμησιν (=τυπικὴν κόσμησιν εἰς ὅλας τὰς MM Ia ομάδας, πρβλ. διὰ τὴν Κνωσὸν π.χ. ΜΑΚΡΕΝΖΙΕ, JHS 1906, πίν. X. 7) καὶ 209. B, 1-III, καθὼς καὶ 210 f. διὰ τὸ σχῆμα. Αἱ μικραὶ ἄωτοι τεϊοδόχοι Festos I, εἰκ. 59.4,5,7 εἶναι τυπικώταται διὰ τὴν MM Ia-β κεραμεικὴν εἰς ὅλην τὴν Μεσαράν (βλ. προχείρως πίνακας VTM).

² Σημειώνομεν τὰ χαρακτηριστικώτερα ἀγγεῖα ἐκ τῶν πινάκων VTM: πινὰξ V: 4156, VI: ἅπαντα πλην τῆς τεϊοδόχης 5067, VII: 5055, IX: 6861, 6860, — τὰ δύο ποτήρια καὶ τὸ πινάκιον τοῦ αὐτοῦ πίνακος χαρακτηριστικὰ MM Ib, XIX: 4163, XXX: 4982, 4987, XXXV: ἅπαντα πλην τῶν 5067, 5129, 5127, XXXVII: 5143 (πολύχρωμον), XLI: ἅπαντα=«φάσις Δρακόων», XLV: μεσαία σειρά. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα δὲν εἶναι βεβαίως τὰ μόνα τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀλλ' ἀπλῶς τὰ ἀσφαλέστερον χρονολογούμενα.

φάσεώς του, — ή οποία αντιστοιχεί πρὸς τὴν ἰδικήν μας βαθμίδα τῆς πρώιμου πολυχρωμίας —, καὶ τῆς ΜΜ IIα, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἐξισωθῇ μὲ τὸν ἰδικόν μας ὄριμον κλασσικὸν ρυθμόν (ὅπως αντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὸ μέγα φαιστικὸν σύνολον τοῦ ἀνακτόρου LEVI), τοποθετεῖ ὁ EVANS μίαν ἐνδιάμεσον φάσιν, τὴν ΜΜ Iβ. Ἡ ὥριμος κλασσικὴ καμαραϊκὴ κεραμεικὴ (μὲ κύριον κέντρον τὴν Φαιστόν) αντιπροσωπεύεται ἐν Κνωσῷ λίαν ἐπαρκῶς, ὁμοίως δὲ ἡ πρώιμος πολύχρωμος κεραμεικὴ (μὲ πλούσια σύνολα ἐν Κνωσῷ) εἰς τὴν Μεσαράν.

Ὁ πρώιμος πολύχρωμος ρυθμὸς ἐξειλίχθη διὰ μιᾶς διαδικασίας ἀορίστου διαρκείας εἰς τὸν ὄριμον κλασσικόν. Εἶναι μεγάλης σπουδαιότητος ἡ ἐξέλιξις αὕτη νὰ γίνῃ καθ' ὅλα κατανοητή. Ὁ σκοπὸς αὐτὸς δὲν εἶναι ἐν τούτοις εὐκόλον νὰ ἐπιτελεσθῇ. Πρὸς τοῦτο θὰ ἀπητεῖτο μία ἐκτεταμένη ἐργασία, ἡ ὁποία δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀναληφθῇ εἰς τὰ πλαίσια τῆς παρούσης μελέτης. Θὰ προσπαθήσωμεν ἐν τούτοις νὰ οἰκειωθῶμεν τὰ προβλήματα καὶ νὰ προσφέρωμεν μίαν πρώτην συμβολὴν εἰς τὴν διασάφησίν των.

Ἡ ΜΜ Iβ κεραμεικὴ ἔχει ἐρευνηθῇ ἐλάχιστα, ὑπάρχουν ἐν τούτοις ἐπαρκῇ εὐρήματα (τῶν ὁποίων πολλὰ νέα), ἐπιτρέποντα μίαν ἱκανοποιητικὴν κατανόησίν της. Πρέπει μόνον νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ κεραμεικὴ τῆς φάσεως αὐτῆς ἀντιπροσωπεύεται ἀνίσως εἰς τὰς διαφόρους περιοχάς, ἂν καὶ ὑπάρχουν ἀρκετὰ ἀποδείξεις, ὅτι ἦτο ἐξηπλωμένη πανταχοῦ τῆς Κρήτης. Ἐν δεδομένον μεγάλης σπουδαιότητος εἶναι, ὅτι ἡ λίαν χαρακτηριστικὴ κατηγορία τῆς τραχωτῆς κεραμεικῆς (barbotine), ὡς φαίνεται, κατεσκευάζετο κυρίως εἰς τὴν Μεσαράν, ὅπου καὶ ἀνευρίσκεται ἀφθόνως εἰς τὰ περισσότερα κέντρα. Ἡ Κνωσὸς παρέσχεν ἐπίσης ἀρκετὰ δείγματα τραχωτῆς κεραμεικῆς, ἐνῷ εἰς τὰς λοιπὰς περιοχὰς ἐμφανίζεται ἡ κατηγορία αὕτη κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σποραδικῶς.

Δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὰ δεδομένα αὐτὰ ἀντιπροσωπεύουν καὶ τὴν πραγματικὴν κατάστασιν: Τὰ ἐργαστήρια τῆς Μεσαρᾶς ἀνέπτυξαν καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα ἀπὸ τὸν πρώιμον πολύχρωμον ρυθμόν, ὁ ὁποῖος ἦτο πανταχοῦ ἐξηπλωμένος, τὸν πρώιμον κλασσικόν, τοῦ ὁποίου οὐσιῶδες τμήμα ἀποτελεῖ ἡ κατηγορία τῶν τραχωτῶν. Ἡ περαιτέρω ἐξέλιξις πρὸς τὸν ὄριμον κλασσικὸν ρυθμόν ἐτελειώθη ἀκολουθῶς εἰς τὰ αὐτὰ ἐργαστήρια τῆς Μεσαρᾶς, τῶν ὁποίων τὴν πρωτοπορίαν, ὡς δυνάμεθα βασίμως νὰ ὑποθέσωμεν, εἶχον τὰ ἀνακτορικὰ ἐργαστήρια τῆς Φαιστοῦ. Ἡ ὑπόλοιπος Κρήτη μόνον μέχρις ἐνὸς σημείου ἠδυνήθη ν' ἀκολουθήσῃ τὰς ἀπιστεύτους αὐτὰς ἐξελίξεις. Τὴν ὅλην ἀπόστασιν ἠδυνήθη, ὡς φαίνεται, μόνον ἡ Κνωσὸς νὰ συμβαδίσῃ, ἐνῷ τὰ ὑπόλοιπα κέντρα ἀπέμειναν εἰς τὰ μισὰ τοῦ δρόμου.

Ἡ μελλοντικὴ ἔρευνα πρέπει νὰ διασαφήσῃ τὸ πρόβλημα, εἰς ποῖον βαθμόν ἡ ἐκτὸς τῆς Μεσαρᾶς ἀνευρισκομένη πρώιμος καὶ ὄριμος κλασσικὴ κεραμεικὴ κατεσκευάζετο εἰς τοπικὰ ἐργαστήρια ἢ εἰσήγετο ἐκ τῆς Μεσαρᾶς. Καὶ αὕτη ἡ Κνωσὸς θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξετασθῇ ἀπὸ τὴν ὀπτικὴν αὐτὴν γωνίαν. Ὅτι μία ἐξέλιξις, ὡς ἡ ἐνταῦθα διατυπωθεῖσα (καὶ κατὰ τὰ φαινόμενα ὑπῆρξε πράγματι τοιαύτη), εἶναι ἀπολύτως δυνατή, δὲν πρέπει νὰ μᾶς γεννήσῃ ἀπορίαν. Ἀρκεῖ νὰ σκεφθῶμεν τὰ ἀνάλογα φαινόμενα τῆς Ἑλληνικῆς ἐποχῆς μὲ τὴν ἀνθησιν τῆς ἀττικῆς κεραμεικῆς τοῦ μελανομόρφου καὶ ἐρυθρομόρφου ρυθμοῦ, ἡ ὁποία ὑπερεφάλαγγισεν ἅπαντα τὰ ἑλληνικὰ κέντρα.

Τὰ κεραμεικὰ σύνολα τῆς πρωίμου κλασσικῆς φάσεως.

Θὰ συγκεντρώσωμεν εἰς τὰ ἐξῆς τὰς σπουδαιότερας δμάδας ἢ τεμάχια τῆς πρωίμου κλασσικῆς φάσεως, τῶν ὁποίων ἡ ἀκριβὴς ἔρευνα πρέπει ν' ἀποτελέσῃ τὴν βάσιν διὰ μίαν μελλοντικὴν ἀναλυτικὴν ἐργασίαν περὶ τῆς φάσεως αὐτῆς. Θὰ προσέξωμεν κυρίως τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ὁδηγοῦν εἰς τὴν ὠρίμον κλασσικὴν φάσιν, ὥστε νὰ ὁλοκληρωθῇ ἡ ἱστορία τῆς ἐξελίξεως τῆς μινωικῆς κεραμικῆς (ἀναπτυσσομένη ἐν ἐκτάσει ἐν Kamares-Stil) μέχρι τῆς φάσεως αὐτῆς. Θὰ περιορίσωμεν τὴν ἔρευναν κυρίως εἰς τὴν Κνωσὸν καὶ τὴν Μεσαράν, καθ' ὅσον εἰς τοὺς τόπους αὐτοὺς ἔχομεν τὰ καλύτερα καὶ ἀσφαλέστερα κεραμεικὰ σύνολα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς.

Κνωσός.

Εἰς τὴν Κνωσὸν ἔχομεν ἓν σημαντικὸν καθαρὸν σύνολον ἀπὸ ἓν δάπεδον οἰκίας ὑπὸ τὴν δυτικὴν αὐλὴν (δυστυχῶς ἀτελέστατα δημοσιευμένον)¹. Τὸ πᾶν εἰς αὐτὴν τὴν δμάδα σημαίνει μίαν ἐποχὴν μεταξὺ πρωίμου καὶ ὠρίμου πολυχρωμίας. Κύπελλα τοῦ παλαιόθεν παραδεδομένου τύπου Βαφειοῦ δεικνύουν ἀκόμη κρεμάμενα ἢ ἱστάμενα τόξα εἰς δμάδας ἢ εἰς σειράς, κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος πράγματι εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον τῶν παλαιότερων καὶ τῶν νεωτέρων παραδειγμάτων τῆς αὐτῆς ἐξελικτικῆς γραμμῆς². Ἄλλα σχήματα κυπέλλων εἶναι πλησιέστερα πρὸς τὴν ἀκολουθοῦσαν ἐξέλιξιν³.

Καὶ τὰ κοσμηματικὰ θέματα ἔχουν χαρακτηρὰ δεικνύοντα φάσιν μεταβατικὴν, ὡς π.χ. ἐν σύστημα μὲ ζεύγη λοξῶν γραμμῶν (τὰ ὅποια προφανῶς ἐσχημάτιζον γωνιώδη θέματα) καὶ σειρὰς μεγαλυτέρων ἢ μικροτέρων δισκίων ὡς καὶ εἰς δύο ἀνεξάρτητα σκέλη διατεταγμένων σιγμοειδῶν θεμάτων⁴. Εἰς τοὺς πίνακας 20-29 δίδονται μερικαὶ νέαι εἰκόνες ἐκ τοῦ σπουδαιότατου κνωσιακοῦ ὕλικου (βλ. καὶ σχόλια πινάκων).

Κνωσιακὰ τραχωτά.

Ἡ δμάς αὐτὴ δὲν περιλαμβάνει δείγματα τραχωτῶν τοιαῦτα εἶναι ἐν τούτοις εἰς ἄλλα κνωσιακὰ σύνολα γνωστά. Σπουδαιότερον φαίνεται, ὅτι ἦτο τὸ West Polychrome Deposit, τοῦ ὁποίου ὅμως δὲν ἔγινε δυστυχῶς δημοσίευσις, ἀλλ' ἀπλῶς μᾶς δίδονται ὑπὸ τοῦ EVANS μερικαὶ πληροφορίαι⁵. Ἡ δμάς αὐτὴ εἶχε κατὰ τὸν EVANS μεγάλην

1 EVANS, BSA 10, 1903-4, σ. 14 κέξ. καὶ εἰκ. 4: ἐκεῖ χαρακτηρίζεται ἡ δμάς MM II. Palace I, σ. 186 κέξ. καὶ εἰκ. 136 (ἡ αὐτὴ εἰκὼν!). PENDLEBURY, Ἐγχειρίδιον, σ. 109 κέξ. καὶ πίν. XVII. 2-4, μερικαὶ καλύτεροι εἰκόνες. Ὁραία ἔγχρωμος εἰκὼν ἐνὸς γεφυροστόμου σκύφου ἐν MARINATOS-HIRMER, πίν. VI κάτω (τὸ αὐτό, PENDLEBURY, αὐτ. πίν. XVII.c, ἀριθ. Μουσείου 4390): Ἡ διδομένη ἐκεῖ χρονολόγησις (MM II) ἐσφαλμένη. Πρβλ. κατωτέρω δωμάτιον LXV («πρόχους μὲ δισκιόδοκας») τὴν «φάσιν τῶν δισκιόδοκων».

2 Πρβλ. τὰ κύπελλα, PENDLEBURY, ἔ.ἀ. πίν. XVII. 3.a καὶ c ἀφ' ἐνὸς μὲ τὰ παλαιότερα παραδείγματα τοῦ

Μόχλου, Palace I, εἰκ. 76, ἡ τοῦ Παλαικάστρου, BSA Suppl. I, π.χ. πίν. V καὶ ἀφ' ἑτέρου μὲ τὰ κλασσικὰ τῆς Φαιστοῦ, π.χ. Annuario 1952-54, εἰκ. 68. b-c.

3 Palace I, εἰκ. 136. g, o, p (=PENDLEBURY, ἔ.ἀ. 4). Διὰ τὸ κύπελλον εἰκ. 136. o, πρβλ. τὰ κλασσικὰ ἐν MACKENZIE, JHS 23, 1903, ἔγχρ. πίν. V.2-3. Διὰ τὰ κύπελλα g (ἐνταῦθα πίν. 29) καὶ p πρβλ. MACKENZIE, αὐτ. 1 καὶ Annuario 1952-54, εἰκ. 61.

4 Palace I, εἰκ. 136. h (=τὸ μέγα ἀγγεῖον εἰς τὸ μέσον), ἐνταῦθα πίν. 20-21.

5 Palace IV.1, σ. 97 κέξ. Περὶ τραχωτῶν πρβλ. ἀκόμη Palace I, σ. 239 κέξ.

πρόσκειν MM II κεραμεικῆς. Σημαντικὴ εἶναι ἡ πληροφορία, ὅτι ὑπερέκειτο MM Ia στρώματος. Δυστυχῶς δὲν γνωρίζομεν περὶ οὐδενὸς τῶν ὑπὸ τοῦ EVANS ἀπεικονιζομένων ὀστράκων ἐπακριβῶς, ἂν προέρχεται ἀπὸ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ὁμάδα, καθ' ὅσον οὗτος, θέλων μόνον νὰ ἐκθέσῃ θεωρίαν περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν τραχωτῶν, οὐδεμίαν παρέχει περαιτέρω πληροφορίαν. Οὕτω ἀναφέρονται παλαιόθεν γνωστὰ τεμάχια (ἀπὸ τὰς ἐργασίας HOGARTH-WELCH καὶ MACKENZIE) ὁμοῦ μετὰ νεωτέρων χάριν τῆς θεωρίας περὶ θαλασσίων ὀστράκων — χωρὶς ἀκριβῆ στοιχεῖα προελεύσεως. Περιοριζόμεθα κατωτέρω εἰς ὀλίγας παρατηρήσεις.

Π ρ ω τ ο - τ ρ α χ ω τ ᾶ.

Εἰς ἄλλον τόπον (Kamarea-Stil, VII) ἐξετάζονται τὰ κνωσιακὰ MM Ia ἀγγεῖα μὲ κομβιωτὴν τράχωσιν καὶ γίνεται ἀναφορὰ εἰς τὰ ὅμοια τῆς Μεσαρᾶς (κυρίως τῶν Δρακόνων, VTM). Εἰς Γοῦρνες ἀπαντᾶται ὁμοία πρῶτος τεχνικὴ τραχώσεως ἐπὶ ἀγγείων τινῶν (Γοῦρνες, ΑΔ 4, 1918, ἀρ. 15, 17, 20). Τὰ ἀγγεῖα τῶν Γοῦρνῶν (νὰ μὴ γίνεσθαι σύγχυσις μὲ τὰ Γοῦρνιά) ἐπιτρέπεται νὰ θεωρηθοῦν ὀλίγον νεώτερα τῶν τῆς Κνωσοῦ καὶ τῶν Δρακόνων, καθ' ὅσον φέρουν σειρὰς μικροτέρων καὶ πυκνοτέρων κομβίων. Ἡ κομβιωτὴ τράχωσις (Knöpfchenbarbotine) πρέπει νὰ θεωρῆται ἐν γένει ἀρχαιότερα τῆς τραχώσεως ἐπιφανείας («Barnacle Work» τοῦ EVANS) ὥς καὶ τῆς ἀκανθωτῆς τραχώσεως («Prickle Ornament» τοῦ EVANS). Δείγματα τραχώσεως ἐπιφανείας παρατηροῦνται πάντως καὶ εἰς MM Ia ὁμάδας, ἀλλὰ ἐλάχιστα (ὥς ἐμφαίνει ἡ στάθμη τῶν δημοσιεύσεων)¹. Εἰς τοὺς πίνακας 10-19 δημοσιεύομεν πρῶτα τραχωτὰ καὶ σύγχρονα αὐτῶν ἐκ Μεσαρᾶς καὶ Κνωσοῦ, χαρακτηριστικὰ τῆς φάσεως ταύτης.

Τ ρ ῑ ὡ τ ο ς π ρ ὅ χ ο υ ς.

Ἡ καλῶς διατηρηθεῖσα τραχωτὴ πρόχους τῆς Κνωσοῦ (πίν. 24)² δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀριστοῦργημα τοῦ πρῶμου κλασσικοῦ ρυθμοῦ τῆς τραχωτῆς κεραμεικῆς. Τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου εἶναι ὡς βασικὸς τύπος λίαν χαρακτηριστικὸς τοῦ τραχωτοῦ ρυθμοῦ: Μία ραμφόστομος πρόχους, ἡ ὁποία πλὴν τῆς συνήθους ἰσχυρᾶς κυλινδρικοῦ λαβῆς ἔχει δύο ἐπὶ πλεον λαβὰς εἰς τὰς πλευράς, ἐπίσης καθέτους ἀλλὰ μικρότερας καὶ ταινιωτάς. Αἱ πλάγαι αὐταὶ λαβαὶ ἀρχίζουν συνήθως ὀλίγον κατωτέρω τοῦ χείλους καὶ ἐνώνουν τὸν λαιμὸν μετὰ τοῦ ὤμου. Δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ὀνομάζεται ὁ τύπος ἀμφορεύς, διότι ὁ χαρακτήρ τῆς πρόχους, — ἡ καθορίζουσα τὴν λειτουργίαν τοῦ ἀγγείου σχέσις εἶναι ἡ τῆς κυρίας λαβῆς πρὸς τὴν πρόχυσιν — δὲν παραβλάπτεται. Πρόκειται περὶ σχήματος τυποποιηθέντος εἰς τὴν Μεσαράν. Πολλὰ εἶναι τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύπου τούτου εἰς τὴν Grande Tomba τῆς Ἀγίας Τριάδας (πίν. 12-13, ἀρ. 3975, 3990, 3991)³. Εἰς τὴν Φαιστὸν ἀντιπροσωπεύονται εἰς τὴν κεραμεικὴν τῆς φάσεως Ἀγίας Φωτεινῆς μὲ ὥραϊα παραδείγματα (βλ. κατωτέρω).

1 Βλ. MACKENZIE, JHS 23, 1903, εἰκ. 1 ἀρ. 5-6. Palace IV. 1, εἰκ. 54 (σ. 86), 67-68 (σ. 102). Κομβιωτὴ τράχωσις ἐν Μεσαρᾷ: Ἐκτὸς τῆς σημαντικῆς ὁμάδος τῶν Δρακόνων βλ. ἀκόμη Κουμάσα, VTM, πίν. XXX ἀριθ. 4982, Καλαθιανὰ, VTM, πίν. XLV ἀριθ. 5696, Πορτί, VTM, πίν. VI ἀριθ. 5066. Τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ νὰ

συγκριθοῦν μετὰ τῶν καὶ μὲ τὴν πρόχους τῶν Δρακόνων ἀριθ. 4956, VTM, πίν. XLI, ἐνταῦθα πίν. 10 κάτω ἀριστερά.

2 Βλ. σημ. 1 σελ. 71.

3 Grande Tomba, εἰκ. 133.b, 135, 136, 139, 140, 141, 143.a-b, πίν. XVII.c, ἔγχρ. πίν. XIX. f, Museo

Τὸ κνωσιακὸν ἄγγειον διαφέρει ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα μὲ τὸ ὠραῖον, ἰσόρροπον ὡοειδὲς σχῆμά του. Αἱ πλάγαι λαβαὶ εἶναι ἐπίσης μικρότεραι ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ παραδείγματα τῆς Μεσαρᾶς. Ἡ τραχωτὴ κόσμησις εἶναι εἰς τὸ ἄγγειον τοῦτο ¹ ὑποτεταγμένη εἰς τὴν πολύχρωμον γραπτὴν. Ἐπὶ τοῦ ἄνω σώματος εἶναι ἐξωγραφημένα τέσσαρα μεγάλα τριγωνικὰ ἢ πρὸς τὰ ἄνω στενούμενα τετράπλευρα θέματα περιβαλλόμενα ἀπὸ τράχωσιν ἐπιφανείας μὲ λευκὴν ζωγράφησιν. Εἰς τὴν μέσην τοῦ ἄγγείου ὑπάρχει πλατεῖα ταινία δι' ἀνοικτοῦ ἐρυθροῦ, ἀφ' ἧς κρέμονται ζεύγη μεγάλων λευκῶν τόξων ἐπὶ τοῦ βερνικίου τοῦ κάτω σώματος. Τὸ καστανὸν βερνίκιον ἐμφανίζεται εἰς τὸ κάτω μέρος καὶ εἰς τὸν λαιμόν, τὸ ράμφος, τὰς λαβάς καὶ τοὺς πέριξ χώρους. Οὕτω διατηρεῖ τὸ ἄγγειον τὴν ὁργανικὴν αὐτοτέλειάν του, ἡ δὲ κόσμησις τοῦ ἄνω σώματος ἐμφανίζεται ὡς μία λάμπουσα ἐορταστικὴ ζακέττα, τὴν ὁποῖαν φορεῖ τὸ ἄγγειον. Περισσότερον ὁργανικὸν χαρακτῆρα ἔχει ἀντιθέτως ἡ τράχωσις εἰς ἓν εἶδος ὀδοντώσεως ἐπὶ τῶν χειλέων.

Τὸ θέμα τῆς ἐρυθρᾶς ταινίας μὲ ἐξαετώμενα λευκὰ τόξα ἐπαναλαμβάνεται καὶ κατὰ τὴν ἄνω ἀπόληξιν τῶν τραχωτῶν ἐπιφανειῶν, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ὀριζοντία, ἀλλὰ σχεδὸν κυματοειδής, διότι περιθεῖ τὰς λαβάς. Ἐδῶ εἶναι ἡ ταινία στενοτέρα τὰ δὲ τόξα ἰστάμενα (ὄχι κρεμάμενα) πολὺ μικρότερα εἰς μονὴν σειρὰν. Ἡ ὅλη κόσμησις τοῦ ἄνω ἄγγείου ἐμφανίζεται ὡς εἶδος ζωφόρου, τῆς ὁποίας τὸ ἔδαφος εἰς τὸ κάτω μέρος ἔχει ὀριζοντίαν ἀπόληξιν, ἐνῶ εἰς τὸ ἄνω εἰσδύει εἰς τοὺς χώρους μεταξὺ τῶν λαβῶν. Τὸ καθ' αὐτὸ βάθος ἀποτελοῦν αἱ τραχωταὶ ἐπιφάνειαι, αἱ περιβάλλουσαι τὰ κύρια ζωγραφητὰ θέματα.

Τὰ κύρια κοσμήματα ἔχουν πλαισίωσιν ἀπὸ καθέτους ταινίας δι' ἐρυθροῦ σκοτεινοῦ μὲ ἐπιζωγράφησιν λευκῶν κυματοειδῶν γραμμῶν. Τὸ ἐμβαδὸν τῶν κυρίων κοσμημάτων εἶναι κιτρινωπὸν καὶ χρησιμεύει ὡς βάθος δι' ἕτερα θέματα: Πλατεῖται ὀριζόντιαι ταινίαι διὰ σκοτεινοῦ ἐρυθροῦ (δίκην κλίμακος) μὲ λευκὰς ἐπιζωγραφημένας στι-

Pigorini, πίν. XII.2. Μερικαὶ καλύτεραι εἰκόνες ἐν ZERVOS, Crète, εἰκ. 310-312. "Ἀπαντα τὰ ἄγγεῖα προέρχονται ἀπὸ τὰ μικρὰ δωμάτια πλησίον τῆς Μεγάλης Θόλου (: camerette a sud della tholos A). Ἰδιαιτέρως πρέπει ν' ἀναφερθοῦν τὸ ἄγγειον Grande Tomba, εἰκ. 27 (ἀνευ τράχωσεως) μὲ ὀριζοντίας πλαγίας λαβάς, ἀντὶ καθέτων, ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ τὸ αὐτ. ἐν εἰκ. 142 μὲ δύο μικράς, ἐπίσης ὀριζοντίας πλαγίας λαβάς ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ, εἰς τὴν θέσιν ὅπου εἰς ἄλλα πρωιμώτερα καὶ ὑστερώτερα ἄγγεῖα τοποθετοῦνται οἱ πλαστικοὶ ὀφθαλμοί. Τράχωσις ἐπιφανείας καὶ ἐν εἶδος ἐξειλιγμένης, — εἰς τὴν πρῶμον κλασσικὴν φάσιν συνηθεστάτης —, κομβιωτῆς τράχωσεως ἀπὸ μικρὰ ἀκανθοειδῆ ἑξάρματα, — τὴν ὀνομάζομεν «ἀκανθωτὴν τράχωσιν» (ὁ EVANS «Prickle Ornament») —, χρησιμοποιοῦνται εἰς τὰς τριώτους πρόχους ἐξ ἴσου. "Ὅπως εἰς τὰ πλεῖστα τραχωτὰ ἄγγεῖα συνεδύζοντο καὶ εἰς τὰ ἐνταῦθα ἀναφερόμενα αἱ τραχωταὶ κοσμήσεις προφανῶς μὲ πολύχρωμον ζωγράφησιν (σκοτεινὸν βερνίκιον, ἐρυθρόν, λευκόν): καλὴν ἑγχρωμον εἰκόνα

βλ. ἐν MARINATOS-HIRMER, πίν. IV κάτω δεξιὰ. Ἀπὸ τὴν Κουμάσαν ἀπεικονίζονται τρία ἄγγεῖα ἑγχρώμως, VTM, πίν. V ἀρ. 4971, 4972, 4973. Ἀπὸ τῆς Γοῦρνης παραδίδεται ἐπίσης ἐν ἄγγειον, ΑΔ 1, 1915, σ. 61, εἰκ. 3 μέσον (πολὺ κακὴ εἰκὼν).

1 Πρβλ. τὴν περιγραφὴν ἐν Palace I, σ. 179-180 καὶ HOGARTH-WELCH, σ. 84 (ἀριθ. 7). Ὁ EVANS δίδει ἔ. ἀ. εἰκ. 128, ἐν σχέδιον (ἡ ἴσως εἶναι κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ EVANS ἐπιζωγραφημένη φωτογραφία:) τοῦ ἄγγείου, τὸ ὁποῖον ἔχει ὀρισμένως διαφορὰς ἐν σχέσει μὲ τὴν ἑγχρωμον εἰκόνα παρὰ HOGARTH-WELCH, ἑγχρ. πίν. VI.1: κάπως βαρύτερον σχῆμα, μὲ ἐλλείπουσαν τὴν ἀνοικτόχρωμον ταινίαν τῆς βάσεως. Τὴν ἑγχρωμον εἰκόνα δίδει καὶ ὁ EVANS ἐν Palace IV.1. πίν. XXVIII. PRNDLEBURY, Ἐγχειρίδιον, πίν. XVII. 1. b. Ὁ SCHACHERMAYER, Die minoische Kultur des alten Kreta, 1964, εἰκ. 30. a, δίδει τὴν εἰκόνα ἐκ Palace I. Καλαὶ φωτογραφίαι τοῦ ἄγγείου δὲν ὑπάρχουν (αἱ τοῦ ἡμετ. πίνακος 24 δημοσιεύονται ἀπλῶς πρὸς πρόχειρον κάλυψιν τῆς ἀνάγκης).

γμάς καὶ ἀνοικταὶ ἐρυθραὶ ταινίαι εἰς φορὰν ζίκ-ζάκ μὲ ἐπιζωγραφημένας λευκάς καὶ πλαισιούσας ἐρυθρὰς στιγμάς. Ὅτι τὰ ἐπὶ μέρους θέματα τῆς γραπτῆς κοσμήσεως τῆς πρόχου δύνανται νὰ παρακολουθηθοῦν πρὸς τὰ ὀπίσω μέχρι τῆς λευκῆς κεραμεικῆς, φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ¹. Ὅτι ἐξ ἄλλου εὐρισκόμεθα χρονικῶς ὑπὲρ τὴν βαθμίδα τῆς πρωίου πολυχρωμίας δύναται νὰ δειχθῇ διὰ τῆς συγκρίσεως μὲ τὰς πλέον προχωρημένας ἀπὸ τὰς κοσμήσεις τῆς βαθμίδος αὐτῆς, π.χ. τὰς ἐπὶ τῶν ὀστράκων τῶν οἰκῶν ὑπὸ τὶς Κουλοῦρες ².

Ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος εἶναι εἰς αὐτὸ τὸ ἀγγεῖον ἡ πολλαπλότης τῶν ζωγραφικῶν ἑδαφῶν: Τὸ καστανομέλαν βερνίκιον ἀποτελεῖ τὴν καθ' αὐτὸ ἐπιθερμίδα τοῦ ἀγγείου, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔχει τὸ ὅλον διακοσμητικὸν σύστημα ἐκτελεσθῇ (φορεθῇ). Αἱ λευκαὶ τραχωταὶ ἐπιφάνειαι ἀποτελοῦν κατόπιν τὸ ἑδαφος διὰ τὰ κύρια κοσμήματα, εἰς δὲ τὰ τελευταῖα ταῦτα χρησιμεύει ἡ κιτρινωπὴ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια ὡς ἑδαφος διὰ τὰ πληροῦντα θέματα.

Εἰς τὴν πολλαπλότητα τῶν χρησιμοποιηθέντων χρωμάτων (καστανομέλαν, σκοτεινὸν ἐρυθρόν, ἀνοικτὸν ἐρυθρόν, λευκόν, κίτρινον) ἐνθυμίζει τὸ ἀγγεῖον τὴν γνωστὴν πρῶτον πολύχρωμον πρόχουν ἐκ τῆς Δυτικῆς Αὐλῆς (BSA 11, 1904-5, ἔγχρ. πίν. I).

Γ ω ν ι ω τ ὸ ν κ ύ π ε λ λ ο ν.

Ἐν ἀριστούργημα μὲ φειδωλὴν τράχωσιν εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ EVANS ὁμοῦ μὲ τὴν ἐξετασθεῖσαν πρόχουν δημοσιευόμενον κύπελλον (ἐνταῦθα πίν. 25, ἀρ. 8388) ³ τοῦ κλασσικοῦ γωνιωτοῦ τύπου (Knicktasse), τὸ ὁποῖον κοσμεῖται μὲ μεγάλα μονὰ κρινοειδῇ ἄνθη καὶ δισκιορόδακας. Τὸ σχῆμα ὡς τύπος ἀπαντᾷ ἤδη εἰς τὴν λευκὴν κεραμεικὴν ⁴, ἐμφανίζεται δέ, ὡς δεικνύει τὸ παρὸν κύπελλον, κατὰ τὴν πρῶτον κλασσικὴν φάσιν εἰς τὴν ὀριστικὴν τυπικὴν μορφήν του.

Ἐν τεμάχιον ἀσκοῦ, τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξιν τοῦ σπανίου τούτου σχήματος καὶ εἰς τὴν παροῦσαν φάσιν καὶ μερικὰ ὀστρακα ἀκόμη, εἶναι τὰ ὑπόλοιπα δημοσιευμένα δείγματα τῶν κνωσιακῶν τραχωτῶν ⁵. Διὰ πλουσιώτερα σύνολα πρέπει νὰ στραφῶμεν πρὸς τὴν Μεσαράν.

Crande Tomba.

Ἡ νεκρόπολις τῆς Ἀγίας Τριάδας ἀνεσκάφη τὰ ἔτη 1903-1904. Ἡ δημοσίευσίς τοῦ Μεγάλου Τάφου ἐπέπρωτο νὰ καθυστερήσῃ ἐπὶ τρεῖς πλήρεις δεκαετίαι. Μόλις τὸ 1933 ἐδημοσίευσεν ἡ L. BANTI τὰ εὐρήματα τοῦ μεγάλου κυκλικοῦ τάφου καὶ τῶν μι-

¹ Ἐπὶ μέρους στοιχεῖα τοῦ διακοσμητικοῦ συστήματος: σειραὶ τόξων, τριγωνικὰ θέματα, κυματοειδεῖς γραμμαί, ζίκ-ζάκ, στίγμωσις κλπ., ὅλα κοινὰ εἰς τὴν βαθμίδα τῆς λευκῆς κεραμεικῆς.

² PENDLEBURY, BSA 30, πίν. XIV. Πρβλ. ἐπίσης MACKENZIE, JHS 26, 1906, πίν. VII.

³ Palace IV. 1, ἔγχρ. πίν. XXVIII.c.

⁴ Πρβλ. π.χ. BSA, Suppl. I, πίν. IV.f.

⁵ Palace IV. 1, ἔγχρ. πίν. XXVIII.b καὶ εἰκ. 73 (βλ. ἐπίσης εἰκ. 54, αὐτ.). Πρωιμωτέρα εἶναι προφανῶς ἡ καρποδόχη (διατηρεῖται μόνον ὁ ποὺς) μὲ κομβιωτὴν τράχωσιν MACKENZIE, JHS 26, 1903, σ. 175, εἰκ. 2. Ἐτερον τεμάχιον καρποδόχης, Palace I, ἔγχρ. πίν. Ib., ἀνήκει προφανῶς εἰς τὴν MM Ib φάσιν.

κρῶν δωματίων ὑπεράνω (νοτίως) αὐτοῦ. Διὰ κρητικὰ μέτρα εἶναι ἡ δημοσίευσίς αὐτῇ πρότυπος ¹.

Ἐκτὸς τῶν τριῶτων πρόχων (πρβλ. σημ. 3, σ. 70) ὑπάρχει ἐπίσης ἀριθμὸς πρόχων τοῦ συνήθους τύπου μὲ μίαν λαβὴν, αἱ ὁποῖαι ἐπίσης κοσμοῦνται μὲ τράχωσιν ἐπιφανείας. Ὅλα αὐτὰ τὰ τραχωτὰ ἀγγεῖα τῆς Ἀγίας Τριάδας δεικνύουν τόσον μεγάλας ὁμοιότηας πρὸς ἄλληλα, ὥστε δυσκόλως δύναται νὰ μᾶς διαφύγῃ ἡ σκέψις, ὅτι εἶναι προϊόντα τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου. Δὲν θὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα εἰς συστηματικὴν ἀνάλυσιν ἀλλ' ἀπλῶς θὰ σημειώσωμεν τὰ σπουδαιότερα στοιχεῖα ²:

Τὰ περισσότερα ἀγγεῖα κοσμοῦνται μὲ τράχωσιν ἐπιφανείας συνδυαζομένην μὲ σκοτεινὴν γραπτὴν κόσμησιν (τρία τυπικὰ παραδείγματα ἐν πίνακι 14). Ἡ τράχωσις ἐκτείνεται ἐπὶ τοῦ ἄνω σώματος καὶ ἐνίοτε ὀλίγον κάτω ἀπὸ τὴν μέσην λαιμὸς καὶ κάτω σῶμα δὲν ἔχουν συνήθως, ἀντιθέτως ὑπάρχει συχνὰ εἰς τὸ στόμιον (χείλη) καὶ τὰς λαβὰς (κυρίως τὰς πλαγίας). Ἡ τραχωτὴ ἐπιφάνεια ὁρίζεται κάτω μὲ μίαν πολὺ πλατεῖαν γραπτὴν ζώνην ὁμοία ὑπάρχει συνήθως καὶ χαμηλότερον ἐπὶ τῆς βάσεως. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ ζωγραφίζονται στενότεραι ταινίαι. Ἐπὶ τῆς τραχωτῆς ἐπιφανείας ζωγραφίζονται σκοτεινὰ δισκία, συνδυαζόμενα καὶ μὲ ἄλλα θέματα, ὅπως εἰς τὴν τραχωτὴν ἐπιφάνειαν ἐξηρημέναι συστρεφόμεναι ζῶναι μὲ ἐπιζωγράφησιν σκοτεινῶν ταινιῶν (πίν. 14) ³, θέματα τόξων ⁴ ἢ ἄλλα στοιχεῖα ⁵.

Τὰ πλέον ἐνδιαφέροντα ἀγγεῖα εἶναι τὰ ἐξῆς (οἱ ἀριθμοὶ κατὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς BANTI):

α) Μία τρίωτος πρόχους (ἀρ. 299) ⁶ μὲ φειδωλὴν τράχωσιν. Ἡ κυρία κόσμησις ἀποτελεῖται ἀπὸ μεγάλας μονὰς τραχωτὰς σπείρας (Schnurspiralen). Τὰ τραχωτὰ στοιχεῖα εἶναι λευκὰ ἐπὶ καστανευθροῦ ἀλοιφῆς καὶ πλαισιοῦνται (μόνον ἀπὸ τὴν μίαν πλευρὰν) ἀπὸ στενὰς ἐρυθρὰς ταινίας.

¹ E. STEFANI, La Grande Tomba a Tholos di Hagia Triada, Annuario 1930-31, σ. 147 κέξ. (: εἶδος ἐκθέσεως ἀνασκαφικῆς μὲ μερικὰ ἀρχιτεκτονικὰ σχέδια). L. BANTI, La Grande Tomba a Tholos di Hagia Triada, αὐτ. σ. 155 κέξ. (: δημοσίευσίς τῶν εὐρημάτων). Πρβλ. ἀκόμη Museo Pigorini, σ. 45 κέξ., τραχωτὰ ἀγγεῖα ἐν πίν. XII: ὁκτὼ πρόχοι μὴ ἀπεικονιζόμεναι ὑπὸ τῆς BANTI. Μερικαὶ νεώτεραι εἰκόνες ἐν ZERVOS, Crète, εἰκ. 310 κέξ. Τὸ ἀγγεῖον, αὐτ. εἰκ. 311, μέσον (ἡ «πρόχους μὲ μετὰλλια ροδάκων»), προέρχεται ἀπὸ τὸν μικρὸν κυκλικὸν τάφον: Περί τούτου καὶ τῶν γειτονικῶν δωματίων βλ. R. PARIBENI, Ricerche nel Sepolcreto di Hagia Triada, MA 14, 1904, σ. 677 κέξ., τὸ ἀγγεῖον: ἔγχρ. πίν. XLII 2.

² Διὰ τὰ ἐπὶ μέρους χαρακτηριστικά, τὰ ἀπαντῶμενα εἰς πλείονα παραδείγματα, βλ. τὰς εἰκόνας εἰς τὰς σημειωθείσας δημοσιεύσεις (ἀμέσως ἀνωτ. σημ. 1).

³ Museo Pigorini, πίν. XII. 1, 4, 5, Grande Tomba, εἰκ. 147 (πρβλ. 146 μὲ καθέτους ταινίας, κατὰ τὴν σύνταξιν συγγενὲς μὲ τὴν κνωσιακὴν πρόχουν, καὶ 133 a,

ὅπου ἡ τράχωσις δὲν ἀπλοῦται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖται μόνον διὰ τὰς συστρεφόμενας ταινίας).

⁴ Grande Tomba, εἰκ. 145, Museo Pigorini, πίν. XII 3.

⁵ Τὸ ἀγγεῖον Grande Tomba εἰκ. 137 (προφανῶς τὸ αὐτὸ ἐν ZERVOS, Crète, εἰκ. 310 ἀριστερὰ) μὲ ἀκανθωτὴν τράχωσιν εἰς διάταξιν ἐπιφανείας, δεικνύει κύκλους, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιφάνεια ἐκοσμεῖτο ἴσως μὲ γραπτὰς ροδάκας (πρβλ. τὴν πρόχουν τῆς σημ. 3 σ. 74). Τὸ ἀγγεῖον Grande Tomba εἰκ. 135 (ἐνταῦθα πίν. 12, κάτω δεξιὰ), δεικνύει σειρὰς μικρῶν λευκῶν δίσκων ἐν συστροφῇ καὶ ἐπίσης περὶ τὸν λαιμὸν καὶ τὴν λαβὴν. Βλ. ἀκόμη τὸ ἀγγεῖον εἰκ. 138, αὐτ., μὲ σειρὰν εἰδους «θεμάτων φασιόλων».

⁶ Grande Tomba, σ. 225 ἀρ. 299 (εἰκ. 136 καὶ ἔγχρ. πίν. XIX f.), ZERVOS, Crète, εἰκ. 310 δεξιὰ. Διὰ τὰς μεγάλας μονὰς σπείρας πρβλ. τὸ ἀγγεῖον τοῦ Παλαικάστρου, BSA Suppl. I, πίν. IX d.

β) Μία ἄλλη πρόχους (ἀρ. 294) ¹ κοσμεῖται μὲ μίαν ἀπὸ τὰς γνησιωτέρας συστροφὰς ἐκτελουμένην διὰ τραχώσεως. Μεταξὺ τῶν συστρεφομένων τραχωτῶν θεμάτων (σχοινίων) εἶναι ἐξωγραφημένοι ἀνὰ τρεῖς λευκαὶ γραμμαὶ εἰς παράλληλον, ἐπίσης συστροφικὴν, φορὰν.

γ) Μία τρίωτος πρόχους (ἀρ. 338) ² δεικνύει ὠραίαν πολύχρωμον, καλῶς διατηρουμένην κόσμησιν, μὲ κύρια θέματα ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ κρεμάμενα μεγάλα τρίγωνα μὲ ἀκανθωτὴν τράχωσιν. Ὅμοια τρίγωνα ἴστανται εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ ἀγγείου. Τὰ τρίγωνα εἶναι λευκὰ καὶ πλαισιοῦνται ἀπὸ ἐρυθρὰς ταινίας, ἐνῶ τὸ καθ' αὐτὸ ἔδαφος τοῦ ἀγγείου φέρει κυανομέλαν βερνίκιον. Ὁριζόντιαι ταινίαι καὶ μικρὰ κυκλικὰ θέματα συμπληρώνουν τὸ σύστημα.

δ) Ὡς ἀναφερθῇ τέλος ἡ πρόχους μὲ μετὰλλια ροδάκων ³ ἀπὸ τὸν μικρὸν κυκλικὸν τάφον, ἡ ὁποία δὲν ἀπέχει πολὺ χρονικῶς ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα τοῦ Μεγάλου Τάφου καὶ εἶναι προφανῶς σύγχρονος τῆς πρόχους ἀρ. 338 (ἀνωτ. γ). Πράγματι τὰ δύο τελευταῖα ἀγγεῖα (γ-δ) πρέπει νὰ θεωρηθοῦν, λόγῳ τῆς ὠριμωτέρας τραχώσεως καὶ τῆς ὠραίας πολυχρώμου κοσμήσεώς των, τὰ νεώτατα τῆς ὅλης ομάδος τραχωτῶν τῆς Ἀγίας Τριάδας.

Λοιπαὶ δμάδες.

Ἡ κεραμικὴ τοῦ μεγάλου ταφικοῦ καὶ λατρευτικοῦ κέντρου τῆς Ἀγίας Τριάδας (κυκλικοὶ τάφοι Α, μέγας, καὶ Β, μικρός, μὲ συναπτόμενα καὶ γειτονικὰ σύνολα δωματίων) δὲν μᾶς προσφέρεται πάντοτε εἰς τὰς δημοσιεύσεις μὲ ἀκριβῆ στοιχεῖα προελεύσεως. Μᾶς ἀπομένει διὰ τὴν χρονολόγησιν ἡ τεχνοτροπικὴ ἀνάλυσις. Πλὴν τῶν τραχωτῶν διακρίνονται τρεῖς ἀκόμη δμάδες κεραμικῆς, ἐκάστη μὲ ἴδιον χαρακτῆρα. Τὰς ἀναφερόμεν μὲ ὀλίγας λέξεις:

Πρῶμα πολύχρωμα ἀγγεῖα.

Εἰς ἀριθμὸς ἀγγείων ⁴ ἀντιπροσωπεύουν καλῶς τὸν πρῶμον πολύχρωμον ρυθμὸν ἐν Μεσαρᾷ. Τεῖοδόχαι, πρόχοι, κύπελλα, μὲ κυριαρχοῦσαν κόσμησιν λευκῶν καὶ ἐρυθρῶν καθέτων ταινιῶν, ἔχουν τόσον στενὴν συγγένειαν πρὸς ἄλληλα, ὥστε ἐνδεχομένως εἶναι ἔργα τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου.

Ὡριμα πολύχρωμα ἀγγεῖα.

Εἰς τὴν ὠριμον κλασσικὴν φάσιν χρονολογοῦνται ἐπίσης ἀσφαλῶς μερικὰ ἀγγεῖα. Προέρχονται ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς μικρᾶς θόλου, ὅπου εὐρέθη καὶ ἡ περιφρημος σαρ-

¹ Grande Tomba, σ. 224, ἀρ. 294 (εἰκ. 134 καὶ ἔγχρ. πίν. XIX d), ΖΕΡΝΟΣ, Crète, εἰκ. 122 μέσον (μὲ ἐσφαλμένην προέλευσιν). Ὅμοιαι πρόχοι μὲ ἀναγλύφους συστροφὰς ἐκ Δρακόνων καὶ Σπηλαίου Καμαρῶν, εὐθὺς κατωτέρω.

² Grande Tomba, σ. 234, ἀρ. 338, πίν. XVII c, ΖΕΡΝΟΣ, Crète, εἰκ. 311 ἀριστερά, ὠραία ἔγχρ. φω-

τογραφία: MARINATOS - HIRMER, πίν. IV κάτω δεξιὰ.

³ MA 14, 1904, ἔγχρ. πίν. XLII 2 (κεῖμ.: στ. 683), ΖΕΡΝΟΣ, Crète, εἰκ. 311 μέσον (πρβλ. ἀνωτ. σημ. 1 σ. 73).

⁴ Τὰ πέντε ἀγγεῖα Grande Tomba, ἔγχρ. πίν. XVIII καὶ εἰκ. 22, 36, 157.

κοφάγος, και δεικνύουν, ότι τὸ ταφικὸν σύνολον ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχὴν (ἴσως μόνον διὰ λατρευτικοὺς σκοποὺς) ¹.

Ἀ γ γ ε ῖ α μ ἐ σ κ ο τ ε ῖ ν ἣ ν κ ό σ μ η σ ῖ ν.

Τὰ ἀγγεῖα μὲ σκοτεινὴν κόσμησιν τοῦ Μεγάλου Τάφου πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσουν περισσότερον. Ἀνήκουν εἰς μίαν κατηγορίαν κεραμεικῆς, ἥ ὁποία ἀνευρίσκεται εἰς τὰ περισσότερα κέντρα καὶ δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλον νὰ χρονολογηθῇ ἀκριβῶς ².

Π ρ ό χ ο ι.

Αἱ τέσσαρες πρόχοι ἀρ. 284-287 ³ εἶναι ἀσφαλῶς σύγχρονοι καὶ πιθανώτατα ἔργα τῆς αὐτῆς χειρὸς. Πρόκειται περὶ ἀγγείων πτωχῆς ἐμφανίσεως καὶ κοσμήσεως. Τὸ σχῆμα τῆς πρόχου διατηρεῖ καὶ εἰς τὰ τέσσαρα ἰὸν ΜΜ Ια τύπον καὶ ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὰ τραχωτὰ παραδείγματα τοῦ αὐτοῦ τόπου. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι τὰ πλεῖστα τραχωτὰ παραδείγματα φέρουν συμπληρωματικὰς σκοτεινὰς κοσμήσεις, συγγενεῖς τῶν κοσμήσεων τῶν τεσσάρων πρόχων (π.χ. ὅμοιαι πλατεῖαι ὀριζόντιαι ταινίαι), πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι αἱ δύο ομάδες πρόχων εἶναι σύγχρονοι.

Αἱ σκοτειναὶ κοσμήσεις τῶν τεσσάρων ἀγγείων ἐνθυμίζουσιν ἰσχυρῶς τὰς κοσμήσεις τῆς λευκῆς κεραμεικῆς. Ἀπαξ ἐμφανίζεται τὸ «feathery design» (ἀρ. 284) καὶ τρεῖς ἠνωμένα κυκλικὰ κοσμήματα (285-287).

Ἐς σημειωθῇ ἐπὶ πλέον ἢ μικρὰ προσοχὴ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν γραπτῶν θεμάτων: Πρόκειται περὶ χαρακτηριστικοῦ, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν λευκὴν κεραμεικὴν ἀποτελεῖ σχεδὸν διακοσμητικὴν ἀρχήν. Ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ὁδηγοῦν προφανῶς εἰς μίαν πρῶτον χρονολόγησιν τῆς παρούσης ομάδος καὶ ἐπομένως κατ' ἀνάγκην καὶ τῆς ομάδος τῶν τραχωτῶν τῆς Grande Tomba, τὰ ὁποῖα (ἐξαιρουμένων τῶν δύο νεωτέρων κομματιῶν) εὐρίσκονται χρονικῶς πρὸ τῆς κατηγορίας τῶν ὠρίμων πολυχρῶμων τραχωτῶν. Εἰς τὴν Φαιστὸν ἔχομεν τώρα πλουσίαν δμάδα τραχωτῶν (βλ. κατωτ. «φάσις Ἀγίας Φωτεινῆς» σ. 77 κξ.), τὰ ὁποῖα εἶναι πρᾶγματι πολὺ περισσότερον προχωρημένα καὶ ἀξίζουν δικαίως τὸ ὄνομα «πρῶτος κλασσικὴ φάσις».

Μετὰ τῆς ομάδος τῶν τεσσάρων πρόχων πρέπει νὰ συγκαταριθμηθοῦν μερικὰ ἀγγεῖα ἀκόμη, ὅπως πρόχοι ⁴ καὶ ἀμφορεῖς μὲ ὀριζοντίας λαβάς (Schulteramphoren) ⁵. Δύο ἀσκοειδεῖς πρόχοι ⁶ μὲ κάθετα τόξα ἢ συστρεφομένης ταινίας ἀνήκουν εἰς μίαν κατηγορίαν, περὶ τῆς ὁποίας θὰ ὁμιλήσωμεν καὶ κατωτέρω σ. (82-83').

¹ Τὸ κύπελλον ἐν PARIBENI, MA 14, ἔγχρ. πίν. XLII 4 (ἴσως ἐπίσης τὸ τεμ. ἀρ. 3, ἐνῶ τὸ «tumbler» ἀρ. 1 ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὴν πρῶτον κλασσικὴν φάσιν) καὶ τὰ δύο ἀγγεῖα αὐτ. ἔγχρ. πίν. XLIII.

² Ἀντίστοιχος κεραμεικὴ εἰς Μάλια (Premier Charnier), Κράσι, Γοῦρνες, Κουμάσαν κλπ.

³ Grande Tomba, εἰκ. 125-129 καὶ ἔγχρ. πίν. XIX c.

⁴ Αὐτ. εἰκ. 124.

⁵ Αὐτ. εἰκ. 150 (ἐπίσης ἔγχρ. πίν. XIX a-b), 154. Πρβλ. σχόλια εἰς ἡμέτ. πίνακα 19.

⁶ Αὐτ. εἰκ. 130-131.

⁷ Αἱ τρεῖς πρόχοι Grande Tomba, εἰκ. 16, πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν πολὺ ἐνωρίτερον, ἴσως εἰς τὴν βᾶθμίδα Κουμάσας.

Δρακόνες, Σπήλαιον Καμαρών, Πατερικιές.

Ἀνεφέρθη ἄνωτέρω ἢ σημαντικὴ κεραμεικὴ ὁμάς τῶν Δρακόνων¹, χρονολογηθεῖσα εἰς μίαν πρῶτον φάσιν τῶν πρωτο-τραχωτῶν. Ἐκτὸς τῶν ἀγγείων μὲ κομβιωτὴν τράχωσιν ὑπάρχουν εἰς τὴν ὁμάδα αὐτὴν ἐπίσης ὠραῖα παραδείγματα μὲ συστρεφομένην τράχωσιν σχοινίων (*tordierende Schnurbarbotine*), ἐντελῶς ὅμοια πρὸς τὸ ἀγγεῖον τῆς Ἀγίας Τριάδας (ἀρ. 294, ἀνωτ. β), τὸ ὁποῖον μόνον φέρει λευκὰς ταινίας. Ἔχει ἀσφαλῶς σημασίαν, ὅτι ἡ ὁμάς τῶν Δρακόνων δὲν περιλαμβάνει κανὲν παράδειγμα μὲ τράχωσιν ἐπιφανείας (ἢ δημοσίευσis εἶναι ἐν τούτοις ἐλλιπεστάτη) καὶ ἐπομένως μία χρονολόγησις πρὸ τῆς ὁμάδος τραχωτῶν τῆς Ἀγίας Τριάδας φαίνεται δικαιολογημένη (μερικὰ ἀγγεῖα Δρακόνων εἰς τοὺς πίνακας 10-13 καὶ 15-16).

Ἐτέρα πρόχους μὲ ἀνάγλυφον συστροφὴν εὐρέθη εἰς τὸ Σπήλαιον τῶν Καμαρῶν, ὅπου ἐμφανίζεται καὶ ἄλλη μὲ τράχωσιν ἐπιφανείας καὶ συστρεφομένην ταινίαν². Καὶ τὰ δύο ἀγγεῖα ἀντιστοιχοῦν πλήρως πρὸς τὰ ὅμοια τοῦ Μεγάλου Τάφου καὶ τῶν Δρακόνων³. Ἡ πρόχους ἀπὸ τὸ Πορτὶ (πίν. 11 ἀριστερὰ) διατηρεῖ καλῶς τὰς πλατείας σκοτεινὰς ταινίας.

Ἀπὸ τὸ Σπήλαιον τῶν Καμαρῶν δὲν ὑπάρχουν στρωματογραφικὰ δεδομένα, ἡ δὲ κεραμεικὴ δύναται νὰ χρονολογηθῇ μόνον μὲ ρυθμολογικὰ κριτήρια. Ἀρκετὰ ἀγγεῖα πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τὴν πρῶτον πολυχρωμίαν ἢ εἰς τὴν πρῶτον κλασσικὴν φάσιν⁴. Οἱ γεφυρόστομοι σκύφοι ἔχουν μάλιστα σχῆμα, εὐρισκόμενον πλησιέστατα πρὸς τὸν τύπον τοῦ ὠρίμου κλασσικοῦ ρυθμοῦ. Γνωρίζομεν ὅμως ἀπὸ τὰς νέας ἀνασκαφὰς τῆς Φαιστοῦ, ὅτι ὁ πρῶτος κλασσικὸς τύπος τοῦ γεφυροστόμου σκύφου διαφέρει ἐλάχιστα ἀπὸ τὸν ὠριμον κλασσικόν⁵.

Ἐν σπουδαῖον ἀγγεῖον τοῦ Σπηλαίου τῶν Καμαρῶν εἶναι ἡ τεῖοδόχη μὲ λευκὰς κλαδοσπείρας, ἡ ὁποία, ὥς ἀνεφέρθη ἄνωτέρω, ἔχει παράλληλον εἰς τὴν ὁμάδα Πατερικιῶν.

Τὸ τιθέμενον ἐρώτημα εἶναι: Ποία εἶναι ἡ σχέσις τῆς ὁμάδος Πατερικιῶν πρὸς τὰς ὁμάδας Ἀγίας Τριάδας καὶ Δρακόνων καὶ κατὰ πόσον ἢμποροῦν τὰ εὑρήματα τοῦ Σπηλαίου τῶν Καμαρῶν νὰ συμβάλουν εἰς τὴν σχετικὴν χρονολόγησιν.

Ἐδέχθημεν ἤδη, ὅτι ἡ ὁμάς τῶν Δρακόνων πρέπει νὰ χρονολογηθῇ πρὸ τῆς ὁμάδος Ἀγίας Τριάδας (τῶν τραχωτῶν). Ὅτι ἡ ὁμάς τῶν Δρακόνων εἶναι χρονικῶς ἐνιαία, φαίνεται σαφῶς καὶ δι' ἀπλῆς παρατηρήσεως τῶν ἀγγείων. Εἶναι ἀσφαλῶς

1 VTM, πίν. XLI (πρβλ. κείμεν. αὐτ. σ. 77: Ἐκ τριάκοντα περίπου πρόχων δημοσιεύονται μόνον ἑξ, ἐκ τούτων δύο μὲ κομβιωτὴν καὶ δύο μὲ τράχωσιν συστροφῆς. Γραπτὴ σκοτεινὴ κόσμησις διεκρίνετο ἀκόμη εἰς μερικὰ ἀγγεῖα).

2 Σπήλαιον Καμαρῶν, BSA 19, 1912-13, πίν. VII a-b (πρβλ. κείμεν. αὐτ. σ. 19).

3 Σύγκρινε τὸ κομμάτι ἑ.ἀ. πίν. VII a μὲ Museo Pi-

gorini, πίν. XII 4, τὸ b μὲ VTM, πίν. XLI ἀρ. 4953 (πρβλ. κατωτ. σχόλιον εἰς πίν. 12: 4953).

4 Σπήλαιον Καμαρῶν ἑ.ἀ. εἰκ. 3 (σ. 16 καὶ πίν. IV-V).

5 Σύγκρινε τὰ πρῶτα κλασσικὰ *Annua rio* 1957-58, ἔγχρ. πίν. XXIV (ἐπίσης αὐτ. *Gli scavi*, εἰκ. 74, σ. 247) μὲ τὰ ὠρμα κλασσικὰ *Bollettino* 1952, ἔγχρ. πίν. II.

ὁρθὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι αἱ δμάδες Δρακόνων καὶ Πατερικίων ἀποτελοῦν ἀντιστοιχῶς προϊόντα ἐνὸς ἐργαστηρίου. Τὸ αὐτὸ ἐδέχθημεν ἤδη διὰ τὴν δμάδα Ἀγίας Τριάδας. Καὶ ὁ ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ δέχεται, ὅτι ἡ κεραμεικὴ τῶν Δρακόνων προέρχεται ἀπὸ ἴδιον ἐργαστήριον¹. Ἐπομένως πρέπει διὰ μίαν χρονολόγησιν νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ διαφορὰ τεχνοτροπίας τῶν ἐργαστηρίων.

Αἱ δμάδες Δρακόνων καὶ Ἀγίας Τριάδας πρέπει, ἂν καὶ εἶναι μεταξὺ των τοπικῶς καὶ χρονικῶς ἀπομεμακρυσμένοι, ν' ἀποδοθοῦν εἰς τὴν αὐτὴν ἐργαστηριακὴν παράδοσιν. Ἡ δμάς Πατερικίων δεικνύει ἄλλην ἀντίληψιν. Ὅτι ἀκόμη ὑπόκειται εἰς τὴν κοσμηματικὴν παράδοσιν τῆς λευκῆς κεραμεικῆς, εἶδομεν ἀνωτέρω. Εἰς μίαν ἔρευναν ἐξ ἄλλου περὶ τοῦ τύπου τῆς μινωικῆς τεῖοδόχης (Kamares-Stil, VI) δὲν ἠδυνήθημεν νὰ δώσωμεν ὁριστικὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς χρονικῆς σχέσεως τῶν κεραμικῶν δμάδων Πατερικίων καὶ Δρακόνων, εἰς τὰς ὁποίας ἀφθονεῖ ὁ τύπος αὐτός. Πρέπει ἐπομένως νὰ δεχθῶμεν, ὅτι πρόκειται περὶ δύο περίπου συγχρόνων δμάδων ἀπὸ διαφορετικὰ ἐργαστήρια. Ἡ κεραμεικὴ τοῦ Σπηλαίου τῶν Καμαρῶν, ὅπου ἀπαντοῦν ἀγγεῖα καὶ τῶν δύο ἐργαστηρίων, δύναται, μὲ τὰ κυριαρχοῦντα πρῶιμα πολύχρωμα ἀγγεῖα, νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ὁρθότητα τῆς ἀπόψεως αὐτῆς.

Οἱ πρῶιμοι γεφυρόστομοι σκύφοι τοῦ Σπηλαίου ἔχουν καθ' αὐτοὺς κοινὰ χαρακτηριστικά. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν κατασκευὴν των δὲν ἔχουν καμμίαν καθαρὰν σχέσιν πρὸς τὰς μνημονευθείσας δμάδας καὶ πρέπει ἐπομένως ν' ἀποδοθοῦν εἰς ἄλλο ἐργαστήριον. Δυνάμεθα βασίμως νὰ δεχθῶμεν, ὅτι παρήχθησαν εἰς τὰ φαιστιακὰ ἀνακτορικὰ ἐργαστήρια (πρβλ. κατωτ. Δωμάτιον XLV, σ. 79-80).

Φαιστός: Ἡ φάσις Ἀγίας Φωτεινῆς.

Εἰς τὴν πρῶιμον κλασσικὴν κεραμικὴν τῆς κατηγορίας τῶν τραχωτῶν ἔδωσεν ὁ LEVI τὸ ὄνομα «κεραμεικὴ Ἀγίας Φωτεινῆς», διότι τὴν εὔρε διὰ πρώτην φορὰν (ὁ ἴδιος, διότι ἤτο ἤδη γνωστὴ, πρβλ. Festos I, εἰκ. 230-31 καὶ πίν. XVII) κατὰ τὴν σκαφὴν τμήματος τῆς ἀρχαίας πόλεως εἰς τὴν ΒΑ. κλιτὺν τοῦ φαιστιακοῦ λόφου πλησίον τοῦ ἐξωκκλησίου τῆς Ἀγίας Φωτεινῆς². Ἡ κατηγορία αὕτη εὐρέθῃ κατόπιν ἀφθόως εἰς τὴν σκαφὴν τοῦ ἀνακτόρου εἰς σημαντικὰ ὁμοιογενῆ σύνολα. Εἰς σύντομον ἐξέτασιν τούτων εἰσερχόμεθα εὐθὺς ἀμέσως.

¹ VTM, σ. 79 (ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συστάσεως τοῦ πηλοῦ. Ἰσχυρότεραι ἐνδείξεις ἐνισχύουν τὴν γνώμην αὐτήν, ὅπως σχῆμα καὶ κόσμησις).

² Σύντομοι ἀναφοραὶ περὶ τῆς κατηγορίας αὐτῆς: LEVI, Gli scavi, Atti, σ. 216, — Gli nuovi scavi, Enciclop., σ. 95-96, — The Recent Excavations, Med. St., σ. 8. Ἡ ἀνασκαφὴ πλησίον τοῦ ἐξωκκλησίου (ἐκθεσις) ἐν Bollettino 1955, σ. 159b κέξ., κεραμεικὴ: αὐτ. ἔγχο. πίν. I α καὶ εἰκ. 36, 40. Ἡ τραχωτὴ κεραμεικὴ πρέπει νὰ θεωρῇται μόνον ὡς μία (ἔστω ἡ σπου-

δαιοτέρα) τῶν κατηγοριῶν τῆς πρῶιμον κλασσικῆς φάσεως. Εἰς τὴν παρούσαν ἐκθεσιν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν καὶ αἱ λοιπαὶ κατηγορίαι: Ὁ ὅρος «κεραμεικὴ» ἢ «φάσις Ἀγίας Φωτεινῆς» δὲν πρέπει ν' ἀναφέρεται μόνον εἰς τὰ τραχωτά (ὅπως τὸν χρησιμοποίησεν ὁ LEVI), ἀλλὰ εἰς ὅλην τὴν κεραμικὴν τῆς ἐποχῆς. Ὁρθότερον εἶναι νὰ χρησιμοποιοῦνται οἱ ὅροι «πρῶιμος κλασσικὴ κεραμεικὴ» καὶ «ὥριμος τραχωτὴ κεραμεικὴ»: Ἡ «ὥριμος τραχωτὴ» ἀποτελεῖ μέρος μόνον (= μίαν κατηγορίαν) τῆς «πρῶιμου κλασσικῆς κεραμεικῆς».

Δωμάτιον LXV¹.

Περὶ τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων τοῦ δωματίου τούτου ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω. Ἡ πρώτη κλασσικὴ δμάς, ἡ εὐρεθεῖσα μεταξὺ τῶν δύο δαπέδων («φάσις Ia» τοῦ LEVI), περιλαμβάνει μερικὰ ἀπὸ τὰ ὠραιότερα καὶ καλύτερον διατηρούμενα τραχωτὰ ἀγγεῖα, τὰ ὅποια μέχρι σήμερον γνωρίζομεν.

Τρίωτοι πρόχοι.

Αἱ δύο τρίωτοι πρόχοι τοῦ δωματίου LXV² εἶναι ἀριστουργήματα τοῦ τραχωτοῦ ρυθμοῦ καὶ ἀντιπροσωπεύουν τὸν ὥριμον τύπον ἑνὸς βασικοῦ σχήματος τῆς πρώιμου κλασσικῆς κεραμεικῆς, ὅπως ἀνεπτύχθη εἰς τὰ ἀνακτορικὰ ἐργαστήρια.

Πρόχους μὲ ὠοειδῆ θέματα.

Ἡ πρώτη πρόχους εἶναι ἀπὸ κάθε ἄποψιν ἀριστουργηματικὴ³ καὶ ἔχει εὐτυχῶς καλὴν διατήρησιν. Ἡ κυρία κόσμησις ἀποτελεῖται ἀπὸ πλατεῖαν ζωφόρον μὲ μεγάλα πρὸς τὰ ἀριστερὰ κλίνοντα ὠοειδῆ θέματα, τῶν ὁποίων τὸ ἐμβαδὸν πληροῦται ἀπὸ σειρὰς—ὁμοίως πρὸς τὰ ἀριστερὰ φερομένης—ἀκανθωτῆς τραχώσεως. Τὰ ὠοειδῆ θέματα πλαισιοῦνται ἀπὸ λευκὰς ταινίας. Ἐρυθραὶ καὶ λευκαὶ ταινίαι, δισκία (ἐπίσης κίτρινα δισκία μὲ λευκὴν πλαισίωσιν), συμπληρώνουν τὸ σύστημα. Μεγαλύτερα τραχωτὰ ἐξάρματα (πάλιν τοῦ ἀκανθωτοῦ τύπου) ὑπάρχουν ἐπὶ τῶν πλαγίων λαβῶν καὶ χειλέων. Ὅτι ἡ φάσις ἐξελιξέως τῆς MM κεραμεικῆς, ἡ ἀντιπροσωπευομένη ἀπὸ τὸ ἀγγεῖον τοῦτο, εὐρίσκεται πλησιέστερα πρὸς τὸν ὥριμον κλασσικὸν ρυθμὸν, δύναται νὰ δειχθῇ διὰ μιᾶς συγκρίσεως μὲ τὸν τρίωτον γεφυρόστομον σκύφον τοῦ δωματίου IL, ὁ ὁποῖος ἐπαναλαμβάνει τὸ κύριον θέμα τῆς πρόχου μὲ νέαν ἀντίληψιν⁴.

Πρόχους μὲ δισκιόροδακας.

Τὸ ὠραῖον ἀγγεῖον εἶναι καὶ διὰ χρονολογικοὺς σκοποὺς πολύτιμον: Φέρει κόσμησιν ἀκανθωτῆς τραχώσεως μὲ λευκὸν ἐπίχρυσμα καὶ γραπτὰ πολύχρωμα κυκλικὰ

1 Annuario 1957-58, Gli scavi, σ. 243 κέξ., κεραμεική: εἰκ. 72-84.

2 Ἐ.ἀ. εἰκ. 72 d καὶ f (κείμεν., αὐτ., σ. 252), ἔγχρ. πίν. XXII a. Ἐπίσης ἐν The Recent Excavations, Med. St. εἰκ. 16.

3 Δὲν εἰσερχόμεθα εἰς τὴν παρούσαν μελέτην εἰς τεχνολογικὴν, αἰσθητικὴν θεώρησιν τῆς τραχωτῆς κεραμεικῆς. Ὡς παρατηρηθῇ μόνον ἐνταῦθα, ὅτι ἡ κεραμεικὴ αὕτη ἀποτελεῖ μίαν φυσικὴν, συνεπῆ ἐμφάνισιν εἰς τὴν ἐν γένει ἐξελικτικὴν φορὰν πρὸς τὸν κλασσικὸν ρυθμὸν, εἰς τοῦ ὁποίου τὸ κατώφλιον πατεῖ, ἢ, διὰ τὴν ἐκφρασθῶμεν ὀρθότερον, εἰς τοῦ ὁποίου τὸν κύκλον ἐκφράσεως μετέχει. Ἡ χαρὰ διὰ τὸ κεραμικὸν χειροτέχνημα ἦτο ἐν πραγματικόν, ἰσχυρὸν βίωμα τοῦ μινωικοῦ κεραμέως. Ἡδυνήθη νὰ μεταβιβάσῃ εἰς τὰ χαρίεντα ἔργα τῶν χειρῶν του τὸν ὑποκειμενικὸν δυναμισμόν καὶ τὴν χαρὰν τῆς ὑπάρξεως καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συμπεριέλαβε καὶ ἡμᾶς, τοὺς ἀπλοὺς θεατὰς

τῶν ἔργων του, εἰς ὁρισμένον βαθμὸν, εἰς τὸν κύκλον τῶν κινήματων τῆς ψυχῆς του. Τὰ τραχωτὰ ἀγγεῖα εἶναι κατὰ κανόνα μικρά, χαρίεντα ἔργα μὲ λαμπρὰν πολυχρωμίαν. Ἡ ἀπαρέσκεια τοῦ PENDLEBURY, Ἐγχρ. εἰκ. 110, 134, 137, διὰ τὸν ρυθμὸν αὐτὸν εἶναι πλήρως ὑποκειμενικὴ καὶ ἀστήρικτος. Βεβαίως ὁ ὀφθαλμὸς καὶ ἡ ἀντιληπτικὴ λειτουργία χρειάζονται μακρὰν προπαιδείαν, ἕως ὅτου κατορθωθῇ ἡ θεώρησις οἰουδήποτε εἶδους τέχνης. Ἡ ἀγγλικὴ ἔρευνα δὲν συνήθιζε δυστυχῶς νὰ προσπαθῇ νὰ ἴδῃ τὰς πιθανὰς καλλιτεχνικὰς ἀξίας τοῦ ὑλικοῦ, τὸ ὅποion διεπραγματεύετο. Ἐν σχέσει μὲ τὴν κατηγορίαν τῶν τραχωτῶν πρέπει ἀκόμη νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡ κακὴ διατήρησις ἐβοήθησε τὴν ὑποτίμησίν της. Κυρίως αἱ νέαι ἀνασκαφαὶ τῆς Φαιστοῦ ἔφεραν εἰς φῶς καλῶς διατηρούμενα παραδείγματα, εἰς τὰ ὅποια εἶναι αἰσθητὴ ὅλη ἡ δροσερότης τοῦ ἀνατέλλοντος κλασσικοῦ ρυθμοῦ.

4 Bollettino 1952, ἔγχρ. πίν. II a.

συστήματα ἐν εἶδει μεταλλίων ἀπὸ στιγμο- καὶ δισκιορόδακας. Ἡ ἐξετασθεῖσα ἀνω-τέρω (σ. 74:δ') πρόχους μὲ μετάλλια ροδάκων τῆς Ἀγίας Τριάδας δύναται νὰ συγκριθῇ μὲ τὴν παροῦσαν καθὼς καὶ ὁ γεφυρόστομος σκύφος ἀπὸ τὴν δμάδα τοῦ ξυλίνου κιβωτίου τοῦ δωματίου 11 (βλ. ἀνωτ.: δωμ. 11, σ. 37-38). Οὕτω χρονολογεῖται ἀσφαλῶς ἡ κεραμεικὴ τοῦ ξυλίνου κιβωτίου εἰς τὴν πρῶμον κλασσικὴν φάσιν καὶ λύεται τὸ πρόβλημα τῶν δύο δαπέδων: Τὸ δωματίον 11 εἶχε, φαίνεται, δύο δάπεδα ὅπως τὸ δωματίον LXV (ἐπὶ πλέον στοιχεῖα περὶ τοῦ δωματίου 11 κατωτέρω, σ. 83).

Ἄλλα τέσσαρα τραχωτὰ ἀγγεῖα καὶ μερικὰ ὄστρακα δημοσιεύονται ἀπὸ τὸ αὐτὸ σύνολον ¹, μεταξὺ τούτων καὶ ἐν κεραμεικὸν ἀριστούργημα, τὸ χαριέστατον «τάσι τοῦ δωματίου LXV».

Μία ἐνδιαφέρουσα παρατήρησις, τὴν ὁποῖαν ἐπιτρέπει τὸ ὕλικόν τοῦτο εἶναι, ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐξετασθεῖσαν πρόχουν (καὶ τὰ προμνημονευθέντα δύο παράλληλα ἀγγεῖα) καὶ ἄλλα κομμάτια στολίζονται μὲ δισκιορόδακας, οἱ ὅποιοι ἐμφανίζονται ὡς σύνηθες θέμα τῆς κοσμηματικῆς τῆς παρούσης φάσεως ², ὥστε θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τὴν ὀνομάσωμεν «φάσιν τῶν δισκιοροδάκων» ³. Εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ πρῶμα κλασσικὰ προϊόντα τοῦ ὀρίμου τραχωτοῦ ρυθμοῦ μὲ τὰς πολυμόρφους κυκλικὰς κοσμήσεις, ὅπου ἐπικρατοῦν τὰ δισκία, θὰ ἠθέλαμεν νὰ ἴδωμεν προϊόντα τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου τοῦ φαιστιοῦ ἀνακτόρου.

Γεφυρόστομοι σκύφοι.

Γεφυροστόμους σκύφους ὀνομάζομεν τὰ τυπικώτατα ἀγγεῖα τοῦ καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ μὲ γεφυρωτὴν προχοὴν καὶ δύο ὀριζοντίας ἄνω στρεφομένας λαβάς, κατὰ κανόνα σφαιρικοῦ σχήματος. Ἡ ἱστορία τοῦ τύπου καλύπτει πλήρως τὴν ΜΜ ἐποχὴν, ἔχει δὲ τὰς ρίζας τῆς εἰς τοὺς μεσαίους χρόνους τῆς ΠΜ ἐποχῆς. Μετὰ τὸ τέλος τῆς ΜΜ ἐποχῆς δὲν ἀπαντᾷ πλέον. Εἰς τὴν βιβλιογραφίαν φέρει ὁ τύπος ποικιλώτατα ὀνόματα. Εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ γίνεταί σύγχυσις πρὸς τὰς γεφυροστόμους πρόχους, ὁμοίως μικρὰ ἀγγεῖα μὲ γεφυρωτὴν προχοὴν καὶ μίαν μόνην κάθετον λαβὴν ὀπίσω, τὰ ὁποῖα ἔχουν περιεργωτάτην ἱστορίαν, καθ' ὅσον ἐμφανίζονται ὡς τυπικὰ ἀγγεῖα τῆς βαθμίδος τῆς πρῶμου πολυχρωμίας (ΜΜ Ια) εἰς Βασιλικήν, Παλαίκαστρον, Μάλια διὰ νὰ ἐξαφανισθοῦν ἀκολούθως καθ' ὅλην τὴν καμαραϊκὴν ἐποχὴν καὶ νὰ ἐμφανισθοῦν κατὰ τὴν ΜΜ ΙΙΙ-ΥΜ Ι ἐπίσης ὡς τυπικώτατον, λίαν διαδεδομένον σχῆμα.

Οἱ τέσσαρες γεφυρόστομοι σκύφοι τῆς «φάσεως Ια» τοῦ δωματίου LXV ⁴ δεικνύουν τύπον σχήματος, ὁ ὁποῖος δύναται μὲ ἀπόλυτον δίκαιον νὰ ὀνομασθῇ κλασσι-

1 Annuario 1957-58, Gli scavi, εἰκ. 72, 76 (σ. 246 κέξ.), ἔγχρ. πίν. XXIII d καὶ XXV a.

2 Ἐ.ἀ. εἰς τὸ κέντρον τῶν μεγάλων κυκλικῶν θεμάτων τοῦ γεφυροστόμου σκύφου εἰκ. 72 e, ἐπίσης εἰς τὸ τεμ. εἰκ. 76 κάτω ἀριστερά. Τὰ σταυροειδῆ θέματα εἰς τὸ τάσι εἰκ. 72 b καὶ ἔγχρ. πίν. XXIII d (ἐξωτερικῶς) εἶναι πολὺ συγγενῆ τῶν ροδάκων.

3 Ὁ ρόδαξ ἀρχίζει τὴν ἐξελικτικὴν του πορείαν

ἐντὸς τῆς κρητικῆς ἀγγειογραφίας εἰς τὴν πρῶμον λευκὴν κεραμεικὴν, ὅπου ἐμφανίζεται διὰ πρώτην φορὰν δειλὰ ὡς στιγμορόδαξ (Βορεία Τάφος, Παλαίκαστρο). Εἰς τὴν πρῶμον πολυχρωμίαν γίνεται δισκιορόδαξ (Κνωσός, Μόχλος, Μάλια). Ἐπὶ μέρους παρατηρήσεις ἐν Kamares-Stil.

4 Annuario 1957-58, Gli scavi, εἰκ. 74 καὶ ἔγχρ. πίν. XXIV d (κέιμ. αὐτ. σ. 247, 253-54).

κός. Τὸ σῶμα εἶναι σφαιρικόν, ἐλαφρῶς πεπιεσμένον, αἱ λαβαὶ κυλινδρिकाὶ γωνιούμεναι εἰς τὴν κορυφήν (καὶ εἰς τὰ τέσσαρα παραδείγματα), τὸ ράμφος βραχύ. Αἱ πολύχρωμοι κοσμήσεις τῶν ἀγγείων τούτων δύνανται ἐπίσης νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς γνησίως κλασσικαί.

Εἰς ἄλλα φαιστιακὰ σύνολα, ἥτοι εἰς τὸν Προμαχῶνα II (Bastione II, βλ. εὐθὺς κατωτέρω) καὶ εἰς τὴν δμάδα τοῦ θρανίου τοῦ δωματίου LXIII (πρβλ. ἀνωτέρω, σ. 49) ἔχομεν γεφυροστόμους σκύφους ἀπολύτως ὁμοίου τύπου¹. Ἀπὸ τὸ Σπήλαιον τῶν Καμαρῶν ὑπάρχουν παραδείγματα ἐκκληκτικῆς συγγενείας πρὸς τ' ἀνωτέρω ἀγγεῖα². Ἡ κεραμικὴ τοῦ Προμαχῶνος II ἀνήκει ἀσφαλῶς εἰς τὴν πρῶτον κλασσικὴν φάσιν, ὡς καὶ ἡ δμάς τοῦ δωματίου LXV. Διὰ τῶν ἀναφερομένων γραμμῶν συνδέσεως γίνεται ἐπομένως σαφές, ὅτι καὶ τὸ κλειστὸν εὔρημα τοῦ θρανίου τοῦ δωματίου LXIII ἀνήκει εἰς τὴν αὐτὴν πρῶτον κλασσικὴν φάσιν, ὅπως καὶ ἡ κεραμικὴ ἀπὸ τὸ παλαιότερον δάπεδον τοῦ δωματίου LXV καὶ ἀπὸ τὸν Προμαχῶνα II. Οὕτω δικαιολογεῖται καὶ ἡ ἐμφάνισις μιᾶς πρόχου μὲ τράχωσιν ἐπιφανείας εἰς τὴν δμάδα αὐτήν³. Ἡ χρονολόγησις τῶν δύο γεφυροστόμων σκύφων τοῦ Σπηλαίου τῶν Καμαρῶν καθίσταται ἐπίσης ἀσφαλῆς.

Ὅτι ὁ ὥριμος κλασσικὸς τύπος τοῦ γεφυροστόμου σκύφου ὀλίγον διαφέρει τοῦ πρῶτου κλασσικοῦ, δύναται νὰ δειχθῇ ἀπὸ πληθὺς ἀσφαλῶν παραδειγμάτων. Τὰ ὥριμα ἀγγεῖα διαφέρουν κυρίως εἰς τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον εἶναι συνήθως ὑψηλότερον, ἐλαφρῶς στενούμενον πρὸς τὰ κάτω, καὶ εἰς τὰς λαβάς, αἱ ὁποῖαι εἶναι συνήθως ταινιωταὶ καὶ τοξωταί, μὴ γωνιούμεναι εἰς τὴν κορυφήν⁴.

Προμαχῶν II.

Ἡ σπουδαιότερα δμάς πρῶτου κλασσικῆς κεραμικῆς, τὴν ὁποίαν κατέχομεν μέχρι σήμερον, προέρχεται ἀπὸ τὴν σκαφὴν τοῦ Προμαχῶνος II⁵. Τὸ κτίσμα τοῦτο (πίν. 3-4) ἀποτελεῖ τὴν βορείαν κατάληξιν τῆς κάτω δυτικῆς αὐλῆς καὶ ἦτο κατὰ τὸν

1 Ἐ.ἀ. δωμ. LXIII: τρία παραδείγματα, εἰκ. 55 κάτω σειρὰ καὶ ἔγχρ. πίν. XXIV b. Προμαχῶν II: κυρίως τὰ παραδείγματα εἰκ. 153 καὶ ἔγχρ. πίν. XXIV a, c.

2 Σύγκρινε τὰ δύο ἀγγεῖα τοῦ Σπηλαίου Καμαρῶν BSA 19, 1912-13, πίν. IV b καὶ V b μὲ τὰ Annuario 1957-58, ἔγχρ. πίν. XXIV b καὶ c.

3 Φαίνεται, ὅτι ἡ ἄνω ἀπόληξις τοῦ θρανίου δὲν ἀνεγνωρίσθη ἀσφαλῶς ἢ ἦτο κατεστραμμένη, πρβλ. τὰς παρατηρήσεις τοῦ Lxvi, Annuario 1957-58, Gli scavi, σ. 229-230. Παράδοξοι εἶναι αἱ συνθῆκαι εὐρέσεως τοῦ ἀγγείου, αὐτ. εἰκ. 57 b: πρβλ. Lxvi, αὐτ. σ. 232. Διὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς δμάδος τοῦ θρανίου δύναται νὰ βοηθήσουν καὶ οἱ δύο μικροὶ πίθοι, αὐτ. εἰκ. 52 καὶ 53: Ὁ πίθος μὲ ἐπιφανείας δισκίων καὶ χιαστὰς ταινίας μὲ ἐπιζωγράφειν στιγμῶν (εἰκ. 52) δεικνύει στοιχεῖα χαρακτηριστικὰ τῆς πρῶτον κλασσικῆς φάσεως, πρβλ. π.χ. τοὺς τραχωτοὺς γεφυροστόμους σκύφους ἀπὸ τὸ ξύλινον κιβώτιον τοῦ δωμ. 11, Bollettino 1951 ἔγχρ.

πίν. I 7-8 διὰ τὰς ἐπιφανείας δισκίων (ἐδῶ ἐπιζωγραφημένη ἀκανθωτὴ τράχωσις) καὶ τὴν κνωσιακὴν τρίτον πρόχουν (βλ. ἀνωτ. Κνωσός) διὰ τὰς ταινίας μὲ στίγμωσιν. Ὁ πίθος μὲ συστρεφόμενον ρόδακα (εἰκ. 53) ἔχει εἰς τὸ κέντρον τῶν κύκλων, ὁπόθεν φύονται τὰ φύλλα, τοὺς τυπικοὺς δισκιόροδάκας (πρβλ. ἀνωτ. «φάσις τῶν δισκιόροδάκων»). Ἄς παραβληθῇ τὸ ἀγγεῖον τοῦτο μὲ τὸ ἀριστούργημα τοῦ ὥριμου κλασσικοῦ ρυθμοῦ ἀπὸ τὸ δωμ. XXVIII, Annuario 1952-54, εἰκ. 79, διὰ νὰ φανῇ καθαρά ἡ χρονικὴ διαφορὰ.

4 Εἰς τὰ ἀνωτ. σημ. 4 σ. 76 ἀναφερόμενα ὥριμα κλασσικὰ ἄς προστεθοῦν μερικὰ ἀκόμη, π.χ. Annuario 1939-40, εἰκ. 2 δεξιὰ (= Zervos, Crète, 334 ἀριστ.): σχῆμα ἀκόμη πεπιεσμένον, ταινιωταὶ λαβαί, — Bollettino 1953, ἔγχρ. πίν. II b-c, μὲ διαφόρου ὕψους σῶμα, — Bollettino 1956, εἰκ. 25, καθ' αὐτὸ ὥριμος κλασσικὸς τύπος, — Annuario 1961-62, εἰκ. 188 κλπ.

5 Περὶ τοῦ Προμαχῶνος II βλ. Bollettino 1955, σ. 154-55 καὶ εἰκ. 24 (σ. 153), — Annuario 1955-56,

LEVI «προφανώς πύργος φυλακῆς καὶ ἀμύνης»¹. Ὡς ἔδειξεν ἡ σκαφή, ὑπῆρχε δεύτερος τοῖχος, παράλληλος τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ πλαισιούντος τὴν αὐλήν. Κατὰ τὴν FIANDRA² πρέπει νὰ ἐρμηνευθοῦν οἱ τοῖχοι αὐτοὶ ὡς ἀπλοὶ ἀναλημματικοί. Ἐν λιθόστρωτον κεκλιμένον ἐπίπεδον (rampa), τοῦ ὁποίου σημαντικὰ λείψανα διετηρήθησαν, ἀποτελεῖ οἰκοδομικὴν ἐνότητα μὲ τοὺς τοίχους τούτους. Πρόκειται περὶ ὁδοῦ, ἡ ὁποία παρακάμπτουσα τὸν Προμαχῶνα κατὰ τὸ ἀνατολικόν του ἄκρον ἐχρησίμευε προφανῶς πρὸς ἐπικοινωνίαν τῆς κάτω αὐλῆς (καὶ τοῦ ἰσογείου τοῦ ἀνακτόρου) μὲ τὸ ἀνώτερον ἄνδρον.

Ἡ ἐρμηνεία τοῦ LEVI εἶναι, ὅπως πιστεύομεν, πλησιεστέρα πρὸς τὴν ἀλήθειαν: Ὁ «Προμαχῶν» οὗτος πρέπει νὰ εἶχε μίαν λειτουργίαν, ἡ ὁποία θὰ ἦτο κάτι περισσότερον ἀπὸ αὐτὴν τοῦ ἀπλοῦ ἀναλήμματος. Εἰς τὸ συμπέρασμα αὐτὸ ὀδηγούμεθα ἀναγκαστικῶς ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἂν ὁ Προμαχῶν ἦτο πολὺ εὐρυχωρότερος ἀπὸ ὅσον θὰ ἦτο ἀναγκαῖον διὰ τὴν ὁδόν, ἐσχημάτιζε δηλαδὴ ἓν μικρὸν ἄνδρον (ἐὰν ὁ χῶρος δὲν εἶχε χρησιμοποιηθῇ κατ' ἄλλον τρόπον) μὲ ἐμβαδὸν περίπου 9×3 μ. (παραπλεύρως τῆς ὁδοῦ ἀνόδου)³.

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα ὁ ἐσωτερικὸς (βόρειος) τοῖχος εἶναι ἀρχαιότερος τοῦ ἐξωτερικοῦ (νοτίου). Ὁ LEVI χρονολογεῖ τὸν ἐσωτερικὸν εἰς τὴν «πρώτην φάσιν» του καὶ πιστεύει, ὅτι κατεστράφη ἀπὸ τὴν αὐτὴν μεγάλην καταστροφὴν τῆς «πρώτης φάσεως». Τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον καὶ ἐπομένως τὸν ὅλον Προμαχῶνα εἰς τὴν τελικὴν μορφήν του χρονολογεῖ εἰς τὴν «δευτέραν φάσιν» του⁴. Εἶδομεν ἄνωτέρω, ὅτι αἱ δύο φάσεις LEVI εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα μία. Ἡ σκαφή τοῦ Προμαχῶνος II ἔρχεται νὰ ἐνδυναμώσῃ τὴν ἐρμηνείαν αὐτὴν καὶ νὰ προσφέρῃ ἐπὶ πλέον πολύτιμα δεδομένα διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνακτόρου: Τὸ παλαιότερον κτίσμα τοῦ Προμαχῶνος (ὁδὸς καὶ ἐσωτερικὸν ἀνάλημμα) εἶναι σύγχρονον τοῦ ἀνακτόρου LEVI, κατεστράφη ὅμως (ἢ κατηδαφίσθη) καὶ ἀνικοδομήθη πρὸ τῆς μεγάλης καταστροφῆς τοῦ ἀνακτόρου τούτου. Τὸ γέμισμα μεταξὺ τῶν δύο τοίχων δὲν ἐσχηματίσθη κατὰ τὴν διάρκειαν καταστροφῆς, ὅπως τὸ μέγα στῶμα πυρκαϊᾶς τοῦ ἀνακτόρου, ἀλλ' ἐρρίφη (δηλ. ὁ χῶρος μεταξὺ τῶν τοίχων μπαζώθηκε) ἀπὸ τοὺς ἐργάτας κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ Προμαχῶνος πρὸς δημιουργίαν τοῦ ἀνδῆρου⁵.

Τὸ «γέμισμα» ἀποτελεῖ ἐπομένως οἰκοδομικὸν στοιχεῖον, χρησιμοποιηθὲν κατὰ τὴν αὐτὴν χρονικὴν στιγμήν ὅπως καὶ τὰ λοιπὰ ὑλικά τῆς ἀνοικοδομήσεως· αὕτη ἔγινεν εἰς χρόνον μεταγενέστερον τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ ἀνακτόρου, ὅπως δεικνύουν τὰ οἰκοδομικὰ δεδομένα καὶ προγενέστερον τῆς μεγάλης καταστροφῆς, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ κεραμεικὴ τοῦ γεμίματος. Τὸ γέμισμα ἀποτελεῖται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἀπὸ πρῶιμον κλασσικὴν κεραμεικὴν (μὲ ὀλίγην γῆν καὶ λίθους) καὶ ἐπομένως πρέπει ὁ ἐξωτερικὸς

σ. 296-97 καὶ εἰκ. 6 (σ. 294), — Annuario 1957-58, Gli scavi, σ. 283-320, — Annuario 1961-62, σ. 398-99 καὶ εἰκ. 38 (: τὰ ὑπὸ τοῦ LEVI εἰς τὴν προηγουμένην ἔκθεσιν, σ. 285, σημ. 1, ὑπεσχημένα σχέδια δὲν ἀνευρίσκονται δυστυχῶς ἐνταῦθα!). FIANDRA, Periodi, σ. 114.
1 Bollettino 1955, σ. 154.

2 FIANDRA, Periodi, σ. 114 καὶ πίν. IH' 1.

3 Βλ. τὸ σχέδιον ἐν The Recent Excavations, Med. St., εἰκ. 2 (ἐνταῦθα εἰκ. 2, σ. 35).

4 Περὶ τῆς χρονολογίας: Bollettino 1955, σ. 155, — Annuario 1957-58, Gli scavi, σ. 285, 288.

5 Annuario, αὐτ. σ. 299.

τοιχος, καὶ τὸ ὅλον κτίσμα εἰς τὴν νέαν μορφήν του, νὰ χρονολογηθῇ ἄνευ ἐτέρου εἰς τὴν πρώιμον κλασσικὴν φάσιν, — κατὰ κανένα τρόπον εἰς μίαν ἐποχὴν (= «δευτέρα φάσις») —, ἢ ὁποία εἶναι μεταγενεστέρα καὶ τοῦ χρόνου τῆς μεγάλης καταστροφῆς (= «πρώτη φάσις»).

Ἐξ ἄλλου ἔχομεν σειρὰν παραλλήλων φαινομένων, τὰ ὁποῖα σαφῶς μαρτυροῦν, ὅτι κατὰ τὴν πρώιμον κλασσικὴν φάσιν κατὰ συνέβη εἰς τὴν Φαιστόν: Περὶ τοῦ ἀρχαιοτέρου δαπέδου τοῦ δωματίου LXV, περὶ τῆς ομάδος τοῦ ξυλίνου κιβωτίου καὶ τοῦ μετ' αὐτῆς συνδεομένου δαπέδου τοῦ δωματίου 11, περὶ τοῦ θρανίου τοῦ δωματίου LXIII ἔχομεν ἤδη ὁμιλήσει. Μὲ τὸν Προμαχῶνα II ἔχομεν μίαν τετάρτην περίπτωσιν ἀναλόγων οἰκοδομικῶν δεδομένων καὶ μίαν τετάρτην ομάδα κεραμεικῆς, ἀνήκουσαν, ὥς καὶ αἱ λοιπαὶ τρεῖς, εἰς τὴν αὐτὴν πρώιμον κλασσικὴν φάσιν.

Ἡ κεραμεικὴ τοῦ Προμαχῶνος II.

Ἡ κεραμεικὴ, ἢ εὐρεθεῖσα μεταξὺ τῶν δύο τοίχων τοῦ Προμαχῶνος II, τοῦ ὁποίου ἀπετέλει κατὰ κύριον λόγον τὸ γέμισμα, ἀποτελεῖ μίαν τῶν μεγαλυτέρων ομάδων μινωικῆς κεραμεικῆς. Ἐξ ἐκείνων ποὺ εὐρέθησαν εἰς ἓνα ᾠδον. Ἀναφέρονται ἑκατοντάδες κιβωτίων, πληρωθέντων διὰ τοῦ ὕλικου τούτου¹. Εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς ἀνασκαφῆς δημοσιεύονται ὀλίγον περισσότερα τῶν 70 ἀγγείων καὶ 50 τεμαχίων². Ἐγχρώμως ἀπεικονίζονται δύο ἀγγεῖα³. Ὁ ἀνασκαφεὺς τονίζει, ὅτι πρόκειται περὶ «γεμίματος ὁμοιογενοῦς, δημιουργηθέντος δηλαδὴ εἰς μίαν μοναδικὴν στιγμὴν»⁴.

Ἐχομεν ἐπομένως πάλιν ἓν σημαντικὸν κλειστὸν εὖρημα πρὸ ἡμῶν, ἀντιπροσωπεῦον κατὰ τὸν καλῦτερον τρόπον τὴν ἀνακτορικὴν κεραμεικὴν παραγωγὴν τῆς Φαιστοῦ εἰς τὴν αὐγὴν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνακτόρου κατὰ τὴν πρώιμον κλασσικὴν φάσιν. Συγχρόνως ἀποτελεῖ τὴν σπουδαιότεραν ομάδα αὐτῆς τῆς φάσεως. Ἐπὶ τοῦ δημοσιευθέντος ὕλικου παραθέτομεν μερικὰς παρατηρήσεις πρὸς ὁλοκλήρωσιν τῆς εἰκόνης, τὴν ὁποίαν ἐκερδίσαμεν διὰ τῶν ἄλλων ομάδων.

Πρόχοι.

Μερικαὶ ἀπὸ τὰς δημοσιευθείσας ἐμφανίζονται ὥς δίδυμοι τῶν πρόχων τῆς Grande Tomba μὲ τράχωσιν ἐπιφανείας καὶ σκοτεινοὺς δίσκους καὶ τόξα⁵. Ἡ καταφανὴς αὐτῇ ἐπαφὴ δὲν δύναται, ὅπως νομίζομεν, κατὰ κανένα τρόπον νὰ σημαίνει, ὅτι ἡ μεγάλη ὁμάς τῆς Ἀγίας Τριάδας εἶναι σύγχρονος τῆς κεραμεικῆς τοῦ Προμαχῶνος II. Τὰ εὐρήματα τῆς Ἀγίας Τριάδας δὲν ἀποτελοῦν κλειστὸν εὖρημα καὶ ἡ χρονολόγησίς μας τοῦ κυρίου ὄγκου τῆς κεραμεικῆς εἰς πρωιμώτερας φάσεις δύναται νὰ διατηρήσῃ τὴν ἰσχύν της.

Μία πρόχους μὲ σκοτεινὴν κόσμησιν μνηοειδῶν ὀρθίων θεμάτων πρέπει νὰ συνα-

¹ Annuario 1957-58, Gli scavi, σ. 285, — ἐν ἐκτάσει περὶ τῶν συνθηκῶν εὐρέσεως καὶ ἀνάλυσις τῆς κεραμεικῆς, αὐτ. σ. 299 κέξ.

² Αὐτ. εἰκ. 144-162.

³ Αὐτ. ἔγχρ. πίν. XXIV a καὶ c.

⁴ Αὐτ. σ. 299.

⁵ Αὐτ. εἰκ. 157 a-b (σ. 314), πρβλ. Grande Tomba εἰκ. 145 (σ. 226) καὶ Museo Pigorini, πίν. XII ἄνω δεξιὰ ἢ ἡμέτ. πίνακα 14.

φθῆ εἰς ὅτι ἀφορεῖ τὴν κόσμησιν μὲ μίαν ἀσκοειδῆ πρόχουν τῆς αὐτῆς ομάδος ¹. Τὰ δύο ἀγγεῖα ἔχουν ἀπλούστερα παράλληλα εἰς Ἀγίαν Τριάδα ². Εἰς τὴν κόσμησιν τῶν ἀγγείων τούτων ἔχομεν τὴν αὐτὴν ἰδέαν τῶν πυκνῶν καθέτων τόξων, μὲ χαρακτηριστική συστροφῆς καὶ μεγάλην ὀργανικὴν ἐκφραστικότητα. Ἡ ἀσκοειδὴς πρόχους εἶναι ἀσφαλῶς ἀριστοῦργημα εἰς τὸ εἶδος τοῦτο, ἐνῶ ἡ πρόχους μὲ τὰ μηνοειδῆ θέματα λόγῳ τῆς χρήσεως πλατειῶν ὀριζοντίων ταινιῶν ὑπόκειται περισσότερον εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς τεκτονικότητος.

Αἱ ὑπόλοιποι πρόχοι εἶναι διαφόρων ἐπὶ μέρους τύπων: Μία ἔχει σῶμα σφαιρικό ³, δύο ἔχουν ὑψηλὸν στενούμενον πρὸς τὰ κάτω σῶμα καὶ πλαστικούς ὀφθαλμούς ⁴. Μία ἄλλη μὲ βαρύτερον σχῆμα κοσμεῖται εἰς τὸ κυρίως σῶμα μὲ σκοτεινόχρουν τράχωσιν ἐπιφανείας, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐξωγραφῆθησαν λευκὰ δισκία εἰς διάταξιν ἐπιφανείας: εἰς τὸ κάτω σῶμα εἶναι αἱ συνήθεις πλατεῖαι ὀριζόντιαι ταινίαι μὲ σκοτεινὸν εἰς δὲ τὸν λαιμὸν στεναὶ ταινίαι μὲ λευκόν ⁵. Ἀναφέρομεν ἐν τέλει μίαν τριώτον πρόχουν μὲ τράχωσιν ἐπιφανείας ⁶, ἡ ὁποία ἐξ ὅλων τῶν τριώτων ἀγγείων τοῦ τύπου αὐτοῦ τῆς Μεσαρᾶς εἶναι ἡ μόνη ἀνταποκρινομένη κάπως κατὰ τὸ σχῆμα πρὸς τὴν κνωσιακὴν πρόχουν (βλ. ἀνωτέρω: Κνωσός).

Ἀ μ φ ο ρ ε ὑ ς.

Ὁ μοναδικὸς ἀμφορεὺς τοῦ συνήθους καμαραϊκοῦ τύπου, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται μεταξὺ τῶν ὀλίγων δημοσιευμένων ἀγγείων τῆς παρούσης ομάδος ⁷, εἶναι τὸ ἀρχαιότατον γνωστὸν παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ τύπου ἐν Μεσαρᾷ καί, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, ἐπίσης τὸ μοναδικόν, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀρχαιότερον τῶν ὠρίμων κλασσικῶν ἀμφορέων τῆς Φαιστοῦ, τυπικῶν ἀγγείων τῆς καμαραϊκῆς κεραμεικῆς. Ἐν Κνωσῷ ἔχομεν τὰ πρωιμώτατα (MM Ια) παραδείγματα εἰς τὴν κεραμεικὴν τοῦ Vat Room Deposit. Περίπου εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ φαιστιτικοῦ ἀγγείου, ἂν μὴ ὀλίγον ἐνωρίτερον, πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν καὶ τὰ ἐλάχιστα παραδείγματα ἄλλων τόπων (Βασιλική, Γοῦρνες, Τύλισος).

Τὸ φαιστιανὸν ἀγγεῖον φέρει σκοτεινὴν κόσμησιν μεγάλων ταινιωτῶν σπειρῶν μὲ πρόσθετα θέματα κλάδων καὶ εἰς τὸ κάτω μέρος πλατειῶν ὀριζοντίων ταινιῶν. Τὸ τεμάχιον πίθου μὲ ὅμοια σκοτεινὰ θέματα κλάδων ἀπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ξυλίνου κιβωτίου τοῦ δωματίου 11 (πίναξ 31) ⁸ εἶναι προφανῶς ἔργον τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου. Διὰ τῆς παρούσης συγκρίσεως ἐπιβεβαιοῦται ἡ ἐρμηνεία μας τῶν δεδομένων τοῦ δωματίου 11.

¹ Annuario ἔ.ἀ. εἰκ. 157 c καὶ d. Ἕ.ἀ. ἀσκοειδεῖς πρόχοι ἐν Annuario 1961-62, εἰκ. 150 (σ. 475) ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Φωτεινὴν καὶ Kamilarí, αὐτ. εἰκ. 114 (σ. 86) ἀπὸ τὸν Καμηλάρη. Ἕ.ἀ. ὅλων τῶν παραδειγμάτων τοῦ τύπου τὸ ἀξιολογώτερον εἶναι τὸ ἐκ τοῦ Προμαχώνος II, Annuario 1957-58, Gli scavi, εἰκ. 157 d. Πρβλ. καὶ ἀνωτ. σ. 32 σημ. 2, τὰ δείγματα τοῦ δωματίου XXI.

² Grande Tomba, εἰκ. 130-131 (σ. 222).

³ Annuario 1957-58, Gli scavi, εἰκ. 158 c.

⁴ Αὐτ. εἰκ. 157 e-f: Ἡ πρόχους f μὲ «κυκλαδικόν»

ράμφος (τύπος τοῦ «πίνοντος ὕδωρ πτηνοῦ»).

⁵ Αὐτ. εἰκ. 156 b.

⁶ Αὐτ. εἰκ. 156 c.

⁷ Αὐτ. εἰκ. 156 a.

⁸ Bollettino 1951, σ. 352 a, εἰκ. 42 (: Τὸ ἀξιόλογον τοῦτο τεμάχιον συνεπληρώθη ὑφ' ἡμῶν τὸ 1962 εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου (πίν. 31) μὲ μερικὰ ὅστρακα —ἴσως ἐκ τῆς σκαφῆς BANTI; Τὸ μοτίβο ἐν Bollettino 1951, εἰκ. 41 ἀρ. 32 δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ πρωτότυπον).

Πρὸς τὸν ἀμφορέα τοῦ Προμαχῶνος II συνάπτεται κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν κόσμησιν, ἐν δεύτερον φαιστιακὸν ἀγγεῖον, τοῦ ὁποῖου ἀγνοεῖται ἡ ἀκριβὴς προέλευσις ¹. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο θεωρούμενον καθ' ἑαυτὸ δίδει ἐντύπωσιν πολὺ μεταγενεστέραν (θὰ ἡδύνατο ἄνευ δισταγμοῦ νὰ χρονολογηθῇ ΜΜ III), ἡ σύγκρισις εἶναι ἐν τούτοις σαφής: πρέπει μόνον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι προέρχεται ἀπὸ ἄλλο ἐργαστήριον, ἢ, ὅτι εἶναι κάπως νεώτερον.

Τὸ δεύτερον αὐτὸ ἀγγεῖον συσχετίζεται ἀπὸ τὸν M. BORDA μετὰ ἀμφορέα τοῦ δωματίου XXVII ², ὁ ὁποῖος ἔχει ἐπίσης σχῆμα πολὺ συγγενὲς μετὰ τὸν ἀμφορέα τοῦ Προμαχῶνος II. Ἀπὸ τὸ αὐτὸ δωμάτιον προέρχεται μία τρίτος πρόχους μετὰ λευκὰ κυκλικὰ κοσμήματα (ἀνὰ ἓν εἰς τὴν ἐμπροσθίαν καὶ τὴν ὀπισθίαν ὄψιν) ³, ἡ ὁποία συγγενεῖ πολὺ κατὰ τὸ σχῆμα μετὰ τὴν τρίτον πρόχουν τοῦ Προμαχῶνος II. Αἱ ὁμοιότητες αὗται δὲν πρέπει νὰ ἐρμηνευθοῦν, ὅτι ὑποδεικνύουν χρονικὴν ταύτισιν τῆς κεραμικῆς τοῦ δωματίου XXVII καὶ τοῦ Προμαχῶνος II. Ἡ κεραμικὴ τοῦ δωματίου XXVII ἀνήκει εἰς τὸ μέγα ὄριμον κλασσικὸν σύνολον τῆς Φαιστοῦ. Γίνεται μόνον σαφές, ὅτι ἡ κεραμικὴ τοῦ Προμαχῶνος II (ὅπως καὶ τῶν ἄλλων συγχρόνων ομάδων) εὐρίσκεται χρονικῶς πλησιέστερα πρὸς τὴν ὄριμον κλασσικὴν φάσιν. Ἀρκετὰ ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα φανερόνουν μάλιστα, ὅτι ὁ ὄριμος κλασσικὸς ρυθμὸς ἐμφανίζεται ἤδη εἰς αὐτὴν τὴν φάσιν σποραδικῶς ἐν πλήρει ἀνθήσει. Τὴν παρατήρησιν ἐκάμαμεν ἀνωτέρω καὶ σχετικῶς μετὰ τοὺς γεφυροστόμους σκύφους τοῦ δωματίου LXV. Εἰς τὴν ομάδα τοῦ Προμαχῶνος II ὑπάρχον ἀρκετὰ παραδείγματα, ἐπιβεβαιωθέντα αὐτὰ τὰ συμπεράσματα (κυρίως γεφυρόστομοι σκύφοι καὶ κύπελλα).

Πάντως αἱ πρώιμοι κλασσικαὶ κεραμικαὶ ομάδες ἔχουν, ρυθμολογικῶς ὁρώμεναι, χαρακτῆρα ἀκριβῶς «πρώιμον κλασσικὸν» καὶ διακρίνονται σαφῶς τῆς μεγάλης ὄριμου κλασσικῆς ομάδος. Τὸ γεγονός, ὅτι αἱ συγκρίσεις μεταξὺ πρώιμων καὶ ὀρίμων κλασσικῶν παραδειγμάτων εἶναι δυνατόν ν' αὐξηθοῦν ἐπ' ἄπειρον δεικνύει ἀκριβῶς, ὅτι ἡ χρονικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων ΜΜ κεραμικῶν ὁριζόντων τῆς Φαιστοῦ δὲν δύναται νὰ εἶναι μεγάλη. Πιστεύομεν, ὅτι μεταξὺ τῶν δύο τούτων μεγάλων κεραμικῶν συνόλων δὲν ὑπάρχει κενὸν εἰς τὴν ρυθμολογικὴν ἐξέλιξιν: Ὁ ὄριμος κλασσικὸς ρυθμὸς ἀκούεται ἤδη εὐκρινῶς εἰς τὰς πρώιμους κλασσικὰς ομάδας, ἐνῶ ἡ πρώιμος κλασσικὴ παράδοσις συνεχίζεται εἰς τὸν ὄριμον ρυθμόν. Ἡ πιστοποίησις αὕτη δὲν δύναται ἐν τούτοις νὰ σημαίνει ρυθμολογικὴν ἐξίσωσιν τῶν δύο φάσεων. Τοῦτο δεικνύεται διὰ τῶν ἐπὶ μέρους ἀναλύσεων.

Γεφυροστόμοι σκύφοι.

Οἱ πλεῖστοι τῶν δημοσιευθέντων γεφυροστόμων σκύφων εἶναι τοῦ πρώιμου κλασσικοῦ τύπου, τὸν ὁποῖον ἐγνωρίσαμεν εἰς τὴν κεραμικὴν τοῦ δωματίου LXV (ἀνωτέρω) ⁴. Μερικὰ παραδείγματα φανερόνουν ἐξ ἄλλου, ὅτι ἐν ρεῦμα ἀπὸ διαφορο-

¹ Museo Pigorini, ἀρ. 113 (σ. 24), πίν. VIII 4.

² Αὐτ. βλ. ἐπίσης Festos I, εἰκ. 69 (σ. 149).

³ Festos I, εἰκ. 68 (σ. 149) καὶ Museo Pigorini, πίν. VIII 1 (χρήσιμοι καὶ αἱ δύο εἰκόνες)

⁴ Παραδείγματα: Annuario 1957-58, Gli scavi, εἰκ. 147 Α ἀριστερά καὶ 148 δευτέρα σειρά ἀριστερά, 150 d καὶ f, 153 d-g, 154 ἄνω ἀριστερά.

ποιήσεις τοῦ σχήματος διαρρέει τὴν φάσιν αὐτὴν καὶ σημαίνουν, ὅτι ὁ ὥριμος κλασσικὸς ρυθμός, εἰς τὸν ὁποῖον ὅλοι ἐκβάλλουν, δὲν εἶναι μακράν¹. Ἐνδιάμεσα σχήματα (ὕβριδια) ὑπάρχουν ἐπίσης, π.χ. ἐν ἀγγεῖον, τοῦ ὁποῖου τὸ σχῆμα ἴσταται μεταξὺ τεϊοδόχης καὶ γεφυροστόμου σκύφου: τοῦτο ἔχει ἀντίστοιχον εἰς Ἀγίαν Τριάδα, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς παρούσης συγκρίσεως χρονολογεῖται ἀσφαλῶς εἰς τὴν πρώιμον κλασσικὴν φάσιν².

Μικρὰ ἰ τεῖο δόχα.

Αὐτὰ τὰ δύο ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα διατηροῦν ἀκόμη μίαν πνοὴν ἀπὸ τὴν παράδοσιν τοῦ σχήματος τῆς τεϊοδόχης, μᾶς βοηθοῦν νὰ συνειδητοποιήσωμεν ἐκ νέου τὸ γεγονός, ὅτι ὁ τύπος τῆς τεϊοδόχης, ὁ ὁποῖος ἀντιπροσωπεύεται τόσον πλουσίως εἰς τὴν πρώιμον πολυχρωμίαν, παύει πλέον νὰ ἐμφανίζεται εἰς τὴν πρώιμον κλασσικὴν φάσιν. Ἀπομένουν μόνον οἱ περίεργοι μικροσκοπικοὶ ἀπόγονοί του, αἱ ἄωτοι τεϊοδόχαι, ὡς τυπικὸν σχῆμα τῆς κεραμεικῆς τῆς Μεσαρᾶς, ἐπιζῶσαι σποραδικῶς καὶ εἰς τὸν ὥριμον ρυθμόν. Ἀπὸ τὸν Προμαχῶνα II δημοσιεύονται μερικάί³.

Κύπελλα.

Ἀνεφέραμεν ἤδη τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὰς πρώιμους κλασσικὰς ομάδας, τὰ ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα κυρίως φανερώνουν τὰς νέας τεχνοτροπικὰς τάσεις, εἶναι οἱ γεφυροστόμοι σκύφοι (τοῦ συνήθους μικροῦ μεγέθους) καὶ τὰ κύπελλα. Εἶναι φυσικὸν εἰς ἓν ἀνακτορικὸν περιβάλλον τὰ ἀγγεῖα πόσεως (τοιαῦτα ἦσαν βεβαίως καὶ οἱ γεφυροστόμοι σκύφοι) νὰ εἶναι τὰ ὡραιότερα ἀπὸ ὅλα τὰ σκεύη. Τὰ κύπελλα ἀπὸ τὸν Προμαχῶνα II εἶναι πράγματι πολὺ προχωρημένα καὶ ἐφάπτονται σχεδὸν μὲ τὰ ὥριμα κλασσικά των παρὰλληλα⁴.

Αἱ ἀνωτέρω σύντομοι εἰδήσεις περὶ τῆς κεραμεικῆς τοῦ Προμαχῶνος II παρεσχέθησαν ἀπλῶς πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς ἐπιδιωκομένης προσωρινῆς εἰκόνης τῆς πρώιμου κλασσικῆς κεραμεικῆς τῇ βοηθείᾳ τῶν σπουδαιότερων συνόλων. Ἡ πλουσιωτάτη ὁμάς τοῦ Προμαχῶνος II περιλαμβάνει μερικὰς ἀπὸ τὰς ὡραιότερας δημιουργίας τοῦ καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ: Ἀναφέρομεν μόνον τὸ κάνιστρον μὲ ἐναλλαγὴν καθέτων καὶ ὀριζοντίων ταινιῶν εἰς τὰς δύο πλευράς (πίν. 30), ἐν τῶν σημαντικωτέρων κεραμεικῶν δημιουργημάτων τῆς Κρήτης (πρβλ. Kamares-Stil, XVI). Εἶναι σαφές, ὅτι ἡ διαπραγματεύσις τῆς ὁμάδος αὐτῆς ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον καθήκον μιᾶς μελλοντικῆς ἐργασίας περὶ τοῦ πρώιμου κλασσικοῦ ρυθμοῦ. Ἡ ὑψηλὴ καλλιτεχνικὴ ποιότης τῆς κεραμεικῆς αὐτῆς θὰ εἶναι ἀσφαλῶς γνησίᾳ χαρὰ διὰ τὸν μελετητὴν της.

¹ Πρβλ. Annuario 1957-58, Gli scavi, εἰκ. 150 a-b καὶ 151 b.

² Πρβλ. αὐτ. εἰκ. 151 a καὶ Grande Tomba, πίν. XVI (= Zervos, Crète, εἰκ. 244 - 45). Περαιτέρω ἰδιόζοντα σχήματα δεικνύουν οἱ γεφυροστόμοι σκύφοι,

Annuario αὐτ. εἰκ. 152 καὶ 150 e.

³ Annuario αὐτ. εἰκ. 161 n, p, q (ἐπίσης r;).

⁴ Πρβλ. π.χ. αὐτ. εἰκ. 160 μὲ Bollettino 1951, εἰκ. 46-47 καὶ Bollettino 1952, εἰκ. 20.

Ὁ χρόνος ἀνιδρύσεως τοῦ ἀνακτόρου.

Ἐν πρόβλημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναγκαστικῶς φερόμεθα διὰ τῆς ἀνωτέρω ἐρεῦνης, εἶναι τὸ τοῦ χρόνου ἀνιδρύσεως τοῦ ἀνακτόρου. Εἰς τὴν πρώιμον κλασσικὴν φάσιν ἐμφανίζεται τὸ ἀνάκτορον ἐν πλήρει ἀνθήσει καὶ εἶναι πρακτικῶς τὸ αὐτό, ὅπως καὶ τῆς ὁρίμου φάσεως. Ἐνεκα λόγων, τοὺς ὁποίους δὲν γνωρίζομεν, συνεσφρεύθησαν κατὰ τὴν (ἀπερχομένην) πρώιμον κλασσικὴν φάσιν αἱ ὁμοιογενεῖς κλεισταὶ δμάδες κεραμεικῆς, χρησιμοποιοῦνται ὡς οἰκοδομικὸν ὕλικόν (γιά μπάζωμα) εἰς νέα δάπεδα δωματίων (δωμάτιον LXV, ἴσως δωμάτιον 11), εἰς ἓν κτιστὸν θρανίον (δωμάτιον LXIII), εἰς ἓνα «Προμαχῶνα». Τὸ ἀνάκτορον πρέπει νὰ ἐκτίσθῃ εἰς ἐποχὴν παλαιότεραν τῆς χρονικῆς αὐτῆς στιγμῆς.

Ἡ ἀρχιτέκτων FIANDRA μνημονεύει τὴν κεραμεικὴν «ἀπὸ τὴν τάφρον τῶν θεμελίων τοῦ ἀνακτόρου», ἥτοι ἀπὸ τὸ ἀνώτερον στρώμα τῶν προανακτορικῶν οἰκιῶν¹, προκειμένου νὰ χαρακτηρισθῇ ἡ στιγμή ἀνιδρύσεως τοῦ ἀνακτόρου. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων τούτων, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι καθαρὰ, ἀλλὰ μείγμα προϊόντων διαφόρων χρονικῶν περιόδων (βλ. ἀνωτ. σ. 56-59), ἐπιτρέπεται τὰ νεώτατα νὰ χρησιμοποιοῦνται διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ χρόνου ἀνιδρύσεως τοῦ ἀνακτόρου: Εἶναι ταῦτα ὄστρακα μὲ τράχωσιν ἐπιφανείας, σκοτεινοὺς δίσκους καὶ συστρεφόμενα θέματα. Τὰ ὄστρακα αὐτὰ ἀνταποκρίνονται πλήρως (καὶ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατόν ν' ἀναπαρασταθῇ) πρὸς τὸν τύπον τῶν τραχωτῶν πρόχων τῆς Grande Tomba². Διὰ τῆς προηγηθείσης ἀνωτέρω ἐρεῦνης ἔγινε σαφές, ὅτι ἡ ὁμάς τῶν τραχωτῶν τῆς Ἀγίας Τριάδας εἶναι ἀρχαιότερα τῆς «κεραμεικῆς Ἀγίας Φωτεινῆς» τῆς Φαιστοῦ, τοῦτο δὲ πιστοποιεῖται καὶ στρωματογραφικῶς διὰ τῆς σκαφῆς τῆς κάτω δυτικῆς αὐλῆς: Ὁ Προμαχῶν II, ὁ ὁποῖος ἀπέδωκε τὴν μεγάλην πρώιμον κλασσικὴν δμάδα, πατεῖ ἐπὶ τῆς πλακοστρώσεως τῆς αὐλῆς, ἐνῶ τὰ ἀναφερόμενα ὄστρακα ἔκιντο ὑπὸ τὴν πλακόστρωσιν. Θὰ ὀνομάσωμεν τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἦτο ἐν χρήσει ἡ ὁμάς τραχωτῶν τῆς Ἀγίας Τριάδας, «φάσιν τραχωτῶν Ἀγίας Τριάδας» καὶ θὰ τὴν ἐννοήσωμεν ὡς ἀρχικὴν φάσιν τοῦ πρώιμου κλασσικοῦ ρυθμοῦ. Κατὰ τὴν διάρκειάν της ἀνιδρύθη πιθανώτατα τὸ φαιστιακὸν ἀνάκτορον³.

Ἡ μόνη (κατ' ἀρχὴν) δυσχέρεια, ἡ ὁποία ἀντιβαίνει εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν, συνίσταται εἰς τὴν παρουσίαν μερικῶν (μεταξὺ τῶν δημοσιευμένων ἀγγείων) τραχωτῶν πρόχων τοῦ πρώιμου τύπου Ἀγίας Τριάδας (τοῦ ἡμετ. πίν. 14) εἰς τὰς πρώιμους κλασσικὰς δμάδας τοῦ δωματίου LXIII καὶ τοῦ Προμαχῶνος II (περὶ ὧν ἀνωτέρω)⁴. Ἡ δυσχέρεια αὕτη δύναται ν' ἀπαλυνθῇ, ἐὰν δεχθῶμεν, ὅτι ὁ πρώιμος τύπος πρόχου μὲ τράχωσιν ἐπιφανείας κλπ., — ὅπως καὶ κάθε σχῆμα ἢ κόσμημα —, δὲν περιορίσθῃ εἰς αὐστηρὰ χρονικὰ πλαίσια, ἀλλ' ἐπέζησε καὶ εἰς μίαν ὀλίγον νεωτέραν ἐποχὴν. Ὅπως καὶ ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, δυνάμεθα, ὅπως δεικνύει ἡ ρυθμολογικὴ ἔρευνα, νὰ θεωρήσω-

¹ FIANDRA, Periodi, σ. 114-15, πίν. IΘ'.

² Πρβλ. π.χ. τὰ ὄστρακα Annuario 1957-58, I, archivio, εἰκ. 355, σ. 175 (ἐπίσης FIANDRA, πίν. IΘ') μὲ τὰς πρόχους Museo Pigorini, πίν. XII, ἢ πίν. ἡμέτ. 14.

³ Πρβλ. ἐπίσης ΠΛΑΤΩΝΑ, Συγκριτικὴ χρονολογία,

Κρητ. Χρον. 15-16, Πρακτικὰ Α' Κρητολ. Συνεδρίου I, σ. 133.

⁴ Annuario 1957-58, Gli scavi, εἰκ. 56 c καὶ 157 a-b (πρβλ. Museo Pigorini, πίν. XII, ἢ πίν. ἡμέτ. 14).

μεν ὡς βέβαιον, ὅτι μεταξὺ τῆς «φάσεως τραχωτῶν Ἀγίας Τριάδας» καὶ τῆς πρωίμου κλασσικῆς φάσεως τῆς Φαιστοῦ δὲν ὑπάρχει μεγάλη χρονικὴ ἀπόστασις. Διὰ τὸν ὀριστικὸν προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου ἀνιδρύσεως τοῦ ἀνακτόρου εἰς τὴν «φάσιν τραχωτῶν Ἀγίας Τριάδας» πρέπει ν' ἀναμείνωμεν περισσότερον βέβαια ἀνασκαφικὰ δεδομένα.

Η ΩΡΙΜΟΣ ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΦΑΙΣΤΟΥ: Η «ΔΕΥΤΕΡΑ ΦΑΣΙΣ»

Ὁ ἔλεγχος τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων τοῦ νεωστὶ ἀνακαλυφθέντος ἀνακτορικοῦ τμήματος τῆς Φαιστοῦ ἔδειξε σαφῶς, ὅτι αἱ δύο πρῶται φάσεις τοῦ LEVI εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητά μία καὶ μόνη. Μία σύγκρισις τῆς κεραμικῆς τῶν δύο φάσεων δύναται νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν ἀλήθειαν αὐτήν. Εἰς τὰ ἐξῆς θὰ ἐξετάσωμεν τὰ κεραμικὰ εὑρήματα τοῦ ἄνω δωματίου LI καὶ τοῦ δωματίου LXIV: Πρόκειται περὶ τῶν δύο σπουδαιότερων ομάδων τῆς «δευτέρας φάσεως» τοῦ LEVI, τὰς ὁποίας θὰ ἀντιπαραθέσωμεν πρὸς τὴν κεραμικὴν τῆς «πρώτης φάσεως».

Τὸ πρῶτον ἐρώτημα εἶναι κατὰ πόσον αἱ δύο αὐταὶ ομάδες εἶναι τεχνοτροπικῶς ὁμοιογενεῖς, δηλαδὴ κατὰ πόσον ἀνήκουν πράγματι εἰς τὴν αὐτὴν φάσιν. Ἐσημειώσαμεν ἤδη τὸ γεγονὸς (ἀνωτ. δωμ. LXIV), ὅτι εἰς ἀμφοτέρας τὰς ομάδας ἐμφανίζονται «πιθαράκια» τοῦ αὐτοῦ τύπου· ἐδέχθημεν μάλιστα (σ. 48 σημ. 5), ὅτι ἔργα τῆς αὐτῆς χειρὸς μοιράζονται εἰς ἀμφοτέρας τὰς ομάδας. Τὰ τέσσαρα ἀγγεῖα τῆς σημ. 5 σ. 48, τὰ ὁποῖα ἀποδίδομεν εἰς τὸν αὐτὸν τεχνίτην (ἢ ἀπλῇ ἀντιπαραβολῇ εἶναι τόσον σαφές, ὥστε ἡ ἀνάλυσις εἶναι περιττή), ἐφ' ὅσον ἀναγνωρίζονται ὡς ὁμοειδῆς ὁμάς, ἐλκύουν πρὸς ἑαυτὰ ὅλα τὰ «πιθαράκια» τοῦ αὐτοῦ τύπου (: σχῆμα «χαμηλόν», πρὸς τὸ σφαιροειδές, δύο ὀριζόντια λαβαὶ καὶ — εἰς τὰ περισσότερα — ἀνάγλυφα ὀριζόντια σχοινία εἰς τὴν βάσιν καὶ τὸν ὦμον) ἀπὸ τὰς ομάδας τῶν δωματίων LI καὶ LXIV. Πρόκειται προφανέστατα περὶ προϊόντων τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου, εἰς τὰ ὁποῖα, κατὰ μίαν πρώτην ἐντύπωσιν, διασταυροῦνται δύο ἀγγειοπλάσται καὶ δύο (ἢ τρεῖς) ἀγγειογράφοι¹.

Εἶναι ἐπομένως σαφές, ὅτι αἱ δύο ομάδες δὲν εἶναι ἀπλῶς σύγχρονοι ἀλλὰ περιλαμβάνουν καὶ ἀγγεῖα τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου.

¹ Πρῶτος ἀγγειοπλάστης: Annuario 1952-54, εἰκ. 23, 24, 29 b, Annuario 1957-58, Gli scavi, εἰκ. 24b-c, 28 a-b

Δεύτερος ἀγγειοπλάστης: Annuario 1952-54 εἰκ. 25a, 29 a (ἴσως ἐπίσης: 14a, 27, Annuario 1957-58, ἔ.ἀ. εἰκ. 22 a-b).

Πρῶτος ζωγράφος: Annuario 1952-54, εἰκ. 23, 24 (ἴσως καὶ 25 a, 29 b).

Δεύτερος ζωγράφος: Annuario 1957-58, Gli scavi, εἰκ. 24 b-c, 28 a-b.

Τρίτος ζωγράφος (μαθητευόμενος): Annuario 1952-54, εἰκ. 29 a.

Πρβλ. κατωτ. καὶ σ. 89 σημ. 2 καὶ σ. 90 σημ. 1-2. Ἐν ὥραιον πιθαράκι εὑρέθη εἰς Χάλαρα (Φαιστός), βλ. Annuario 1961-62, εἰκ. 187: Ἔργον τοῦ πρώτου ἀγγειοπλάστου ζωγραφηθὲν ἀπὸ τὸν πρῶτον ζωγρά-

φον. Ὁ γεφυρόστομος σκύφος ἀπὸ τὰ Χάλαρα, Annuario αὐτ. εἰκ. 188, ἐξωγραφῆθη ἴσως ἀπὸ τὸν ἴδιον τεχνίτην. Ἡ παρατήρησις αὐτὴ εἶναι δυνατόν νὰ μᾶς δώσῃ τὴν κλεῖδα διὰ τὴν ἀναγνώρισιν μιᾶς ἰσχυρᾶς προσωπικότητος τοῦ κλασσικοῦ ρυθμοῦ, ἐργαζομένης καὶ εἰς τὸν πολύχρωμον καὶ εἰς τὸν ἀπλούστερον ρυθμόν (πρὸς τὸν σκύφον ἀπὸ τὰ Χάλαρα πρβλ. τοὺς σκύφους Palace I, εἰκ. 107 καὶ 108, ἀναφερομένους κατωτέρω σ. 92 σημ. 2, ἐξ ἀφορμῆς τῆς τριώτου πρόχου τοῦ δωμ. LV). Ἡ ἀνωτέρω διάκρισις ἀγγειογράφων καὶ ἀγγειοπλαστῶν ἀποτελεῖ ἀπλῆν προσωρινὴν ὑπόθεσιν, δυναμένην νὰ χρησιμεύσῃ ὡς σημεῖον ἐκκινήσεως διὰ μίαν ἔρευναν πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν, ἐφ' ὅσον βεβαίως θὰ ὑπάρχουν πλήρεις καὶ καλὰ ἀπεικονίσεις τοῦ ὕλικου.

Εἰς ἀξιολόγησιν τῶν δύο ομάδων βοηθούμεθα κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον ἀπὸ τὰ κεραμεικὰ ἀριστουργήματα, τὰ ὅποια ἐμφανίζονται εἰς ἀμφοτέρας. Ἀπὸ τὸ δωμάτιον LI ἔχομεν τὸ λίαν ἐντυπωσιακὸν «κιονωτὸν ἀγγεῖον»¹ ἀπὸ δὲ τὸ δωμάτιον LXIV τρεῖς πίθους: Τὸν «τετράωτον πίθον μὲ παράστασιν ἰχθύων» (πίν. 33), τὸν «τετράωτον πίθον μὲ κρινοσπείρας» (πίν. 34) καὶ τὸν «τρίωτον πίθον μὲ σπείρας ἐπιφανείας» (πίν. 35) (: «πρῶτος, δεύτερος, τρίτος πίθος τοῦ δωματίου LXIV»)².

Καὶ τὰ τέσσαρα ἀγγεῖα εὐρίσκονται εἰς τὸ ὕψος τοῦ καλυτέρου ὠρίμου MM πολυχρώμου ρυθμοῦ³: Σχῆμα καὶ διακοσμητικὰ συστήματα διαφέρουν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἄλλο, ὥστε ἡ συγκριτικὴ πρὸς ἄλληλα μελέτη εἶναι δυσχερής: Τὰ ἀπλούστερα «πιθαράκια» ἔδωσαν εὐθὺς ἀμέσως πολυτίμους πληροφορίας· ἀντιθέτως τὰ ὑψηλὰ δημιουργήματα τοῦ πολυχρώμου ρυθμοῦ ἀποδεικνύονται εἰς ἔπακρον αὐτόνομοι μονάδες μιᾶς τέχνης, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν θεατὴν (ἐφ' ὅσον ἡ θέασις δὲν γίνεται μόνον διὰ τὴν ἀπλὴν αὐτῆς χαράν), ὑψηλὸν βαθμὸν πνευματικῆς παρουσίας. Δὲν θὰ ἐπιχειρήσωμεν συστηματικὴν ἀνάλυσιν τῶν τεσσάρων ἀριστουργημάτων (τοιαύτη ἀνάλυσις μερικῶν κλασσικῶν ἀγγείων γίνεται εἰς ἄλλον τόπον), ἀλλὰ θ' ἀρκεσθῶμεν μόνον εἰς ὀρισμένα παρατηρήσεις, σημαντικὰς διὰ τὴν «τεχνικὴν» πλευρὰν τῆς ἐρεῦνης μας:

Τὰ τέσσαρα ἀγγεῖα ἐμφανίζουν τὴν οἰκείαν, εὐκόλως ἀναγνωριζομένην ὠριμότητα τοῦ καλυτέρου καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ, χωρὶς καθόλου σημεία, τὰ ὅποια θὰ ὑπεδήλωνον τὸν μεταβατικὸν ρυθμόν. Ὅτι εἶναι μετὰ τῶν σύγχρονων καὶ προϊόντων ἀνακτορικῶν ἐργασιῶν, δὲν χρειάζεται ἀπόδειξιν: Ἐδείχθη ἤδη, ὅτι τὰ συνευρεθέντα «πιθαράκια» τῶν δύο ομάδων προέρχονται ἀπὸ ἓν ἐργαστήριον. Μία φυσικὴ ἐρώτησις, ἡ ὁποία ἀνακύπτει σχετικῶς, εἶναι, κατὰ πόσον τὰ τέσσαρα πολύχρωμα ἀριστουργήματα προέρχονται ἐπίσης ἀντιστοιχῶς ἀπὸ ἓν ἐργαστήριον καὶ κατὰ πόσον ταυτίζεται τοῦτο μὲ τὸ ἐργαστήριον, ποὺ παρήγαγε τὰ «πιθαράκια». Δὲν θὰ εἴχομεν κατ' ἀρχὴν δυσκολίαν ν' ἀπαντήσωμεν θετικῶς εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο· ἡ ἀπόδειξις ὅμως δὲν θὰ ἦτο καὶ τόσον ἀπλὴ καὶ ἐξ ἄλλου θὰ εἶχε μικρὰν μόνον ἀξίαν διὰ τὴν παροῦσαν ἐρευναν. Τὰ ἐξῆς σημεία πρέπει νὰ ἐξαρθοῦν:

α) Τὰ πολύχρωμα ἀριστουργήματα δὲν πρέπει νὰ θεωροῦνται ὡς ἰδίᾳ τεχνοτροπικὴ κατηγορία. Διαφέρουν ἀπλῶς κατὰ τὴν τεχνικὴν ζωγραφίσεως τῶν πολλῶν χρωμάτων καὶ λόγῳ τῶν περισσότερον ἀνεπτυγμένων διακοσμητικῶν συστημάτων· ἀνήκουν ὅμως εἰς τὸν αὐτὸν ρυθμόν, ὅπως καὶ τὰ ἀπλούστερα σύγχρονα ἀγγεῖα.

β) Εἶναι φυσικὸν τὰ περισσότερον ἐπιμελελημένης τεχνικῆς πολύχρωμα ἀγγεῖα νὰ εἶναι καὶ καλλιτεχνικῶς ἀνώτερα. Τοῦτο δὲν εἶναι πάντως ἀπόλυτον. Παρὰ τὰ ἄριστα πολύχρωμα ἀγγεῖα τῶν δύο ἐνταῦθα ἐξεταζομένων ομάδων, — τὸ «κιονωτὸν ἀγγεῖον» τοῦ δωματίου LI καὶ τὸν «πίθον μὲ κρινοσπείρας» τοῦ δωματίου LXIV —, ἐμφανίζεται ὡς ἰσάξιον εἰς τὴν αὐτὴν ὑψηλὴν βαθμίδα καλλιτεχνικῆς ἐκφράσεως ἰστάμενον, τὸ

¹ Annuario 1952-54, ἔγχρ. πίν. II καὶ III α.

² Πρῶτος: Annuario 1957-58, Gli scavi, εἰκ. 27 καὶ Annuario 1955-56, ἔγχρ. πίν. III, — δεύτερος καὶ τρίτος: Annuario 1957-58, ἔγχρ. πίν. XXI α-β. Ὡραῖαι

ἔγχρωμοι ἀπεικονίσεις τῶν τριῶν πίθων ἐν MARINATOS-HIRMER, πίνακες IX-XI. Ὑψη ἀντιστοιχῶς 50, 45, καὶ 69 ἐκ.μ.

³ Δηλ. ὅτι ἔχομεν συνηθίσει ν' ἀποκαλοῦμεν MM II α.

διακοσμημένον μὲ ἀπλουστέραν τεχνικὴν «πιθαράκι μὲ θέμα ἀγκύρας» ἀρ. 482 τοῦ δωματίου LI¹.

γ) Τὸ γεγονός, ὅτι τὰ τέσσαρα πολύχρωμα ἀγγεῖα διαφέρουν τόσο πολὺ ἀφ' ἑνὸς μεταξὺ των καὶ ἀφ' ἑτέρου ὥς ὅμας ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπον κεραμεικὴν τῶν δύο δωματίων πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν εἰς τὴν περαιτέρω ἔρευναν.

δ) Δὲν θὰ μᾶς ἐξέπληττε πολὺ, ἐὰν μία ἀναλυτικὴ ἔρευνα ἀπεδείκνυνεν, ὅτι τὰ τέσσαρα πολύχρωμα ἀγγεῖα προέρχονται ἀπὸ τὸ αὐτὸ ἐργαστήριον, ἢ ἀκόμη, ὅτι ἐκοσμήθησαν ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς. Δίδομεν ὀλίγας χρήσιμους ἐνδείξεις σχετικῶς ἴσως πρόκειται περὶ γενικωτέρων τεχνοτροπικῶν χαρακτηριστικῶν, δὲν εἴμεθα ἐν τούτοις ἀκόμη εἰς θέσιν νὰ τὰ ἀξιολογήσωμεν ἐπαρκῶς: Τὸ «κιονωτὸν ἀγγεῖον» ἄς συγκριθῇ κατ' ἀρχὴν μὲ τὸν «δεύτερον πίθον». Τὰ θέματα τῆς μεσαίας ζωφόρου, φυλλοειδῆ καὶ σταγονοειδῆ τοῦ «κιονωτοῦ ἀγγείου», δύνανται νὰ συγκριθοῦν μὲ τὰ κρεμάμενα κρινοειδῆ τοῦ πίθου, τὰ ὅποια νοοῦνται ὥς «κοσμήματα σταγόνων». Οἱ διάφοροι τύποι δισκίων τοῦ «κιονωτοῦ ἀγγείου» ἔχουν ἀντιστοίχους καὶ εἰς τοὺς τρεῖς πίθους. Αἱ σπεῖραι τοῦ «πρώτου» καὶ τοῦ «δευτέρου πίθου» εἶναι συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλας καὶ εἰς ἀνάλογον συντακτικὴν χρῆσιν ἐπίσης συγγενεῖς εἶναι αἱ σπεῖραι τοῦ «πρώτου» πρὸς τὰς τοῦ «τρίτου» πίθου, πάντως διαφορετικῶν τύπων, εἰς τὸν ἕνα «μοναί», εἰς τὸν ἕτερον «διπλαῖ». «Διπλαῖ» εἶναι καὶ αἱ σπεῖραι τῆς ἀνωτέρας ζωφόρου τοῦ «κιονωτοῦ ἀγγείου» καὶ λίαν συγγενεῖς τῶν σπειρῶν τοῦ «τρίτου πίθου». Τὸ αὐτὸ «κιονωτὸν ἀγγεῖον» ἔχει ἐν τούτοις ἐπὶ τοῦ δίσκου τῆς βάσεως μίαν ἐντελῶς διάφορον μορφήν σπείρας μὲ «κισσόφυλλα» καὶ συνηνωμένας ὀπισθοδρομούσας «δισκοσπείρας». Τὸ σύστημα τοῦτο εὐρίσκει πάλιν ἀπήχησιν συγγενείας εἰς τὰς σπείρας ἐπὶ τοῦ ὀριζοντίου τμήματος τοῦ στομίου τοῦ αὐτοῦ «τρίτου πίθου» (πίν. 35, κάτω), αἱ ὅποιαι μὲ τὴν ἀρχαϊκωτέραν διατύπωσιν των ἀποτελοῦν προφανῶς τὸ πρότυπον τῶν πλέον προχωρημένων τοῦ «κιονωτοῦ ἀγγείου». Λίαν συγγενεῖς εἶναι καὶ αἱ σπεῖραι ἐπὶ τοῦ ὧμου τοῦ ἀμφορέως τοῦ δωματίου IL (πίν. 36, ἄνω δεξιᾷ).

Αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις περὶ τῆς κεραμεικῆς τῆς «δευτέρας φάσεως» τῶν δωματίων LI καὶ LXIV ἔδειξαν σαφῶς, ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν δύο συγχρόνους ομάδας, ἀνηκούσας εἰς τὸν ὄριμον καμαραϊκὸν ρυθμόν, τοῦ ὁποίου τὴν ποικιλίαν μορφῶν ἄριστα ἀντιπροσωπεύουν. Θὰ θεωρήσωμεν τὰς δύο ομάδας ὡς ἐνιαῖον, ὁμοιογενὲς σύνολον καὶ θὰ τὰς ἀντιπαραθέσωμεν εἰς τὰς ομάδας τῆς «πρώτης φάσεως» τοῦ LEVI ἢ σύγκρισις αὕτη τῆς κεραμεικῆς τῶν δύο «φάσεων» ἀναλαμβάνεται ὡς ἔλεγχος τῶν συμπερασμάτων τῆς ἐρεύνης μας τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων (ἀνωτ. σ. 52 - 53):

1) Τὰ ἀνωτέρω ἐξετασθέντα «πιθαράκια» τῶν δωματίων LI καὶ LXIV ἔχουν ἀκριβῆ παρόμοια ὅχι μόνον εἰς τὴν «δευτέραν φάσιν» ἄλλων δωματίων (δωμ. LXV)²

1 Annuario 1952-54, εἰκ. 23 (σ. 407): Τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τοῦ καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ ἦτο προφανῶς ἀγγεῖον τῆς καθημερινῆς χρήσεως, ἐνῶ τὰ πολύχρωμα δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς ἐπισήμους περιστάσεις.

2 Annuario 1957-58, Gli scavi, εἰκ. 68 (σ. 244):

Νὰ συγκριθῇ ὁ ὁμοειδὲς πίθος ἀριστερὰ μὲ τὰ ἀγγεῖα τῆς αὐτῆς κατηγορίας τοῦ δωμ. LXIV, αὐτ. εἰκ. 23. Ὁ πίθος δεξιᾷ (εἰκ. 68) εἶναι τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου ὡς καὶ οἱ πίθοι τῶν εἰκόνων 24 καὶ 28, αὐτ. (=πρῶτος ἀγγειοπλάστης, δεύτερος ἀγγειογράφος, ἀνωτ. σ. 87 σημ. 1).

ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κεραμεικὴν τοῦ περιμαχίτου κατωτέρου δωματίου XXVII (πρβλ. ἄνωτ.), τὸ ὁποῖον ὁ LEVI ἀνάγει εἰς τὴν «πρώτην φάσιν» τοῦ. Τὰ δύο «πιθαρᾶκια» μὲ ἀνάγλυφα σχοινία τοῦ δωματίου XXVII προέρχονται προφανῶς ἀπὸ τὸ αὐτὸ ἐργαστήριον, ὅθεν καὶ τὰ ὅμοια ἀγγεῖα τῶν δωματίων LI καὶ LXIV¹. Ἡ νέα σκαφή LEVI τοῦ δωματίου XXVII ἔφερεν εἰς φῶς ἓν δεῖγμα ἀκόμη, τὸ ὁποῖον ἔκειτο ἐπὶ τοῦ «στρώματος δαπέδου» τῆς «πρώτης φάσεως». Τοῦτο συνάπτεται ἐπίσης σαφῶς πρὸς τὰ παραδείγματα τῶν δωματίων LI καὶ LXIV².

2) Ἐν Kamares-Stil, κεφάλ. XIII, ἀναλαμβάνεται συστηματικὴ ἔρευνα περὶ τοῦ θέματος «ἀγκύρας καὶ παπύρου». Ὁ «φαιστιακὸς ἀμφορεὺς», ὁ ὁποῖος ἐξελέγη ὡς σημεῖον ἐκκινήσεως τῆς ἐρεῦνης, προέρχεται ἀπὸ τὴν μεγάλην ὁμάδα τῆς «πρώτης φάσεως» τοῦ δωματίου IL. Τὸ ἀγγεῖον ἐξωγραφήθη πιθανώτατα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου ὡς καὶ τὰ «πιθαρᾶκια» τοῦ «δευτέρου ζωγράφου» τῆς σημ. 1 σ. 87³. Ὁ «κνωσιακὸς ἀμφορεὺς» ἀφ' ἑτέρου⁴, ὁ ὁποῖος ἐξετάζεται (ἐ.ἀ.) ἐν συνεχείᾳ τοῦ «φαιστιακοῦ» εἶναι κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν κόσμησιν διδυμὸς τοῦ «φαιστιακοῦ» κατὰ τὴν τεχνικὴν ζωγραφίσεως συγγενεὺι ὅμως τόσον πολὺ μὲ τὸ ἀριστουργηματικὸν «πιθαρᾶκι» ἀρ. 482 τοῦ δωματίου LI⁵, ὥστε ἀναγκάζομεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ αὐτὸς ζωγράφος ἐκόσμησε τὰ δύο ἀγγεῖα. Πάντα τὰ ἀναφερόμενα ἐνταῦθα ἀγγεῖα εἶναι προφανῶς σύγχρονα.

3) Οἱ πίθοι μὲ «θέματα σταγόνων καὶ καταλειβάδων» τῆς «δευτέρας φάσεως» τοῦ δωματίου LXIV ἔχουν, ὡς ἤδη ἀνεφέρθη, ἀκριβέστατα παρὰλληλα ὅχι μόνον εἰς τὰς ἀποθήκας XXXIV τῆς σκαφῆς PERNIER, ἀλλ' ἐπίσης καὶ εἰς τὴν «πρώτην φάσιν» τῶν ἀποθηκῶν LVIII τῆς σκαφῆς LEVI (πίν. 39)⁶. Ὁ ἀριστουργηματικὸς πίθος τῆς «δευτέρας φάσεως» τοῦ δωματίου XXVIII (πίν. 38) ἔχει πολὺ καλὴν ἀντιστοιχίαν κατὰ τὸ σχῆμα εἰς πίθον μὲ καταλειβάδας τῆς «πρώτης φάσεως» ἐκ τῶν ἀποθηκῶν LVII (πίν. 39α).

4) Τὰ τέσσαρα πολύχρωμα ἀριστουργηματικὰ ἀγγεῖα τῶν δωματίων LI καὶ LXIV δεικνύουν σαφέστατα τὴν αὐτὴν τεχνοτροπικὴν βαθμίδα, ἣν καὶ τὰ καλύτερα ὄριμα κλασσικὰ ἀγγεῖα τῶν διαφόρων δωματίων τῆς «πρώτης φάσεως», τὰ σπουδαιότερα τῶν ὁποίων ἀνεφέρθησαν ἄνωτέρω εἰς τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων. Ἐνεκα τοῦ ὑψηλοῦ βαθμοῦ αὐτονομίας τῶν ἀγγείων τούτων δὲν εἶναι δυνατὴ ἐνταῦθα

1 Καλύτερα παρὰλληλα τοῦ ἀγγείου Festos I, εἰκ. 67 (σ. 147) εἶναι τὰ δύο ἀγγεῖα τοῦ δωμ. LI, Annuario 1952-54, εἰκ. 23-24 (σ. 407-8). Τὸ δεύτερον ἀγγεῖον Festos I, εἰκ. 66 (σ. 146) ἔχει ἰδιάζον σχῆμα.

2 Annuario 1952-54, εἰκ. 64 (σ. 435) ἄνω σειρά, πρὸς σύγκρισιν μὲ τὸ ἀγγεῖον τοῦ δωμ. LI, αὐτ. εἰκ. 23 (σ. 407), 29 κλπ. Τὸ ἀγγεῖον τῆς σκαφῆς PERNIER, Festos I, εἰκ. 67 (σ. 147), ὁμοιάζει πολὺ κατὰ τὸ σχῆμα πρὸς τὸ πιθαρᾶκι τῆς νέας σκαφῆς ἀπὸ τὸ «στρῶμα τοῦ δαπέδου» καὶ ἐπομένως χρονολογεῖται ἀσφαλῶς εἰς τὴν αὐτὴν φάσιν (καὶ ἀκολουθεῖ βεβαίως τὸ δεύτερον ἀγγεῖον Festos I, εἰκ. 66 μὲ τὴν συνευρεθεῖσαν κεραμεικὴν). Βλ. ἀκόμη ἓν παράδειγμα ἀπὸ τὸ τμήμα XXVIII, «πρώτην φάσιν», Annuario αὐτ. εἰκ. 77 (σ. 446) δευτέρα σειρά, τρίτον ἐξ ἀριστ.,—πρὸς σύγκρισιν μὲ ἓν τῆς «δευτέρας φάσεως» τοῦ δωμ. LI,

αὐτ. εἰκ. 25 α (σ. 409).

3 Bollettino 1952, εἰκ. 21 α (σ. 333), «πρώτη φάσις»: εἰς τὴν τεχνικὴν ζωγραφίσεως συγγενεὺι ὁ ἀμφορεὺς πρὸς τὰ δύο ἀγγεῖα, Annuario 1957-58, Gli scavi, εἰκ. 24, πολὺ περισσότερον ἀπὸ ὅ,τι τὰ ὅμοια (τοῦ αὐτοῦ ἀγγειοπλάστου! πρβλ. σ. 87 σημ. 1) αὐτ. εἰκ. 28.

4 BCH 84, 1960, σ. 834, εἰκ. 1. Πρβλ. PELAGATTI, Osservazioni, σ. 99 καὶ σημ. 1.

5 Annuario 1952-54, εἰκ. 23 (σ. 407).

6 Πρβλ. Annuario 1957-58, Gli scavi, εἰκ. 23 α καὶ c μὲ Festos I, πίν. XXXVII (ἐπίσης αὐτ. εἰκ. 190-194) καὶ FIANDRA, Periodi, σ. 120 καὶ πίν. ΔΓ', ἐπίσης ἡμέτ. πίν. 39. Οἱ λίαν ἐνδιαφέροντες πίθοι τῶν ἀποθηκῶν τῆς πτέρυγος PERNIER εἶναι δυστυχῶς ἐλλιπέστατα δημοσιευμένοι.

μία πλήρης μελέτη των. Θα περιορισθῶμεν ἐπομένως εἰς ἐπὶ μέρους παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν τεσσάρων καὶ τινων ἀκόμη ἀγγείων.

5) Οἱ ἡμιρόδακες, οἱ ἐμφανιζόμενοι εἰς μίαν τῶν ζωφόρων τοῦ «κιονωτοῦ ἀγγείου» τοῦ δωματίου LI καὶ ἐπίσης ἐπὶ κυπέλλου τοῦ δωματίου LXIV (ἀμφοτέρων τῆς «δευτέρας φάσεως») ¹ ἀποτελοῦν θέμα κοινόν, ἀπαντῶμενον εἰς διαφόρους μορφὰς ἐπὶ ἀγγείων τῆς «πρώτης φάσεως», ὅπως π.χ. ἐπὶ ἐνὸς γεφυροστόμου σκύφου τοῦ δωματίου IL καὶ μιᾶς πρόχου τοῦ δωματίου LV ².

Τὰ πλάγια φύλλα τῶν σπειρῶν τῆς ἀνωτέρας ζωφόρου τοῦ «κιονωτοῦ ἀγγείου» τοῦ δωματίου LI ἐπανερχονται εἰς ταυτόσημον τύπον εἰς ὁμοίαν ζωφόρον σπειρῶν τοῦ θαυμασίως κοσμημένου ἀγγείου-ἡθμοῦ (vaso-colatoio) τοῦ δωματίου LV ³. Ἐὰν ἡ ἐπανάληψις τοῦ θέματος δὲν ὀφείλεται ἀπλῶς εἰς τὸν σύγχρονον ρυθμόν (πρᾶγμα πού θά ἤρκει διὰ τὴν χρονολογικὴν ἔρευναν), πρέπει νὰ σκεφθῶμεν, ὅτι ὀφείλεται εἰς τὸν αὐτὸν ζωγράφον ⁴.

Τοιαῦται ἐπὶ μέρους παρατηρήσεις φαίνονται ἴσως σχολαστικαὶ εἰς τὸν ἀναγνώστην, ἐφ' ὅσον τὸ ὑπέροχον «κιονωτὸν ἀγγεῖον» τοῦ δωματίου LI ὁμιλεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ γλῶσσαν καθαρωτάτην. Ὀφείλομεν ἐν τούτοις νὰ προσέχωμεν πάντοτε τὰς σαφεῖς συγκρίσεις, διότι παρέχουν ἀσφαλῆ ἐπιχειρήματα.

6) Τὸ ὠραῖον κυλινδρικὸν ἄωτον ποτήριον τοῦ δωματίου LI ⁵ μὲ κόσμησιν δριζοντίων ταινιῶν καὶ ζωφόρον κυκλικῶν θεμάτων μὲ ρόδακας, ἔχει ρόδακας τοῦ αὐτοῦ τύπου ὡς καὶ μία τρίτος κομψὴ πρόχους τῆς «πρώτης φάσεως» τοῦ δωματίου LV ⁶. Καὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δριζοντίων ταινιῶν εἶναι τὰ δύο ἀγγεῖα συγγενῆ.

7) Ἡ PAOLA PELAGATTI ἐπιχειρεῖ εἰς τὴν ἐργασίαν της περὶ τῶν κεραμέων τῆς Φαιστοῦ ⁷ μίαν συναρπαστικὴν ἀπόδοσιν τοῦ πίθου μὲ κρινοσπείρας τοῦ δωματίου LXIV (πίν. 34) εἰς μίαν δμάδα (: «Gruppo B»), εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει καὶ ἡ «πρόχους τοῦ δωματίου 11» ⁸. Ἡ πρόχους προέρχεται ἀπὸ τὴν σκαφὴν BANTI (πρβλ. ἀνωτ. σ. 37-38 : Δωμάτιον 11), ἀλλὰ ἀνήκει ἀναμφιβόλως εἰς τὴν μεγάλην δμάδα τῆς «πρώτης φάσεως» τοῦ δωματίου τούτου. Ἡ PELAGATTI δὲν δικαιολογεῖ ἐπαρκῶς τὴν ἀπόδοσιν αὐτῇ, εἶναι ἐν τούτοις λίαν πιθανὸν νὰ ἔχῃ δίκαιον. Θὰ ἠθέλαμεν σχετικῶς νὰ ὑποδείξωμεν τὴν συντακτικὴν συγγένειαν τῶν διακοσμητικῶν συστημάτων τῶν δύο ἀγγείων, ἢ ὁποία ὀφείλεται εἰς τὴν χρῆσιν ὁμοίων «ἵσταμένων» γωνιωδῶν θεμάτων («θέματα

¹ Annuario 1952-54, ἔγχρ. πίν. II, Annuario 1957-58, Gli scavi, εἰκ. 25 i (σ. 210) : ἐπὶ τοῦ κυπέλλου σταυροειδῶς.

² Bollettino 1952, ἔγχρ. πίν. II d, Bollettino 1956, εἰκ. 23 b (σ. 249), σταυροειδῶς ὅπως εἰς τὸ κύπελλον τοῦ δωμ. LXIV (ἀμέσως ἀνωτ. σημ. 1) : Ἀντίστοιχον κύπελλον προέρχεται ἀπὸ τὸ δωμ. LV (sottoscala), Bollettino 1956, εἰκ. 24 a, δωδέκατον. Ὅμοιους ἡμιρόδακας μὲ συνδυασμὸν σπειρῶν καὶ κοραλλίων φέρει τὸ θαυμάσιον ρυτὸν τοῦ δωμ. LXI, Annuario 1957-58, ἔγχρ. πίν. XXII b : Ρυθμὸς τῆς αὐτῆς ἐποχῆς (ὡς τοῦ «κιονωτοῦ ἀγγείου»), ἀλλὰ προφανῶς ἄλλος ζωγράφος. Ὁ ζωγράφος τοῦ ρυτοῦ ἐκόσμησε καὶ ἓνα γεφυρόστομον

σκύφον τοῦ δωμ. LV, Bollettino 1956, εἰκ. 25 b (σ. 250).

³ Bollettino 1956, ἔγχρ. πίν. III b, ζωφόρος σπειρῶν εἰς τὸ κάτω σῶμα τοῦ ἀγγείου.

⁴ Πρβλ. τὴν λίαν ἐνδιαφέρουσαν (ἀλλὰ δυστυχῶς λίαν περιληπτικὴν) ἀνάλυσιν τῆς PELAGATTI, Osservazioni, σ. 104 κέξ. : Gruppo A.

⁵ Annuario 1952-54, εἰκ. 32 (σ. 412).

⁶ Bollettino 1956, ἔγχρ. πίν. III a (κείμε. αὐτ. σ. 248 b).

⁷ PELAGATTI, Osservazioni, σ. 103 κέξ.

⁸ MARINATOS-HIRMER, ἔγχρ. πίν. VIII (πρόχους) καὶ X (πίθος).

Λάμβδα»): Τὰ θέματα αὐτά (τὰ ὅποια ἔχουν καὶ εἰς τὰ δύο ἀγγεῖα πρὸς τὰ ἔσω καμπυλούμενα σκέλη), βοηθοῦν εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν μεγάλων ἐπιφανειῶν, ὅπου εὐρίσκουν θέσιν τὰ κύρια διακοσμητικὰ θέματα καὶ συγχρόνως χρησιμεύουν ὡς πλαισιοῦσαι δυνάμεις. Ὅτι ἔχουν ἐπίσης μίαν συνδετικὴν (ἀκριβέστερον «μεταβιβαστικὴν») λειτουργίαν, ἐκτίθεται εἰς ἄλλον τόπον εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῆς πρόχου τοῦ δωμ. 11 (Kamare-Stil, XVI). Εἶναι περαιτέρω συντακτικῶς συγγενῇ τὰ δύο ἀγγεῖα εἰς τὸ ὅτι κύρια καὶ δευτερεύοντα κοσμήματα συνδέονται μὲ ὁμοῖον τρόπον μεταξύ των, ἢ, μὲ ἄλλους λόγους, εἰς τὴν διαδοχὴν κυρίων καὶ «πλαγίων» ὅψεων. Βεβαίως τὸ διακοσμητικὸν σύστημα τοῦ πίθου εἶναι συντακτικῶς πολὺ ὠριμώτερον παρὰ τῆς πρόχου καὶ ἐπομένως θὰ ἡδυνάμεθα ἴσως νὰ θεωρήσωμεν τὴν πρόχου ὡς κάπως παλαιότερον ἔργον τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου (χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίῃ, ὅτι δεχόμεθα καὶ ἀντίστοιχον χρονικὴν διαφοροποίησιν τῶν κεραμεικῶν δμάδων, ὅθεν τὰ δύο ἀγγεῖα προέρχονται).

Σημαντικῶς συγγενὴς πρὸς τὰ δύο ἀγγεῖα εἶναι ἡ «τρίωτος πρόχους μὲ σπείρας ροδάκων (Rosettenspiralen) καὶ κλάδους» τοῦ δωματίου LV (τῆς «πρώτης φάσεως», πρβλ. ἀμέσως ἀνωτέρω : 6) ¹. Ἐὰν καὶ αὕτη ἀνήκει εἰς τὸν αὐτὸν τεχνίτην, δύναται νὰ δείξῃ μόνον μία συστηματικὴ μελλοντικὴ ἔρευνα ². Εἶναι πάντως ἡ τρίωτος πρόχους εἰς πολλὰ σημεῖα συγγενὴς τῶν δύο ἀγγείων : Ἄς συγκριθῇ π.χ. ἡ μεταχειρίσις τοῦ κάτω σώματος (βάσεως) τῆς τριώτου πρόχου καὶ τοῦ πίθου μὲ τὰς τρεῖς ὁμοίας πλατείας ὀριζοντίας ταινίας. Τὰ γωνιώδη πλαισιοῦντα συστήματα εἶναι ἐντελῶς διάφορα εἰς τὰ δύο ἀγγεῖα, μάλιστα εἰς τὴν τρίωτον πρόχου ταῦτα δὲν ἴστανται πλέον, ἀλλὰ «κρέμονται» δίκην γιρλάντας κατὰ τὸν παλαιὸν τρόπον τοῦ λευκοῦ ρυθμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης (π.χ. τεῖοδόχαι Βασιλικῆς). Αἱ διαφοραὶ εἶναι ἐν τούτοις περισσότερον ἑξωτερικαί : μία ἐσωτερικὴ συγγένεια διακρίνεται εὐκόλως : Ἡ σύνδεσις τῶν «ἱσταμένων» γωνιωδῶν συστημάτων τοῦ πίθου διὰ τῶν ἡμισελήνοειδῶν θεμάτων ἔδωσεν ἴσως ἀφορμὴν διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἐν σχήματι γιρλάντας τοῦ συστήματος εἰς τὴν τρίωτον πρόχου. Ἡ πρόχους τοῦ δωματίου 11 ἐξ ἄλλου δεικνύει τὴν ἀρχικὴν ἀντίληψιν μὲ τὴν γωνιώδη ἀκόμη σύνδεσιν τῶν «θεμάτων Λάμβδα». Ἐπίσης εἶναι λογικὸν νὰ διατυπωθῇ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι τὰ πλαισιοῦντα λογχοειδῆ θέματα τῆς πρόχου τοῦ δωματίου 11 ἐξειλίχθησαν εἰς τὰ «φλογωτὰ» τοῦ πίθου, τὰ ὅποια ἀκολούθως μετελλάγησαν εἰς τὴν τρίωτον πρόχου εἰς τὰς ἡσύχους ὀδοντωτὰς ταινίας. Πιστεύομεν, ὅτι τοιαῦτα ἀπίστευτα κατ' ἀρχὴν ἄλματα εἶναι ὅπωςδήποτε δυνατὰ εἰς τὴν συνεχῶς ἐναλλασσομένην φορὰν τοῦ ὠρίμου καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ καὶ δὴ εἰς τὸ ἔργον τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου. Ἐδῶ εὐρίσκεται καὶ ὁ πυρὴν τοῦ αἰνίγματος τῆς ἀφαντάστου δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν, ὅτι τὰ ἄλματα αὐτὰ δὲν ἔγιναν ἀπλῶς καθ'αυτά, ἀλλὰ καθορίζονται ἐν πολλοῖς ὑπὸ τῆς κυρίας κοσμήσεως : Τὰ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἐκτεινόμενα θέματα κλάδων τῆς τριώτου πρόχου καὶ τὰ φλογωτὰ θέματα τοῦ πίθου δὲν θὰ ἦτο δυνατόν ν' ἀνεχθοῦν

¹ Bollettino 1956, ἔγχρ. πίν. III a.

² Πρὸς τὴν τρίωτον πρόχου πρβλ. τὸν γεφυρόστομον σκύφον τῆς Κνωσοῦ, Palace IV 1, εἰκ. 107 (σ. 137). Ὁ ὁμοῖος σκύφος τῆς Ἀβύδου, αὐτ. εἰκ. 108,

δεικνύει τὰ αὐτὰ θέματα ἀστερίσκων, ὅπως ὁ πίθος μὲ σπείρας ἐπιφανείας τοῦ δωμ. LXIV, ἀνωτ. «δευτέρα φάσις» (πρβλ. ἀκόμη τὸν σκύφον ἀπὸ τὰ Χάλαρα, σ. 87 σημ. 1).

ἄλληλα. Ἦτο ἀνάγκη, τὸ πλαισιοῦν στοιχεῖον νὰ εὐρίσκεται εἰς ἀπολύτως οὐδετέραν σχέσιν πρὸς τὴν κυρίαν διακοσμητικὴν ἐπιφάνειαν, καθ' ὅσον τὸ κύριον κόσμημα διὰ τῶν ἐκτεινομένων θεμάτων κλάδων ἀπῆται δι' ἑαυτὸ τὴν ἐπιφάνειαν ταύτην. Εἰς τὸν πίθον ἔχομεν τὴν αὐτὴν σχέσιν ἀλλὰ αἱ δυνάμεις εἶναι ἀντίστροφοι: Ἐδῶ εἶναι τὰ πλαισιοῦντα συστήματα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια, διὰ τῶν «ὀδόντων» τῶν «φλογωτῶν θεμάτων», ἐκτείνονται εἰς τὴν κυρίαν ἐπιφάνειαν, ἐνῶ τὰ κύρια κοσμήματα ἔχουν ἥρεμον ἀπόληξιν. Τὰγωνιώδη συστήματα ἔχουν ἐπὶ πλέον εἰς τὸν πίθον μεγαλυτέραν διακοσμητικὴν σημασίαν.

Καὶ ἀκόμη, ἡ κυρία κόσμησις τῆς τριώτου πρόχου δεικνύει ἀνάλογον συγγένειαν πρὸς τὴν κυρίαν κόσμησιν τῶν δύο ἀγγείων: Ἡ κατανομή τῶν ἐπὶ μέρους δυνάμεων (θεμάτων) τῆς τριώτου πρόχου ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὴν διάταξιν τῆς πρόχου τοῦ δωματίου 11. Ἐπίσης αἱ μεγάλοι σπεῖροι μὲ τοὺς ρόδακας ἔχουν μεγάλην συγγένειαν πρὸς τὰ θέματα «κρίνων-σταγόνων» τοῦ πίθου.

Δὲν θὰ ἐπιμείνωμεν εἰς εὐρυτέραν ἀνάλυσιν τῶν τριῶν ἀριστουργηματικῶν ἀγγείων: Ἀκόμη καὶ ἐὰν δὲν ἀνήκουν εἰς τὸν αὐτὸν τεχνίτην, δεικνύουν σαφῶς, ὅτι αἱ δύο φάσεις τοῦ LEVI παρουσιάζουν τὸν αὐτὸν ὥριμον κλασσικὸν ρυθμόν.

Ἐτερματίσαμεν οὕτω τὴν ἀνάλυσιν τῆς κεραμεικῆς τῶν δύο πρώτων φάσεων τοῦ LEVI: Ἡ κεραμεικὴ εἶναι καὶ εἰς τὰς δύο ἢ αὐτὴ, ὅχι μόνον τεχνοτροπικῶς ἔργα τῶν αὐτῶν τεχνιτῶν ἢ τῶν αὐτῶν ἐργαστηρίων διαμοιράζονται καὶ εἰς τὰς δύο φάσεις. Τὸ συμπέρασμα τῆς ἐρεῦνης εἶναι ἐπομένως τὸ αὐτό, ὥς καὶ τῆς προηγηθείσης ἐξετάσεως τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων: Ἡ «πρώτη» καὶ ἡ «δευτέρα φάσις» τοῦ LEVI ἀποτελοῦν μίαν καὶ μόνην φάσιν εἰς τὴν οἰκοδομικὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνακτόρου καὶ τὴν τεχνοτροπικὴν ἐξέλιξιν τῆς κεραμεικῆς· εἶναι αὐτὴ ἡ μεγάλη ἐποχὴ τοῦ ὥριμου κλασσικοῦ καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ.

Η «ΤΡΙΤΗ ΦΑΣΙΣ» ΤΟΥ LEVI: Η ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ ΤΟΥ ΑΝΑΚΤΟΡΟΥ PERNIER

Εἰς τὴν προηγηθεῖσαν ἔρευναν (τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων) δὲν ἠδυνήθημεν νὰ δώσωμεν ὁριστικὴν λύσιν εἰς τὸ πρόβλημα τῆς χρονικῆς σχέσεως τῶν ἀνακτόρων PERNIER καὶ LEVI πρὸς ἄλληλα. Εἰσερχόμεθα ἤδη εἰς συγκριτικὴν ἔρευναν τῆς κεραμεικῆς τῶν δύο ἀνακτορικῶν τμημάτων. Ἡ κεραμεικὴ διαπέδων ¹ τῆς πτέρυγος PERNIER θ' ἀντιπαρατεθῇ πρὸς τὴν μεγάλην ὁμάδα ² τῆς πτέρυγος LEVI ³. Εἰς τὰ ἐξῆς ἐξετάζονται αἱ σχέσεις ἀριθμοῦ ἀγγείων, τὰ ὅποια ἀνήκουν ἀναμφισβητήτως εἰς τὴν «τρίτην φάσιν» (ἀγγεῖα τῶν ἐπὶ μέρους τίτλων παραγράφων), πρὸς τὴν ὥριμον κλασσικὴν κερα-

¹ Κατὰ τὸν κατάλογον τῆς BANTI, Cronologia, σ. 10: Ἡ κεραμεικὴ τοῦ δωμ. XXI καὶ τῶν ἀποθηκῶν XXXIV δὲν συνεξετάζεται, πρβλ. ἀνωτ. σ. 32 (κείμενον καὶ σημ. 2). Τὴν κεραμεικὴν τοῦ κατωτέρου δωμ. XXVII, συνυπολογίζομεν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς προηγηθείσης ἐρεῦνης, μετὰ τῆς μεγάλης ὁμάδος τῆς

πτέρυγος LEVI.

² Ὡς εἶναι εὐνόητον, ἄνευ διακρίσεως «πρώτης» καὶ «δευτέρας φάσεως».

³ Πρέπει νὰ ὑπενθυμίσωμεν τὸ γεγονός, ὅτι τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα τῆς πτέρυγος PERNIER παραδίδονται ἐλλιπῶς, πρβλ. ἀνωτ. σ. 28-29 καὶ σημ. 1. σ. 29.

μεικὴν τῆς πτέρυγος LEVI (συμπεριλαμβανομένης τῆς ομάδος τοῦ δωματίου 11):

Πρόχους τοῦ δωματίου XIII.

Ἡ P. PELAGATTI ἀποδίδει τὰς δύο ἐξαιρετικούς πρόχους τῶν δωματίων 11 καὶ XIII εἰς τὸν αὐτὸν τεχνίτην ¹, τ.ἔ. τὸν «ζωγράφον τοῦ πίθου με κρινοσπείρας τοῦ δωματίου LXIV». Ὅτι ἡ πρόχους τοῦ δωματίου 11 δύναται πράγματι ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν τεχνίτην αὐτὸν προσεπαθήσαμεν νὰ δείξωμεν εἰς τὴν ἀνωτέρω ἔρευναν. Ὅτι ὅμως εἶναι δυνατόν αἱ δύο πρόχοι ν' ἀποδοθοῦν εἰς τὸν αὐτὸν τεχνίτην δὲν εἶναι ἐντελῶς σαφές. Εἰς μίαν μελέτην τῶν σχημάτων τῶν ἀγγείων τοῦ καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ (Kamaraes-Stil, XIV) κατελήξαμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὰ δύο ἀγγεῖα εἶναι περίπου σύγχρονα καὶ προέρχονται ἀπὸ διαφορετικὰ ἐργαστήρια. Τὸ πρόβλημα εἶναι ἴσως δυνατόν νὰ λυθῇ διὰ νέας συστηματικῆς μελέτης.

Πρόχους τοῦ δωματίου VII.

Ἡ πρόχους τοῦ δωματίου VII² εἶναι κατὰ τὸ σχῆμα λίαν συγγενῆς πρὸς τὰς δύο πρώτας. Ἡ κόσμησις με σπείρας ροδάκων δὲν φαίνεται καλῶς εἰς τὴν κακὴν εἰκόνα (καὶ κακὴ διατήρησις τοῦ ἀγγείου) εἶναι πάντως μία τυπικὴ ὥριμος κλασσικὴ κόσμησις ³. Τὸ λεπτυνόμενον ἐλαφρῶς πρὸς τὰ κάτω σχῆμα τοῦ ἀγγείου δὲν σημαίνει νεωτέραν ἐποχὴν, διότι τοιαῦτα καὶ ἀκόμη κομψότερα σχήματα (: ἐπόμενον ἀγγεῖον) εἶναι τυπικὰ διὰ τὸν ὥριμον κλασσικὸν ρυθμόν ⁴.

Πρόχους τοῦ δωματίου VI

Ἡ πρόχους τοῦ δωματίου VI ⁵ με κόσμησιν σπειρῶν καὶ κυματοειδῶν γραμμῶν δὲν πρέπει ἐπίσης ἔνεκα τοῦ σχήματός της (: σῶμα ὠοειδές, λαιμὸς ὑψηλὸς καὶ σαφῶς διακρινόμενη βάσις) νὰ χρονολογηθῇ βραδύτερον. Μεγάλῃς ὁμοιότητος εἶναι τὸ σχῆμα τῆς πρόχους με ἀβακωτὸν θέμα καὶ κοραλλία τοῦ δωματίου LV («πρῶτη φάσις» πίν. 40, κάτω) ⁶. Δὲν θὰ ἦτο μεγάλη τόλμη ν' ἀποδοθοῦν αἱ δύο πρόχοι εἰς τὸν αὐτὸν τεχνίτην: Ὅχι μόνον τὸ σχῆμα ἀλλὰ καὶ ἡ κόσμησις τοῦ κάτω σώματος ἔχει μεγάλην ὁμοιότητα. Ἡ πρόχους με τὸ ἀβακωτὸν θέμα εἶναι ἔργον τοῦ τεχνίτου τοῦ μοναδικοῦ «κρατῆρος με πλαστικὰ ἄνθη» ἀπὸ τὸ αὐτὸ δωμάτιον LV ⁷. Τὰ θέματα κοραλλίων τῶν δύο ἀγγείων ἔχουν ἀντιστοιχίαν εἰς μίαν πρόχουν στρογγύλου σχήματος τοῦ αὐτοῦ δω-

¹ PELAGATTI, Osservazioni, σ. 103, «Gruppo B» καὶ πίν. ΣΤ'. Καλὰ εἰκόνες ἐν MARINATOS-HIRMER, πίν. 21 (πρόχους δωμ. XIII) καὶ VIII (πρόχους δωμ. 11).

² Festos I, εἰκ. 101 δεξιὰ (σ. 224).

³ Πρβλ. τὸ κύπελλον τοῦ δωμ. LI καὶ τὴν τρίτον πρόχουν τοῦ δωμ. LV (ἀνωτ. σ. 91, ἀριθ. 6) καὶ ἀκόμη τοὺς ἡμιρόδακας τῶν ἀγγείων (ἀνωτ. σ. 91, ἀριθ. 6 καὶ σημ. αὐτ. 1-2) Ὁ ἀμφορεὺς τοῦ δωμ. XXI, Festos I, εἰκ. 166 ἀριστερά, δεικνύει νεώτερον τύπον, πρβλ. σ. 32 σημ. 2.

⁴ Ἐκτὸς τῆς ἐνταῦθα σ. 92 ἀναλυτικῶς ἐξεταζομένης τριώτου πρόχους τοῦ δωμ. LV πρβλ. τὸ κομψότερον σχῆμα τῆς ἐπίσης τριώτου πρόχους με κόσμησιν ἀναγλύφων ὀστράκων ἀπὸ τὸ αὐτὸ δωμ. LV, Bollettino 1956, εἰκ. 20 (σ. 247).

⁵ Festos I, σ. 222 ἀρ. 4 (: ὑπάρχει μόνον ἡ κακὴ εἰκὼν ἐν MA 12, στ. 108, εἰκ. 41).

⁶ Bollettino 1956, ἔγχρ. πίν. II b.

⁷ Αὐτ. πίν. II a καὶ MARINATOS-HIRMER, ἔγχρ. πίν. XII.

ματίου ¹, ή οποία δεικνύει επίσης κυματοειδείς γραμμές κατὰ τὸν τύπον τῆς πρόχου τοῦ δωματίου VI ².

Πρόχους τοῦ δωματίου XXII.

Ἡ πρόχους τοῦ δωματίου XXII με «κισσοσπείρας» καὶ κυματοειδείς γραμμές ἀνεφέρθη καὶ κατὰ τὴν ἐποπτεία τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων (ἀνωτ. Δωμάτιον 18: α σ.39). Ὅμοιαν κόσμησιν ἔχει ὁ μέγας ἀμφορεὺς τοῦ δωματίου IL («πρώτη φάσις» πίν. 36) ³.

Ὅπως ἤδη ἐσημειώσαμεν (ἀνωτ. σ. 89: δ') αἱ σπείραι τοῦ ὤμου (περὶ τὸν λαιμὸν) τοῦ ἀμφορέως τούτου τῆς «πρώτης φάσεως» εἶναι λίαν συγγενεῖς τῶν σπειρῶν ἐπὶ τοῦ δίσκου τῆς βάσεως τοῦ «κιονωτοῦ ἀγγείου» τοῦ δωματίου LI καὶ τῶν σπειρῶν τοῦ στομίου τοῦ μεγάλου πίθου τοῦ δωματίου LXIV (πίν. 35), ἀμφοτέρων τῆς «δευτέρας φάσεως».

Γεφυρόστομος σκύφος τοῦ δωματίου XXIII.

Κισσόσπείραι τοῦ αὐτοῦ τύπου κοσμοῦν καὶ τὸν γεφυρόστομον σκύφον τοῦ δωματίου XXIII ⁴. Τὸ ἀγγεῖον κατὰ τὸ σχῆμα εἶναι τυπικώτατα ὥριμον κλασσικόν ⁵. Κισσόσπείραι ἐμφανίζονται καὶ εἰς ἄλλα ὥριμα κλασσικὰ ἀγγεῖα, ὅπως εἰς τὸ τρίτον ἀγγεῖον τοῦ δωματίου L (πίν. 37) καὶ εἰς ἄλλους τύπους, ὡς ἤδη ἀνεφέρθη, εἰς τὸ «κιονωτὸν ἀγγεῖον» τοῦ δωματίου LI καὶ τὸν μέγαν «τρίτον πίθον» τοῦ δωματίου LXIV ⁶. Πῶς ἐξελιχθῇ τὸ θέμα εἰς τὴν ὑστέραν κλασσικὴν φάσιν δεικνύουν οἱ γεφυρόστομοι σκύφοι τῆς ΝΔ. οἰκίας ⁷. Ὅτι ὁ σκύφος τοῦ δωματίου XXIII ἀνήκει πρᾶγματι εἰς ἐποχὴν πολὺ πρωιμωτέραν ἀπὸ τοὺς σκύφους τῆς ΝΔ. οἰκίας φαίνεται καθαρὰ καὶ ἀπὸ τὴν σύγκρισιν τῶν σχημάτων ⁸.

1 Bollettino 1956, εἰκ. 22 a (σ. 249).

2 Διὰ τὰς κυματοειδείς γραμμὰς πρβλ. ἀκόμη τὴν τρίτον πρόχου τοῦ δωμ. L («πρώτη φάσις»), Annuario 1952-54, εἰκ. 93 a (σ. 456) (γενικὰ περὶ τοῦ μοτίβου ἐν Kamares-Stil, XV).

3 Festos I, εἰκ. 172 (σ. 295), ἄλλη ὄψις ἐν BANTI, Cronologia, εἰκ. 31.— Bollettino 1952, εἰκ. 21 b. Καὶ τὰ δύο ἀγγεῖα παρὰ FIANDRA, ἡ ὁποία ἐπίσης κάνει τὴν σύγκρισιν, Periodi, πίν. ΔΕ' 1-2. Διὰ τὴν FIANDRA, αὐτ. σ. 121, ἀποτελεῖ ἡ ὁμοιότης ἀπόδειξιν, ὅτι καὶ αἱ δύο ἀνακτορικαὶ πτέρυγες ἦσαν συγχρόνως ἐν χρήσει καταστραφεῖσαι ὑπὸ πυρκαϊᾶς (: Ἡ «τρίτη περίοδος» τῆς FIANDRA πρέπει νὰ ἐξισωθῇ μετὰ τὴν «πρώτην φάσιν» τοῦ LHVI). Διὰ τὴν ἀπουσίαν στρώματος πυρκαϊᾶς εἰς τὴν πτέρυγα PERNIER δὲν ἐξοδεύει ἐν τούτοις οὐδὲ λέξιν!

4 Festos I, πίν. XXXV.

5 Πρβλ. κυρίως: Bollettino 1952, ἔγχρ. πίν. II ἀρ. 1 με ὅμοια ὀριζόντια χεῖλη καὶ ἀρ. 3 διὰ τὸ σχῆμα.

6 Annuario 1952-54, εἰκ. 97 (ἐπίσης εἰκ. 96 ἄνω ἀριστ.) καὶ ἔγχρ. πίν. III a. Κιονωτὸν ἀγγεῖον: Annuario 1952-54, ἔγχρ. πίν. III a (πρβλ. ἀνωτ. «δευτέραν φάσιν» σ. 89).

7 Festos I, πίν. XIX a-b. Πρβλ. ἀκόμη τὸν ἀμφορέα ἐν Ausonia 3, 1908, σ. 261, εἰκ. 3 καὶ τὸ ἀγγεῖον Ka-

milari, εἰκ. 165 δεξιὰ (σ. 115). Τὸ τελευταῖον εἶναι ἔν ἐξαιρετον δειγμα τῆς ὑστέρας κλασσικῆς «φάσεως τῆς ΝΔ. οἰκίας».

8 Οἱ τέσσαρες γεφυρόστομοι σκύφοι τῆς ΝΔ. οἰκίας, Festos I, πίν. XVIII-XIX, δεικνύουν τὴν ἀρχομένην διαφοροποίησιν τῆς βάσεως, ἡ ὁποία εἰς τὴν ὑστερωτέραν ἐξέλιξιν ἀνεπτύχθη εἰς πραγματικὸν πόδα (καὶ τοῦτο καὶ εἰς ἄλλους τύπους ἀγγείων), ὅπως πιστοποιοῦν τὰ νέα εὐρήματα ἀπὸ τὸν Καμηλάρη, π.χ. Kamilari, εἰκ. 49 (σ. 49). Τὸ σχῆμα τῶν ἀναφερθέντων σκύφων τῆς ΝΔ. οἰκίας δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ταυτόσημον μετὰ τὸ σχῆμα ὀρισμένων ὀρίμων κλασσικῶν, π.χ. Bollettino 1952, ἔγχρ. πίν. II ἀριθ. 1 καὶ 4: Ἐκεῖ ἔχομεν ἄλλας μορφὰς τοῦ ρυθμοῦ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς (ἃς προσεχθῇ ὅτι τὰ περιγράμματα εἶναι καμπύλα!), ἐνῶ τὸ ὑψηλὸν σχῆμα τῶν σκύφων τῆς ΝΔ. οἰκίας (περιγράμματα κοῖλα κατὰ τὴν βάσιν!) ἀποτελεῖ ἐξελικτικὸν γνώρισμα. Οἱ πολυάριθμοι γεφυρόστομοι σκύφοι ἀπὸ τὸν Καμηλάρη, ὅπου ἐκτὸς τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων παραδειγμάτων ἡ «φάσις τῆς ΝΔ. οἰκίας» ἀντιπροσωπεύεται λίαν ἐπαρκῶς (ἀγγεῖα τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου ἀπαντοῦν καὶ εἰς τὰ δύο σύνολα!), δύνανται νὰ συμβάλουν οὐσιωδῶς εἰς τὴν διασάφισιν τῆς ἱστορίας τοῦ γεφυροστόμου σκύφου καὶ γενικώτερον τῆς ὑστέρας MM κεραμικῆς.

Ἀμφορεὺς τοῦ δωματίου XIV.

Ὁ ὠραῖος ἀμφορεὺς μὲ μεγάλους ρόδακας τοῦ δωματίου XIV¹ δημιουργεῖ καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως τὴν ἐντύπωσιν ὠρίμου κλασσικοῦ ἀγγείου συγχρόνου τῆς κεραμεικῆς τῆς πτέρυγος LEVI. Κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν σύνταξιν τῆς κοσμήσεως συγγενεῦει τὸ ἀγγεῖον τόσον πολὺ μὲ τὸν «ἀμφορέα τῶν ναυτίλων» τοῦ δωματίου IL («πρώτη φάσις»), ὥστε πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὰ δύο ἀγγεῖα εἶναι ἔργα τῆς αὐτῆς χειρός. Πρόκειται, ὅπως πιστεύομεν, περὶ μιᾶς τῶν ἀσφαλεστέρων ἀποδόσεων δύο ἀγγείων τοῦ καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ εἰς τὸν αὐτὸν τεχνίτην (πρβλ. ἀμέσως κατωτέρω καὶ «ἀμφορέα τοῦ ἱεροῦ VIII») ².

Ὁ μέγας ὀξύφυλλος ρόδαξ τοῦ ἀμφορέως τοῦ δωματίου XIV ἔχει ἀκριβεστάτην ἀντιστοιχίαν (ἐν τούτοις ἄλλη χεὶρ!) εἰς τὸν μικρὸν πίθον τοῦ δωματίου XXVIII («πρώτη φάσις») ³.

Πρῶτον κύπελλον τοῦ δωματίου XVI.

Τὸ διακοσμητικὸν σύστημα ἑνὸς κυπέλλου τύπου Βαφειοῦ τοῦ δωματίου XVI⁴ μὲ ρόδακας καὶ σπείρας δύναται νὰ συγκριθῇ μὲ τὰ ὅμοια συστήματα δύο ἀγγείων τῆς «πρώτης φάσεως» LEVI, τὰ ὅποια ἤδη ἐξητάσθησαν: τῆς τριώτου πρόχου τοῦ δωματίου LV μὲ σπείρας, ρόδακας καὶ κλάδους καὶ τοῦ κυλινδρικοῦ ποτηρίου τοῦ δωματίου LI⁵ (πρβλ. ἄνωτ.: «Δευτέρα φάσις», σ. 92, καὶ «πρόχους τοῦ δωματίου VII», σ. 94, ἐπίσης σημ. 3 σ. 94).

Δεύτερον κύπελλον τοῦ δωματίου XVI.

Ἐτερον κύπελλον τοῦ αὐτοῦ τύπου ἀλλὰ εὐρύτερον κατὰ τὸ σχῆμα, ἐκ τοῦ αὐτοῦ δωματίου⁶, κοσμεῖται μὲ μίαν ἀνωτέραν ζωφόρον μὲ «κοράλλια καὶ ἡλίους»⁷ καὶ δύο κατωτέρας σειρὰς μικρῶν ἱσταμένων τόξων. Αἱ ζωφόροι ὁρίζονται ὑπὸ ταινιῶν, ἐφ' ὧν πατοῦν τὰ κοσμήματα.

Ὅμοια κύπελλα εὐρέθησαν ὅχι μόνον εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς «τρίτης φάσεως» ἀλλὰ καὶ εἰς καθαρὰς ομάδας τῆς «πρώτης φάσεως» (πίν. 40 ἄνω)⁸. Κύπελλα ὁμοίας κοσμήσεως, μὲ τὴν αὐτὴν ἀνωτέραν ζωφόρον κοραλλίων καὶ ἡλίων, ἀλλὰ μὲ διαφόρους

¹ Festos I, εἰκ. 144 (σ. 261).

² Ἀμφορεὺς ναυτίλων, Bollettino 1953, ἔγχρ. πίν. III. Ἐν ἀγγεῖον δίδυμον τοῦ ἀμφορέως μὲ ρόδακας τοῦ δωμ. XIV εὐρέθη εἰς Μάλια, βλ. ΠΕΛΑΓΑΤΤΙ, Osservazioni, πίν. ΙΔ' καὶ σ. 110 (: ἄνευ περαιτέρω πληροφοριῶν). Διὰ τὸ σχῆμα βλ. ἐπίσης Bollettino 1953, εἰκ. 17 καὶ Annuario 1952-54, εἰκ. 80 (σ. 447), ἀμφότερα «πρώτη φάσις»: Διὰ τὸ δεύτερον ἀγγεῖον βλ. κατωτ. κείμεν. «Ἀμφορεὺς τοῦ ἱεροῦ VIII».

³ Annuario 1952-54, εἰκ. 79 (σ. 447). Εἰς τὴν εἰκόνα ἐν Festos I, εἰκ. 144 (σ. 261) ἐμφανίζεται ὁ ἀμφορεὺς τοῦ δωμ. XIV μὲ σκοτεινὸν δίσκον εἰς τὸ κέντρον τοῦ ρόδακος, εἰς τὴν εἰκόνα παρὰ ΠΕΛΑΓΑΤΤΙ (ἴσως ἢ ἐτέρα ὄψις) μὲ δίσκον ἀνοιχτόν. Τὸ χρῶμα τῶν δίσκων εἶναι πορτοκαλί, πρβλ. PERNIER, Festos I,

σ. 259. Ἀνοικτοὶ εἶναι οἱ δίσκοι καὶ εἰς τὸν δεύτερον ἀμφορέα καὶ τὸ πιθάριον.

⁴ Festos I, εἰκ. 150 δεξιὰ (σ. 267).

⁵ Bollettino 1956, ἔγχρ. πίν. III a — Annuario 1952-54, εἰκ. 32 (σ. 412).

⁶ Festos I, εἰκ. 150 ἀριστ. (σ. 267).

⁷ Ὀνομάζομεν τὸ μοτίβο «θέμα ἡλίου», διότι ὁμοιάζει μὲ τὸν ἀνατέλλοντα ἥλιον τῆς τέχνης τῶν παιδιῶν (ποὺ παριστάνουν μὲ ὅμοιον τρόπον καὶ τοὺς «θάμνους»). Τὸ θέμα εἶναι συγγενὲς μὲ τὸν ἡμιρόδακα, μὲ τὸν ὅποιον ὁμως δὲν πρέπει νὰ ἐξισοῦται.

⁸ «Τρίτη φάσις»: Festos I, εἰκ. 177 δεξιὰ (σ. 302), ἐνταῦθα πίν. 40 ἀριθ. 5780. «Πρώτη φάσις»: Bollettino 1951, εἰκ. 47 κάτω σειρὰ, δεύτερον ἐξ ἀριστ. (ἀπὸ τὸ δωμ. 11), ἐνταῦθα πίν. 40 ἀριθ. 10116.

κατωτέρας ζώνας ανευρίσκονται τόσοις τὴν «πρώτην» ὅσον καὶ εἰς τὴν «τρίτην φάσιν»¹. Ἡ τυπικὴ ζωφόρος κοραλλίων καὶ ἡλίων ἐμφανίζεται ἐπίσης καὶ ἐπὶ γεφυροστόμου σκύφου τοῦ δωματίου II (πάλιν εἰς τὸ ἄνω μέρος!)². Αἱ σειραὶ τῶν μικρῶν τόξων, τῶν ἱσταμένων ἐπὶ ὀριζοντίων ταινιῶν, ἐπανευρίσκονται ἐπίσης εἰς σειρὰν κύπελλων τῆς «πρώτης φάσεως» εἰς τὴν αὐτὴν μορφήν, ὡς καὶ εἰς τὰ κύπελλα τῆς «τρίτης φάσεως»³.

Κύπελλον τοῦ δωματίου XXV.

Ἐν κύπελλον τοῦ δωματίου XXV μὲ 8-σχημα θέματα καὶ δίσκους (ἀριθ. 5782) ἔχει ἓν ἀκριβέστατον «ταῖρι» εἰς τὸ δωματίον 11 (ἀριθ. 10113 «πρώτη φάσις» ἀμφοτέρα πίν. 40 μέσον)⁴.

Τεῖοδόχη τοῦ δωματίου VIII.

Ἐν ἀγγεῖον τοῦ δωματίου VIII, μὲ ἰδιάζον σχῆμα, καταγόμενον ἀπὸ τὸν τύπον τῆς παλαιᾶς τεῖοδόχης (ἡ ὁποία δὲν ἐπιζῇ εἰς τὸν κλασσικὸν ρυθμόν), ἔχει κόσμησιν πλοχμοῦ, ἀποτελουμένου ἀπὸ μίαν κεντρικὴν σειρὰν δίσκων καὶ δύο σειρὰς μικρῶν τόξων ἐκατέρωθεν συνδεόντων αὐτοῦς. Ἡ αὐτὴ κόσμησις ἐπανέρχεται καὶ εἰς ἀγγεῖα τῆς «πρώτης φάσεως»⁵.

Ἀμφορεὺς τοῦ δωματίου XVI.

Περὶ τῆς ἀπολύτου ὁμοιότητος κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν κόσμησιν τοῦ ἀμφορέως τοῦ δωματίου XVI μὲ ἀμφορέα τοῦ δωματίου LXIV ἐγένετο ἡδη λόγος (ἀνωτ., δωματίον LXIV, σ. 49). Βλέπομεν ἐδῶ ἐκ νέου τὸν αὐτὸν κεραμέα καὶ ζωγράφον ν' ἀντιπροσωπεύεται εἰς δύο διαφόρους «φάσεις» (ἐν προκειμένῳ «δευτέραν» καὶ «τρίτην»)⁶.

Ἀμφορεὺς τοῦ ἱεροῦ VIII.

Ἡ P. PELAGATTI ἐπέτυχε μίαν λίαν ἐπιτυχή ἀπόδοσιν τοῦ ἀμφορέως μὲ σπείρας

1 «Τρίτη φάσις»: δωμ. XIV, Festos I, εἰκ. 145 (σ. 262), —δωμ. XIX, αὐτ. πίν. XXX b. «Πρώτη φάσις»: Bollettino 1955, εἰκ. 17 b, ἀπὸ τὸ δωμ. LVI. Τὰ κύπελλα τῶν δωμ. XIV καὶ LVI εἶναι ἀπολύτως ὅμοια, ἄνευ ἀμφιβολίας ἔργα τοῦ αὐτοῦ ἀγγειοπλάστου καὶ ἀγγειογράφου!

2 Bollettino 1953, ἔγχρ. πίν. II b. Ἡ «ζωφόρος ἀπὸ κοράλλια καὶ ἡλίου» ἀποδεικνύεται ὡς ἓν τυπικόν, εἰς ἀπολύτως ὁμοίαν μορφήν ἐπὶ ἀρκετῶν ἀγγείων τοῦ αὐτοῦ σχήματος, —κύπελλων τύπου Βαφειοῦ καὶ Ἀπαξ ἐπὶ γεφυροστόμου σκύφου (δ ὁποῖος ἦτο καὶ αὐτὸς ἀγγεῖον πόσεως) —, ἐπανερχόμενον σύστημα, ζωγραφούμενον πάντοτε εἰς τὴν ἀνωτάτην ζώνην τοῦ ἀγγείου. Δὲν εἶναι εὐχερὲς νὰ κριθῇ, ἂν δικαιούμεθα ν' ἀναζητήσωμεν ἐνταῦθα μίαν ἐννοίαν ὅχι ἀπλῶς διακοσμητικὴν. Διὰ μίαν περαιτέρω ἔρευναν θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ συνεξετασθῇ τὸ θαυμάσιον ρυθμὸν τοῦ δωμ. LXI, Annuario 1957-58, ἔγχρ. πίν. XXII b, τὸ ὁποῖον κοσμεῖται μὲ σύστημα κοραλλίων καὶ σπειρῶν μὲ ἀπολήξεις ἡμιροδάκων. Τὸ σύστημα ἐδῶ δὲν περιορίζεται εἰς διάταξιν ζωφόρου ἀλλ' ἀπλοῦται ὡς σύστημα ἐπιφανείας.

Ἐν τῇ ἡμιρόδακας καὶ ἡλίοι εἶναι σχεδὸν ἰσοδύναμοι διακοσμητικαὶ λέξεις, ἂν καὶ δὲν πρέπει νὰ ἐξισοῦνται (πρβλ. σ. 96 σημ. 7), δεικνύει ἡ σύγκρισις τῶν ἐξετασθέντων ἀγγείων (π.χ. τοῦ γεφυροστόμου σκύφου) μὲ ἓν κύπελλον τοῦ δωμ. LV, Bollettino 1956, εἰκ. 24 b. 9, ὅπου ἐμφανίζονται ἡμιρόδακας εἰς συντακτικὰς θέσεις ἀνηκούσας κυρίως εἰς τοὺς ἡλίους.

3 Διὰ τὰς σειρὰς τόξων πρβ. τὰ κύπελλα, Festos I, εἰκ. 150 a (σ. 267) καὶ 177 b (σ. 302) («τρίτη φάσις») μὲ τὰ κύπελλα Bollettino 1956, εἰκ. 24 a τελευταῖον δεξιὰ καὶ 24 b κάτω ἀριστερά («πρώτη φάσις»).

4 Festos I, εἰκ. 180 a (σ. 305), Bollettino 1951, εἰκ. 47 d, ἔγχρωμος εἰκὼν ἐν MARINATOS-HIRMER, πίν. VI ἄνω ἀριστερά.

5 Festos I, εἰκ. 111 (σ. 235), Annuario 1952-54, εἰκ. 68 (σ. 437) κύπελλον δεξιὰ καὶ 64 (σ. 435) δευτέρα σειρά, μικροσκοπικὸς πύθος.

6 Festos I, πίν. XVI c, —Annuario 1957-58, Gli scavi, εἰκ. 24 a (σ. 209), πρβλ. ἐπίσης FIANDRA, Periodi, σ. 121 καὶ πίν. ΛΕ' 3-4. Ὑπάρχει καὶ ἕτερος ἀμφορεὺς ὁμοῖος ἀδημοσίευτος.

καὶ κλάδους τοῦ ἱεροῦ VIII ¹ εἰς μίαν δμάδα (: «Gruppo D») ², εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν κυρίως ἀμφορεῖς τῆς «πρώτης φάσεως», μεταξὺ ἄλλων ὁ «ἀμφορεὺς τῶν ναυτίλων» τοῦ δωματίου IL, τὸν ὁποῖον ἀπεδώσαμεν εἰς τὸν τεχνίτην τοῦ ἀμφορέως με μεγάλους ρόδακας τοῦ δωματίου XIV (πρβλ. εὐθύς ἀνωτ.).

Ὁ τεχνίτης τοῦ «ἀμφορέως τῶν ναυτίλων» ἐκόσμησεν ἀσφαλῶς καὶ τὸν ἐξ ἴσου ὠραῖον ἀμφορέα τοῦ δωματίου XXVII-XXVIII μὲ θαυμασίως ἀνεπτυγμένον σύστημα σπειρῶν, τοῦ ὁποῖου τὴν βάσιν ἀποτελεῖ ἡ σιγμοειδὴς σπεῖρα ³. Πιστεύομεν, ὅτι εἰς τὴν ὑπέροχον ἀνάπτυξιν τῶν μεγάλων πλαγίων «φύλλων» (:τὸ σιγμοειδὲς σύστημα νοεῖται ἐδῶ ὡς στροβιλιζόμενον καὶ οὕτω συνδέεται μὲ τὴν παράδοσιν τοῦ λευκοῦ ρυθμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης, ὅπου εἶναι συνήθεις αἱ ἀπλαῖ μορφαὶ στροβιλιζόμενων σπειρῶν) δικαιούμεθα νὰ ἴδωμεν τὴν στιγμὴν γεννήσεως τοῦ θέματος τοῦ ναυτίλου: Ἡ σπεῖρα ἢ ἀποτελουμένη ἀπὸ «κυματοειδῆ ταινίαν» (ἢ ἄλλη πλευρὰ τοῦ «φύλλου» δὲν πρέπει νὰ ὑπολογισθῇ) εἶναι ἀπολύτως ὁμοία πρὸς τοὺς πλοκάμους τοῦ ναυτίλου! Ὁ ναυτίλος τοῦ τεχνίτου μας εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ πρῶτος τῆς κρητικῆς ἀγγειογραφίας, ὅχι ἀπλῶς ὁ ἀρχαιότατος διασωθεὶς, ἀλλὰ πράγματι τὸ πρότυπον τοῦ θέματος τούτου ⁴.

Οἶνοχόη τοῦ δωματίου XIX.

Κλείομεν τὴν ἐποπτεῖαν τῆς κεραμεικῆς τῆς «τρίτης φάσεως» μὲ τὴν οἶνοχόην τοῦ δωματίου XIX, ἡ ὁποία κοσμεῖται μὲ φοινικοειδῆ ⁵. Ἀκριβέστατα παράλληλα ὑπάρχουν εἰς τὴν κοσμηματικὴν τόσον τῆς «πρώτης» ὅσον καὶ τῆς «δευτέρας φάσεως». Καὶ ἐδῶ εἶναι φανερὰ ἡ ἐργασία τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου. Τὰ παραδείγματα ἔχουν συγκεντρωθῇ ὑπὸ τῆς P. PELAGATTI ⁶.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω συντόμων παρατηρήσεων περὶ τῆς κεραμεικῆς τῶν δαπέδων τῆς πτέρυγος PERNIER, ἡ ὁποία ὑποτίθεται, ὅτι ἀντιπροσωπεύει ἄριστα τὴν «τρίτην φάσιν» LEVI, πρέπει νὰ ἔγινε σαφές, ὅτι αὕτη εἶναι σύγχρονος τῆς μεγάλης ὁμοιογενοῦς δμάδος τῆς πτέρυγος LEVI. Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἀπλῆς τεχνοπικῆς συγγενείας: Συνηγήσαμεν πολλὰς περιπτώσεις διδύμων ἀγγείων, συγχρότατα προϊόντων ὅχι μόνον τῆς αὐτῆς χειρὸς ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῆς ὥρας, διαμοιραζομένων εἰς τὴν «πρώτην» καὶ τὴν «τρίτην φάσιν». Ἔτερα κεραμεικὰ προϊόντα, ἄνευ ἀμφιβολίας ἔργα τῶν αὐτῶν τεχνιτῶν, ἀπαντοῦν καὶ εἰς τὰς δύο ἀνακτορικὰς πτέρυγας. Ἀσφαλῶς ἡ πλήρης δημοσίευσίς τοῦ ὕλικου θὰ πολλαπλασιάσῃ τὰς περιπτώσεις. Τὸ γεγονός, ὅτι αἱ πλεῖσται περιπτώσεις ἀντιστοιχίας ὁδηγοῦν ἀναγκαστικῶς εἰς τὴν χρονικὴν ταύτισιν «πρώτης» καὶ «τρίτης φάσεως», ἀποτελεῖ ἐπίσης ἔμμεσον ἀλλ' ἀδιά-

1 Festos I, πίν. XXV.

2 PELAGATTI, Osservazioni, σ. 108-109 καὶ πίν. IA'.

3 Annuario 1952-54, εἰκ. 80 (σ. 447), PELAGATTI, ἔ.δ. πίν. IA' 3-4.

4 Τὰ μεγάλα φυλλοειδῆ θέματα ἀπὸ κυματοειδῆ ταινίαν ἐμφανίζονται ἀνεξάρτητα, περισσότερο ἀνεπτυγμένα, εἰς σύστημα ἀντιθετικοῦ ζεύγους εἰς τὸ ἐσωτερικὸν φιαλοσχήμου ἀγγείου (bowl) τῆς Κνωσοῦ,

Palace IV 1, ἔγχρ. πίν. XXX B (ἐναντι σ. 130, κείμεν., αὐτ. σ. 135). Τὸ ἀγγεῖον δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν αὐτὸν τεχνίτην: Πρέπει ἀκόμη νὰ συγκριθῇ μὲ τὸν ἀμφορέα τοῦ ἱεροῦ VIII (διὰ τὰς ἐσωτερικὰς σπεῖρας μὲ ἀπόληξιν δίσκων καὶ τὰ θέματα κρῖνων).

5 Festos I, πίν. XXXI.

6 PELAGATTI, Osservazioni, σ. 105 κέξ.: «Gruppo C o della palma».

σειστον ἀπόδειξιν ὅτι «πρώτη» καὶ «δευτέρα φάσις» εἶναι πράγματι μία καὶ μόνη.

Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν χρονολόγησιν τῆς πτέρυγος PERNIER πρέπει ἐν τούτοις νὰ γίνῃ συνειδητὴ ἡ ἀντινομία, ἡ ὁποία ὑφίσταται μεταξὺ τῆς μαρτυρίας τῶν κεραμεικῶν καὶ τῆς τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων (πρβλ. ἄνωτ.: «Σχέσις ἀνακτόρων PERNIER καὶ LEVI», σ. 51). Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῇ αὕτη ἡ ἀντινομία; Ὡς ἔχουν τὰ πράγματα, εἶναι δυνατὰ αἱ ἑξῆς ὑποθέσεις:

α) Ἡ μεγάλη καταστροφή, ἡ ὁποία ἠφάνισε τὸ φαιστιανὸν ἀνάκτορον εἰς τὸ ὕψιστον τῆς ἀκμῆς τοῦ κλασσικοῦ ρυθμοῦ ὠφείλετο εἰς ἐκτεταμένην πυρκαϊάν. Τὰ ἔχνη τῆς πυρκαϊᾶς δὲν κατεγράφησαν ὑπὸ τοῦ PERNIER.

β) Τὰ δωμάτια τῆς πτέρυγος PERNIER ἐπανεκτίσθησαν ἐν μέρει μετὰ τὴν καταστροφήν καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν ἐκ νέου. Ἀρκετὴ διασωθεῖσα κεραμεικὴ ἐχρησιμοποιήθη πάλιν, ἕως ὅτου ἐπῆλθε μετ' ὀλίγον χρόνον μία νέα καταστροφή (σεισμός).

γ) Ἡ μεγάλη πυρκαϊὰ περιορίσθη εἰς τὸ νότιον τμήμα τοῦ ἀνακτόρου (καθὼς καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ δωματίου 11), ἐνῶ τὰ δωμάτια PERNIER δὲν ἐθίγησαν, καταστραφέντα βραδύτερον ὑπὸ σεισμοῦ.

δ) Σεισμός καὶ πυρκαϊὰ ἐνήργησαν συγχρόνως ἡ πυρκαϊὰ περιορίσθη ἐν τούτοις εἰς τὴν νοτίαν πτέρυγα.

Διὰ τὴν ὀριστικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος εἶναι ἀκόμη ἀπαραίτητος πολὺπλευρος ἐργασία, καὶ δῆ:

α) Ὁρθὴ ὀριστικὴ δημοσίευσίς τοῦ συνόλου τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων: Εἶναι αὐτονόητον, ὅτι πρέπει νὰ δημοσιευθοῦν ἐκ νέου καὶ τὰ εὐρήματα τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν ἐν τῷ συνόλῳ των, τὰ ὁποῖα ἔγιναν γνωστὰ μόνον ἐν μέρει καὶ κατὰ τρόπον ἀντιεπιστημονικῶς ἐκλεκτικόν (πρβλ. σημ. 1 σ. 29).

β) Μία συστηματικὴ ἀνάλυσις τῆς οἰκοδομικῆς ἱστορίας τοῦ ἀνακτόρου περίπου κατὰ τὸν τρόπον, τὸν ὁποῖον ἐδοκίμασεν ἡ FIANDRA, ἀλλὰ μὲ πλήρη ἀξιολόγησιν τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἐπιτευχθεῖσα διασάφησις τῶν σχετικῶν μὲ τὴν κεραμεικὴν προβλημάτων ἀποτελεῖ τὸ δίκαιον κέρδος τῆς παρούσης ἐρεῦνης περὶ Φαιστοῦ.

Ἡ ὑστέρτα κλασσικῆ φάσις.

Διαπραγμάτευσις τῆς ὑστέρτας κλασσικῆς φάσεως τοῦ καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ, ἔστω καὶ περιληπτική, θὰ ἐξήρχετο τοῦ πλαισίου τῆς παρουσίας ἐρεῦνης. Θεωροῦμεν καθῆκον τοῦ μέλλοντος τὴν ἐρευναν τοῦ τέλους τοῦ καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ καὶ τῆς μεταβάσεως εἰς τὸν μονόχρωμον ρυθμὸν «μυκηναϊκοῦ» τύπου: Ὁ μεταβατικὸς ρυθμός, ἡ φυσιοκρατία, ὁ ἀνακτορικὸς ρυθμός, πρέπει ν' ἀποτελέσουν τὸ περιεχόμενον ἀνεξαρτήτου βιβλίου. Διὰ τὸν ὕστερον κλασσικὸν ρυθμὸν ἃς ἀρκεσθῇ κατ' ἀρχὴν ὁ ἀναγνώστης εἰς τὰς παρατηρήσεις περὶ τῆς «φάσεως τῆς ΝΔ. οἰκίας» κλπ., αἱ ὁποῖαι περιέχονται εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Α. ΖΩΗΣ

ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

(Οἱ ἀριθμοὶ τῶν ἀγγείων εἶναι οἱ τοῦ καταλόγου τοῦ Μουσείου Ἑρακλείου)

Εἰκὼν 1, σ. 34.

Χρήσιμος ἡ ἀντιπαραβολὴ τοῦ πρωτοτύπου πίνακος Festos I, πίν. II, ὅπου φαίνονται καὶ τὰ λοιπὰ MM λείψανα, διακρινόμενα διὰ κυανοῦ.

Εἰκὼν 2, σ. 35.

Ἐπὶ μέρους σχέδια δωματίων τῆς νέας ἀνακτορικῆς πτέρυγος ὑπάρχουν[†] εἰς τὰς ἐκθέσεις LEVI (σημειούμενας εἰς τὰς παραπομπάς).

Παρένθετος πίναξ Α'.

Ἡ τρίτη στήλη (ἡμετέρα διαίρεσις) δίδει ἀπλῶς τὴν σχετικὴν χρονολόγησιν τῆς κεραμεικῆς τῶν παλαιότερων ἀνασκαφῶν. Πληρεστέραν χρονολόγησιν βλ. ἐν παρενθέτῳ πίνακι Β'.

Παρένθετος πίναξ Β'.

Ὁ πίναξ ἀποτελεῖ περισσότερον ἐποπτικὴν ἀνάπτυξιν τῆς δοθείσης ἐν ἀρχῇ (σημ. σ. 27) διαίρεσεως τῆς κεραμεικῆς τῶν πρωίμων ἐποχῶν. Δίδεται ἡ ἀντιστοιχία τῶν ἐποχῶν τοῦ EVANS· τοῦτο σημαίνει, ὅτι κατὰ βάσιν δεχόμεθα τὴν διαίρεσιν τοῦ EVANS ὡς ὀρθήν· ἐν τούτοις πλεῖσται ἐπὶ μέρους χρονολογήσεις ἀγγείων ἢ ὁμάδων κεραμεικῆς ὑπὸ τοῦ EVANS δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν ἰδικήν μας ἀντίληψιν. Δίδονται παραπομπαὶ εἰς τὰ κεφάλαια τοῦ Kamnars-Stil, ὅπου συστηματικὴ διαπραγματεύσις τῶν ἐπὶ μέρους θεμάτων καὶ πλήρης ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Πίναξ 3 α.

Διακρίνεται μέγα τμήμα τῆς νέας πλακοστρώτου Δυτικῆς αὐλῆς, ὁ Προμαχὼν II καὶ τμήμα τῆς πλακοστρώτου ὁδοῦ ἀνόδου, δι' ἧς ἐπεκοινώνει προφανῶς ἡ κάτω Δυτικὴ αὐλὴ καὶ αἱ ἀποθήκαι τοῦ ἀνακτόρου (κάτω ὄροφος πτέρυγος LEVI) μὲ τὰ καθ' αὐτὸ δωμάτια τοῦ πρώτου ὀρόφου (ἄνω ὄροφος πτέρυγος LEVI). Ἐτέρα διακλάδωσις ὠδήγει ἴσως εἰς τὴν ἄνω Δυτικὴν αὐλὴν I καὶ εἰς τὴν πτέρυγα PERNIER. Αἱ ἔρευναι τοῦ 1965 ἔφερον εἰς φῶς πλεῖστα νέα τμήματα ὁδῶν πλακοστρώτων, τῶν ὁποίων ἡ μελέτη θὰ συμβάλῃ ἀσφαλῶς εἰς τὴν ὀριστικὴν ἀποσαφήνησιν τῶν χρονολογικῶν προβλημάτων τῆς Φαιστοῦ.

Πίναξ 3 β, 4 καὶ 5 α.

Ὅτι αἱ δύο πρώται φάσεις τοῦ LEVI ἀποτελοῦν πράγματι μίαν, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῆς οἰκοδομικῆς ἐνότητος αὐλῆς, προσόψεως ὀρθοστατῶν καὶ κλίμακος — σχηματιζόντων μνημειώδη εἴσοδον —, δωματίου LIX, δωματίου LX καὶ δωματίου LXIV. Πρόκειται περὶ οἰκοδομικοῦ συνόλου ἀπολύτως ἐνιαίου καὶ ἀσφαλῶς χρονολογουμένου εἰς τὴν αὐτὴν φάσιν. Ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ πλακοστρώτου τῆς αὐλῆς μέχρι τοῦ ἐπιπέδου τοῦ δωματίου LXIV ἀνερχόμεθα τῇ βοήθειᾳ τριῶν κλιμάκων (βαθμίδες 5, 2, 2) κατεσκευασμένων διὰ τοῦ αὐτοῦ μνημειώδους (ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ πλεῖστον τῆς ὑπολοίπου κατασκευῆς τῆς πτέρυγος LEVI) ὕλικου φαιῶν πελεκητῶν λίθων, οἵτινες ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ εἰς τὴν βάσιν τῶν τοίχων τοῦ τμήματος τούτου ὡς εἶδος τοιχοβατῶν (πίν. 4 β), εἰς δὲ τὸ τελευταῖον δωμάτιον LXIV, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν ἐπίσημον τρόπον τινὰ κατάληξιν τῆς οἰκοδομικῆς ταύτης ἐνότητος, ἐν μέρει καὶ διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῶν τοίχων κατὰ σύστημα ψευδοῖσόδομον (πίν. 4 β ἀριστερὰ καὶ 5 α).

Ἡ αὐλὴ καὶ ἡ πρόσοψις τῶν ὀρθοστατῶν χρονολογοῦνται ὑπὸ τοῦ LEVI εἰς τὴν «πρώτην φάσιν». Εἰς τὴν αὐτὴν φάσιν τοποθετοῦνται τὰ δωμάτια LIX καὶ LX, ἐνῶ ὅλως παραδόξως

τὸ δωμάτιον LXIV χρονολογεῖται εἰς τὴν «δευτέραν φάσιν». Περὶ τῶν δωματίων LIX-LX πρβλ. LEVI ἐν Bollettino 1956, σ. 256-260, ἰδίᾳ τὰ περὶ τῆς σχέσεως τοῦ δωματίου LX πρὸς τὰς ἀποθήκας LVIII, σ. 259. Περὶ τοῦ δωματίου LXIV βλ. ἀνωτ. κείμενον σ. 48. Πρβλ. ἐπίσης Annuario 1957-58. Gli scavi, σ. 204, 205 κέξ. καὶ εἰκ. 35 (σ. 219), ἐπίσης Bollettino 1956, εἰκ. 1-3.

Πίναξ 5β καὶ 6.

Αἱ τρεῖς εἰκόνες ἐκ τοῦ δωματίου XXVII-XXVIII δεικνύουν τμήματα τῶν τοίχων εἰς τὴν διαχωριστικὴν γραμμὴν τῶν δύο ὁρόφων. Οἱ τοῖχοι τοῦ ἄνω ὁρόφου ἐκτίζοντο διὰ κοινῶν λογάδων λίθων, ὥς καὶ οἱ τοῦ κάτω ὁρόφου, ἀλλ' ἐλαμβάνετο φροντίς ἡ πρώτη σειρὰ ν' ἀποτελεῖται ἀπὸ κανονικωτέρους λίθους, σχηματιζομένης οὕτω στοιχειώδους «πατούρας». Ἐνίοτε (ὄχι πάντοτε!) οἱ τοῖχοι τοῦ ἄνω ὁρόφου ἔξεχουν ὀλίγα ἑκατοστὰ (ὄχι πλέον τῶν 10) πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ δωματίου (πίν. 6, πρβλ. πίν. 7). Ἄλλοτε ἢ μετὰβασις εἶναι κανονικὴ (πίν. 5β). Ὑπὲρ καὶ ὑπὸ τὴν διαχωριστικὴν γραμμὴν τῶν δύο ὁρόφων διακρίνονται ἀνὰ μία σειρὰ ὀπῶν ἐκ ξυλίνων δοκῶν (πίν. 6, πρβλ. πίν. 7). Πῶς ἐγένετο ἡ στήριξις τοῦ δαπέδου εἶναι θέμα χοῆζον μελέτης. Αἱ δύο σειραὶ ὀπῶν πάντως δίδουν τὴν βεβαίαν ἐντύπωσιν, ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν οἰκοδομικὴν στιγμὴν (καὶ ἐπομένως ἄνω καὶ κάτω ὁροφος, εἰς οὓς διαμοιράζονται, ἀνήκουν ἐπίσης εἰς τὴν αὐτὴν χρονικὴν στιγμὴν). Εἰς τὸ τμήμα πίν. 5β δὲν παρατηροῦνται ὀπαὶ δοκῶν. Καὶ τῶν δύο ὁρόφων οἱ τοῖχοι ἦσαν κεκονιαμένοι.

Πίναξ 7.

Cubicolo LIV. Ἡ γραμμὴ τῆς γωνίας τοῦ ἄνω ὁρόφου εἶναι ἐλαφρῶς μετατοπισμένη ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀντίστοιχον τοῦ κάτω ὁρόφου. Ἐλαφρὰ προεξοχή τοῦ Β. τοίχου, ἀλλὰ τὸ κονίαμα τῶν δύο ὁρόφων τῆς Α. πλευρᾶς εὐρίσκεται εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον. Εἰς τὸ κάτω μέρος φαίνεται τμήμα λίαν ἐπιμελῶς κεκονιαμένον δυσκόλου ἐρμηνείας. Ἴσως ἐνταῦθα ἡ πλευρὰ τοῦ δωματίου ἀπετέλει τμήμα κτιστῆς θήκης πολυτίμων ἀντικειμένων ἢ ὑγρῶν. Εἰς τὸν LEVI ἐδόθη ἡ ἐντύπωσις κλίνης, πρβλ. Bollettino 1955, σ. 145 καὶ εἰκ. 6.

Πίνακες 8-9.

Δωμάτιον LXII.

Ἡ προσεκτικώτερα μελέτη τῆς τομῆς φαίνεται νὰ ἐνισχύῃ τὴν ἄποψιν, ὅτι ἡ ὅλη ἐπίχωσις ἐδημιουργήθη εἰς μίαν οἰκοδομικὴν στιγμὴν, πλὴν τοῦ ἀνωτάτου τμήματος δεξιὰ καὶ ἄνω τῶν μεγάλων λίθων καὶ τῶν λοιπῶν τμημάτων κατὰ τὴν δεξιὰν κυρίως πλευράν, ὅπου ἐπικρατοῦν οἱ μεγάλοι λίθοι ταῦτα ἀνήκουν ἴσως εἰς τὴν ἐποχὴν ἀνιδρύσεως τοῦ δευτέρου ἀνακτόρου, οὗ τὰ θεμέλια ἀποτελεῖ ὁ τοῖχος δεξιὰ. Ἡ εἰκὼν τῆς τομῆς δὲν δεικνύει πάντως «τρεῖς στρώσεις ἀστρακίου».

Ὡς συμπεράσματα τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων ἐπὶ τῶν εἰκόνων τῶν ἐρειπίων σημειοῦμεν: Ὁ κάτω ὁροφος τοῦ ἀνακτόρου («πρώτη φάσις» LEVI) δὲν εἶναι καθ' αὐτὸ ὁροφος ἀνακτορικοῦ οἰκοδομήματος. Τὸ δάπεδον τῶν διαφόρων δωματίων δὲν εὐρίσκεται εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον, ἀντιστοίχως δὲ τὸ ὕψος τῶν δωματίων ποικίλλει ἀπὸ 1.30 μέχρι 2 μ. περίπου. Ἀντιθέτως ἡ γραμμὴ τῆς ὁροφῆς τῶν δωματίων φαίνεται ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον, πρβλ. δωμάτια IL καὶ XXVII-XXVIII. Τὸ σημεῖον τοῦτο πρέπει πάντως νὰ μελετηθῇ ἐπαρκῶς. Τὰ δάπεδα εἶναι κατεσκευασμένα ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου, ἐφ' οὗ στηρίζονται καὶ οἱ τοῖχοι τοῦ οἰκοδομήματος. Ὅτι οἱ χώροι οὗτοι τοῦ κάτω ὁρόφου ἐχρησίμευον πρὸς ἀποθήκευσιν κυρίως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸν ἀφάνταστον πλοῦτον τῶν κεραμικῶν εἰρημάτων. Φαίνεται ἐπομένως, ὅτι:

Οἱ τοῖχοι τοῦ κάτω ὁρόφου ἀποτελοῦν τὴν καθ' αὐτὸ θεμελίωσιν τοῦ ἀνακτόρου, ἐνισχυομένην ἐνίοτε διὰ προσθίων τοίχων ἢ ἀντηρίδων.

Εἰς ὠρισμένον ὕψος τῶν θεμελίων αὐτῶν τοποθετοῦνται ξύλινοι δοκοὶ πρὸς στήριξιν τοῦ δαπέδου τοῦ ἄνω ὁρόφου.

Ὑπὲρ τὰς δοκοὺς, εἰς τὰ σημεία, ὅπου αὗται πατοῦν ἐπὶ τῶν τοίχων, τοποθετεῖται σειρὰ κανονικῶν λίθων πρὸς δημιουργίαν «πατούρας» διὰ τοὺς τοίχους τοῦ ἄνω ὁρόφου.

Δευτέρα σειρά δοκῶν τοποθετεῖται εὐθύς ὑπὲρ τὴν «πατούραν» ταύτην.

Συμπληροῦνται ἡ κατασκευὴ τῶν δαπέδων καὶ ἀκολουθεῖ ἡ οἰκοδόμησις τῶν τοίχων τοῦ ἄνω ὀρόφου.

Ἐλαφροτάτη εἰσοχὴ τῶν τοίχων τούτων ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ὑποκειμένους εἶναι συχνή· πρὲς νὰ ἐρευνηθῇ κατὰ πόσον εἶναι τυχαία ἢ σκοπίμος.

Τὸ ὅλον οἰκοδόμημα ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ βράχου μέχρι τοῦ ἐπιπέδου τοῦ δαπέδου τοῦ ἄνω ὀρόφου ἀποτελεῖ τὸ τμήμα θεμελιώσεως τοῦ κτηρίου, τοῦ ὁποῦ προῶτος καθ' αὐτὸ ὄροφος εἶναι ἀκριβῶς ὁ «ἄνω ὄροφος» οὗτος.

Οἱ χώροι μεταξὺ τῶν τοίχων θεμελιώσεως δὲν ἐπιχώνονται, καθ' ὅσον προφανῶς δὲν ὑπάρχει τοιαύτη ἀνάγκη στατική, ἀλλ' ἀξιοποιοῦνται μετατρεπόμενοι εἰς ἀποθήκας.

Πίναξ 10.

Ἀ ρ. 5672: Πρόχους Δρακόνων, δύο ὄψεις. Πλαστικά κομβία εἰς τὸ μέσον τοῦ σώματος καὶ σχοινίον πλαστικὸν εἰς τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ. Κόσμησις γραπτὴ διὰ σκοτεινοῦ, νῦν λίαν ἀμυδρά: πλατεῖαι ὀριζόντιαι ταινίαι ἐπὶ τοῦ ὤμου καὶ κάθετοι ἐπὶ τοῦ σώματος. Πρβλ. τὰ κνωσιακὰ πίν. 17 διὰ τὰ κομβία καὶ πίν. 18 διὰ τὸ πλαστικὸν σχοινίον.

Ἀ ρ. 4956: Πρόχους Δρακόνων. Δύο σειραὶ ὀριζόντιαι πλαστικῶν κομβίων ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ μία ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ, ἕτερα κομβία εἰς σειράς, ἐν εἵδει δακτυλίων ἐπὶ τῆς λαβῆς. Γραπτὴ κόσμησις ὀριζοντίων ταινιῶν (νῦν ἀμυδρά) καθ' ὅλον τὸ σῶμα, μᾶλλον σκοτεινὴ ἐπὶ ἀνοικτοῦ. Τοῦτο συμπεραίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ γραπτὰ ταινίαι ἐμφανίζονται νῦν ἀνοικτότεραι τοῦ ἐδάφους, ὅπως ἀντιθέτως εἰς ἀγγεῖα μὲ κόσμησιν λευκὴν, τὰ λευκὰ θέματα ἐμφανίζονται σήμερον (ἐφ' ὅσον ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου ὑπέστη ἀλλοιώσεις) σκοτεινά (π.χ. τὸ «κύπελλον τῶν μαιάνδρων» τοῦ Μόχλου).

Ἀ ρ. 4961: Τμήμα ἀγγείου Δρακόνων, ἴσως πρόχου. Ἀκανθωτὴ τράχωσις εἰς τρεῖς σειράς καὶ ἔχνη γραπτῶν ὀριζοντίων ταινιῶν, μᾶλλον λευκῶν ἐπὶ σκοτεινοῦ. Ἡ ζώνη τῆς τραχώσεως ἦτο ἐξηρημένη, ἐνῶ ἄνω καὶ κάτω ὑπῆρχε σκοτεινὴ ἀλοιφή. Πρβλ. τὸ τρίτον πίν. 12, ἀρ. 3975 ἐξ Ἀγίας Τριάδας.

Πίναξ 11.

Ἀ ρ. 5075: Πρόχους ἀπὸ τὸ Πορτί. Λαιμὸς καὶ στόμιον συμπεπληρωμένα. Ἡ φορὰ τῶν ἀναγλύφων καὶ τῶν γραπτῶν θεμάτων συστροφῆς δὲν εἶναι παράλληλος. Λευκὴ ὀριζοντία ταινία (διπλῇ;) εἰς τὴν βάσιν.

Ἀ ρ. 4952: Πρόχους Δρακόνων μὲ ἀνάγλυφον συστροφῆν. Ἐκαλύπτετο ἴσως ἐξ ὀλοκλήρου διὰ σκοτεινῆς ἀλοιφῆς. Πλαστικοὶ ὀφθαλμοί. Ἐχνη λεπτῶν ὀριζοντίων ταινιῶν (διὰ λευκοῦ;) ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ.

Πίναξ 12.

Ἀ ρ. 4953. Πρόχους Δρακόνων, ὁμοία πρὸς τὴν προηγουμένην. Φέρει ἔχνη γραπτῆς κοσμήσεως. Ὁ ἀριθμὸς Μουσείου διακρίνεται ἐπὶ τοῦ ἀγγείου. Ἐν VTM πίν. XLI φέρεται ὑπὸ τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἀγγεῖον ὁμοιάζον περισσότερον πρὸς τὸ προηγούμενον.

Ἀ ρ. 3975: Πρόχους Ἀγίας Τριάδας, τρίτος. Τράχωσις ἀκανθωτὴ εἰς δύο τριπλᾶς σειράς καὶ ἐπὶ τῶν πλαγίων λαβῶν. Ὁπισθία λαβὴ καὶ ράμφος συμπεπληρωμένον. Σκοτεινὸν βερνίκιον.

Ἀ ρ. 3990: Πρόχους Ἀγίας Τριάδας, τρίτος πολύχρωμος. Τράχωσις ἐπιφανείας. Μέλαν βερνίκιον. Αἱ λευκαὶ στιγμαὶ ἐπὶ ἐρυθρῶν ταινιῶν. Εἰς τὸ κάτω σῶμα ὀριζόντιαι ταινίαι, ἴσως λευκαὶ καὶ ἐρυθραί.

Πίναξ 13.

Ἀ ρ. 3991. Πρόχους Ἀγίας Τριάδας τρίτος. Στόμιον συμπεπληρωμένον. Ἀκανθωτὴ τράχωσις εἰς ὀριζοντίας σειράς. Ἐπίχρσιμα καστανέρυθρον.

Ἄρ. 4715: Κύπελλον Παλαικάστρου. Τὸ μόνον τραχωτὸν τῆς Ἀν. Κρήτης; Ζώνη μὲ εἶδος φολιδωτῆς τραχώσεως, ἴσως ἐξηρημένη. Ἄνω καὶ κάτω (ἐπίσης καὶ ἐσωτερικῶς) σκοτεινὸν ἐπίχρσιμα.

Ἄρ. 5057: Πορτί. Ἄωτος τεῖοδόχη. Διακρίνονται ἵχνη λευκῶν δισκιοροδάκων, ἴσως εἰς δύο σειρὰς ἐπὶ σκοτεινοῦ ἐπιχρίσματος. Ἀποτελοῦνται ἀπὸ πέντε δισκία εἰς σταυροειδῆ διάταξιν.

Τὸ ἀρτοειδὲς σχῆμα μὲ τὰς ἀποφύσεις ἰδιάζον. Πρώιμος κλασσικὴ φάσις.

Ἄρ. 5684: Σκύφος κοινὸς Δρακόνων. Πρβλ. ὅμοιον μὲ ὀριζοντίας λαβὰς Πλατάνου VTM, πίν. L, ἀρ. 6892.

Πίναξ 14.

Πρόχοι μὲ τράχυσιν ἐπιφανείας Ἀγίας Τριάδας.

Ἄρ. 3964: Εἰς δύο ὄψεις. Λαβὴ καὶ στόμιον συμπεπληρωμένα.

Ἄρ. 3965: Γραπτοὶ ὀφθαλμοί. Λαβὴ συμπεπληρωμένη.

Ἄρ. 3996: Ἀποκεκρουμένον τὸ στόμιον.

Πίναξ 15.

Τρεῖς τεῖοδόχαι Δρακόνων. Ἐφερον σκοτεινὸν ἐπίχρσιμα, νῦν ἀπολεπισμένον.

Ἄρ. 4966: Ράμφος ἀποκεκρουμένον.

Ἄρ. 4964: Λαβὴ καὶ ἄκρον ράμφος συμπεπληρωμένα.

Ἄρ. 4963: Ράμφος συμπεπληρωμένον.

Πίναξ 16.

Ἄρ. 4968: Τρίτος τεῖοδόχη Δρακόνων. Τὸ ἀγγεῖον ἔφερεν ἐρυθρὰν ἀλοιφήν. Ἡ βάσις κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ ἡ ὀπισθία λαβὴ συμπεπληρωμένη.

Πίναξ 17.

Ἄρ. 4329. Πρόχους Κνωσοῦ. Τέσσαρες ὁμάδες πλαστικῶν κομβίων, τριῶν ἐκάστη, καὶ σκοτεινὴ κόσμησις. Πρβλ. VTM, πίν. XLI ἀρ. 4957. Ἐλαφρὰ πλαστικὴ ἑξαρσις περὶ τὸν λαιμὸν καὶ τὴν βάσιν. Ἐκ τοῦ δωματίου ὑπὸ τὴν Δυτικὴν αὐλήν, MACKENZIE, JHS 26, 1906, πίν. XI 5 (πρβλ. ἐκθεσιν ἀνασκαφῆς BSA 11, 1904 - 1905, εἰκ. 9).

Ἄρ. 4338: Πρόχους Κνωσοῦ. Τέσσαρα πλαστικά κομβία. Λαβὴ καὶ ράμφος συμπεπληρωμένα. Ἐκ τῆς «βορείας συνοικίας τῆς πόλεως», βλ. MACKENZIE, ἔ.ἀ. πίν. X 10.

Πίναξ 18.

Ἄρ. 2739: Πρόχους Κνωσοῦ. Λαβὴ καὶ ράμφος συμπεπληρωμένα. Χρῶμα καστανὸν καλύπτει τὸ πλεῖστον τοῦ ἀγγείου σχηματίζον ἐπὶ τοῦ ὤμου τοξωτὰς ἀπολήξεις. Ἐξαιροῦνται οὕτω τριγωνικὰ θέματα καὶ ἐπίσης ὁ λαιμός. Πλαστικὸν σχοινίον καὶ γραπταὶ ταινίαι περὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ. Λευκαὶ ὀριζόντιαι ταινίαι εἰς τὸ μέσον (τρεις) καὶ τὴν βάσιν (μία). Ἐκ τῆς «βορείας συνοικίας τῆς πόλεως», MACKENZIE, ἔ.ἀ. πίν. X 4. Πρβλ. αὐτ. ἀρ. 3 καὶ ἡμέτ. πίν. 10, ἀρ. 5672.

Πίναξ 19.

Ἄρ. 2738: Πρόχους Κνωσοῦ. Ἀκεραία. Καστανὸν ἐπίχρσιμα. Λαιμὸς καὶ λαβὴ ἐξηρημένα. Ζωφόρος λευκοῦ θέματος ἐπὶ τοῦ ὤμου καὶ λευκὴ ταινία εἰς τὴν βάσιν. Ἡ γραπτὴ ζωφόρος ἔχει ἀντίστοιχον εἰς ἀμφορέα μὲ ὀριζοντίας λαβὰς (Schulteramphora) τῆς Ἀγίας Τριάδας, βλ. Grande Tomba, πίν. XIX b. (καὶ εἰκ. 150 b). Ἐκεῖ ἡ τεχνικὴ ζωγραφήσεως εἶναι ἀντίστροφος, ἥτοι σκοτεινὴ ἐπὶ ἀνοικτοῦ. Ἐκ τῆς «βορείας συνοικίας τῆς πόλεως», MACKENZIE, ἔ.ἀ. πίν. X 5. Τὰς σχέσεις τῆς κνωσιακῆς MM Ia κεραμεικῆς (ἀποκαλουμένης τότε MM I, καθ' ὅσον ἡ MM Ib δὲν εἶχεν ἀκόμη διακριτὴν) πρὸς τὴν κεραμεικὴν Ἀγίας Τριάδας εἶχε διακρίνει σαφῶς ὁ MACKENZIE, πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 249. Αἱ σχέσεις πρὸς τὸ ὁμοιογενὲς σύνολον Δρακόνων γίνονται ἔξ ἄλλου σαφεῖς διὰ τῶν παρατιθεμένων ἐνταῦθα ὀλίγων παραδειγμάτων (πρβλ. πίν. 10, 17, 18).

Πίνακες 20 - 21.

Ἄρ. 4395: Τεμάχιον πολυχρώμου ἁγγείου Κνωσοῦ. Τὸ τεμάχιον τοῦτο, ἐκ τῶν σημαντικωτέρων κεραμικῶν εὑρημάτων τοῦ πρωίμου κλασσικοῦ ρυθμοῦ ἐν Κνωσῷ, ἀνῆκεν ἴσως εἰς γεφυρόστομον σκύφον ἢ (πιθανώτερον) πρόχουν. Τῆς καλυτέρας καμαραϊκῆς τεχνικῆς εἰς ποιότητα καὶ ὀπτησιν πηλοῦ φέρει πολύχρωμον κόσμησιν διὰ τῶν τριῶν βασικῶν χρωμάτων τοῦ ρυθμοῦ εἰς ὃν ἀνήκει: Ἐπὶ τοῦ μέλανος κυανίζοντος βερνικίου εἶναι τὰ θέματα κατ' ἐναλλαγὴν λευκὰ καὶ ρόδινα (τὸ ρόδινον εἰς ἀπόχρωσιν μεταξὺ πορτοκαλλόχρου καὶ κεραμόχρου ἀνοικτοῦ). Ρόδινα εἶναι ἡ ἀνωτέρα τῶν τριῶν ὀριζοντίων ταινιῶν τῆς βάσεως, αἱ ἐξ αὐτῆς ἐκκινουσαὶ κεντρικαὶ πλατεῖαι ταινίαι τῶν λοξῶς ἀνερχομένων ὁμάδων ἐκ πέντε παραλλήλων ταινιῶν καὶ αἱ διπλαῖ σειραὶ τῶν μεγαλυτέρων δίσκων, τῶν εὐρισκομένων μεταξὺ τῶν σειρῶν ἐκ ζευγῶν δρεπανομόρφων θεμάτων καὶ τῶν κεντρικῶν σειρῶν τῶν μικρῶν δίσκων. Λευκὰ εἶναι αἱ δύο κατώτεραι ζῶναι τῆς βάσεως, τὰ ζεύγη τῶν λεπτῶν λοξῶν ταινιῶν, τὰ δρεπανόμορφα θέματα, αἱ σειραὶ τῶν μικροτέρων δισκίων καὶ τὰ μεγαλύτερα δισκία (κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπεσβεσμένα) ἐπὶ τῶν πλατειῶν ροδίνων ταινιῶν.

Ἐκ τῆς ὁμάδος τοῦ «δωματίου ὑπὸ τὴν δυτικὴν αὐλήν». Βλ. Palace I, σ. 186 καὶ εἰκ. 136, πρβλ. PENDLEBURY, Ἑγχειρίδιον, σ. 109 καὶ εἰκ. 17 ἄρ. 10: Τὸ σχέδιον παρὰ PENDLEBURY εἶναι ἐσφαλμένον, διότι ἀφ' ἑνὸς ἐμφανίζει τὸ διακοσμητικὸν σύστημα ὡς ἀποτελούμενον ἐκ καθέτων στοιχείων, ἐνῶ ταῦτα εὐρίσκονται εἰς σχέσιν γωνίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι παραλείπει τὰς πυκνὰς σειρὰς τῶν ἐπὶ τῶν ροδίνων ταινιῶν μεγάλων λευκῶν δίσκων, διακρινομένων σαφέστατα.

Πίνακες 22 - 23.

Τεμάχιον καρποδόχης Κνωσοῦ. Τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου τεμαχίου δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ ἀκριβὴς προέλευσις, βλ. Palace I, εἰκ. 123 b καὶ σ. 176, πρβλ. PENDLEBURY, Ἑγχειρίδιον, σ. 109-110 καὶ πίν. XVII 2 c. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ προηγούμενον ἔχει πηλὸν χονδρὸν καὶ ἐπιφάνειαν τραχεῖαν. Τὰ χρώματα εἶναι τὰ αὐτά, μέλαν διὰ τὸ βάθος, λευκὸν καὶ ρόδινον - κεραμόχρουν διὰ τὰ θέματα. Τὸ περιεργότατον διακοσμητικὸν σύστημα ἔχει ὡς ἀπωτάτην ἐξελικτικὴν ἀρχὴν τὰς τριγωνοσπείρας τοῦ ὁστράκου ἄρ. 116 τῆς Βορείας Τάφρου τῶν Γουρνιῶν (ἀρίθμησις ἐν Kamares-Stil), ὡς δεικνύει καὶ ἡ σύγκρισις μὲ τὰ ὁμοίας καταγωγῆς συγγενῆ θέματα ἐνὸς γεφυροστόμου σκύφου ἐκ τοῦ Σπηλαίου τῶν Καμαρῶν, BSA 19, 1912-13, πίν. IX a (καὶ PENDLEBURY, Ἑγχειρίδιον, πίν. XVIII 3 a) καὶ ἑτέρου τεμαχίου καρποδόχης ἐκ Κνωσοῦ Palace IV 1, εἰκ. 80 c, ἀμφοτέρων τῆς πρωίμου κλασσικῆς φάσεως.

Τὸ ρόδινον χρησιμοποιεῖται διὰ τοὺς καθέτους κορμούς, ἀφ' ὧν κρέμονται ἢ ἐκβλαστάνουν τὰ λοιπὰ θέματα, μεταξὺ τῶν λευκῶν ταινιῶν, καὶ διὰ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν «κλάδων». Τὰ ἀτρακτοειδῆ θέματα δὲν ἔχουν ροδίνην ἐπιφάνειαν.

Πίναξ 24.

Ἄρ. 2400: Τρίωτος πρόχους Κνωσοῦ. Ράμφος συμπεπληρωμένον. Τὸ ἁγγεῖον δύναται μὲ ἀπόλυτον σχεδὸν βεβαιότητα ν' ἀποδοθῇ εἰς φαιστιακὸν ἀνακτορικὸν ἐργαστήριον, ὡς ἀποδεικνύει ἡ σύγκρισις μὲ τὴν τρίωτον πολύχρωμον τραχωτὴν πρόχουν τῆς ΝΔ. οἰκίας (πρβλ. καὶ πίν. Α'). Ὡς ἀντιπαράτεθον αἱ ἑγχρωμοὶ εἰκόνες Palace IV 1, ἑγχρ. πίν. XXVIII a, ἐναντι σ. 106 (= HOGARTH - WELCH, πίν. VI 1) καὶ Festos I, πίν. XVII a (ὁμοῦ ἀπεικονίζει τὰ δύο ἁγγεῖα, χρησιμοποιῶν τὰς χειροτέρας εἰκόνας, μὴ ἐπιτρεπούσας σύγκρισιν, ὁ SCHACHERMEYER, Die minoische Kultur des alten Kreta, εἰκ. 30, σ. 75 — πρβλ. κείμεν. σ. 74). Ἡδὴ ὁ PENDLEBURY, Ἑγχειρίδιον, σ. 110 (πίν. XVII 1 b), θεωρεῖ τὸ ἁγγεῖον εἰσηγμένον ἢ ἀντίγραφον τοῦ ρυθμοῦ Μεσαρᾶς (πρὸς τὸν ὁποῖον ἐκφράζει πλήρη ἀπαρέσκεψιν, πρβλ. ἀνωτ. σημ. 3, σ. 78). Ἰχνη γραπτῶν θεμάτων—λεπταὶ λοξαὶ ταινίαι διὰ καστανοῦ—διακρίνονται καὶ εἰς τὴν πλαγίαν τραχωτὴν ἐπιφάνειαν καὶ εἰς τὴν πρόχειρον φωτογραφίαν τοῦ πίν. 24 β, τὰ ὅποια δὲν εἶδον οἱ HOGARTH-WELCH κλπ.

Πίναξ 25

Ἄρ. 8391: Κύπελλον Κνωσοῦ. Ἐπὶ τοῦ μέλανος βερνικίου χιαστὰ θέματα μὲ ἐρυθρὰς τὰς

ΣΧΕΤΙΚΗ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΦΑΙΣΤΙΑΚΗΣ ΚΕΡΑΜΕΙΚΗΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ

BANTI (Cronologia..., Annuario 1939-40, σ. 9 κέξ.)	
Περίοδος 1, 2, 3	Κεραμεική ὑπὸ τὰ δάπεδα τοῦ καταστραφέντος MM ἀνακτόρου, «ἀπὸ ἀρχαιότερα δάπεδα τοῦ πρώτου ἀνακτόρου» (σ. 35-38). Συνυπολογίζεται ἡ κεραμεική τοῦ δωματίου XXVII. Πρὸ τῆς ομάδος τῶν δαπέδων, ἀλλ' ἀμφίβολον, ἂν εἶναι ἐνιαία. Κατὰ τὸ σύστημα EVANS τρεῖς ἐποχαί: ΠΜ Ι, ΜΜ Ι, ΜΜ ΙΒ. (ΜΜ ΙΒ θὰ ἦτο ἡ κεραμεική ὑπὸ τὸ δωμάτιον XXVII, ἡ ὁποία πρέπει νὰ χρονολογηθῇ πρὸ τῆς καταστροφῆς καὶ ἐπομένως πρὸ τῆς κεραμεικῆς δαπέδων). <i>Πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ πρώτου ἀνακτόρου.</i>
3	Κεραμεική τῆς ΝΔ. οἰκίας (σ. 26-27) <i>Στιγμὴ πρὸ τῆς καταστροφῆς.</i>
3	Κεραμεική γεμίματος (riempimento). <i>Στιγμὴ (;) πρὸ τῆς καταστροφῆς:</i> Ἐξισοῦται χρονικῶς μὲ τὴν κεραμεικὴν τῆς ΝΔ. οἰκίας (σ. 26-27). Σελ. 28: «... προερχόμενον ἐκ τῆς γῆς τοῦ γεμίματος καὶ προηγούμενον ... τοῦ τέλους τοῦ ἀνακτόρου».
4	Κεραμεική δαπέδων τοῦ καταστραφέντος ἀνακτόρου, εὑρεθεῖσα in situ (σ. 10-26). Συμπεριλαμβάνεται ἡ κεραμεική τοῦ δωματίου XXI. <i>Στιγμὴ καταστροφῆς πρώτου ἀνακτόρου.</i>
5	Κεραμεική ΒΑ. κτηρίων (σ. 28-31). Νεωτέρα τῆς κεραμεικῆς δαπέδων (ἀλλὰ τοῦτο παραμένει ἀβέβαιον).

ΠΛΑΤΩΝ (Χρονολογία..., Κρητικά Χρονικά 3, 1949, 150 κέξ.)	
Περίοδος 1	Κεραμεική ὑπὸ τὰ πατώματα τοῦ πρώτου ἀνακτόρου ΠΜ ΙΙΙ - ΜΜ Ια (σ. 161).
2	ΜΜ Ιβ: Ἵδρυσις τοῦ πρώτου ἀνακτόρου. Ἡ κεραμεική διακρίνεται διὰ τεχντροπικῆς ἀναλύσεως (σ. 161, 163).
3	Κεραμεική ΝΔ. οἰκίας. Ἀσφαλῆς ΜΜ ΙΙα στιγμὴ (σ. 162).
3α	Κεραμεική ὑπὸ τὸ δωμάτιον XXVII. Ὀλίγον νεωτέρα, - μεταξὺ ΝΔ. οἰκίας καὶ κεραμεικῆς δαπέδων (σ. 162).
4	Κεραμεική δαπέδων. ΜΜ ΙΒ - Τέλος τοῦ πρώτου ἀνακτόρου (σ. 162).
5	Κεραμεική ΒΑ. κτηρίων. ΜΜ ΙΙΒ (σ. 164-6).

ΗΜΕΤΕΡΑ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ	
Περίοδος 1	Κεραμεική διαφόρων ΠΜ ρυθμῶν - φάσεων.
2	Βαθμὶς τῆς πρώιμου πολυχρωμίας - ΜΜ Ια. (Festos I, πίν. ΧΙΙΙ - ΧΙΥ).
3	Πρώιμος κλασσικὴ φάσις - ΜΜ Ιβ. (Festos I, πίν. ΧΥΙΙ: ὠριμα πολύχρωμα τραχωτά, πίν. ΧΧΙΙ. c: χαρακτηριστικὸν ΜΜ Ιβ ποτήριον, πίν. ΧΧΧΙΙΙ: χαρακτηριστικοὶ στιγμορόδακες).
4	Ὁριμος Κλασσικὴ φάσις - ΜΜ ΙΙα. Κεραμεική ὑπὸ τὸ δωμάτιον ΧΧΥΙΙ. Κεραμεική δαπέδων. Κεραμεική ἐπιχώσεων, ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι τεχντροπικῶς δυνατόν. Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ τὸ κύπελλον τοῦ δωματίου ΧΙ, Festos I, σ. 249, εἰκ. 127 καὶ πίν. ΧΧΙΥ b, ὡς καὶ ἀμφοτέρα τὰ κύπελλα Festos I, πίν. ΧΧ (πρβλ. ἀνωτ. σ. 30 σημ. 8). (Ἡ κεραμεική τοῦ δωματίου ΧΧΙ δὲν συνυπολογίζεται!).
5	Κεραμεική τῆς ΝΔ. οἰκίας: Festos I, πίν. ΧΥΙΙΙ - ΧΙΧ κλπ. Ἰδία φάσις: τεχντροπικῶς χρονολογεῖται σαφῶς μεταξὺ ΜΜ ΙΙ καὶ ΜΜ ΙΙΙ. Δύναται νὰ ὀνομασθῇ προσωρινῶς «ὑστέρα κλασσικὴ φάσις». (Ἡ πολύχρωμος τραχωτὴ πρόχους Festos I, πίν. ΧΥΙΙa ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκίας ἀνήκει εἰς τὴν πρώιμον κλασσικὴν φάσιν, ἀνωτ. Περ. 3).
5α	Κεραμεική δωματίου ΧΧΙ. Σύγχρονος (ἢ ὀλίγον νεωτέρα) τῆς κεραμεικῆς τῆς ΝΔ. οἰκίας. ΜΜ ΙΙΙ χαρακτηριστικά. Προφανῆς ἀνάμειξις μὲ παλαιότεραν κεραμεικὴν (=ἀσκοειδεῖς πρόχοι, πρβλ. ἀνωτ. σ. 32 σημ. 2 καὶ σ. 82-83, σ. 83 σημ. 1).
6	Κεραμεική ΒΑ. κτηρίων. ΜΜ ΙΙΙ.

πλατείας ταινίας καὶ λευκὰς τὰς ἀτάκτως πλαισιούσας στενάς. Συμπεπληρωμένον κατὰ τὸ ἥμισυ. Πρβλ. πίν. 26.

Ἄρ. 8388: Κύπελλον κρίνων Κνωσοῦ. Τρία κρινοειδῆ ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν βάσιν, καμπτόμενα κατὰ τὸ ἄνω μέρος των εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ ἀγγείου· ἕτερα τρία ἀρχίζουν ὀλίγον κάτω τῆς βάσεως. Τὰ κρινοειδῆ ἀποτελοῦνται ἀπὸ συνδυασμὸν πολυχρωμίας καὶ τραχώσεως. Οἱ δισκιορόδακες εἶναι μόνον γραπτοί. Βλ. Palace IV 1, ἔγχρ. πίν. XXVIII c, καὶ σ. 106.

Ἄρ. 2447: Κύπελλον σταυρῶν Κνωσοῦ. Εἰς τὰς πλαγίας πλευρὰς ἀνὰ μία λοξὴ πλατεία ταινία καστανή, μὲ ἐπιζωγραφημένους λευκοὺς σταυρούς. Σκοτεινὸν χρῶμα καὶ εἰς τὸν πυθμένα ἑξωτερικῶς. Λευκὴ πλαισίωσις τῆς δεξιᾶς ταινίας (ἀριστερὰ εἰκὼν εἰς τὸν πίνακα) καὶ τοῦ σκοτεινοῦ δίσκου τῆς βάσεως. Φαίνεται, ὅτι ἡ ἑτέρα ταινία δὲν εἶχε λευκὴν πλαισίωσιν, ἢ αὕτη δὲν διετηρήθη. Βαφὴ σκοτεινὴ ἑσωτερικῶς, εἰς τὰ χεῖλη καὶ εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῆς λαβῆς.

Πίναξ 26.

Ἄρ. 2460. Πολύχρωμον κύπελλον Κνωσοῦ, συμπεπληρωμένον μερικῶς. Ἐπὶ τοῦ μέλανος βερνίκιου τὰ χιαστὰ θέματα τῶν πλευρῶν ἐζωγραφήθησαν δι' ἐρυθροῦ ἀνοικτοῦ μὲ πλαισίωσιν λευκὴν. Αἱ πλαισιοῦσαι λευκαὶ ταινίαι δὲν διακόπτονται κατὰ τὴν συμβολὴν τῶν σκελῶν τοῦ Χ. Ἐπὶ τῶν (ἑσωτερικῶν) ἐρυθρῶν ταινιῶν σειρὰ λευκῶν δισκίων (πρβλ. τὸ ἀγγεῖον τῶν πιν. 20-21). Εἰς τοὺς ἑλευθέρους χώρους ἑκατέρωθεν τῆς λαβῆς καὶ εἰς τὴν ἐμπροσθίαν ὄψιν ἀνὰ εἰς δισκιορόδαξ διὰ λευκοῦ (ἦτοι ἐν ὅλῳ τρεῖς, ὧν εἰς δὲν σώζεται, διότι ἑλλεῖπει τὸ δεξιὰ τῆς λαβῆς τμήμα, τοῦ ἀγγείου). PENDLEBURY, Ἑγχειρίδιον, πίν. XVII 2 b, πρβλ. σ. 109-110.

Πίναξ 27.

Ἄρ. 4383: Κύπελλον Κνωσοῦ. Μέλαν βερνίκιον. Εἰς τὰς πλαγίας ὄψεις ἀνὰ ἓν «θέμα κλίμακος» λευκόν, φυλλόσχημον, λοξῶς τεθειμένον (εἰκ. α καὶ γ). Ἐμπρὸς ἴχνη τριῶν λοξῶν ταινιῶν παραλλήλων πρὸς τὸ φυλλόσχημον θέμα τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς. Δεξιὰ τούτων δύο πλατεῖαι ταινίαι καθέτοι ἐρυθραί (ἀνοικτόχρωμοι εἰς τὴν εἰκόνα β). Ἀνὰ ἓν ζευγὸς ὁμοίων ἐρυθρῶν ταινιῶν ἐπίσης καθέτων, ὀπίσω ἑκατέρωθεν τῆς λαβῆς. PENDLEBURY, ἔ.δ. πίν. XVII 2 d.

Πίναξ 28.

Ἄρ. 4407: Ποτήριον Κνωσοῦ. Καθ' αὐτὸ λευκὸν ἐπὶ ἐρυθροῦ. Ζωφόρος τεσσάρων δμάδων δισκίων μὴ συγκροτηθέντων εἰς κανονικοὺς δισκιορόδακας, ὡς ἀνωτ. εἰς τὸ κύπελλον πίν. 26, τ. ἔ. μὲ κεντρικὸν δίσκον καὶ τοὺς λοιποὺς πέριξ εἰς κανονικὸν κύκλον. Πρόκειται περὶ τοῦ μοναδικοῦ παραδείγματος ἀσυμμέτρων δισκιοροδάκων τῆς «φάσεως τῶν δισκιοροδάκων». Τὸ παρὸν μικροσκοπικὸν ποτήριον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ χρονολογηθῇ εἰς παλαιότεραν φάσιν, ἀλλ' ἡ σύγκρισις μὲ τὸ ἐπόμενον, τὸ ὁποῖον εἶναι χαρακτηριστικώτατον δείγμα τῆς πρωίμου πολυχρωμίας (MMIb), καθιστᾷ μᾶλλον ἀσφαλῆ τὴν χρονολόγησιν εἰς τὴν αὐτὴν φάσιν. Ἐπίσης ἐνδεικτικοὶ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν καὶ οἱ ἀριθμοὶ τοῦ καταλόγου, ὑποδηλοῦντες ἴσως, ὅτι ἀμφοτέρω τὰ ἀγγεῖα προέρχονται ἐκ τῆς αὐτῆς ομάδος. Πρβλ. VTM, πίν. IX ἀρ 6862, ποτήριον Πλατάνου.

Ἄρ. 4408: Τεμάχιον πολυχρώμου ποτηρίου Κνωσοῦ. Ἐξαίρετος τεχνικὴ τοῦ πηλοῦ εἰς καθαρότητα καὶ ὄψιν. Μέλαν βερνίκιον ἔσω καὶ ἔξω. Κόσμησις λευκὴ καὶ ἐρυθρά. Λευκὰ μνηοειδῆ θέματα μεταξὺ ὀριζοντίων ταινιῶν. Ὑπὸ τὰ μνηοειδῆ εἶναι δύο ζῶναι, λευκὴ (ἄνω) καὶ ἐρυθρὰ πλαισιούσα ταύτην. Εἰς τὴν βάσιν ἑτέρα λευκὴ. Ὑπὲρ τὴν ζωφόρον τῶν μνηοειδῶν ὑπῆρχον θέματα δίσκων λευκῶν, μεγάλων εἰς καθέτους σειράς. Ἐκ τῆς ομάδος τοῦ «δωματίου ὑπὸ τὴν δυτικὴν αὐλήν», βλ. Palace I, εἰκ. 136 a. Τὸ σχέδιον παρὰ PENDLEBURY, ἔ.δ. εἰκ. 17 ἀρ. 4 ἑσφαλμένον, καθ' ὅσον παραλείπεται ἡ ἐρυθρὰ ταινία.

Πίναξ 29.

Ἄρ. 4397: Πολύχρωμον κύπελλον Κνωσοῦ. Ἀριστον δείγμα τοῦ πρωίμου κλασσικοῦ ρυθμοῦ, μὲ τεχνικὴν τοῦ πηλοῦ καθ' αὐτὸ κλασσικὴν. Ἐχει λεπτότατα τοιχώματα καὶ εἶναι ἐξαιρετι-

κῶς ἐλαφρόν («ἀνεμοφόρητον»). Ἐπὶ μέλανος βερνίκιου κόσμησις λευκὴ καὶ ἐρυθρά. Ἐσωτερικῶς εἰς τὰ χεῖλη ταινία μέλαινα καὶ κόσμησις ραντιστὴ καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν, ἀσφαλῶς σκοπίμως γενομένη (πρβλ. τὸ ἐξαίρετον τάσι τῆς Φαιστός ἐκ τοῦ δωματίου LXV, Annuario 1957-58, ἔγχρ. πίν. XXIII d). Διὰ τὰς ἀνεξαρτήτους σιγμοσπείρας πρβλ. τὰ ἀγγεῖα τοῦ Παλαικάστρου BSA Suppl. I, πίν. VIII A καὶ C καὶ τὸ κύπελλον ἐν Sphoungaras, εἰκ. 29.

Πίναξ 30.

Ἄρ. 11607: Κάνιστρον Προμαχῶνος II, Φαιστός. Πηλὸς χονδρός. Βερνίκιον μέλαν, ἄμυρον. Μέγα τμήμα (τῆς πλευρᾶς τῶν καθέτων) συμπεπληρωμένον.

Τὸ κάνιστρον τοῦ Προμαχῶνος II εἶναι ἐκ τῶν ἀρίστων δειγμάτων καθαρᾶς τεκτονικῆς ἀντιλήψεως τοῦ καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ (ἀνάλυσις ἐν Kamarges-Stil, XVI).

Πίναξ 31.

Ἄρ. 10132 καὶ 10757: Φαιστός, τεμάχια πίθου ἐκ τοῦ δωματίου 11. Ἐπιφάνεια κιτρινωπὴ ἕως ἐπίχρσιμα συντελούμενον διὰ τῆς τριβῆς τῶν ὑγρῶν χειρῶν. Βερνίκιον καστανὸν ἕως μέλαν. Εἰς τὸ μικρὸν τεμάχιον ρόδινον. Τὸ μικρὸν τεμάχιον (ἀριστερὰ) ἀνήκει εἰς τὸν αὐτὸν πίθον, εἰς ὃν καὶ τὰ συγκολληθέντα ὕστρακα, προφανῶς δὲ ἀποτελεῖ τὴν κατάληξιν δεξιὰ τοῦ κέντρου τοῦ μεγάλου θέματος, ἀντίστοιχον τῆς ἀριστερᾶς καταλήξεως μὲ τὸ κεντρικὸν θέμα. Οὕτω θὰ συνεπληροῦτο εὐκόλως τὸ θέμα: δύο ἐφαπτόμενα τόξα ἀπολήγοντα εἰς φοινικοειδῆς κατὰ τὰ ἄκρα καὶ ὅμοια φοινικοειδῆ ἀνὰ ἓν εἰς τὰς μεταξὺ γωνίας. Τὸ θέμα εἶναι μοναδικόν ἀντίστοιχα φοινικοειδῆ ἀναφέρονται καὶ ἀνωτ. ἐν τῷ κειμένῳ, σ. 83, ἀμφορεύς, συγγενὲς δὲ θέμα, ἀλλ' ἄνευ φοινικοειδῶν ἀπολήξεων, κοσμεῖ ἀδημοσίευστον εἰσέτι πρόχουν τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου τῆς ὁρίμου κλασσικῆς φάσεως.

Πίναξ 32.

Ἄρ. 10091: Σκύφος μὲ στροβιλιζομένους ρόδακας. Φαιστός, δωμ. 11. Ἡ πλαγία ὄψις, ὥς δεικνύει ἡ εἰκὼν, δὲν ὑπελογίσθη ὑπὸ τοῦ ζωγράφου πρὸς διακόσμησιν. Ἡ μία τῶν ὄψεων τοῦ ἀγ' γείου (μὴ φαινομένη εἰς τὰς εἰκόνας) ἔχει σαφῶς ἀμελεστέραν ἐκτέλεσιν ἢ ἡ καθ' αὐτὸ κυρία ὄψις. Πηλὸς καὶ ἐπιφάνεια κιτρινόφαιος ἄμυρός (μάτι). Βερνίκιον μέλαν ἄμυρόν. Ὁ δακτύλιος εἰς τὸ κέντρον, ὅπου φύονται τὰ φύλλα, ρόδινος-κεραμόχρους. Ἐγχρωμος εἰκὼν ἐν Chefs-d'Oeuvre de l'Art, I, achette 1963 (M. Bonicatti), σ. 65, ὅπου καὶ ὠραία εἰκὼν τῆς τεῖοδόχης μὲ κλαδοσπείρας τοῦ Σηπλαιίου Καμαρῶν, ἀνωτ. σ. 66 καὶ 76.

Πίναξ 33.

Πιθάριον ἰχθύων. Φαιστός, δωμ. LXIV.

Πηλὸς φαιός, μᾶλλον χονδρός. Βερνίκιον καστανομέλαν, ἄμυρόν. Ἡ κόσμησις λευκὴ. πλὴν τῶν ἰχθύων, ὧν τὸ σῶμα ἦτο ἐρυθρόν (ἢ πορτοκαλόχρουν), νῦν καστανόφαιον ἀνοικτόν. Ὑψος 50 ἐκ. Βλ. ἔγχρ. εἰκόνα ἐν MARINATOS - HIRMER, πίν. XI.

Πίναξ 34.

Πιθάριον μὲ κρινοσπείρας κλπ. Φαιστός, δωμ. LXIV.

Ὅμοιος πηλὸς καὶ χρώματα ὥς ἀνωτέρω. Κατὰ τὴν βᾶσιν ἐπιφάνεια κηλιδωτή. Τὸ πορτοκαλόχρουν σώζεται καλύτερον. Χρησιμοποιεῖται διὰ τὰ καθ' αὐτὸ τρίγωνα καὶ εἰς τὰς περιβαλλούσας τὰ κρεμάμενα κρινοειδῆ ταινίας. Πρβλ. τὰς ἐγχρώμους εἰκόνας ἐν MARINATOS - HIRMER, πίν. X. Ἄς παρατηρηθοῦν αἱ ἀσυμμετρίαι εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἐπὶ μέρους συστημάτων, π.χ. εἰς τὴν σχέσιν τοῦ ἡμισελήνοειδοῦς θέματος (πίν. 34 β) πρὸς τὸ ὑπεράνω αὐτοῦ σύστημα τοῦ κρεμαμένου κρινοειδοῦς, — ἢ τοῦ τριγωνικοῦ συστήματος (πίν. 34 α) πρὸς τὴν ὑπεράνω αὐτοῦ λαβὴν καὶ τὰ περὶ αὐτὴν θέματα. Ὑψος 45 ἐκ.

Πίναξ 35.

Ἄρ. 10678: Πίθος Φαιστοῦ, δωμάτιον LXIV. Διὰ τὰ χρώματα πρβλ. τὴν εἰκόνα παρὰ MARINATOS-HIRMER, πίν. IX. Τὸ στόμιον εἶναι γεφυρωτόν. Αἱ λαβαὶ καὶ τὸ στόμιον δὲν ὑπελογίσθησαν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ συστήματος τῶν σπειρῶν. Διὰ τὸ σύστημα τῶν τριῶν λαβῶν πρβλ. τὴν τεῖοδόχην τῶν Δρακόνων πίν. 16, τὸ ἄγγειον τοῦ δωματίου L, πίν. 37, τὸν σκύφον τοῦ δωματίου IL, Bollettino 1952, ἔγχρ. πίν. II a, κλπ. Ὑψος 69 ἐκ.

Πίναξ 36.

Ἄρ. 10165: Ἀμφορεὺς Φαιστοῦ, δωμ. IL. Πηλὸς χονδρός. Βερνίκιον καστανὸν ἕως μέλαν ἁμαυρὸν μὲ τοπικὰς «φλογώσεις». Κόσμησις λευκὴ καὶ ἐρυθρά. Ἐρυθρὸν (νῦν ροδόφαιον ἁμαυρὸν) μόνον εἰς τὰς δύο ταινίας τὰς ἀποτελούσας τὴν βάσιν τῶν κυματοειδῶν θεμάτων. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ (κεφαλῆς) κύκλοι δίκην ὀφθαλμῶν. Ὑψος περ. 45 ἐκ.

Πίναξ 37.

Τρίτον ἄγγειον Φαιστοῦ, δωμ. L. Ἡ ἀριστερὰ πλευρὰ τοῦ ῥάμφους συμπεπληρωμένη. Πηλὸς κιτρινορόδινος λεπτός. Ὅπτησις ἐξαίρετος. Βερνίκιον καστανομέλαν λάμπον. Κόσμησις μὲ λευκὸν καὶ πορτοκαλλόχρουν. Ἐπὶ τοῦ χεῖλους εἰς τὸ ἕξω νεῦον τμήμα ἀπεσβεσμέναι μικραὶ σπεῖραι ἴσως ὅμοιαι τῶν τοῦ σώματος. Ἐσώτερον ζώνη πορτοκαλλόχρους. Βερνίκιον εἰς ὅλην τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ στομίου. Διὰ πορτοκαλλόχρου ἔχουν ἐκτελεσθῇ ἡ ὀριζοντία ταινία τῆς βάσεως, ἡ ἀντίστοιχος τοῦ λαιμοῦ, ὥς καὶ αἱ συνδέουσαι ταύτας λοξαὶ ταινίαι. Ἐπὶ πασῶν τῶν ταινιῶν τούτων ὑπάρχει λευκὸν γραμμικὸν θέμα ζικ-ζάκ.

Τὸ διακοσμητικὸν σύστημα τοῦ ἀγγείου τούτου εἶναι τὸ μόνον γνήσιον σύστημα συστροφῆς (Torsion) τοῦ ὠρίμου κλασσικοῦ ρυθμοῦ. Ἀνάλυσις ἐν Kamares-Stil, XVI.

Πίναξ 38.

Ἄρ. 10574: Πίθος Φαιστοῦ. Δωμάτιον XXVIII. Πηλὸς χονδρός. «Ἀλοιφή-τριβή» δίδει ἐπιφάνειαν κιτρινωπὴν. Βερνίκιον μέλαν ἁμαυρὸν ἢ καστανὸν ἀναλόγως ὀπτήσεως. Ἀμυδραὶ καταλειβάδες ὑπὸ τὴν κυρίαν κόσμησιν ἐγένοντο προφανῶς σκοπίμως μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς κυρίας κοσμήσεως, πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῆς διακοσμητικῆς ἀδιαφορίας τῶν μεγάλων ἐπιφανειῶν τοῦ κάτω σώματος. Αἱ καταλειβάδες συντελοῦν οὐσιωδῶς εἰς τὴν ὀργανικὴν προσαρμογὴν τῆς κυρίας κοσμήσεως εἰς τὸ ἄγγειον. Ἄνω ἕξ λαβαὶ κάθετοι, κάτω τρεῖς. Αἱ ἀσπίδες τῶν σπειρῶν εἶναι ἕξ. Ἐκάστη πληροῦται μὲ ἕξ μονὰς σπείρας, ὧν αἱ περιφερειακαὶ διὰ λευκοῦ μόνον, ἐνῶ αἱ κεντρικαὶ φέρουν καὶ μεσαίαν ἐρυθρὰν ταινίαν. Τὸ ἐρυθρὸν φαίνεται, ὅτι ἐξωγραφῆθη ἐπὶ τοῦ λευκοῦ. Ὅμοια ἐκτέλεσις λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ εἰς τοὺς περιβάλλοντας τὰς ὁμάδας τῶν σπειρῶν κύκλους, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξωγραφῆθησαν ἐπὶ τοῦ μέλανος βερνικίου τῶν ἀσπίδων. Ἐρυθραὶ ταινίαι ἐπίσης εἰς τὰ μέταλλα τῶν ἄνω λαβῶν ἔσω καὶ παραπλεύρως τῶν λευκῶν ἐπὶ τοῦ σκοτεινοῦ βερνικίου.

Προηγούμενα στάδια τοῦ διακοσμητικοῦ θέματος τοῦ κύκλου πληρουμένου ὑπὸ μονῶν ἀνεξαρτήτων σπειρῶν ὑπάρχουν ἐπὶ ὀστράκου τῆς Βορείας Τάφρου (Kamares-Stil, πίν. 18 ἄρ. 24) καὶ ἐπὶ πρῶμου πολυχρώμου ἀγγείου τοῦ Παλαικάστρου, BSA Suppl. I, πίν. XI B.

Ὁ πίθος τοῦ δωματίου XXVIII εἶναι ἀσφαλῶς ἐκ τῶν ὠραιότερων δημιουργιῶν (ἄς προσεχθῇ καὶ τὸ θαυμάσιον ὠοειδὲς σχῆμα) τοῦ καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ.

Πίναξ 39, ἀριστερά.

Πίθος μὲ καταλειβάδας, in situ, Φαιστός. Ὁ πίθος μὲ καταλειβάδας τῶν ἀποθηκῶν LVIII εἶναι ὁ μόνος (καθ' ὅσον γνωρίζομεν) φαιστιανὸς πίθος, ὅστις ἔχει στενὴν ἀναλογίαν κατὰ τὸ σχῆμα πρὸς τὸν πίθον τοῦ δωματίου XXVIII, ἀνωτ. πίν. 38. Πρόκειται προφανῶς περὶ συγχρόνων ἔργων, διαφερόντων μόνον κατὰ τὴν καλλιτεχνικὴν ποιότητα (κατὰ LEVI ὁ πίθος τοῦ δωμ. XXVIII ἀνήκει εἰς τὴν «δευτέραν», ὁ τῶν ἀποθηκῶν LVIII εἰς τὴν «πρώτην φάσιν»). Ἄλλη ἔνδειξις χρήσιμος

διὰ τὴν χρονολόγησιν παρέχεται ὑπὸ τῶν πλαστικῶν σχοινίων τῆς βάσεως, τὰ ὅποια ἀπαντοῦν κυρίως εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ LEVI εἰς τὴν «δευτέραν φάσιν» χρονολογούμενα «πιθαράκια», π.χ. Annuario 1952-54, εἰκ. 23-24, τοῦ δωματίου LI, καὶ Annuario 1957-58, Gli scavi, εἰκ. 24 b-c ἐκ τοῦ δωματίου LXIV.

Πίναξ 39, δεξιὰ.

Πίθος μὲ θέματα σταγόνων. Φαιστός, in situ. Ὁ πίθος μὲ κόσμησιν «σταγόνων» τῶν ἀποθηκῶν LVIII, «πρώτη φάσις» κατὰ LEVI, ἔχει ἀντιστοιχοῦς εἰς σύνολα τόσον τῆς «πρώτης» (ἀποθηκαὶ PERNIER) ὅσον καὶ τῆς «δευτέρας φάσεως» (δωμ. LXIV) πρβλ. Festos I, πίν. XXXVII καὶ Annuario 1957-58, Gli scavi, εἰκ. 23 (σ. 209). Ἀπολύτου ὁμοιότητος πρὸς τὸν πίθον τῶν ἀποθηκῶν LVIII εἶναι ὁ ἕτερος τῶν πίθων τοῦ δωματίου LXIV, Annuario ἔ.δ. εἰκ. 23 δεξιὰ. Ἡ χρονολόγησις τῶν δύο ἀγγείων ἀντιστοιχῶς εἰς τὴν «πρώτην» καὶ τὴν «δευτέραν φάσιν» ὑπὸ τοῦ LEVI εἶναι πλήρως ἀστήρικτος. Διὰ τὴν χρονικὴν ταύτισιν τῶν δμάδων τοῦ δωματίου LXIV καὶ τῶν ἀποθηκῶν LVIII χρήσιμος εἶναι καὶ ἡ σύγκρισις τῶν πίθων μὲ καταλειβάδας, πίν. 39 ἀριστερὰ καὶ Annuario ἔ.δ. εἰκ. 23 μέσον.

Πίναξ 40.

Κύπελλον ἀρ. 5780: Ἐκ τῆς πτέρυγος PERNIER. Εὐρέθη εἰς τὸν διάδρομον μεταξὺ τῶν δωματίων XXIII-XXIV, βλ. Festos I, σ. 302 κείμενον καὶ εἰκ. 177 b. Ἀκέραιον. Πηλὸς κιτρινόφαιος, βερνίκιον καστανομέλαν ἔσω καὶ ἔξω. Θέματα λευκά. Τὸ ἐσωτερικὸν τῶν κοραλλίων πορτοκαλλί (νῦν καφετί). Τρεῖς ἥλιοι καὶ τρία κοράλλια. Εἰς τὸν πυθμένα ἐξωτερικῶς δύο τόξα λευκὰ ἀντιθετικά. Κατὰ LEVI «τρίτη φάσις».

Κύπελλον ἀρ. 10116: Ἐκ τοῦ δωματίου 11. Bollettino 1951, εἰκ. 47, κάτω ἀριστερά. Κατὰ LEVI «πρώτη φάσις». Ἔχουν συμπληρωθῇ ἡ λαβὴ καὶ τμήματα τῶν τοιχωμάτων καὶ τοῦ πυθμένος. Πηλὸς περισσότερον ρόδινος ἢ εἰς τὸ προηγούμενον, βερνίκιον ἀραιότερον. Τρία κοράλλια καὶ τέσσαρες ἥλιοι, ἥτοι διάταξις συμμετρικωτέρα τῆς τοῦ προηγούμενου. Ἐπὶ τῆς πορτοκαλλόχρου ἐπιφανείας τῶν κοραλλίων ἀνὰ δύο δισκία δι' ἐρυθροῦ σκοτεινοῦ.

Ὅτι τὰ δύο κύπελλα εἶναι ἔργα τῆς αὐτῆς χειρὸς καὶ τῆς αὐτῆς ὥρας εἶναι πλέον ἢ φανερόν. Περὶ τῆς διακοσμήσεως διὰ κοραλλίων καὶ ἡλίων ὁ PERNIER ἀναφέρει ἀορίστως, Festos I, σ. 302, ὅτι ἀπαντᾷ εἰς ἕτερα τέσσαρα παραδείγματα (πρβλ. ἀνωτ. κείμενον καὶ σημ. 1-2, σ. 97).

Κύπελλον ἀρ. 5782: Λαβὴ συμπληρωμένη. Πηλὸς κιτρινόφαιος. Βερνίκιον μέλαν, λάμπον ἐλαφρῶς, ἔσω καὶ ἔξω. Λευκὰ τὰ 8-σχημα θέματα καὶ οἱ δίσκοι πλὴν τῶν μεσαίων, ὄντων πορτοκαλλόχρων. Ἡ βάσις σχηματίζεται δι' ἐλαφροτάτης γωνιώσεως φερούσης λευκὴν ταινίαν. Ἐπὶ τῆς βάσεως δύο λευκαὶ παράλληλοι ταινίαι (πρβλ. τὰ ἀντιθετικά τόξα τοῦ ἀρ. 5780 ἀνωτ.): Λευκὴ ταινία καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν χειλέων. Ἐκ τοῦ δωματίου XXV τῆς πτέρυγος PERNIER, βλ. Festos I, σ. 304-305, εἰκ. 180 a. Κατὰ LEVI «τρίτη φάσις».

Κύπελλον ἀρ. 10113: Ἐκ τοῦ δωματίου 11. Bollettino 1951, εἰκ. 46-47. Κατὰ LEVI «πρώτη φάσις». Ὁμοιότατον πρὸς τὸ προηγούμενον μὲ ἐλαχίστας διαφορὰς: Τοιχώματα περισσότερον κάθετα. Ἡ γωνίωσις τῆς βάσεως πολὺ μικροτέρα. Βερνίκιον ἄνισον μὲ εἶδος φλογώσεως: Ἐπὶ τῆς βάσεως ἀντὶ τῶν παραλλήλων ταινιῶν τοῦ προηγούμενου τόξα ὅμοια τῶν τοῦ ἀρ. 5780, πλατύτερα, ἀπολήγοντα εἰς ὄξύ.

Ἀσφαλῶς τὰ δύο κύπελλα ἀρ. 5782 καὶ 10113 εἶναι ἔργα τῆς αὐτῆς χειρὸς καὶ τῆς αὐτῆς ὥρας. Δὲν ἀποκλείεται, ὥς δεικνύουν τὰ ὅμοια ἀντιθετικά τόξα τῆς βάσεως τῶν κυπέλλων ἀρ. 5780 καὶ 10113, καὶ τὰ τέσσαρα κύπελλα νὰ εἶναι ἔργα τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου ἢ ἀκόμη τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου.

Πρόχους ἀρ. 10579: Φαιστός, δωματίον LV. Πηλὸς ροδόφαιος. Βερνίκιον καστανόν. Κόσμησις κυρίως λευκή. Δι' ἀνοικτοῦ κεραμόχρου τὰ κοράλλια μὲ τὴν συνήθη λευκὴν πλαισίωσιν καὶ

ΕΠΟΧΑΙ	Φ Α Ι Σ Τ Ο Σ	Μ Ε Σ Α Ρ Α - Λ Ε Β Η Ν Α	Α Λ Λ Α Κ Ε Ν Τ Ρ Α
Νεολιθική Kamares-Stil, II	*Αφθονα κατάλοιπα προχωρημένης «υπο-νεολιθικής»: σιλιβωτά, έγχαρτα, γραπτά. Festos I, 67 κξξ. Museo Pigorini, 11 κξξ. LEVI, Le varietà della primitiva ceramica cretese in Studi in onore di Luisa Banti, 223 κξξ. *Ανωτ. 29, 59 - 60.	(PENDLEBURY, Έγγεφίδιον, 44).	Κ ν ω σ ό ς : Κυρώς σιλβωτά καὶ πλούσιοι έγχαρτοι ρυθμοί. Άπουσία γραπτών. J. EVANS, BSA 59, 1964, 132 κξξ. Κ α τ α σ α μ π ά ς : ΑΛΕΞΙΟΥ, ΠΑΕ 1953, 305 - 308, 1954, 371 - 374 (όμοια τών κνωσάκων έγχαρτα). Τ ρ α π έ ζ α : Ρυθμός Τραπεζας. PENDLEBURY, BSA 36, 1935 - 36, 13 κξξ, ίδια 25-33. Κ ο υ μ α ρ ό σ π η λ ι ο : JANTZEN εν For-schungen auf Kreta, 6 κξξ. Βλ. καὶ PENDLEBURY, Έγγεφίδιον, 44-45.
Βαθμύς Πύργου ΠΜ I Kamares-Stil, III	Ρυθμός Άγίου Όνουφρίου, Ρυθμός Πύργου. *Αφθονα άσφαλή κατάλοιπα. *Ανωτ. 60 κξξ.	*Α γ ι ο ς Ό ν ο ύ φ ρ ι ο ς : EVANS, Cre-tan Pictographs, ειx. 106 α-β. MATZ, Kreta u. frühes Griechenland, 52 - 53. Λ ε β ή ν α : ΑΛΕΞΙΟΥ, ΑΑ 1958, 1 κξξ. BCH 83, 1959, 742 κξξ. SCHACHERMEYER, AA 1962, 120 κξξ. ΑΛΕΞΙΟΥ, BCH 84, 1960, 844 κξξ, ΑΑ 16, 1960, σ. 257 - 58, πίν. 226 α. Arch. Rep. 1959 - 60, 19 κξξ. BCH 85, 1961, 886 κξξ., Arch. Rep. 1960 - 61, 24 - 25. ΑΛΕΞΙΟΥ, Πρακτικά Α' Κοιηολ. Συνεδρίου I, 88 κξξ.	Π ύ ρ γ ο ς : ΕΑΝΘΟΥΛΙΑΝΣ, ΑΔ 4, 1918, 137 κξξ. Ρυθμός Πύργου, ρυθμός Άγίου Όνουφρίου, ρυθμός τών τεφρών έγχαρτάκτων. *Ισως εν μέρος τής κεραιικής είναι πρόφον τής έπομένης βαθμίδος. Κ υ π α ρ ί σ σ ι : ΑΛΕΞΙΟΥ, Κοιη. Χρον. 5, 1951, 275 κξξ. Τò καλύτερον όμοιογενές σύνολον τής έποχής. Κ ρ ά σ ι : ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΑΔ 12, 1929, 102 κξξ. *Η κεραιική διαμορφόζεται εις πολλές έποχές.
Βαθμύς Κουμάσας ΠΜ Iα Kamares-Stil, IV	Ρυθμός Κουμάσας. *Ασφαλή κατάλοιπα δμालή έξέλιξις εκ του ρυθμού Άγίου Όνουφρίου. *Αγνωστον μέχρι ποίου σημείου ο ρυθμός Κουμάσας καλύπτει καλ την έπομένην βαθμίδα. *Ανωτ. 62-63.	Κ ο υ μ ά σ α : Ρυθμός Κουμάσας (δικτυωμένα τρήωνα, γωνιώδη θέματα, συστήματα ρόμβων, εις τεχνικήν dark on light). Ρυθμός τών έγχαράκτων τεφρών (κυρίως κρεμαστών άγγείων). VTM, κυρώς πίνακες XXVI b, XXVII, I, XXV, XVIII. Μ α ρ α θ ο κ έ ρ α λ ο : ΕΑΝΘΟΥΛΙΑΝΣ, ΑΔ 4, 1918, παράρτημα, 18 κξξ. Άγία Τριάδα, Άγία Εύφρηνη. Λ ε β ή ν α : Βιβλιογραφία ως άνωτέρω.	Κ ν ω σ ό ς : Palace I, ειx. 40: Καθαρόν όμοιογενές σύνολον. Μ ό χ λ ο ς : SEAGER, Mochlos: Τάφος I, ειx. 4, πρόχονς Ib (ειx. 13), κάλιμμα εκ σκολίδου I i (ειx. 5). Τάφος II, ειx. 7, τò περίφημον πινάκιον IIb (ειx. 13) κλπ. Λ ο ι π ο ί τό π ο ι : Βασιλική, Rock Shelters Γουρνιών, Άγ. Φωθιάς, Παλαίστατο, Ζάκρο, Λασηθι.
Βαθμύς Βασιλικής ΠΜ IIβ Kamares-Stil, V	Ρυθμός Βασιλικής. *Ισως συνέχεια ρυθμού Κουμάσας. Φαίνεται άσφαλώς υπάρχουσα παραινέει εν τούτοις άδιευκρίνητος λόγω μὴ δημοσιεύσεως του ύλικου. *Ανωτ. 63.	*Α γ ί α Τ ρ ι ά δ α : BANTI, Grande Tomba, 236-7: άσφαεις ειδήσεις. Λ ε β ή ν α : Βιβλιογραφία ως άνωτέρω.	Β α σ ι λ ι κ ή : Κηλιδωτός ρυθμός Βασιλικής μέγα άσφαλές σύνολον (έλλιπώς δημοσιευμένον). SEAGER, Έκθεσις άνασκαφής 1904, 215-17, - 1906, 116-17, Gourmia, 49-50. Λ ο ι π ο ί τό π ο ι : Σφουγγαράς, Γουρνιά, Μόχλος, Μάλια, Λασηθι, Κνωσός, Χανιά (Κασέλλι).
Βαθμύς του λευκού ρυθμού ΠΜ III Kamares-Stil, VI	Λευκός ρυθμός. *Ασφαλώς υπάρχουσα κατάλοιπα όλίγα. *Ανωτ. 63 κξξ.	*Ανωτ. 65 κξξ.	Β ο ρ ε ί α Τ ά φ ρ ο ς Γ ο υ ρ ν ι ώ ν . Β α σ ι λ ι κ ή . Μ ό χ λ ο ς . Π α λ α ί κ α σ τ ρ ο . Ψ ύ ρ α . Μ ά λ ι α . Γ ο ὕ ρ ν ε ς . Κ ν ω σ ό ς . Χ α ν ι ά .

Περὶ τῆς ΠΙΜ ΙΙΙ ἐποχῆς (βαθμίδος τοῦ λευκοῦ ρυμοῦ) βλέπε ἀνακοίνωσιν μας ἐνώπιον τοῦ Β' Κοινοβουλίου Συνεδρίου, Ἀπρίλιος 1966, μὲ ἐθελοντοφάνειαν καὶ τινα νέα στοιχεῖα.

ΜΕΣΟΜΙΝΩΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

ΕΠΟΧΑΙ	Φ Α Ι Σ Τ Ο Σ	Μ Ε Σ Α Ρ Α - Λ Ε Β Η Ν Α	Α Λ Λ Α Κ Ε Ν Τ Ρ Α
<i>Βαθμὶς τῆς προώλου πολυχερωμίας</i> MM Ia Kamares-Stil, κυρίως VII-IX	Πρώιμος πολύχρωμος ρυθμός. Ἄσφαλῶς ὑπάρχουσα· κατάλοιπα ὀλίγα. Ἄνωτ. 67. Ἵδρυσιν Α΄ Ἀνακτόρου (Κατὰ τὴν «φάσιν τραχωτῶν Ἀγίας Τριάδας», ἄνωτ. 86-87).	Λεβήνα: Ἄσφαλῆ στρώματα· βιβλιογραφίᾳ ὥς ἄνωτέρω. Πατερικιές: Καθαρὸν ὁμοιογενὲς σύνολον. Μεταβατικὴ «φάσις Πατερικιδῶν», ἄνωτ. 64, 66, 76. Δρακόνες: Ὅμοιογενὲς σύνολον· «πρωτοτραχωτά, φάσις δρακόνων», ἄνωτ. 70, 76. Ἀγία Τριάδα: «Φάσις τραχωτῶν Ἀγίας Τριάδας», ἄνωτ. σ. 72 κῆξ, 86. Κυκλικοὶ τάφοι Μεσσαράς: Ἄνωτ. σ. 67, σημ. 2. Σπήλαιον Καμαρών: Ἄνωτ. σ. 66, 76, BSA 19, 1912-13, πίν. IV a, V a, VII.	Κνωσός: Πλούσια καθαρά σύνολα. Εἰς τὰ παρὰ Mackenzie JHS 26, 1906, 253-54, ἀναγραφόμενα προσθετέα: δύο ἀδημοσίευτα prié-deposits ὑπὸ τὰ δάπεδα τῆς Α΄ καὶ Β΄ δυτικῆς Ἀποθήκης καὶ ἡ πλουσία ἐλλιπῶς δημοσιευμένη κεραμικὴ ἀπὸ τὰς οἰκίας ὑπὸ τὰς Κουλόρας, Pendlebury, BSA 30, 1928-30, 53 κῆξ, καὶ Palace IV 1, ἰδίᾳ 82 κῆξ. Τύλισος: Χατζιλακίς, AE 1912, 197 κῆξ. Tyllissos, Villas minoennes, Ét. Crét. III, 1934 (ἀναλυτικῶς Kamares-Stil, X). Γοῦρες: Πλουσιώτατον καθαρὸν σύνολον λατρευτικῆς ταφικῆς κεραμικῆς, Χατζιλακίς κυρίως AD 4, 1918, 45 κῆξ (ἀναλυτικῶς Kamares-Stil, X). Μάλια: Πλούσια κεραμικὴ (νέα ἐξέτασις ἐν Kamares-Stil, XI).
<i>Φάσις τοῦ πρώλου κλασσικοῦ ρυθμοῦ</i> MM Ib Ἄνωτ. 67 κῆξ.	Πρώιμος κλασσικὸς ρυθμός (συμπεριλαμβάνει τὰ ὄριμα τραχωτά). «Φάσις τῶν δικτιοροδάκων». Πλούσια ὁμοιογενὴ σύνολα. Ἄνωτ. 77 κῆξ, Προμαχῶν II. Παλαιότερα ὁμάς δωμάτων LXV. Ὁμάς θρανίου δωματίου LXIII. Ὁμάς ξυλίνου κιβωτίου δωματίου II. Διαρρυθμίσεις ἢ ἐπισκευαὶ τοῦ ἀνακτόρου, ὀφειλόμεναι ἵσως εἰς μερικὴν καταστροφὴν.	Ἀγία Τριάδα: Ἄνωτ. 72 κῆξ. Πλάτανος: Ἄνωτ. 55-56, VTM πίν. IX, ἀριθ. 6859, 6862: «Φάσις τῶν δικτιοροδάκων». Σπήλαιον Καμαρών: Ἄνωτ. 76, 80 BSA, ἔκθ. εἰς 3 (σ. 16), πίν. IV b, V b, IX a. Καλαθιανὰ: VTM, πίν. XLVI a, ἄνω σειρά (ἄποτοι τεῖθοδχα). Πορτί: VTM, ἔγχρ. πίν. VI, ἀριθ. 5059, 5056.	Κνωσός. Μάλια: Χρυσόλακκος, Dépôt Nord, ἐν Néctropoles 1. Παλαίκαстро. Βλ. προχέως Palace V (Index), 123-24, Localities καὶ Pendlebury, Ἑγχειρίδιον, 146 κῆξ.
<i>Φάσις τοῦ ὀρελου κλασσικοῦ ρυθμοῦ</i> MM IIa Kamares-Stil, κυρίως XIII - XVI.	Ὁρμος κλασσικὸς ρυθμός. Κεραμικὴ στρώματος πυρκαϊᾶς ἀνακτόρου LEVI. Κεραμικὴ in situ ἄνω ὀρόφου ἀνακτόρου LEVI. Κεραμικὴ δαπέδων ἀνακτόρου PERNIER. Δωματίον II. Ἀποθῆκαι XXXIV. Μεγάλη καταστροφὴ ἀνακτόρου.	Κυκλικοὶ τάφοι Μεσσαράς (: Πορτί, Καλαθιανὰ). Ἀγία Τριάδα: Ἄνωτ. 74-75. Σπήλαιον Καμαρών: BSA ἔκθ. πίν. VI, VIII, IX b, X, XI.	Κνωσός: MM IIβ - MM III κεραμικὴ. Ἀφθόνως καὶ εἰς τὰ λοιπὰ κέντρα.
<i>Φάσις τοῦ ὑστελου κλασσικοῦ ρυθμοῦ</i>	Ὑστερος κλασσικὸς ρυθμός. «Φάσις τῆς ΝΔ. οἰκίας». Κεραμικὴ ΝΔ. οἰκίας, Festos I. πίν. XVIII-XIX καὶ MA 12, 1902, 111, εἰς 43. Ἄνωτ. 29, 39. Δωματίον 18, ἄνωτ. 38-39, 95 κείμενον καὶ σημ. 8. Ἐποχὴ ἐνδιάμεσος παλαιοῦ καὶ νέου ἀνακτόρου;	Καμηλάρες: LEVI, Annuario 1961 - 62.	Ἡ ἐξέλιξις τῆς κεραμικῆς εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ ὑστερου κλασσικοῦ ρυθμοῦ δὲν ἔχει ἀκόμη ἐρευνηθῇ.

ἡ πλατεῖα ταινία ὑπὸ τὸ ἀβακωτὸν θέμα, ἐπίσης μὲ λευκὴν πλαισίωσιν. Πλαστικά κέρατα, ἀποκεκρουμένα κατὰ τὸ ἥμισυ, φθύνονται εἰς τὴν θέσιν τῶν πλαστικῶν ὀφθαλμῶν (πρβλ. πρὸχουν δωματίου 11 ἐν MARINATOS - HIRMER, πίν. VIII). Ἐμπρός, ὑπὸ τὸ ράμφος, φαίνονται ἵχνη ἀποκρούσεως πλαστικοῦ μέλους (ἴσως ὑπογενείου;). Πλαστικός δακτύλιος εἰς τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ καὶ ἔμπρὸς λείψανα ἐτέρου πλαστικοῦ μέλους (ἄνθους ἢ ἀλύσεως; πρβλ. τὸν κρατῆρα τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου ἐν MARINATOS-HIRMER, πίν. XII).

Τὰ πλαστικά κέρατα ὑποδηλοῦν προφανῶς, ὅτι πρὸ ἡμῶν ἔχομεν τελετουργικὸν σκεῦος. Συνδυασμὸς ἀγγείου καὶ εἰδωλίου παρατηρεῖται εἰς μίαν περίπτωσιν εἰς τὴν ἐποχὴν Πύργου, βλ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΝ ἐν ΑΔ 4, 1918, σ. 154 (ἀρ. 47) καὶ πίν. Α 2. Ὁ ΛΕΒΙ θεωρεῖ τὸν κρατῆρα καὶ τὴν οἶνοχόην τοῦ δωματίου LV συμποσιακὰ σκεῦη, βλ. Bollettino 1956, σ. 249-250*.

A. Z.

* Διὰ τὴν ἄδειαν μελέτης, φωτογραφήσεως καὶ δημοσιεύσεως τοῦ κεραμικοῦ ὕλικου ἐπιθυμῶ νὰ ἐκφράσω τὰς θερμότητάς μου εὐχαριστίας πρὸς τὸν διευθυντὴν τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου κύριον Στ. Ἀλεξίου, ὁ ὁποῖος παντὶ τρόπῳ ἐβόηθησε τὴν ἐργασίαν μου. Ὁ

διευθυντὴς τῆς Ἱταλικῆς Σχολῆς κύριος D. ΛΕΒΙ εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ ἐρμηνεύσῃ συντόμως ἐπὶ τόπου τὰ λείψανα τοῦ νέου ἀνακτόρου καὶ νὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ τὴν φωτογράφησιν τοῦ ὀφείλω λίαν θερμὰς εὐχαριστίας διὰ τοῦτο.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑΙ

Πλὴν τῶν συνήθων χρησιμοποιοῦνται αἱ ἑξῆς συντομογραφίαι:

BANTI, Cronologia: L. BANTI, Cronologia e ceramica del palazzo minoico di Festòs, Annuario 1939-40, 9 κέξ.

FIANDRA, Periodi: E. FIANDRA, I periodi struttivi del primo palazzo di Festòs, Κρητ. Χρον. 15-16, 1961-62, Πρακτικά Α' Κρητολ. Συνεδρίου I, 112 κέξ.

Grande Tomba: L. BANTI, La grande tomba a tholos di Hagia Triada, Annuario 1930-31, 155 κέξ.

HOGARTH-WELCH: D. HOGARTH-F. WELCH, Primitive Painted Pottery in Crete, JHS 21, 1901, 78 κέξ.

Kamilari: D. ΛΕΒΙ, La tomba a tholos, di Kamilari presso a Festòs, Annuario 1961-62, 8 κέξ.

Κυπαρίσσι: Στ. ΑΛΕΞΙΟΥ, Πρωτομινωικαὶ ταφαὶ παρὰ τὸ Κανλί-Καστέλλι Ἡρακλείου, Κρητ. Χρον. 5, 1951, 277 κέξ.

ΛΕΒΙ, Classificazione: D. ΛΕΒΙ, Per una nuova classificazione della civiltà minoica, La parola del passato 72, 1960, 81 κέξ.

ΛΕΒΙ, Gli nuovi scavi, Enciclop.: D. ΛΕΒΙ, Gli nuovi scavi di Festòs, Enciclop. dell'arte antica, ἄρθρον Minoico-micenea, Arte, τόμ. V, 1963, 94 κέξ.

ΛΕΒΙ, Gli scavi, Atti: D. ΛΕΒΙ, Gli scavi, di Festòs e la cronologia minoica, Atti 7 congr. intern. archeol. class., Roma 1961.

ΛΕΒΙ, The Recent Excavations, Med. St.: D. ΛΕΒΙ, The Recent Excavations at Phaestos, Studies in Mediterr. Archaeol. 11, 1964.

MA: Monumenti antichi (Reale Accademia dei Lincei).

Museo Pigorini: M. BORDA, Arte cretese-micenea nel Museo Pigorini di Roma, 1946.

Palace I - V: EVANS, The Palace of Minos I - V, 1921 - 1936.

PELAGATTI, Osservazioni: P. PELAGATTI, Osservazioni sui ceramisti del I palazzo di Festòs, Κρητ. Χρον. 15-16, 1961-62, Πρακτικά Α' Κρητολ. Συνεδρίου I, 99 κέξ.

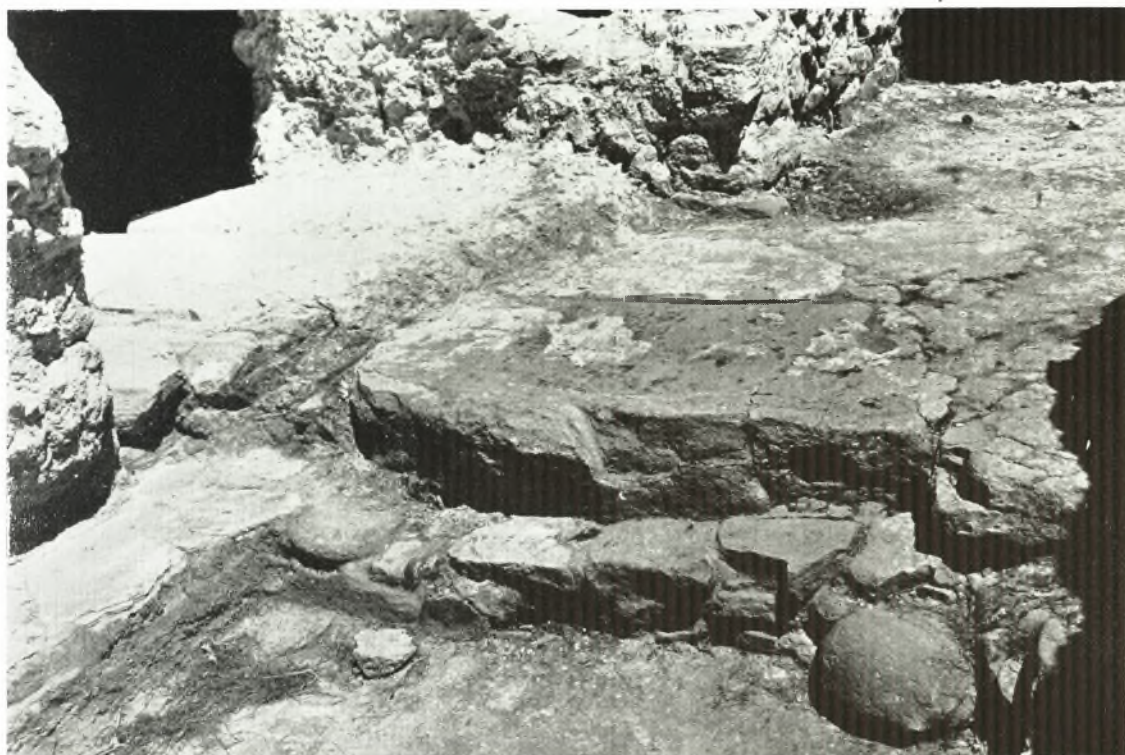
PENDLEBURY, Ἑγχειρίδιον: J. PENDLEBURY, The Archaeology of Crete, 1939.

Φαιστός. ΜΜ ανακτορική πτέρυξ I.E.VI.

Άνω : Κάτω δυτική αυλή, προμαχών II και δδὸς ἀνόδου (rampa).

Κάτω : Πρόσοψις ὀρθοστατῶν καὶ μνημειώδης εἴσοδος πρὸς δωμάτια LIX, LX, LXIV.

Φαιστός. ΜΜ ανακτορική πτέρυξ ΛΕΝΙ - δωμάτιον LXIV.

“Ανω : Τμήμα (ΒΑ. γωνία) δωματίου LX, κλίμαξ και διάδρομος πρὸς δωμάτιον LXIV.

Κάτω : ΝΔ. γωνία δωματίου LXIV και τμήμα διαδρόμου πρὸς δωμάτιον LX.

Φαιστός. ΜΜ ανακτορική πτέρυξ LEVI.
*Ανω : ΒΑ. γωνία δωματίου LXIV.
Κάτω : Ν. τοίχος δωματίου XXVII.

Φαιστός. ΜΜ ανακτορική πτέρυξ LEVI.
"Ανω : ΒΔ. γωνία δωματίου XXVII.
Κάτω : Λεπτομέρεια τῆς αὐτῆς γωνίας.

Φαιστός. ΜΜ ἀνακτορική πτέρυξ ΙΒ'VI.
Ἄνω: ΒΔ. γωνία cubicolo L.IV.
Κάτω: Τὸ κάτω τμήμα τῆς αὐτῆς εἰκόνης.

β. Λεπτομέρεια (άνω τμήμα) της παραπλευρώς είκονος.

α. Β. πλευρά δωματίου ΙΧΙΙ.

β

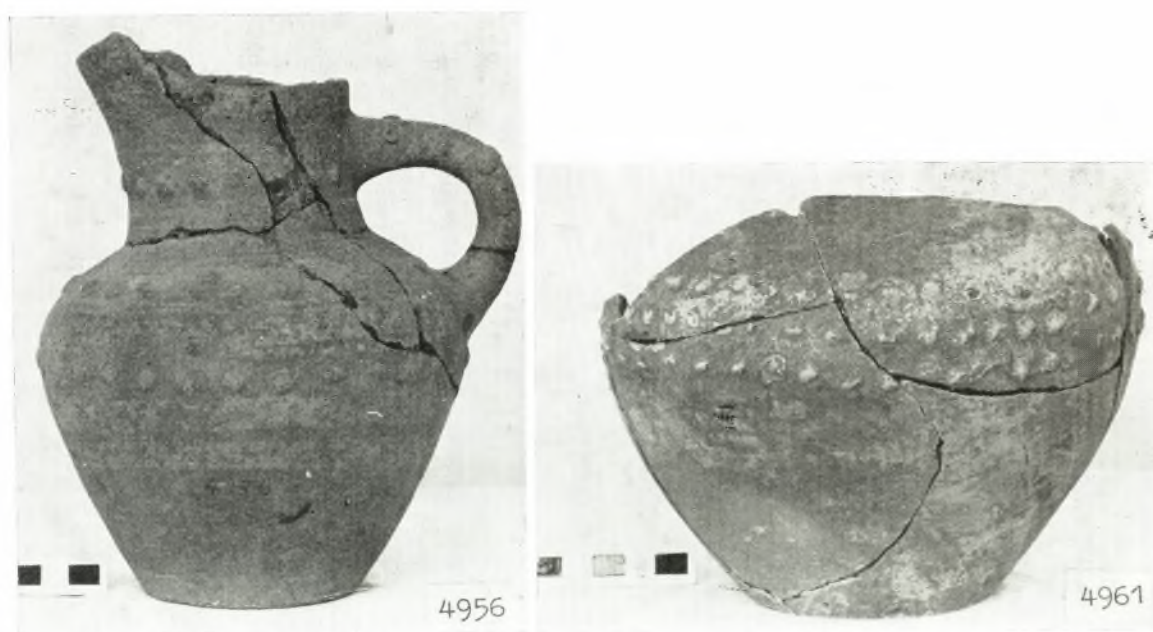
α

Φαιστός, ΜΜ ἀνακτορική πτέρυξ ΛΗΥΙ.
α - β. Δωμάτιον ΙΧΠ : Λεπτομέρεια τοῦ πίνακος 8, ἀριστερά.

α

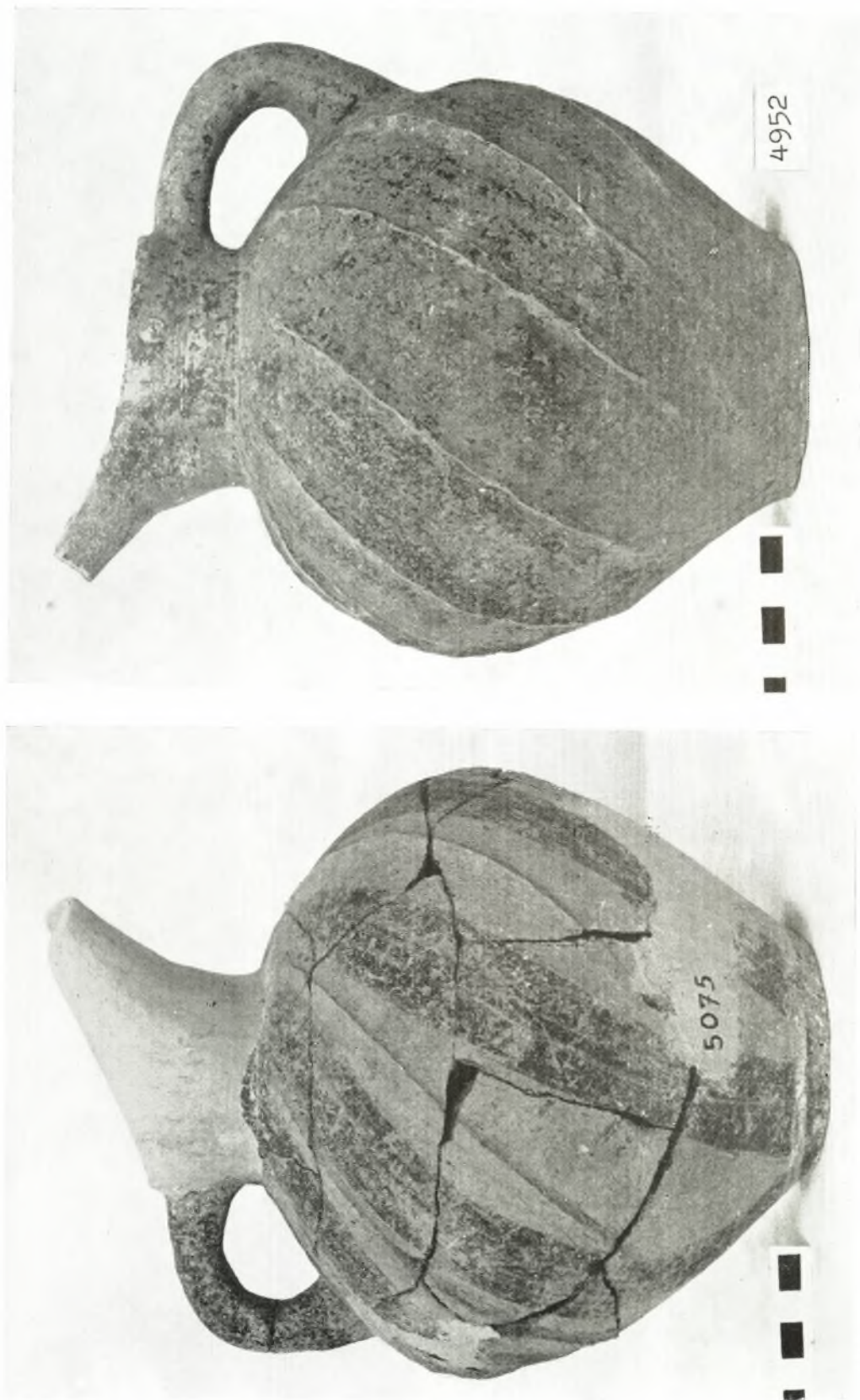
β

γ

δ

Δρακόνες : α - δ. Τρία πρωτοτραχωτά αγγεία.
«Φάσις Δρακόνων».

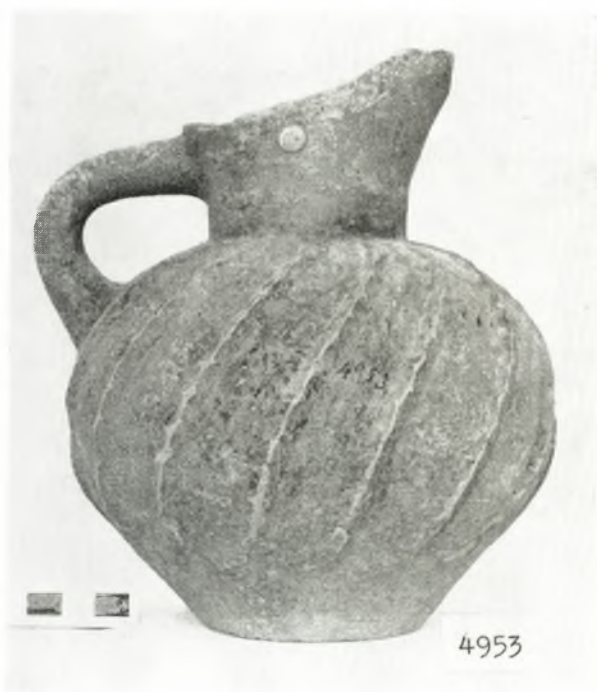
α. Ποτή. Πόχους με ανάγλυφον και γραπτήν κόσμησιν συστροφής.
β. Δρακόνες. Πόχους με ανάγλυφον κόσμησιν συστροφής.
«Φάσις Δρακόνων».

α

β

γ

δ

α - δ. Τρία πρώιμα τραχωτά αγγεία ἐκ Μεσσαράς.
3975 καὶ 3990 Ἀγίας Τριάδας. 4953 Δρακόνων.

3991

5057

4715

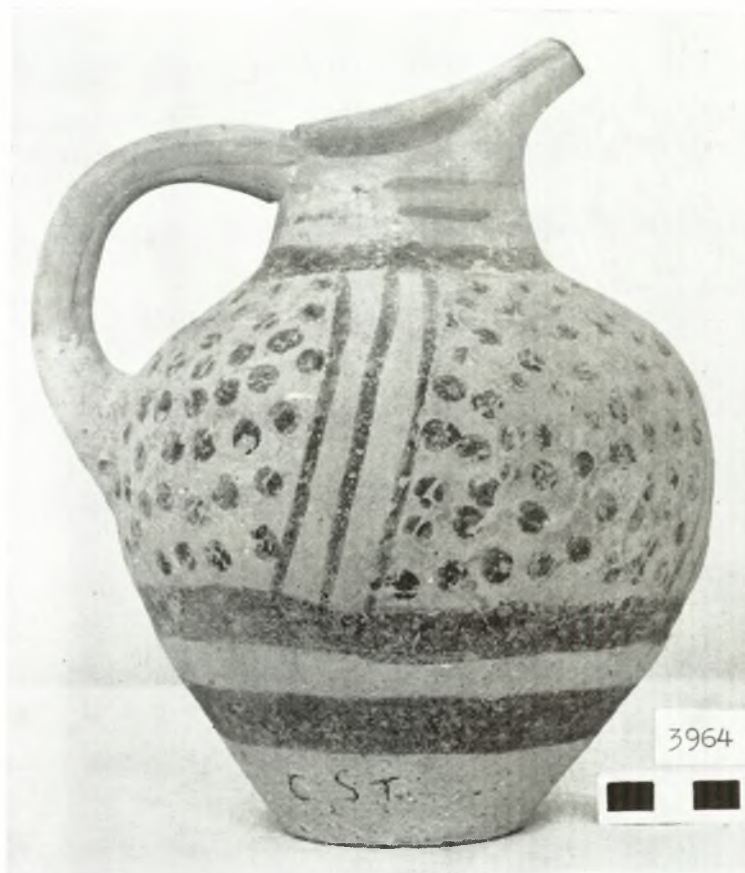

5684

Πρώιμος ΜΜ κεραμική.

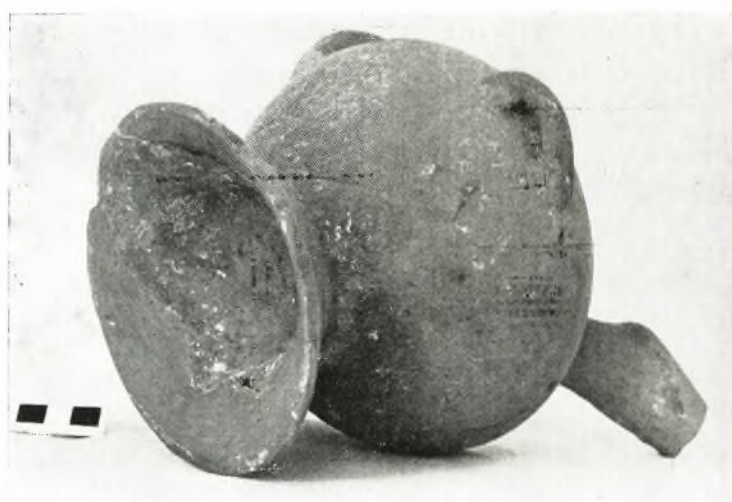
3991: Τρίωτος τραχωτή πρόχους Ἀγίας Τριάδας. 5057: Ἄωτος τειοδόχη ἀπὸ τὸ Πορτί με γραπτὴν κόσμησιν δισχοιοροδάκων. 4715: Κύπελλον τραχωτὸν ἐκ Παλαικάστρου. 5684: Τρίωτος σκύφος Δρακόνων.

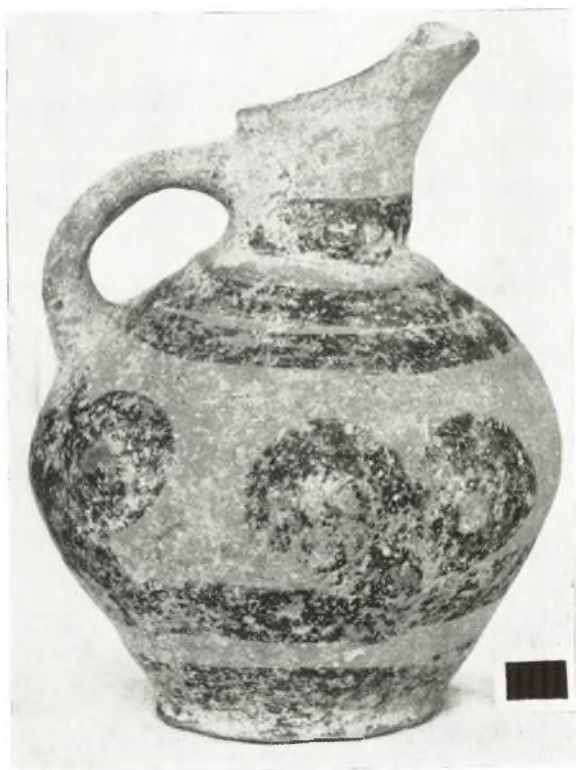
Ἁγία Τριάδα. Τρεῖς πρόχοι με τράχωσιν ἐπιφανείας καὶ σκοτεινὴν κόσμησιν.
«Φάσις Τραχωτῶν Ἁγίας Τριάδας».

Δρακόνες. Τρεῖς τεῖοδόχαι.
•Φάσις Δρακόνων».

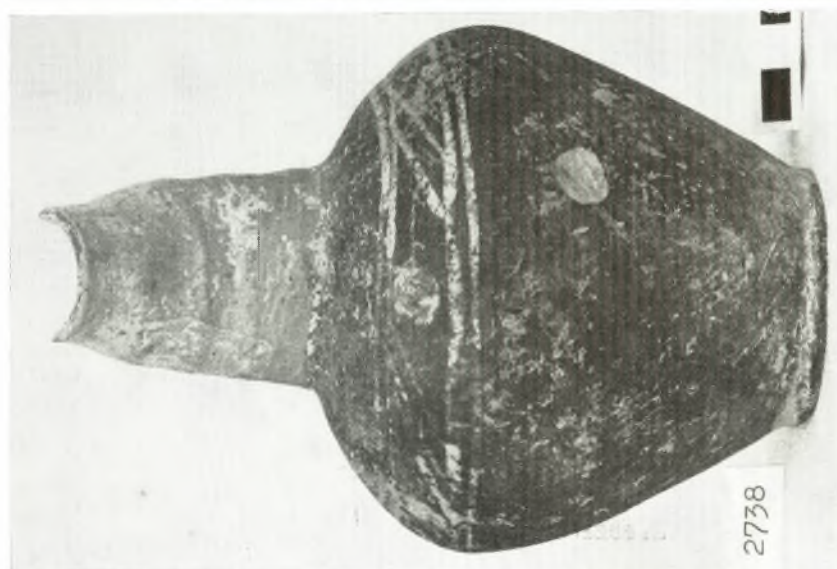
Δρακόνες. Τρίωτος τεϊοδόχη.
«Φάσις Δρακόνων».

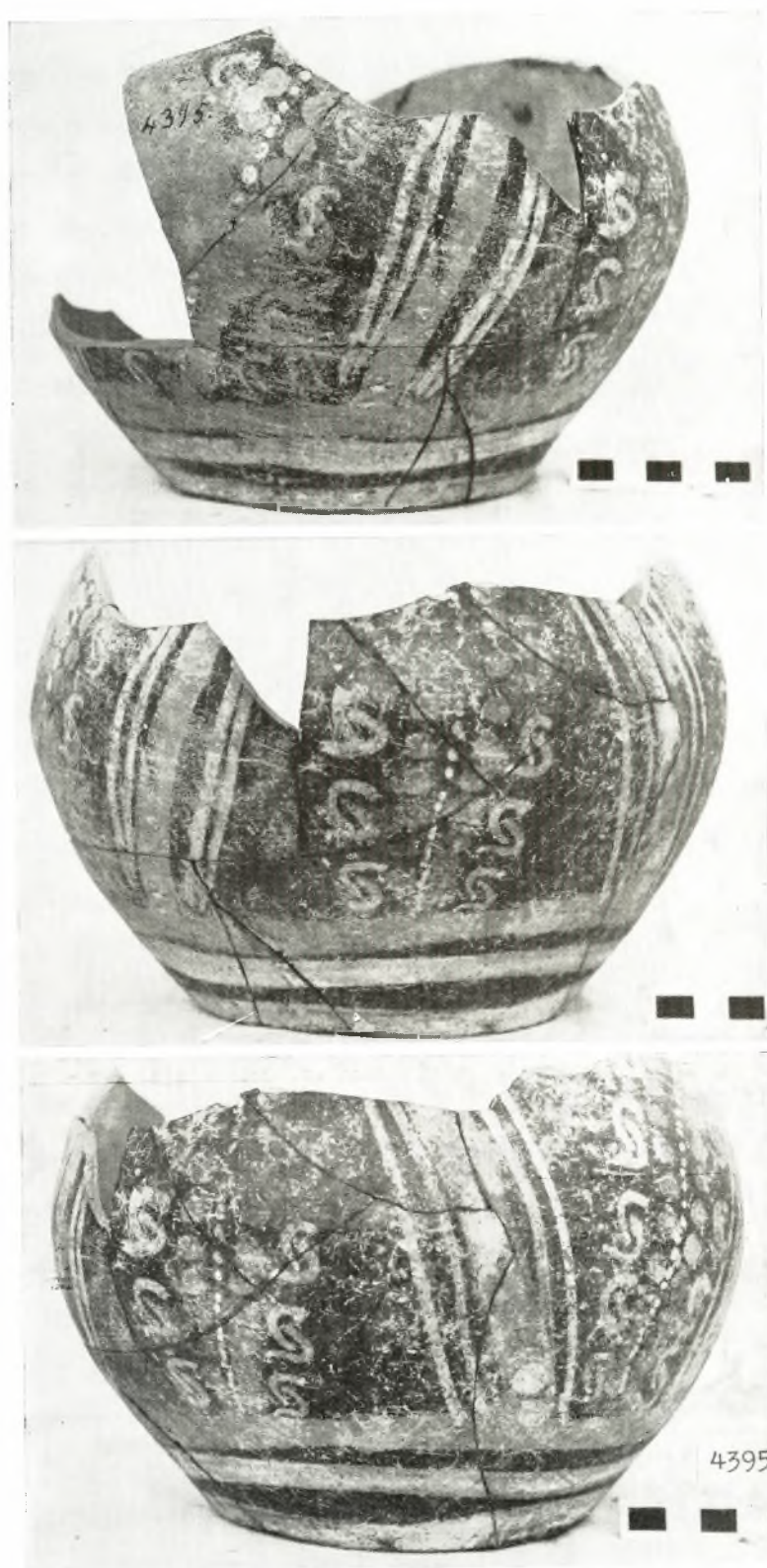
Κνωσός. Δύο πρόχοι με κομβιωτήν τράχωση. «ΜΜ Ια».

Κνωσός. Πρόχους με κόσμησιν λευκήν ἐπὶ σκοτεινοῦ καὶ πλαστικὸν σχοινίον περὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ «ΜΜ Ια».

Κνωσός. Πυρόχους με κόσμησιν λευκήν ἐπὶ σκοτεινοῦ. «ΜΜ Ια».

Κνωσός. Τεμάχιον πολυχρώμου αγγείου. «ΜΜ Ιβ»: Πρώιμος «κλασσική» φάσις.

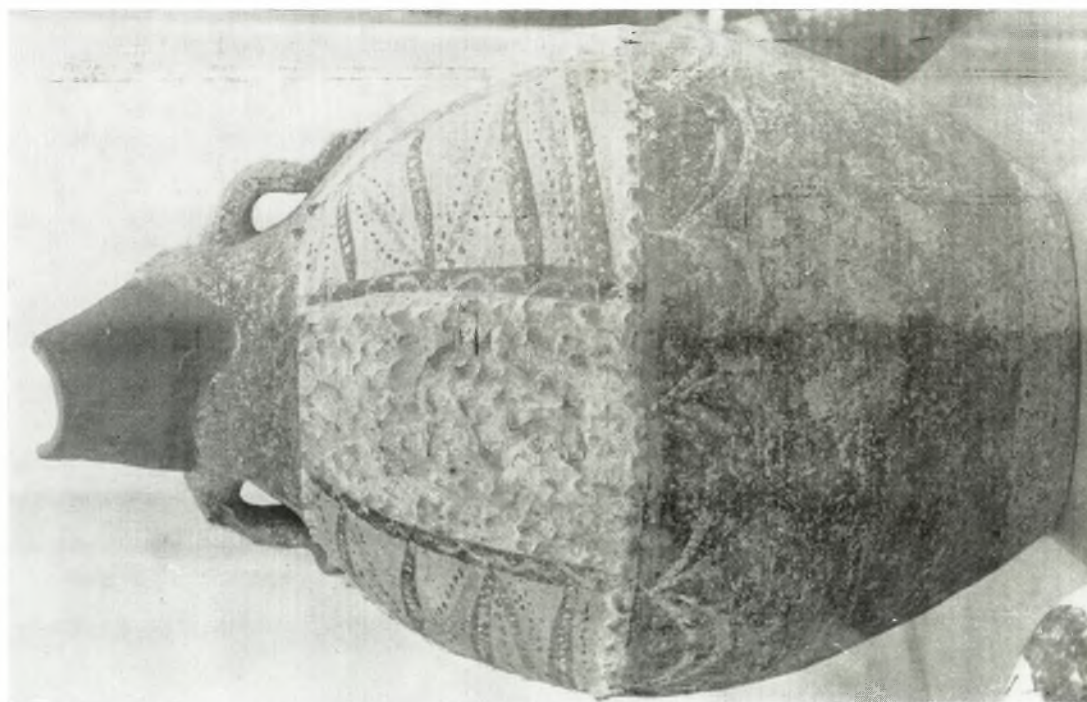
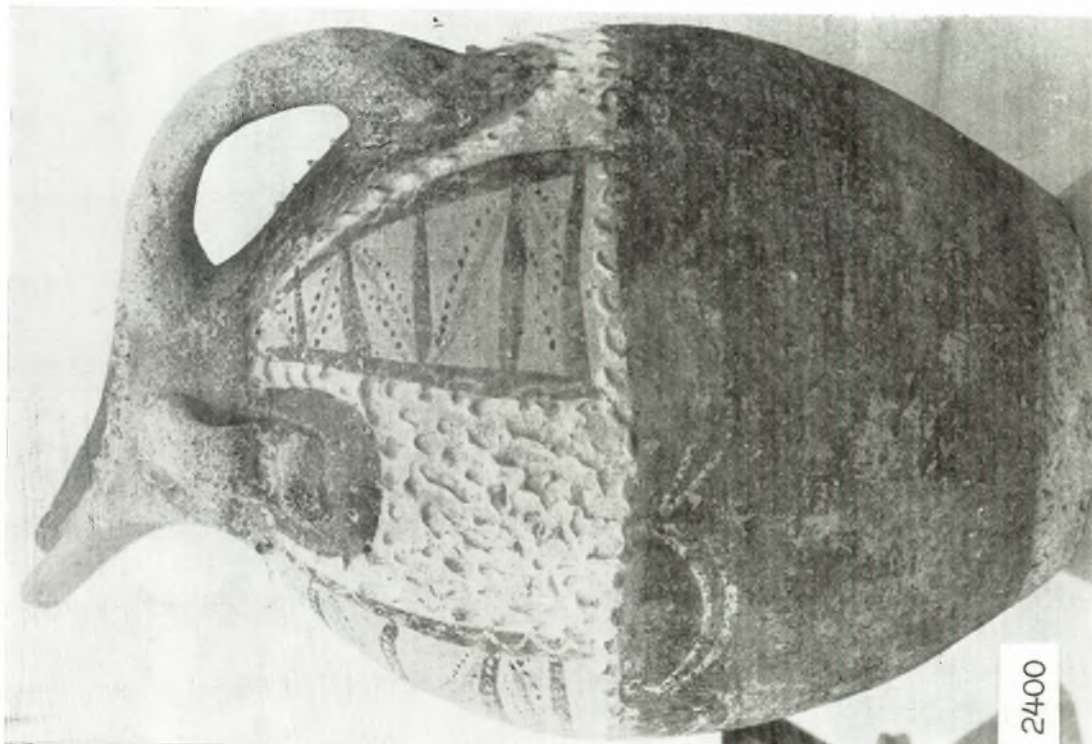
Κνωσός. Περαιτέρω ὄψεις τοῦ τεμαχίου τοῦ πίνακος 20.

Κνωσός. Κάτω τμήμα πολυχρόμου καρποδόχης ή λύχνου.
«ΜΜ Ιβ»: Πρώιμος κλασσική φάσις.

Κνωσός. Περαιτέρω ὄψεις τοῦ τεμαχίου τοῦ πίνακος 22.

Κνωσός. Τρίωτος πρόχους με τραχωτήν και πολύχρωμον γραπτήν κόσμησιν.
«ΜΜ Ιβ»: Πρώμος κλασσική φάσις.

8391

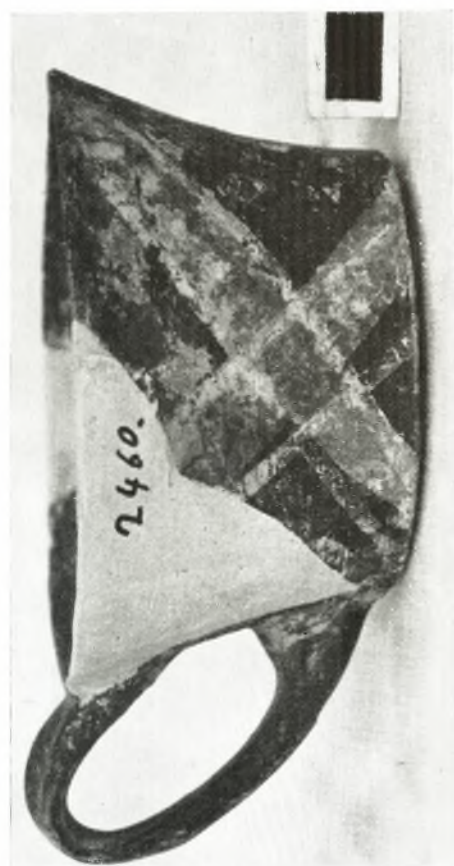
8388

2447

Κνωσός. Τρία κύπελλα τῆς πρώιμου κλασσικῆς φάσεως («ΜΜ Ιβ») 8391: Πολύχρωμον. 8388: Πολύχρωμον τραχωτόν. 2447: Μὲ καστανήν καὶ λευκὴν κόσμησιν.

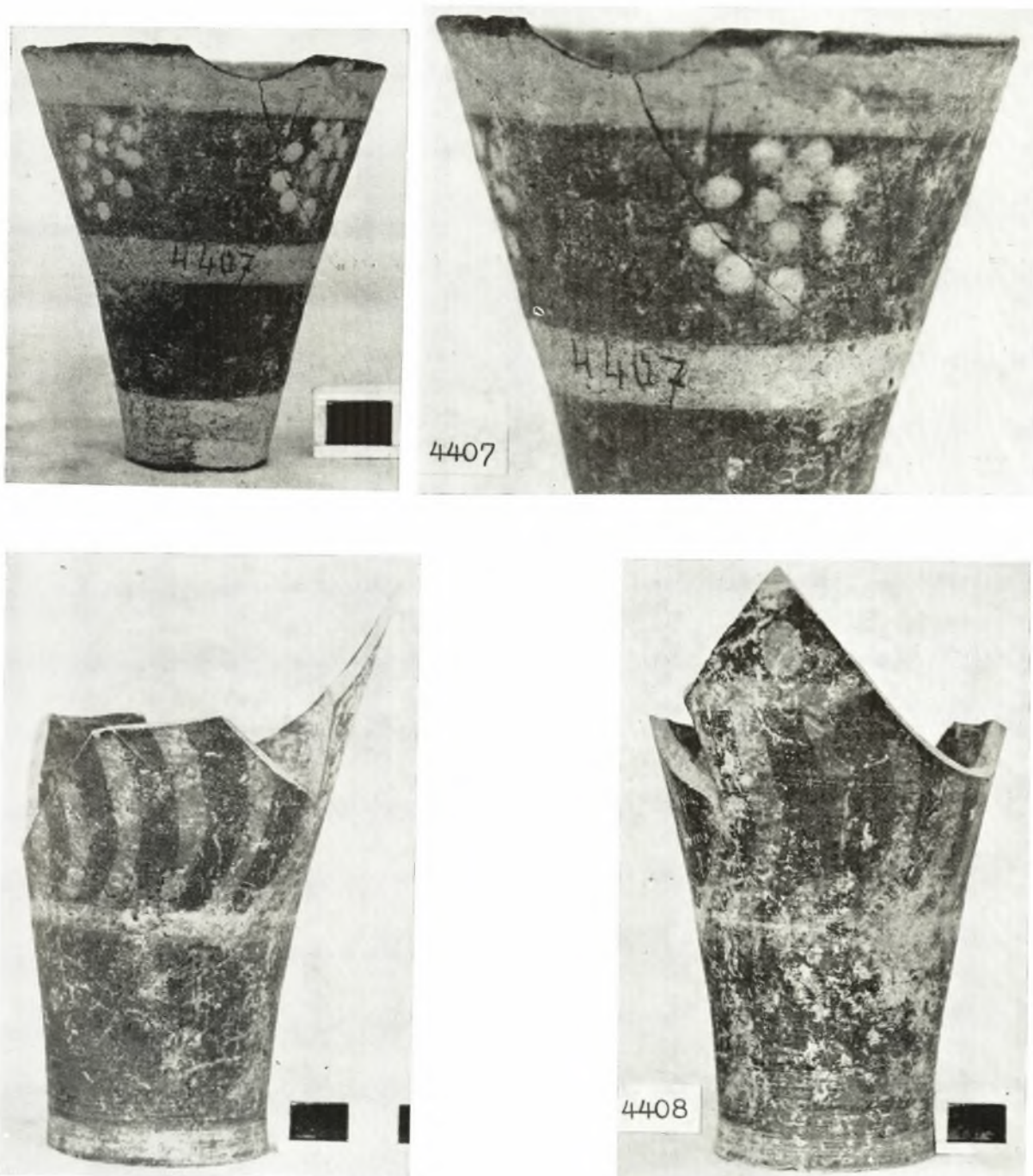
Κνωσός. Πολύχρωμον κύπελλον, ἀριθ. 2460. Πρώμος κλασσική φάσις (*MM Iβ*).

4383

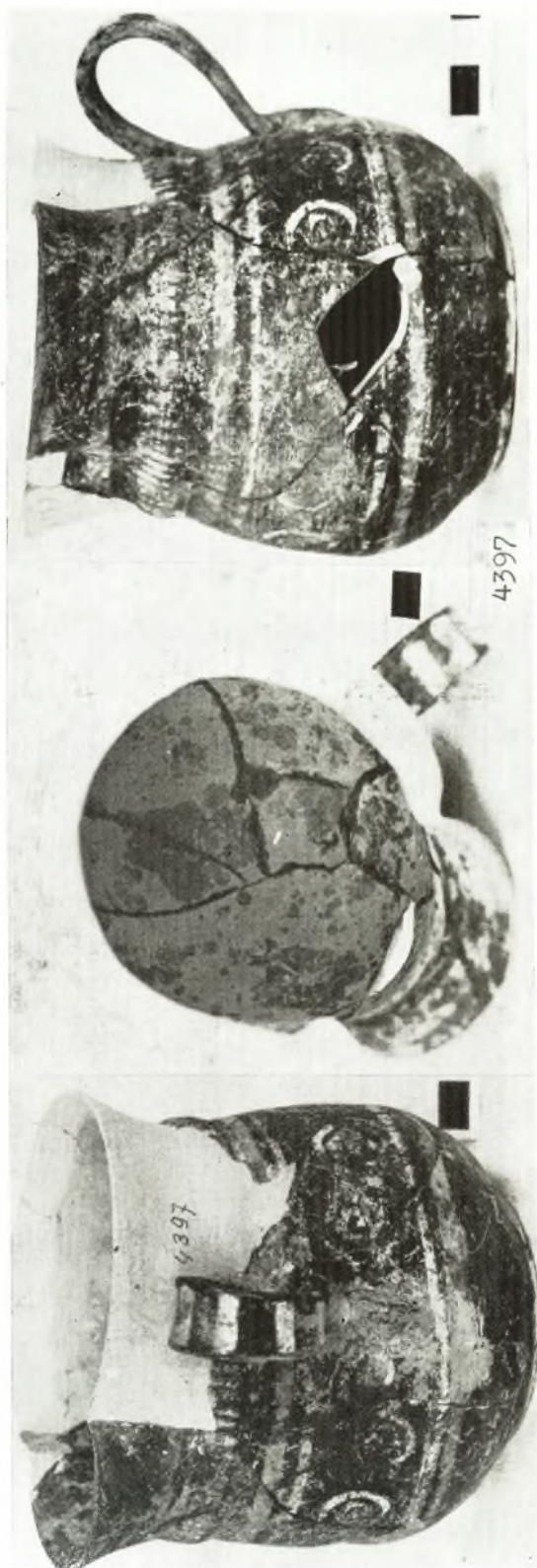

Κνωσός. Πολύχρωμον κύπελλον. Πρώιμος κλασσική φάσις (-ΜΜ Ιβ').

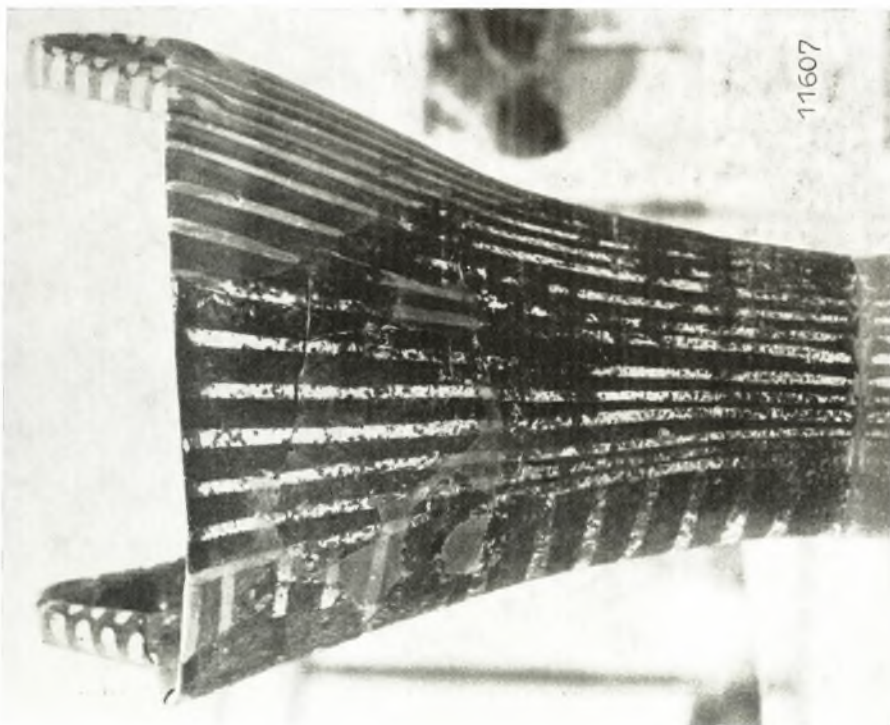
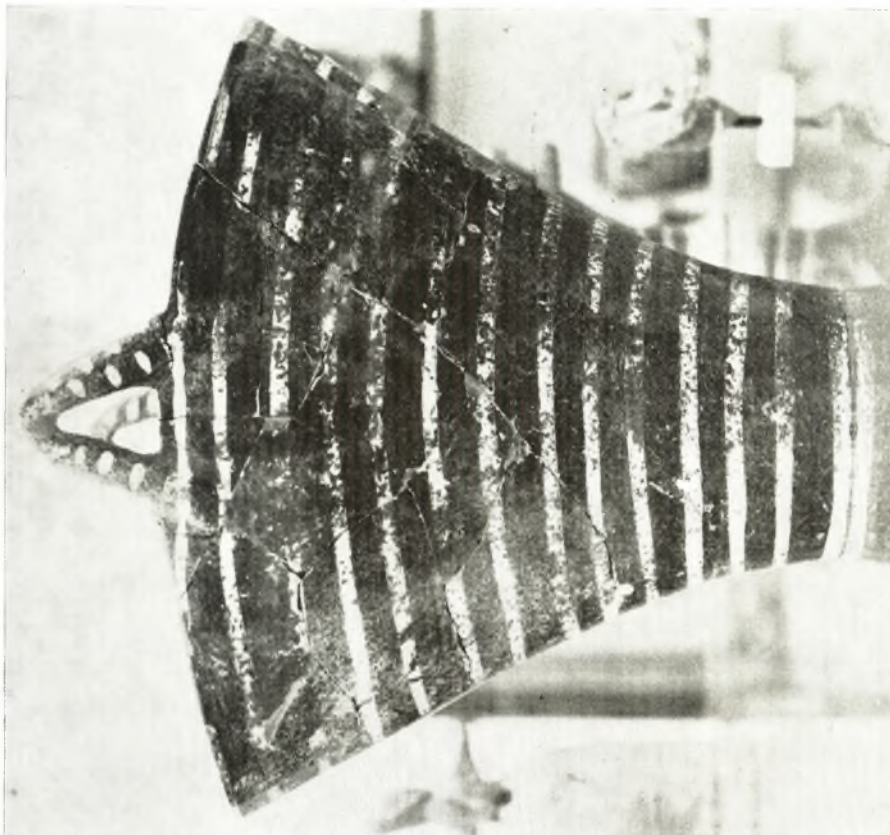

Κνωσός. Δύο ποτήρια της πρωίμου κλασσικής φάσεως («ΜΜ Ιβ»).

Ἄνω: με κόσμησιν λευκὴν ἐπὶ ἐρυθροῦ. Κάτω: πολύχρωμον.

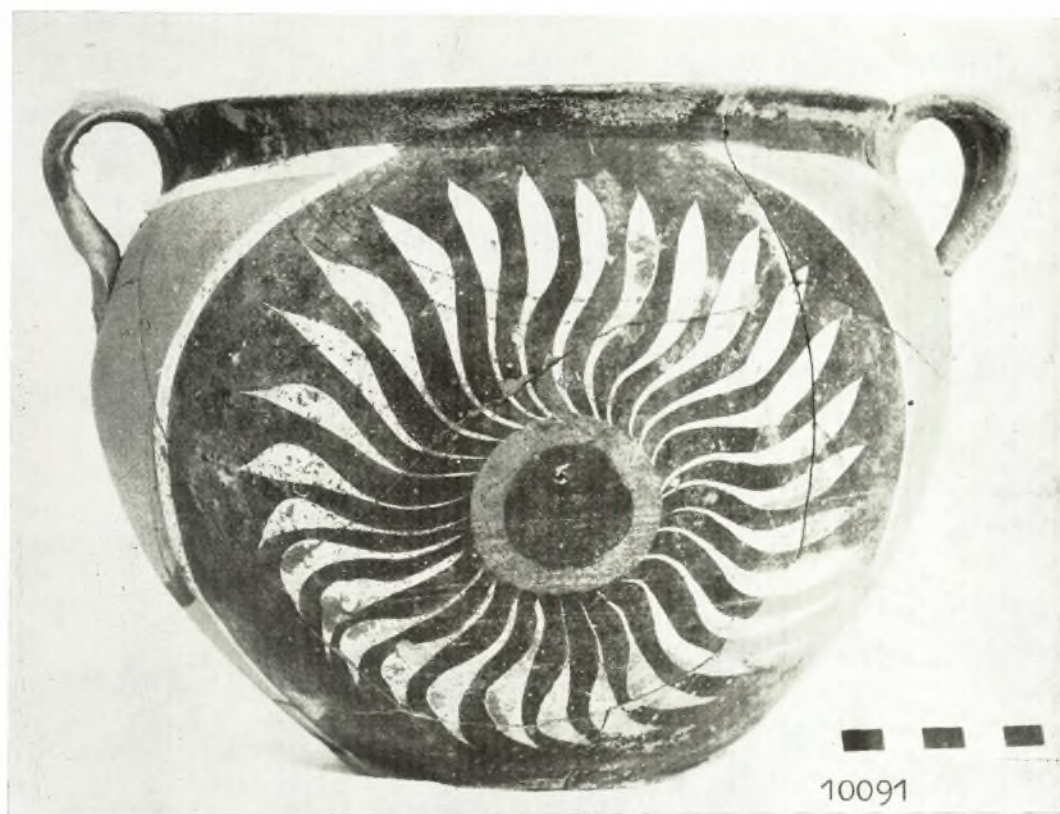
Κνωσός. Πολύχρωμον κύπελλον. Πρώμος κλασσική φάσις («MM Ib»).

Φραιστός. Κάνιστρον ἐκ τοῦ Προμαχώνος II. Πρώμος κλασσική φάσις.

Φαιστός. Τεμάχια πύθου ἐκ τοῦ δοματίου 11. Πρώμος κλασσική φάσις.

Φαιστός. Δίωτος πολύχρωμος σκύφος ἐκ τοῦ δωματίου 11. Ὁριμος κλασσικὸς ρυθμός.

Φαιστός. Πολύχρωμον πιθίκιον ἐκ τοῦ δωματίου LXIV. Ὕψος κλασσικὸς ρυθμός.

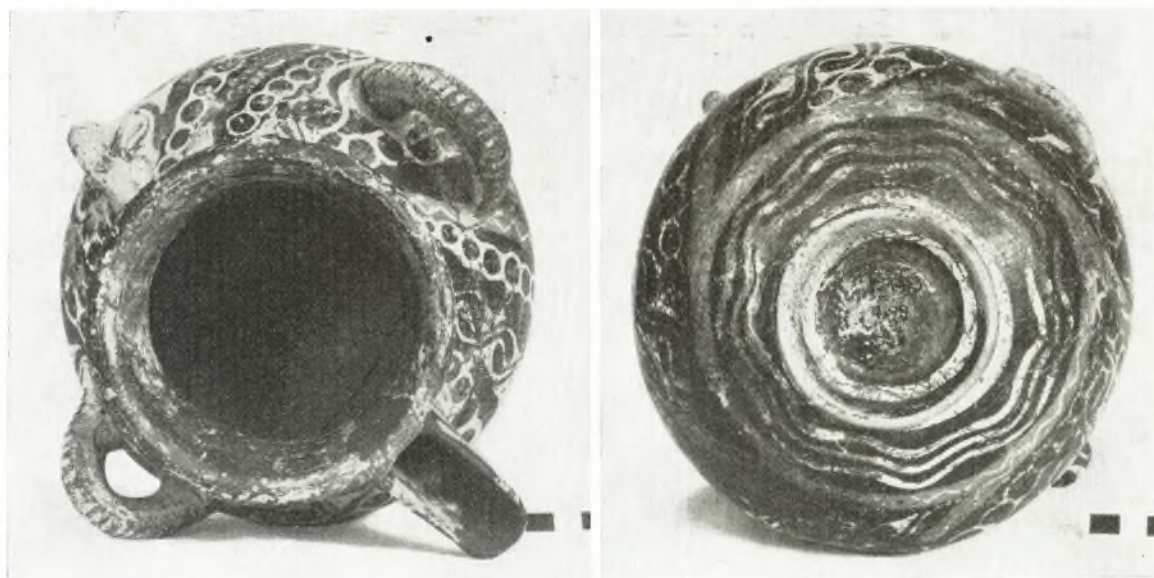
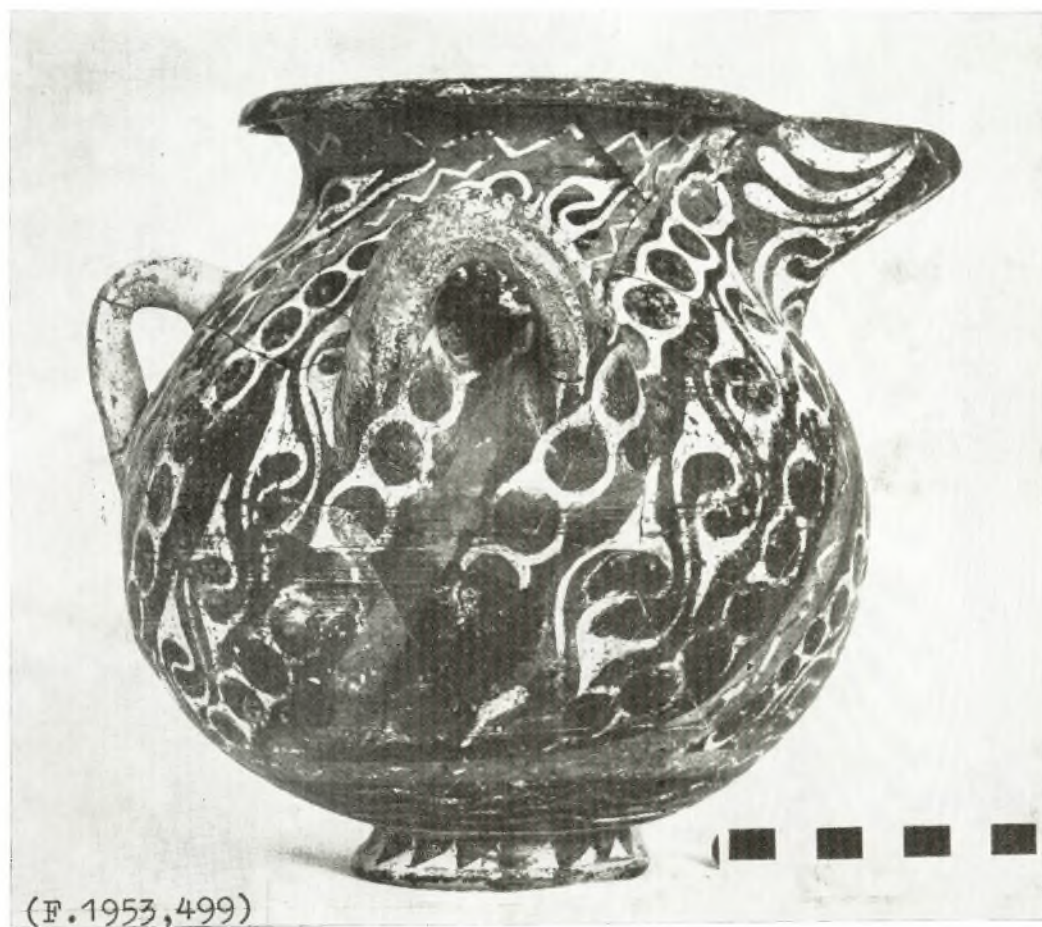
Φαιστός. Πολύχρωμον πιθάριον ἐκ τοῦ δωματίου LXIV. Ὕψος κλασσικὸς ρυθμός.

Φαιστός. Πίθος πολύχρωμος ἐκ τοῦ δωματίου L·XIV (κάτω : λεπτομέρεια στομίου). Ὁριμὸς κλασσικὸς ρυθμὸς.

Φαιστός. Ἀμφορεύς ἐκ τοῦ δοματίου ΙΙ. Ὕψος κλασσικὸς ρυθμός.

Φαιστός. Τρίωτον πολύχρωμον ἀγγεῖον ἐκ τοῦ δωματίου L. Ὁριμος κλασσικὸς ρυθμός.

Φαιστός. Πολύχρωμος πίθος ἐκ τοῦ δωματίου XXVIII. Ὁριμος κλασσικὸς ρυθμός.

Φαιστός, Πίθοι in situ εἰς τὰς ἀποθήκας, LVIII. Ὁρμηὶς κλαστικῆς φέτας

5780

10116

5782

10113

10579

Φαιστός. Ἄνω: τέσσαρα κύπελλα, ἀριστερὰ ἐκ τῆς πτέρυγος Pernier, δεξιὰ ἐκ τοῦ δωματίου 11.
Κάτω: πρόχους ἐκ τοῦ δωματίου LV.
ῶριμος κλασσικὸς ρυθμὸς.